

Simon János (szerk.)

PUCCS vagy ÖSSZEOMLÁS?

8 interjú a Kádár-korszakról volt MSZMP PB-tagokkal

ACZÉL GYÖRGY • BENKE VALÉRIA • GÁSPÁR SÁNDOR • HAVASI FERENC
KOROM MIHÁLY • MÉHES LAJOS • ÓVÁRI MIKLÓS • SARLÓS ISTVÁN

ANTOLÓGIA KIADÓ
LAKITELEK, 2014

PUCCS VAGY ÖSSZEOMLÁS?

**8 interjú a Kádár-korszakról
volt MSZMP PB-tagokkal**

Szerkesztette: Simon János

ANTOLÓGIA Kiadó
Lakitelek, 2014

RETÖRKI Könyvek 1.

Sorozatszerkesztő: **Bíró Zoltán**

*A könyv a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és
Archívum anyagi támogatásával készült*

A kötetet szerkesztette: **Simon János**
Kontrollszerkesztő: **Kossuth Borbála**

Sorozatterv: **Illés Zoltán**

Tördelés: **Simon Bálint**

Végső korrektor: **Agócs Sándor**

ISBN 978 615 5428 01 2

ISSN 2064-4531

KIADÓ: ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft
Tel.: 76/549-045, e-mail: antologia@lakitelek.hu

LEVILÁGÍTÁS: Háttér Stúdió Kft, Kecskemét
Tel.: 76/506-345, e-mail: hatters@ezaz.hu

TARTALOM

Előszó és használati útmutató a kötethez	6
--	---

INTERJÚK

Aczél György:

„Az ember szeret úgy emlékezni, hogy ne kelljen szégyellnie magát.”	10
---	----

Benke Valéria:

„Föl lehet gyűjtani a nádtetős szocializmust, de sok haszna nem lesz!”	21
--	----

Gáspár Sándor:

„Ilyen egycsatáros rendszerrel nem lehet dolgozni!”	68
---	----

Havasi Ferenc:

„Emögött egy generációnak a rövidzárlata van, amelyik nem tudott már váltani!”	110
--	-----

Korom Mihály:

„Elszakadtunk a realitásoktól, az álmainkat vagy az elképzeléseinket összekevertük a valósággal.”	156
---	-----

Méhes Lajos:

„Itten hatalmi harc is folyik az utódlásért.”	181
---	-----

Óvári Miklós:

„A káderpolitika a leggyengébb oldala volt a Kádár-féle politikának.”	205
---	-----

Sarlós István:

„Ha egy PB-tag valahol fölállt, és azt mondta, hogy kétszer kettő négy és fél, akkor ezt párthatározatként kezelték.”	235
---	-----

Névmutató: Az interjúalanyok és az említett személyek életrajza	271
---	-----

Előszó és használati útmutató a kötethez

A Nyájas Olvasó nem is tudja, hogy a kezében tartott könyv mennyire hányatott sorsú interjúkat tartalmaz. Elképzelni is nehéz, milyen szerencsés véletlenek sorozatának köszönhető, hogy ez a kötet végül is megszületett. Közel negyedszázada rögzítettük 25 magnókazettára a hanganyagot egykori MSZMP Politikai Bizottsági tagokkal. A kazetták évtizedekig a fiókom mélyén gubbasztottak, egy nejlonzacskó rabságában, mintha csak azt vártak volna, mikor szabadítja ki onnan őket valaki. Egy nap azonban a kezembe akadtak, csörögtek, kopogtak, majd tartósan hozzám tapadtak, miközben én a múlton, a rendszerváltozáson tündöttem. Eszembe jutottak a korabeli heves pártviták, melyek néha túlságosan is átpolitizálták a tudományt és a tudósok nagy részét.

1989-ben, a demokratikus átmenet hajnalán az MTA Szociológiai Intézet megbízásából – Bruszt László kollégámmal együtt – egy többirányú tudományos kutatásba kezdtünk a rendszerváltozásról, amit akkor mi még inkább csak „korszakváltásnak” neveztünk, hiszen akkor még a Kádár-korszak lezárása volt napirenden. Dokumentum-feldolgozásokat, kérdőíves közvélemény-kutatásokat és magnós interjúkat készítettünk. Ez utóbbi koordinálását én vállaltam. Elhatároztam, hogy végig interjúzom a Kádár-korszak még élő Politikai Bizottsági tagjait, ezért vagy két tucat felkérő levelet küldtem nekik. Néhányan sietve visszautasították, mint Apró Antal, Kállai Gyula, Lázár György, de a többség igent mondott. Ne felejtsem el, hogy ez a Gorbacsov-i „glasznosztj” és „peresztrojka” korszaka is volt, ami kedvezett a nyilvánosságnak és az őszinteségnek. Örömmel fogadtam a nyitottságot azok részéről, akik korábban a legnagyobb zártságot mutatták.

A Nyájas Olvasó biztos megérti, hogy negyedszázad után már nem könnyű pontosan visszaemlékezni az interjúkészítés pontos körülményeire, de néhány dolgot felidézek. Az interjúk a beszélgetőpartnerek lakásán készültek, 1989. május 18. és 25. között. Ez alól egyedül Aczél György volt kivétel, aki végül is nem sokkal halála előtt, 1991. március 22-én fogadott. Vele csak az interjú első részét készítettem el, egészségi állapota és halála megakadályozta a folytatást, de az általa elmondottak így is tanulságosak. A beszélgetéseket a válaszolók nevének abc sorrendjében teszem közzé, hogy kerüljem bármiféle csoportosításnak vagy értékkitéletnek még a látszatát is. Természetesen a felvételek készítésekor tisztában voltam azzal, hogy az MSZMP Politikai Bizottságának tagjai nem egyformán viszonyultak sem a reformokhoz, sem egymáshoz. Bár törekedtem kollégáimmal bizonyos távolságtartásra, de utólag látszik, hogy ez nem minden esetben sikerült. A beszélgetőpartnerek általában előzetes jegyzetelésekkel és dokumentumokkal készültek, s többen ragaszkodtak is ahhoz, hogy elmondják, amit ők maguk el akartak mondani. Az interjúkat vagy egyedül készítettem, vagy kollégáimmal. Emlékeim szerint a Pozsgay Imrével, Nyers Rezsővel és még egy-két politikussal

készített interjú kazettáit kutatótársam vette magához, a másik nyolc interjúalannal készített kazetta viszont nálam maradt. Ez utóbbiak olvashatók most e kötetben.

Akkoriban az egyik interjút – próbaképpen – leköszöltem az egyik hetilapban, és olyan viharokat kavart, hogy kedvetlenül lemondtam a folytatásról. A '90-es évek legelején a politikai harcok a szakmát sem kímélték, több politizáló kollégámban heves indulatokat ébresztett, s így számomra hamar egyértelművé vált, hogy még nem jött el az ideje a józan, érdek nélküli számvetésnek.

Mostanság már azon töprengtem, hogy érdek-e még valakit a Kádár-korszak, van-e értelme, hogy nyilvánosságra hozzam ezeknek a beszélgetéseknek, önvallomásoknak az anyagát? Az interjúalanyok egyike sem él már. Vajon van-e morális jogom ennyi idő után közzétenni őket? De hiszen ők is azért mondták el, azért tárulkoztak ki előttem akkor. Mint történész, mint szociológus, mint politológus, és mint hétköznapi polgár egyaránt arra a következtetésre jutottam, hogy nem csak lehetőségem, de kötelességem is a megörökített múltat megosztani másokkal, de különösen az új generációval. A kortársakkal azért, hogy segítsen jobban megérteni azt a lázas kort, a szorongásokkal és reményekkel, várakozásokkal és csalódásokkal teli változásokat, melyet úgy hívtunk, hogy Kádár-korszak agóniája, bukása, a demokratikus átmenet és a rendszerváltozás kezdete. Úgy vélem, eljött az ideje az indulatoktól mentes számvetésnek. A szövegben szereplő személyek közül többen élő kortársaink, mégis a publikálás mellett döntöttem. Ez az interjú talán hozzájárulhat a Kádár-korszak lényegének és néhány kritikus időszakának megismeréséhez, bizonyos összefüggések megértéséhez. Szeretnénk hangsúlyozni, hogy a szöveg, amivel az olvasó találkozik, nem a Kádár-korszak története, hanem nyolc PB-tag visszaemlékezése, úgy, ahogy ők látták. Puccs volt-e vagy összeomlás? – teszem fel a kérdést a címben. Választ erre nem én adok, hanem maguk a benne lévő politikusok. Ki így, ki úgy látja.

A könyv szerkesztője – amennyire az interjú keretei megengedték – az interjúk készítésekor is próbált kívülálló, távolságtartó maradni, még ha a beszélgetéseknek kötelező magatartásformái rá is vonatkoztak. A megkérdezettek között egyébként végig ment a hír, hogy udvarias-e a kérdező, nem bántó és vádaskodó-e, s csak így sikerült mind a nyolc egykori PB-tagot szóra bírni. Akkoriban nagyon vigyáznunk kellett, nehogy egy-két agresszívabb kiszólással megsértsük az előttünk megnyíló személyt, mert akkor ő azonnal fölállt volna. Nem titkolom, ez annyira sikerült, hogy az önvallomások alatt olyan is akadt, aki a fölvetel alatt annyira magába szállt, hogy elérzékenyült, s le kellett állnunk. Más esetben a magnót kapcsoltatták ki, mikor „vallomást” tettek, erősebben bíráltak, és neveket említettek.

Nem kívántam ostort pattogatni, ítéletet mondani sem akkor, sem most. Tudományos kutatóként és tanárként vallom, hogy az őket terhelő felelősség kérdésében a történelemnek kell ítéletet mondania. Mélységesen egyetértek azzal az elvvel, hogy „a földön fekvő emberbe nem rúgok bele”. Egyébként is utólag belegendolva hálásnak kell lennünk az interjút vállaló PB-tagoknak azért, hogy

elmondták megélt élményeiket, véleményeiket, kifejezték érzelmeiket, s mindezt megosztották az utókorral, nem úgy, mint azok, akik elzárkóztak. Emiatt és azért is, mert közülük már senki sem él, kötelességemnek is éreztem, hogy a legépelt szöveget itt-ott kismértékben korrigáljam – anélkül, hogy a mondanivalóhoz hozzányúlnék –, mint ahogy ők maguk is megtették volna, ha még lehetőségük lett volna rá. Így töröltem a szóismétléseket, a dadogásokat, az oda nem illő szavakat (pl. a sokszor használt: hát akkor, szóval, izé és hasonló szavakat). Mindvégig fontos szempont maradt a szöveg hűség megőrzése, de arra is törekedtem, hogy a szövegek senkit se sértsenek meg emberi méltóságában, ahol ilyen részlet hangzott el, azt kipontoztam (pl. utalás mások betegségére, az alkoholizmus és a fecsegés vádjá, illetve a ma már ellenőrizhetetlen minősítések és rágalmak).

Használati utasításként még el kell mondanom, hogy azokat a szavakat, félmondatokat is kipontoztam, ahol az elhangzott szöveg értelmezése bizonytalan, nehezen, vagy egyáltalán nem érthető. Amennyiben helykihagyással van három pont, mondat vagy mondatok hiányoznak, amennyiben az új mondat előtt van három pont, akkor a mondat eleje hiányzik. A problémát elősorban a kazetta rossz minősége, a szöveg értelmetlensége, értelmezhetetlensége okozta. Az értelmetlen részek után zárójelben kérdőjelet tettem. Ferdezárójelbe tettem azokat a szavakat, amelyek ugyan nem hangzottak el, vagy csak nagyon nehezen érthetőek, de a nyilatkozó valószínűleg azt akarta mondani, s a szöveg is csak azzal együtt értelmezhető. Gyakran használják az „Öreg” megnevezést, aki alatt a PB-tagok Kádár Jánost értették. Ide kívánczik az az anekdota, hogy a szöveget gépelő diákok nem tudták értelmezni azt a kifejezést, hogy „kádéropolitika”, helyette tévesen „kádáropolitikát” írtak, ami mutatja az új generáció tájékozatlanságát.

A magnókazetták időközben elhasználódtak, nemcsak a hang kopott meg rajta, de maga a szalag is elfáradt, ezért digitalizáltuk és DVD-re mentve archiváltuk a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum (RETÖRKI) dokumentumtárában. A kötet szerkesztőjeként köszönetképpen szeretném felsorolni minden akkori kollégámnak a nevét, akik részt vettek a kutatásban: Bruszt László, Havas Péter, Hülvely István, Lázár Guy, Várnai Györgyi. Egyúttal elnézést kérek, ha valakiről mégis érdemtelenül elfelejtkeztem. Köszönettel tartozok hallgatóimnak is, akik lelkiismeretesen gépelték a szöveget. Megemelem kalapomat Novák Andrea és Kossuth Borbála előtt is, aki szigorú kontrollszerkesztőként dolgozott mellettem. Végül, de ugyanolyan őszintén köszönöm a RETÖRKI-nek, és személy szerint Bíró Zoltán főigazgatónak, hogy a kötet fontosságát rögtön megértette, a kiadásnak értelmét látta, és az ügyet fölkarolta. Így születhetett e könyv.

Szolgáljon az interjúkötet szakmai forrásként a társadalomkutatóknak, történészeknek, szociológusoknak, politológusoknak, közgazdászoknak és legyen tanulságos mindenkinek, aki érdeklődik a letűnt Kádár-korszak iránt!

INTERJÚK

Aczél György:

„Az ember szeret úgy emlékezni, hogy ne kelljen szégyellnie magát!”

Kérdés: Kezdjük '56-tal, a felelősség kérdésével!

Válasz: Nézze, én egy földön fekvő emberbe akkor sem rúgok bele, ha azt, enyhén szólva, nem kedvelem, pláne /nem/ egy nyolcvanegy éves aggastyánba, de ha az egészen magyar részről... az egy vérszomjas ember /volt/, akkor az Kállai. Örült felelősség terheli őt azért, mert az egyetlen ember volt, aki az első perctől kezdve bűnvádi eljárást akart. Kádár nagyon kevészer gyakorolt önkritikát, de amikor én elmeséltem neki, amit Ujhelyi Szilárd barátomtól hallottam, hogy hogyan viselkedett /Kállai/ Snagovban, a fejéhez kapott, és azt mondta: „Én állat, én azért küldtem őt /oda/, mert azt hittem, ő van jóba /velük/! Hát gyermekkorra óta ezekkel volt együtt!”

Kérdés: Az '57-es romániai találkozóra gondol?

Válasz: Úgy lépett akkor föl, mintha Nagy Imre konciliáns lett volna. Meg a többiek is. Brutálisan lépett föl...

Kérdés: Valahol súgtak Kállainak, koncepciót adtak neki?

Válasz: Nézze, az előzmény az volt – persze hogy súgtak, de azért ez nem független /a személytől/ ebben az esetben –, hogy 1955-ben meg akarták bontani a börtönből kijötteteket, és elküldték Mód Pétert a Külügybe, belőlem, mint építőipari vállalatvezetőből miniszterhelyettest akartak csinálni, amit én üvöltve visszautasítottam. Kállai, a barátai ellenzését semmibe véve – Losonczyét, Donáthét, Harasziét – elfogadta az ajánlatot, és akkor őt kitagadták. Dühösek voltak rá. Október 23-a után aztán jelentkezett Losonczinál, Donáthnál. Tőlük tudom, Losonczy mesélte nekem október 31-én, hogy Kállai kérte: „vegyetek be”, és akkor ők ezt elutasították. Attól félt, a szerencsétlen úgy gondolta, hogy /Snagovban/ ott a lehallgató, és rettegett attól, hogyha emberséges, normális hangon beszél, akkor ezek azt mondják, hogy mit akarsz te itt az „ellenforradalommal”? Akkor miért akartál te részt venni? Hát miért jelentkezél, hogy vegyünk be kormánytagnak? S ezért üvöltött, kiabált, fenyegetőzött, ígéretett, Ujhelyinek azt mondta, hogy „én le fogok mondani a miniszterségről” és hogy „akkor lehetsz miniszter, hogyha parírozol”. Nagy Imrével is rendkívül brutálisan beszélt. ...én a Szovjetunióban, amikor kinn voltam, olvastam olyan dokumentumot – ki is jegyzeteltem –, hogy Ponomarjovnak ő /Kállai/ azt mondta, hogy „azért nem tudják a bűnvádi eljárást

megindítani – amit szerint Kádár, Münnich, Marosán és ő akar –, mert a KB-ban vannak emberek, akik ellene volnának ennek”.

Kérdés: Kik voltak, akiket megemlíttet?

Válasz: Hát valószínűleg Köből, Gyenes, Fehér és én. Igen. És azután megváltozott a helyzet,... úgy, hogy ő már januárban fölveti Nagy Imre és Jánosi ellen a bűnvádi eljárást a PB-ülésen.

Kérdés: A rendszerváltás idején – 1989-ben például – hogyan zajlott, milyen mértékben érvényesült Nagy Imre és '56 átértékelése?

Válasz: ... ha megengedi, triviális és demagóg hasonlatot mondanék. Ha valaki ma elmegy a Szentföldre, és azt mondja, hogy ezek a keresztesek örültek voltak, miért nem repülővel mentek, miért lovon és öszvéren, amikor van repülőjárat... , szóval én szerintem a legnagyobb történelmi csúsztatása ma az országnak a Gorbacsov előtti lehetőségét a Gorbacsov utáni lehetőségeivel összecserélni. Tehát mindazok, akik ma azt mondják, hogy meg kellett volna csinálni a hetvenes években, vagy a nyolcvanas évek elején, azok hazug, demagóg vagy félrevezetett emberek.

Kérdés: '85-ben Gorbacsov hatalomra került. Mi volt érezhető ebből a magyar pártvezetésben? Látom, a beszélgetésünkre készített jegyzeteit 1984-gyel kezdi.

Válasz: Azért, mert én akkor mondtam le... A levelem biztosan megvan, amit írtam, hogy szeretném a többszöri megismételt lemondásomat véglegessé tenni, mert én szeretnék kezdeményezően fellépni... Úgy érzem, egy teljes vezetőváltásra volna most már szükség, de nem a meglévő emberekből. Idéztem Kossuthot a levélben – Kádárnak írtam –, hogy: „Uraim, reformokat reformerek nélkül nem lehet csinálni!” Beadtam Kádárnak egy huszonegy fős listát azokról, akiket én új emberként javasoltam, 1984 szeptemberében.

Kérdés: Kik voltak ezen a listán?

Válasz: ... Vámos Tibortól Berendig. Szóval a reformerek..., akik semmilyen körhöz vagy klikkhez nem tartoztak... Akkor már látszott, hogy itt két csoport verseng a hatalomért, és sajnos a meggyöngyült, szklerotikus jelenségekkel küzdő Kádár, mint ahogy néhány nagyon jó sakkozónál is előfordul, bizonyos helyzetekben ugyanazt a lépést csinálta. Szóval önála látszott, hogy két csoportot akar létrehozni, amelyek egymást sakokban tartják. Az egyik volt Havasi vezetésével, a másik Grószéval, akire rákényszerült, hiszen az apparátus Grósz fullajtárját, Bereczet támogatta.

Kérdés: Ez viszont ellenkezik a korábbi kádári logikával, mely arra törekedett, hogy legyen egy hatalmi centrum, amelyiknek balról s jobbról van egy ellenzéke, és Kádár bukásához éppen a hatalmi centrum meggyengülése vezetett. Hol itt a hatalmi centrum?

Válasz: Az ő logikája az volt, hogy a kettő sakkbán tartja egymást, és akkor ő, mint centrum, be fog vinni egy fiataalt.

Kérdés: Grósz lett volna az az ember?

Válasz: Nem! Nem! Arra számított, hogy ezek ketten sakkbán tartják egymást. Ő azt többször elmondta – nemcsak nekem, hanem Kissingernek, meg az amerikai szenátoroknak, amikor az utódlásról kérdezték –, hogy nem lehet kijelölni utódot, mert az összes összefogna ellene a vezetésben, és kinyírná... Körülbelül tudom, hogy ki volt ez az öt /jelölt/. Németh Miklós, Kótai Géza – szóval nem volt még őbenne eldőlve, csak így megemlítette ezeket. ...

Kérdés: Ekkor 1984-et írtunk!

Válasz: A kongresszusra a hagyományos metódussal készült, azzal a különbséggel, hogy /már/ a meghirdetett reformok jegyében – ez volt az egyik /változás/ –, a másik pedig, hogy ennek az utódlási harcnak a következményeként „sikerült” neki tisztességes szándékkal egy önpusztító hatású dinamizálási programot elfogadtatni. Ez emberileg teljesen érthető, hogy aki akkor 29 éve állt a pártnak az élén, ahol a '80-as évekig emelkedett állandóan az életszínvonal, el is mondta ő ezt akkor, hogy nem akar úgy elmenni az élők sorából, hogy egy ilyen „földönkúszó életszínvonal” legyen. Az elején ennek – biztosan megvan, és olvastam – Marjai volt elsősorban ellene, gazdasági okokból. Marjai úgy látta, hogy ez... tönkreteszi a magyar gazdaságot. Lázár ellene volt még, írt Faluvéginek egy levelet, hogy /az életszínvonal-emelés/ megalapozatlan. És talán Faluvégi is ellene volt. Havasi /vonatkozásában/ ezt nem vádként mondom, valószínűleg nem is tudatos dolog volt /ez részéről/. ...Miután azt tudták, hogy az lesz a főtitkár, akire Kádár rámutat, ezért ő úgy érezte, hogy ezzel tudja a legnagyobb szolgálatot tenni /Kádárnak/. De sok közgazdász támogatta őt ebben. Amit hát triviálisan úgy lehetne /megfogalmazni/, hogy ha én ráfizetek egy doboz cigarettára tíz forintot, és akkor egy csomag helyett tíz csomagot exportálok, akkor tízszeresére nő a ráfizetés, anélkül hogy a magyar gazdaság struktúráját megváltoztatnák, s ez rendkívül romboló hatású lenne. Az én tudásom szerint három év alatt ez a gazdasági program 10 milliárd dollár adósságot hozott, pluszként.

Kérdés: Az, hogy ilyen drámaian rossz a helyzet, mikor jön elő a Politikai Bizottság szintjén?

Válasz: Hát amikor elkövetkezik a... váltás, amikor Havasi kikerül a gazdaságpolitikai titkárságból, 1987-ben talán. Amikor Grósz lesz a miniszterelnök és Németh Miklós lesz a KB gazdaságpolitikai vezetője.

Kérdés: Addig a politikai vezetésben nem tudatosult ez?

Válasz: Messzebből kell kezdenem. 1978-ban volt egy KB-ülés, amikor először derült ki, hogy 8 milliárd dolláros adósságunk van. ...Kádár odafordult hozzám a szünetben, és azt mondta: „Te, nagy szegény ez, de fogalmam sem volt róla.” Szóval bekerült a PB elé, furcsa dolog, 100 millió dollár felvétele, tárgyalása mellett, de átfogó képünk az adósságállományról nem volt.

Kérdés: Ki volt az, aki átlátta ezt?

Válasz: Szerintem Marjaival kellene ezt megbeszélni. Nagyon sok mindent látott, ahogy nekem akkor beszélt, azt hiszem, a Németh Miklós is sok mindent látott.

Kérdés: Pozsgay Imrének volt egy központi bizottsági ülésen egy beszéde még 1981-ben, talán ő volt az első, aki ezt kiterítette a Központi Bizottságnak...

Válasz: Ő akkor élesen kikelt. Én beteg voltam, és utána idejött hozzám a lakásomra, akkor a Balzac utcában laktam. Élesen kikelt a gazdag vállalatok, vállalati beruházások, a szegény ország és a maradék-elv ellen, hogy kapjon pénzt a kulturális tárca. ...Tessék kivenni /a dokumentumot/, el kell kérni. Ha az ember a tisztességét, valamennyire maga előtt meg akarja őrizni, akkor elő kell venni, mert minden emberi lény, azt hiszem olyan, hogy szeret „önvédelemből” úgy emlékezni, hogy ne kelljen szégyellnie magát...

Kérdés: Hogyan kapcsolódik össze a gazdasági válság érzete és az utódlás kérdése?

Válasz: Én szerintem úgy, hogy valaki... azt szolgálta, és mindent megtett érte, akkor annak nyilván nagyobb esélye volt az utódlásban a jelöltek között. Szerintem ez azért jelentős, mert a Kádár-rendszer egy legitimált rendszer volt – véleményem szerint. Most mindenki az ellenkezőjét mondja. Legitimációnak nevezem, hogy a magyar nép titkos szavazással, az ENSZ ellenőrzésével – most idézem az akkori angol nagykövet jelentését, amit ő Thatcher asszonynak adott – /az emberek/ több mint 70%-a Kádárra szavazott volna bárkivel szemben egy köztársasági-elnök választáson. Az életszínvonal a többi tizenhárom országhoz képest a legjobb volt. ...Amiért ma eszeveszett dühvel támadják Illyést, Németh Lászlót, Déryt, Lukácsot, mindenkit, hogy támogatta ezt a „hóhérrendszert”, ...elfelejtik, hogy ők

úgy érezték: van mit féltetni! Hát ezért az nem akármilyen volt, hogy 13 országhoz képest emberibb módon éltek az emberek. És ez szűnt meg az egyik oldalon a „dinamizálás” kudarcával, az életszínvonallal, a másik oldalon pedig Gorbacsov jelentkezésével. ...Magyarország volt az egyetlen ország, ahol nem volt muszáj politizálni az embereknek, tehát nem kellett hitvallást tenni mindennap, hogy a rendszer híve, mint az NDK-ban, Romániában, Csehszlovákiában és mindenütt. ...Gorbacsov jelentkezésével egy olyan új lehetőség merült föl, amikor az emberek nem elégedtek meg ezekkel az egyéni szabadságjogokkal – ami nem kicsi annak a nemzedéknek, amelyik ebben részesült, hogy utazhat, hogy szerény szerzési lehetősége van –, hanem egyszeriben az állampolgárok szabadságigénye merül föl. Tehát mindazok, amik most napirendre kerültek, azok 1985 után merültek föl. Visszatérve tehát az eredeti kiindulóponthoz, az 1985-ös kongresszuson ez a kettősség volt /az/ előkészületben: az egyik oldalon annak meghirdetése, hogy a reformokat folytatni kell, másrészt visszautasítása annak, hogy a „reformokon belül reformok”, tehát radikális reformok legyenek anélkül, hogy reformereket vettek volna be a vezetésbe. Egy... konzervatív vezetés maradt, ...kettősség alakult ki, például volt a későbbiek folyamán egy Grósz nevű miniszterelnök, aki a parlamentben reformer volt, a PB-ben nem...

Kérdés: És jött Gorbacsov...

Válasz: Gorbacsov jelentkezése után fokozatosan... elkezdődött, hogy „Magyarországon nincs semmi teendő, ... mi mindenben messze előbbre vagyunk.” 1984 szilveszterén Kádár azt mondta itt, följött hozzánk, és azt mondta, hogy „te sem fogod már megérni, amit annyira szerettél, és nemcsak te szerettél volna, hogy olyan ellenőrzött politikai hatalom jön létre ezekben az országokban, amikor egy Ceaușescu vagy egy Zsivkov nem maradhat hatalmon”. Az „Öreg” helyesen látta, azt nem lehet megakadályozni, hogy hatalomra kerüljön egy alkalmatlan ember, de a leváltás lehetősége ...bizony föladta ezt a reményt. És /Kádár/ Gorbacsov jelentkezését élete nagy vágyának teljesüléseként fogadta, de fokozatosan fölébredt benne, hogy Gorbacsov Hruscsov sorsára jut, a környezetében viszont a hatalom megtartásának az igénye /dominál/. ... Amikor megnyílt az elementáris lehetősége a demokráciának... akkor... adminisztratív intézkedések sora született. Például elmebetegségnek tartottam a Csurka-szilenciumot, a Tiszatáj betiltását. Nem is tudom, mikor is volt utoljára, a hatvanas évek vége óta ...ilyen.

Kérdés: Ki adott utasítást a Tiszatáj betiltására? Milyen osztály?

Válasz: Fogalmam sincs!

Kérdés: De hogyan működött a mechanizmus?

Válasz: A mechanizmus az volt, ... nem akarok személyekkel itt...

Kérdés: Tudomásom szerint Ablonczy készített egy interjút Pozsgayval, annak a számnak a kefelevonata nyomdában volt, az eljutott a központi bizottsági szintre, és rögtön letiltották. Ki?

Válasz: Az intézkedést konkrétan Pál Lénártnak kellett kiadnia, de én azt hiszem, ő Berecz tudta nélkül kezét mosni sem mert...

Kérdés: Akkor már Berecz tartotta kézben az íróársadalmat?

Válasz: Ő volt az erős ember, a fölfelé jövő csillagú. ... Az ő sorsa úgy alakult, hogy egyszerre üstökösként nőtt fölfelé. ... Amikor szavazás volt arról, hogy Berecz PB-tag legyen-e, ... heten szavaztunk ellene, ketten voltak mellette, Grósz tartózkodott, ennek ellenére bevitte PB-tagnak. Ebbe belejátszott az is, hogy Kádárnak ezt az „egyensúly-politikáját” primitív formában akkor Németh Károly is átvette. Azt hitték, hogy Grósznak ellensúlya lesz majd Berecz.

Kérdés: Más források szerint az itteni szovjet nagykövet is közreműködött az akcióban.

Válasz: Nézze, amennyire ismerem ...itt volt egy csoport, amelyik állandóan szoros kapcsolatban állt a szovjet nagykövetséggel. Ez megint olyan, hogy dokumentumokban kell megnézni. ...Én nem szeretnék semmilyen személyes dolgokat. ...Ugye, amikor 1975-ben Bereczet nem választották meg KB-tagnak, akkor a PB-n mondta el Kádár, hogy elrohant Pavlovhoz bepanaszolni a magyar vezetést. ...Itt valószínűleg egy egész csoport volt, /és/ nem szabad elfelejteni, hogy azért Grósz is innen indult el. Amikor biztos, hogy az akkori szovjet főleknek nagyon tetszett az, hogy '85 februárjában – mint budapesti titkár – az első beszédében azt mondta, hogy: „Ne keressék az ötvenes évek felelőseit, itt vagyunk!” Ami hát azonosulást jelentett – aztán hiába magyarázta, hogy a koncepciók perekekkel nem. Amit Grósz nyilatkozott Lendvainak, az tényleg igaz, hogy egy/etlen/ olyan ember voltam, aki húsz éven keresztül ellenezte, hogy ő bármilyen funkcióba kerüljön. ...Én a hatvanas évek végétől, a hetvenes elejétől úgy láttam, hogy ennek a társaságnak – Biszku, Komócsin, Pullai, Gáspár – két fiatal tagja van, Grósz és Berecz. Hát ez az én véleményem, ezt úgy lehet ellenőrizni, hogyha megnézik a dokumentumokat. Egyébként erre nagyon jellemző ...1985 februárjában hozott be Berecz ellenjegyzésével Lakatos egy anyagot, abban az az örület volt, hogy március 15-ét, mint nemzeti ünnepet el kell törölni. És akkor – ritka eset – háromszor fölshóltam, amire Kádár dühödten azt mondta: „szavazzunk!”. Kiderült, hogy a PB többsége ezt leszavazta, maradt nemzeti ünnep.

Kérdés: Gorbacsov jelentkezése megnyithatta volna a lehetőséget egy radikális változásra...

Válasz: Ehelyett én azt hiszem, hogy nagyjából egy többirányú folyamatként mégis a politikában inkább az ellenkezője történt. Azért mondom, hogy több irány, hiszen elkezdődött egy csomó olyan dolog, például az 1985-ös választás, ami ugye nem kétséges, hogy ...magában rejtett egy pluralista megoldást. ... 10-15 év alatt ebből lehetett volna egy többpártrendszer, ha úgy tetszik ...egy koalíció, miután nemegyszer szó volt róla, hogy minden működő egypártrendszer az egy koalíciós párt... Mindenesetre ezzel indult el. Egyébként azt is jellemzőnek tartom, hogy elég meglepő ellenzői voltak ennek a választási szisztémának. ...Az eredeti tervvel ellentétben, amikor egy korporatív testület lett volna ez az ötven fő, aki központi listán jut be – tehát a szakszervezetek, KISZ, egyházak, nemzetiségek képviselői –, ehelyett azt hiszem, a PB-tagok talán kettő kivételével – Maróthy és én és a KB-titkárok Szűrös és Berecz kivételével – mind központi listára kerültek. Ami egy örültség volt, mert meggyőződésem, hogy a legtöbben megszavazták volna. Lett volna rizikója, mint ahogy Fockot kibuktatták vagy Huszár Istvánt. Én teljesen rizikótlannak tartottam volna, hogy Pozsgay Kecskeméten elinduljon, vagy Havasi Komáromban.

Kérdés: Nyers Kecskeméten elindult, be is futott.

Válasz: Én 70%-ot kaptam egy olyan jelölttel szemben, aki egy valódi helyi ember volt, élsportoló, saját apparátusa volt, a Népfront, egy ilyen tizenhét fős társaság. Na most, a kongresszuson az, hogy itt baj van, abból látszott, hogy például a jelölőbizottság Gáspár és Németh Károly vezetése alá került. ... Az én általam javasolt emberek közül egyetlenegy sem került be.

Kérdés: Azt ki döntötte el, hogy ki kerül be a jelölőbizottságba?

Válasz: Hát Kádár. Itt volt egy furcsa dolog, ez egy nagyon hosszú és messzire vezető téma lenne, hogy itt '56-tól kezdve neki ez az egész szovjet játszma egy abszolút saját játszmája volt, amibe ő nem avatott be senkit! Ez nagyon sok mindent meghatározott, tehát például a nyíltság kérdését. ... Én írtam neki egy levelet, ami megvan. 1970-ben, hogy: „Kedves Kádár Elvtárs! Ha tetszik neked, ha nem, ezt a korszakot úgy fogják hívni, hogy Kádár-korszak, és nemcsak a publicisták meg a történészek. ... És lesz egy fejezete ennek, hogy a Kádár-korszak tragédiája a káderpolitikája. Mert te egész életedben egyszerű embereket kerestél a vezetésbe, és mindig primitív embereket találtál.” Elő kell venni, megvannak az összes fölszólalásaim. A KB-ülésen először én mondtam ki 1986-ban, hogy egy gazdasági, politikai, társadalmi, morális válság van az országban, amiből aztán jó másfél évvel később /az lett, hogy/ azt mondta /Kádár/, hogy „a válságot te csináltad, mert te mondtad, és azóta van válság”. ... A másik oldalon volt Gorbacsov, aki/vel/ nekem

még 1986-ban, decemberben – a dátumokra én nem pontosan emlékszem – az NDK pártkongresszuson volt egy másfél órás beszélgetésem, az ő kezdeményezésére, aki akkor még azt mondta, hogy: „egyetlen ember a Kádár, akitől én még tanulhatok, a reformok embere, a többi az senki” ...Később a félelem elhatalmasodott Kádárban ..., s a végén már mindenkinek csak szidta a peresztrojkát meg a glasznosztyot, s ez aztán elhidegítette őket.

Kérdés: Az elhidegülés mikor kezdődött?

Válasz: Fokozatosan. 1986-ban is már egyre inkább fölhívta /telefonon/, meg beszélt vele, ...minden szovjet delegációnak – és azon kívül is – az aggályait mondta el. Ő nem attól félt, ami lett, hanem ő ...a fokozatosság híve volt. Sok mindent meg lehet érteni más szituációkból, az ő kétségbeesett közvetítési kísérleténél Dubčekkel, ... egy óriási anyag van erre... Nem a tartalmát kifogásolta, hanem a fokozatosságát. Itt még nagyon határozottan érződött ez a kettősség.

Kérdés: Gromikónak milyen szerepe volt ebben az időszakban? Állítólag, – az egyik interjúalanyunk szerint –, egynapos titkos villámlátogatást tett Magyarországon.

Válasz: Nem szabad ezeket a verbális dolgokat... Kádár biztosan mellette lett volna, hogyha megkérdezi őt Gorbacsov, ...sőt tudom is, hogy gratulált, jónak tartotta, hogy Gromikóból elnököt csinált. Politikailag ez nem volt bolondság, tudni illik, hogy a 18 millió funkcionáriusból megnyerni azt a 2–3 milliót, aki nélkül nem lehet /működni/, mert leáll az egész. Miután Gromiko döntötte el Gorbacsov megválasztását, ő ezért, hogy úgy mondjam, ezt a „hálát” nagyon fontos politikai jelzésnek tartotta. Grisin egy szavazattal maradt le Gorbacsovtól. Gromiko nem akárcsi, még ha egy szavazat is /döntött/ a végén, neki... óriási tekintélye van. De... ezekben folyamatok vannak, és nem beszélgetések, nem azok döntenek el a dolgokat. ...Egyre inkább az történt /nálunk/, hogy... itt volt egy vezetés, amelyik furcsa módon egyre jobban balra ment. Például az az „Ideológiai Irányelvek”, vagy mi volt /az a pártdokumentum/, annak az eredeti szövegét meg kell nézni. ... Ott meg egy olyan örökség van, amin már messze túl volt ez a párt 1961 óta, hogy az élet minden területén vezetni kell a pártnak. Emlékszem, hogy azt kérdeztük, hogy szerelemben, barátságban vagy miben is? ... Elkanyarodott az ország és ez a pártvezetés, és a párttagság is és a pártvezetés is, elkanyarodott egymástól.

Kérdés: Tehát az a „csendes konszenzus”, ami kialakult itt a '60-as évek végétől a '80-as évek elejéig, az...

Válasz: Az 1985 után úgy olvadt el, ...szóval én egyetértek az angol nagykövettel, Kádár több mint 70%-ot kapott volna 1985-ben és 7%-ot kapott volna 1988-ban. Elolvadt...

Kérdés: Melyek voltak ennek a „bizalomolvadásnak” a főbb állomásai?

Válasz: Szívesen összeállítom, én nem tudom /elmondani/ kapásból. Legalább egy cédulát kell magamnak csinálni, hogyha legközelebb jönnek, akkor én végig megpróbálom összeállítani – ahogy én látom.

Kérdés: Arra az írószövetségi összejövetelre gondolok, ahol Berecz képviselte az MSZMP KB-t, ez 1986 decemberében volt.

Válasz: Igen, 1986 decemberében. Ennek nem ez a legfontosabb része ..., hanem hogy annak a /Berecz-féle/ vezetésnek ez az örült beszéde, ez a kihívó pókhendi beszéd, ahol velem szemben, vagy a régi /pártvezetéssel/ szemben meghirdette, ... azt /mondta az íróknak/, hogy: „Hát én azt hittem, hogy ti örülni fogtok, hogy új vezetés van, van egy új fiúnk!” ..., és meghirdetett egy ilyen izét ..., és ez annyira sikerült neki, hogy Kádár ezt lesokszorosította, és minden pártszervezetnek – azt hiszem a járásig – mindenkinek elküldte. ... Egy hivatalos álláspont vált ebből a szakításból, amit akkor elkezdtek, az egy teljes örület volt. Az Írószövetség, amely hát ... itt nem irodalomról van szó, hanem az ország közhangulatáról. Ilyen örületet elkezdni, hogy 160 fő – ami teljesen irreális –, hogy 160 fő ki fog lépni az Írószövetségből. ... Hogy nem lehet megegyezni? ... Ezek csak apró jelképek ..., hiszen ugyanez zajlott le a társadalmi élet minden területén és a gazdaság életében is. ... Nézze, ez azért nehéz, mert itt ennek ... állomásai voltak. Nekem 1983-ban volt tárgyalásom a Donáthtal, ahol fölcillant a lehetősége az ellenzékkel való megegyezésnek. Akkor gondolkodott is Kádár ezen. Aztán, hogy kik akadályozták meg? ...

Kérdés: Milyen szinten történt a megegyezés?

Válasz: Donáth azt kérte, hogy '56-tal kapcsolatban ne engedjük, hogy ez /a minősítés/ visszasüllyedjen ellenforradalomná. Fogadják el – ők elfogadták első lépésként – a „nemzeti tragédiát”, de ettől valamennyire tovább /kívántak lépni/. /Másodszor arról beszéltek, hogy a/ szamizdatot, megállapodás alapján, legalizálni kell. /És/ Kádár gondoljon arra – mondta Donáth, aki híve volt –, hogy nem halhatatlan, tehát egy olyan szervezeti reformot hozzon létre, hogy utána ne egy „fiók-Ceausescu” vegye át a hatalmat. Ujhelyi pontosan emlékszik rá, az ő lakásán volt ez...

Kérdés: Ki volt még ott Donáthon kívül? Ki volt még jelen ezen a beszélgetésen?

Válasz: Ujhelyi Szilárd, Ujhelyi felesége. Ők emlékeznek erre.

Kérdés: Attól kezdve a Beszélőt nem is nagyon piszkálták mint szamizdat folyóiratot, elnyerte a hallgatóságos legalitást?

Válasz: Igen. Én akkor beszéltem Kádárral, és azt mondtam neki. „Nézd – és ő ezt el is fogadta –, ...sohasem lett volna Rajk-ügy, ha /van/ egy Beszélő”.

Kérdés: Viszont a Beszélő – az én emlékeim szerint talán 1987 elején – megjelentette a „Társadalmi Szerződést”, melynek első mondata az, hogy: „Kádárnak menni kell..”.

Válasz: Ennek ellenére nekem az volt már a véleményem, hogy ez egy pozitív..., azt kell mondani, hogy ezt vegyék ki, és akkor tárgyalni lehet. Tudni illik... , amikor kint voltam /Moszkvában/, akkor Gorbacsov elküldte az egyik tanácsadóját hozzám, és azt mondta: „én már egyetértek, hogy Kádár lemondjon, de ne Grósz javára, hanem keressünk egy olyan embert, aki nem balra viszi, szektás irányba a dolgokat. Azt keresse meg, és akkor adja át a hatalmat”...

Kérdés: És ennek mi volt a hatása?

Válasz: Hát az, hogy Gorbacsov írt egy levelet Kádárnak ebben a szellemben, hogy „munkatársam beszélgetett a közvetlen munkatársával”, ő pedig kifejezte aggályait, hogy /ha/ nem megfelelő jelölt /javára/ vonulna vissza...

Kérdés: Végül is /.../ mekkora súlya volt ebben a kérdésben a szovjet vezetésnek?

Válasz: Nem volt már ebben a Szovjetunióknak /szerepe/..., mert azt nem szabad elfelejteni, hogy egyedül Magyarország volt, amelyik nyíltan Gorbacsov mellett volt. Az NDK nyíltan ellene volt, én ott voltam az NDK pártkongresszuson, ahol végigkorbácsolták Gorbacsovot úgy, hogy minden fölszólaló név nélkül őt bírálta. A románok nem kétséges, hogy utálták, a bolgárok nem kétséges, hogy utálták... Hát nem! Még egy ország volt, Lengyelország, ahol Jaruzelski pozitív embernek tartotta /Gorbacsovot/...

Kérdés: Nem merült föl közben, hogy keményebb vonalat kellene alkalmazni? 1987-ben vagy 1988-ban?

Válasz: Állandóan fölmerült.

Kérdés: És volt, aki ezt a keményebb irányzatot képviselte?

Válasz: Hát nézze, én nem akarok ilyen személyi..., nézzenek utána dokumentumokban. Hát például olyan örület volt, hogy valamikor '88 elején Csoóriék ellen rendőri akciót akartak... Nem emlékszik, /akkor/ volt nekünk egy beszélgetésünk a rádióban, Pozsgay, Hámori Csaba és köztem?

Kérdés: De igen, emlékszem, tudom is, hogy ki csinálta az interjút.

Válasz: Abban volt egy mondat, hogy a Fidesz kérdésében mi biztosan nem értünk egyet ...

Kérdés: /.../ és hallottam Öntől, hogy Hámori vizsgálatot kért a PB-ülésen ...

Válasz: Nem! ... Bűnvádi eljárást támogatott a Fidesz ellen, ami maga volt az örület! Úgy tudtam kivédeni, hogy azt kértem: ne foglaljunk állást a pártkonferenciáig. ...Grósznak, mindenkinek mondtam.

Kérdés: És arról mikor volt szó, hogy a Munkásörséget is be kell vetni egy esetleges...

Válasz: Így nem, előttem /nem/... Nézze, én ... ülésen kívül be nem tettem a lábamat a /pártszék/ házba. ... Ezeket, amiket ők egymás között beszéltek – de ugyanúgy, ahogy az 1972-es tárgyalásaikat –, én csak /hallomásból/ tudom. Azt is tudom, hogy milyen népi írók vettek részt akkor /1972-ben/ a szovjet követségen, /a beszélgetésen/. Az sem /volt/ egyszerű dolog, mert hiszen a '72-es reformellenes irányzatnak nagyon sok népi író is híve volt. Nem tisztességtelen okokból, hanem féltették az országukat... Folytassuk egyszer, hogyha idejük lesz, jó ...?

Köszönjük a beszélgetést!

Benke Valéria:

„Föl lehet gyújtani a nádtetős szocializmust, de sok haszna nem lesz!”

Kérdés: 1989. május 25-én Benke Valéria lakásában ülünk. Kérem, bemutatkozásként mondjon a '70-es, '80-as évekbeli közéleti munkájáról néhány szót! Mit tett a politikai közéletben?

Válasz: A Társadalmi Szemle főszerkesztője voltam ebben az időben, a gazdasági reformmunkálatok, előmunkálatokban bizottsági tagként vettem részt. ...A Nyers elvtárs által szervezett nagy reformbizottság 12 tagjából 11-nek a vezetésével működött egy-egy bizottság. A miénk Hegedűs András vezetésével a reform társadalmi összefüggéseit vizsgálta,... és az ebből levonható következtetések/kezelési javaslatok foglalkozott/. Ez a munka Központi Bizottságnak a gazdasági reformra vonatkozó határozatával szűnt meg, a reformmal kapcsolatos pártelőkészítésben azt hiszem... az átlagnál nagyobb mértékben vettem részt, saját vállalkozó hajlandóságom is, meg... valamelyest olyan hírek alapján, hogy a másokhoz képest jobban értem. Ez a szerkesztői munkám/munkám, vagy azzal is összefüggött, jobban értem, miről van szó. ...Ebben a körben vitaképes is voltam, úgyhogy talán ezért is tudom, hogy egyszer Komócsin azzal rohant be hozzám, hogy az „Isten áldjon meg, fogadj, vagy azonnal... lemész Szegedre.” A Csongrád megyei pártbizottság tárgyalta volna meg a reformhatározatot, és eléggé érezhető volt, hogy... komoly vita, ellenvélemény /lesz/, részben a jugoszláv példákra hivatkozva... /Azt mondta/, hogy az egész békétáborban te vagy az egyetlen, aki itt állhatod a sarat, ismered személyesen az összes embert, és tudod azt, hogy amit mondanak, azt miért mondják. A Politikai Bizottságnak 1970 decemberétől... voltam tagja, tehát '71-től az akkor kezdődő vitákban már, mint Politikai Bizottsági tag is részt vettem. A megbízatásom végig, nyugdíjazásomig a Társadalmi Szemle főszerkesztője, a Politikai Bizottságban a XIII. kongresszusig, tehát 1985 márciusáig voltam tag. A Központi Bizottságnak tagja maradtam '88-ig, a pártértekezlet óta annak se vagyok tagja.

Kérdés: Történetileg nézzük az eseményeket. Olyan dolgokat szeretnénk megfogni/beszélgetésben, amik kevésbé érthetőtten írásban, amiknek kevésbé volt dokumentuma. A '70-es években sok minden úgy zajlott, hogy különböző jellegű megbeszéléseken, telefonokon történt, az információáramlás más jellegű volt, nem minden írásban történt. 1971-ben a reform, a '68-ban megindult reform még egy elég dinamikus folyamat volt. De már érződtek az első jelek a reform megtorpanására. Hogyan emlékszik erre az időszakra?

Válasz: Hát nézze! Sajnálom, de én felkészültem. Egyetlen egy dologra nem volt módom, kevés lévén az időm, nem tudtam eléggé röviden csinálni. Négy csomópont

köré rendeztem – magammal vitatkozva –, hogy miről tudok valami érdemről mondani, és mi az, amivel leginkább tudom... ábrázolni, ami ... fontos lenne ebből a periódusból. ...Az első:... a reform megtorpanása, illetve az e körüli viták... 1974-ig. Nem veszem végig kronologikusan, hanem a '72-es vitákon kívül csak kiragadok néhány dolgot '74-ig. Ezek olyanok, amelyeket meghatározónak tartok: a kor politikai tendenciáinak a kifejezése, mezőgazdasággal kapcsolatos néhány negatív határozat, és sok minden más. ...Nem feltétlenül politikai előjelek okoztak olyasmit, hogy a határozatok rossz hatást keltettek, hanem a lényegi összefüggések fel nem ismerése... A második csomópontnak én a '77 és '79 közötti időt vettem. A '77-es struktúrapolitikai határozatot – lehet akár intermezzónak is tekinteni – én mégis fontos tanulságokat látok benne. Ez egy reformszellemű határozat volt. Hogy aztán miért nem sikerült megvalósítani... Úgy érzem, hogy a '77 és '79 közötti időből van néhány érdemi mondanivalóm. A harmadik csomópontnak a '80-as évek elejét választottam. 1980-tól a lecsúszás gyorsuló mozgással haladt... A reform újra napirendre került, néhány olyan lépés is történt – kiragadva az egészből –, ... kisvállalkozások... , '82-ben konzultatív testület létrehozása, és végül a '84-es reformhatározat. /Utóbbinak/... nem következetes és sok ponton szakszerűtlen voltáról már elmondtam az előbb, hogy egyszerűen döntéskényszerbe hoztuk magunkat, mert egy kitűzött időpontban egy Gromiko látogatás miatt nem volt módja a KB-nak alaposan /meg/vitatni. A PB nem engedhette meg, vagy úgy vélte..., hogy nem engedheti meg magának, hogy halassza el két héttel /a döntést/, és egy nem jól előkészített határozatot alapos vitával /terjesszen/ elő. Megjegyzem, hogy /ebben/ nem csak ezek a... technikai, vagy szervezeti okok játszottak szerepet, hanem az, hogy a társadalmi összefüggéseket – úgy vélem – maga az előterjesztés is elhanyagolta. A negyedik csomópontnak a '84-85 fordulóját választottam. Ezt tartom a második súlyos /gazdasági/ elcsúszásnak a '78-79 /követően/. ... Pontosabban, igazából csak '78-ban volt... ilyen nagy adósság. Megduplázódott az akkori adósságunk. ...Pedig a lengyel események miatti diszkriminálás, ami minket is sújtott, és az adósságválság előrelátható fenyegetései/nek/ hatása alatt '84 végéig visszafizettük az akkori adósságunk felét. Úgy gondolom, hogy ez... sokféle tényezőkön múlt, szerepet játszottak benne, hogy túlbecsülték a gazdasági vezetők ezt a javulást, hogy egyes személyekhez... illúziókat fűztek. ...Kapolyinak, mint ipari miniszternek az iparpolitikában játszható szerepéről, és bizonyos személyi ambíciók is szerepet játszottak benne. Hát itt már az utódlási vetélkedés megindult.

Kérdés: 1971-72-ben milyen álláspont volt utódlás kérdésében?

Válasz: Hát az egy nagyon gusztustalan dolog volt, mert nagyon pitiáner emberek startoltak rá /vezető pozíciókra/, senki nem azzal, hogy ő legyen az első. A Kádár János bejelentette, hogy nyugdíjba vonul 60. életévében /és/ szeretné megoldani azt, hogy a szocialista rendszer is tudjon olyat, hogy idejében váltson vezetőket és vezető garnitúrákat. Ez akkor szerintem nem volt igazán reális, részben mert túl

korán volt, ő /Kádár/ még igen jó erőben volt, részben, mert ez a '72-es feszültség, ez olyan interpretálást is adhatott volna, amire nem volt szándéka /Kádárnak/. Nagy lelki elemzést nem akarok csinálni, de azt hiszem, hogy volt egy olyan felelősségérzete, hogy ne dobja be a lovak közé a gyeplőt egy olyan állapotban, amikor... , enyhén szólva nem túl jó fordulatokat vettünk és úgy gondolom, hogy próbálkozott azzal, hogy a meglehetősen erős szovjet nyomás ellenére tartsunk ki valami határig, a magunk reformpolitikája mellett. De ekkor megindult a... szervezkedés, meglehetősen pitiáner emberek részéről.

Kérdés: Ez nevekhez is köthető?

Válasz: Igen, mert a PTI révén a pártapparátust, a SZOT révén a szakszervezeti munkát áthálózták /ezek az emberek/, és mondjuk a Népszabadságnál nem meghatározó egyéniségek, de kereket kötni mindig tudnak. Igen /ide sorolható/ a Szamosi Károly, /hiszen/ nem meghatározó egyéniségek tudnak kereket kötni, és azért mondom, hogy pitiáner gárda, mert még a Pullai Árpád, akinek fellépése volt,... még csak elment, de aztán akik mögötte jöttek, vagy mellette, hát egyszerűen nem rúgtak labdába, még a nagyon igénytelen magyar közéletben sem. A későbbiekre nézve az semmi mást nem jelentett, mint, hogy... arra törekedett néhány ember, hogy a majdani első ember első embere /legyen/, illetve, ha az nem lehet, akkor az első emberek csapatában /jelen/ legyen. Én így láttam ezt akkor.

Kérdés: Úgy gondolták, hogy a Pullai Árpád lett volna az első ember?

Válasz: Erre egyszerűen nem merek /mit mondani/,... világos, ökörlötte tömörültek, őt nyomták, őt támogatták. Hogy ez az ember képzelt ilyet, azt minden további nélkül el tudom hinni. ...Enyhén szólva elég gátlástalan volt sok mindenben, miért pont ebben ne lett volna az? És a KISZ-es sikerei nagyon elbűvölték őt is, mást is. Meg kell mondjam, hogy nekem nem volt különösebben rokonszenves mint KISZ-titkár, de nem is volt megközelítően annyira ellenszenves, mint jó néhány elődje meg utóda....

Kérdés: Például Komócsin Zoltán?

Válasz: Na, Komócsin Zoltánnal nem hasonlítható össze, nem lehet azon a napon említeni őket.

Kérdés: Horváth István?

Válasz: ...Ne beszéljünk róla, hogy kiket tartok olyanoknak, akiknek nem volt olyan sikeres szereplésük. Ha ma a Pullai olyan fiatal lenne, és úgy lépne fel, kedvesen, dinamikusan, szervezőkészséget mutatva, emberi megértést mutatva, mint ahogy ő akkor fellépett, a televízió segítségével öbelőle lehetne királyt csinálni, hogyha jó szölamokat vinne. De... egy rövid együttműködés során sikerült őt

megismernem, hogy belül részben üres, részben nagyon sok nem jó gondolata van. Hogy /ezek/ mikor állnak össze tendenciává, ezt nem lehetett tudni, de az ember azért az ilyesmitől fél, és '72-ben összeálltak tendenciává.

Kérdés: Kik voltak azok, akik jobban köré tömörültek?

Válasz: Nézze, ezt... nem azért, mert nagyon diszkrét akarok lenni, nem tudom megmondani, hát egyszerűen nehéz volna, én nem tudok visszaemlékezni, kik voltak akkor a PTO-n, egyesek az Agitprop-on, a SZOT-ban....

Kérdés: Marosán szóba került?

Válasz: Nem! Ezek spekulációk.

Kérdés: Marosán maga úgy mesélte el egy Politikai Bizottsági tagnak, hogy ő is részt vett benne.

Válasz: Igen? Nézze, én nem zárom ki, hogy ilyen királycsinálási totózásokban esetleg másoknak eszükbe jutott, hogy a Pullai nem játszhatja el az első ember szerepét egy Kádár János után, meg egy olyan garnitúrában, amilyen Magyarországon van... Én /azonban/ nem hallottam ezt.

Kérdés: Kik tartoztak az ún. második vonalhoz? Például Biszku Béla is bizonytalan szerepet játszott?

Válasz: A Biszku Béla szerepe az egy adott ponton nagyon negatív lett. Egy „előbeszédet” is mondok, mielőtt az első pontra érek, föl fogom olvasni, mert akkor biztosan rövid marad: Hiányolom, a hazai elemzésekhez és a reális, nem voluntarista programhoz szükséges nemzetközi kitekintést és történeti szemléletet, amelyek a magyar közgondolkodásban mindig gyengén vagy alig voltak jelen, az ezt a periódust tárgyaló elemző munka nem igazán tudta följavítani. ... Annak a jeleit látom, hogy a nemzetközi hivatkozások egyáltalán nem nemzetközi kitekintést jelentenek, hanem ehelyett manipulatív egyoldalú és ferdítő, néha csak tudatlanságból, nem rossz szándékból, ferdítő hatású hivatkozásokat. A reform sorsáról a hazai elemzések alaposságát is hiányolom. A reform sorsáról lehet úgy is szólni, hogy reformerek és konzervatívok harcának ábrázolják, bizonyos személyi elemek itt voltak, mindig nagyon erős volt a személyi kötődés, ellenszenvek, vonzások, az kétségtelen, de azért így ábrázolni, azt hiszem, nagyon fontos tanulságok figyelmen kívül hagyására fog vezetni. Ez utóbbi... ugyanis az eleve elrendelés, a személyi tulajdonságoktól való függés, vagy egy rendkívül szűken vett személyi-hatalmi ambíció, illetve érdekkötöttség által determinált felállást fog bemutatni, és ettől kiesik a képből nagyon sok minden, ami rendkívül fontos volna. Ezek az elemek jelen voltak... s egy-két esetben nagyon jelentős súllyal is szerepeltek. De azért az, hogy a politikai térnyerés a gyengülő vagy erősödő pozíciók regisztrálása nem szabad mindig erre a láncra fölfűzni, hanem az

okaik alaposabb felderítése volna a feladata egy komoly tudományos társadalom-elemzésnek, az szilárd meggyőződése. A legtisztább szándékú,... minden manipulatív törekvés nélküli kezelés is félrevisz.... Nem két külön dolog van. ... Egy gazdaságpolitika – ami lehet a neoliberális lózungok szerinti vagy koncepció szerinti –, és egy társadalompolitika, ami lehet a svéd jóléti szerinti. Ezek, egy gazdaságpolitika az implicite társadalompolitika is. A Margaret Thatcher neoliberális gazdaságpolitikája logikusan vezetett oda, hogy nemcsak meghatározott munkásrétegeket, hanem az őket képviselő szakszervezeteket is beleverte a földbe. Nagyon nagy tudással. Bár nekünk volna tizedannyi tudásunk, mint ami neki, okosságot, ... koncepciót alkotó képességet, taktikát, stratégiát, mindent beleértve. Szóval, ha mellőzik ezeket a témaköröket, könnyen előfordulhat még a gazdasági kérdések tárgyalása esetében is, hogy... tanúk harcára redukálódik a reformról való elmélkedés, így a reform könnyen mítosszá válik. Ma már egyébként ez érvényesül, mert a közvéleményben, a sztereotípiák szerepeltetése egyre inkább efelé tendál. ... Magyarországon nagyon jó kutatómunka volt, és remélem, hogy most is van, én most kevésbé ismerem a közgazdasági dolgozatokat. Szeretném az „előbeszédben” még azt is elmondani, hogy a konkrét hazai feltételek történeti szemléletű vizsgálata, valamint a nemzetközi kitekintés, tehát a nemzetközi feltételekre való hivatkozás semmiféle felmentést nem ad az általunk elkövetett politikai hibák felelőssége alól. A politikai döntésekért felelősek vagyunk, akár jól láttuk, hogy mi van, akár nem, akár helyesen döntöttünk, akár nem. Ha figyelmen kívül hagyják a fentieket, ... akkor a politikusokkal is megtörténhet, hogy megismétlik a mi korábbi hibáinkat. ... Mi is ismétljük saját korábbi hibáinkat a '72-től '85-ig terjedő periódusban, vagy '87-ig terjedő periódusban, s úgy látom, hogy a jelenlegi vezetők az elmúlt két-három évben is beleesnek ebbe. Egyébként a rájuk nehezedő nagy terhek miatt én ezt sokkal elnézőbben kezelem, mint a mi esetünkben kezeltem. ... Tudomásul kell venni, hogy egy elmerevedett politika után a politikai dinamizmus, a fejlemények felgyorsítása azt jelenti, hogy a forgási sebességgel megnő a hibaszázalék is. ... De úgy látom, hogy néhány nagyon lényeges összefüggés figyelmen kívül hagyása és helyettük ... nagyon vonzónak tűnő sztereotípiák emlegetése besodorja abba az utcába őket, hogy néhány hibát meg fognak ismételni. A reformviták a Politikai Bizottságban, más párttestületekben, a közvéleményben, ezen belül külön az üzemi körökben, vagy talán inkább csak abban, szabályozó vitaként kezdődtek 1968 után nagyon röviddel, de akkor még a reformpártiság volt a domináló, legalábbis a pártban. A folytatásnál kezdődött ennek az itt-ott való fölfestése. Nem tettek jót a nyilvánvalóan problematikus szabályok. ... Akár lehetett volna őket módosítani, akár nem, de még vitatni se lehetett, mert az illetékes államigazgatási emberek azonnal, mint reformellenességet lesöpörték az asztalról, és visszakézből szájon vágta azokat, akik valami ilyesmit fölvetettek.

Kérdés: Tudna mondani egy példát?

Válasz: Nézze, én már nem emlékszem a „hundertzwanzig” szabályozó elemre, de voltak olyanok, amelyeknél ordított, hogy az adott szabályozó elem nem segíti a vállalati gazdálkodást, hanem inkább bizonyos formalizmusa miatt negatív irányba tart. Az egész munkaerő-gazdálkodással összefüggő szabályozás... ilyen volt. Most nem emlékszem az elsőkre, amik így felbukkantak, és ezeknek a leghalványabb kritikája kihívta az illetékes államigazgatási emberektől a reformellenesség vádját. ...Amikor a feszültségek szélesebb körben '70-71-ben az áremelések miatt elindultak, a jövedelemkülönbségek megnövekedése és a „vállalati spekuláció” /miatt/. Ez /utóbbít/ azért teszem idézőjelbe, mert ennek néha voltak olyan tényei, de eleinte inkább a látszatán háborodott fel egy üzemi, illetve a szélesebb közvélemény. Amikor tehát ezeknek a feszültségelemeknek a szélesebb közvéleményi kritikája nyomán nagyobb visszhangja lett, akkor két dolgot lehetett megfigyelni. Az egyik: a pártszervezetek, pártbizottságok semmilyen olyan kritikával nem vitatkoztak, aminek esetleg csak részleges jogosultsága volt, hanem úgymond továbbították felfelé. A saját vállalatuknál viszont olyan hibákkal szemben, /amelyek/ nem a munkát javítják, hanem lavíroznak a szabályzók között vagy trükkös megoldásokkal növelik a nyereségüket, áremelkedéseket csinálnak ... semmit nem szóltak. A saját funkcionárius társaimnál, tehát a KB osztályvezetőinél azt láttam, hogy nem nagyon gyakorolják azt, ... hogy mondjam, hadilábra kerül/jenek/ üzemi pártkollektívákkal, /amikor/ egyszerűen visszakérdeztem, hogy és itt mennyivel emelkedtek az árak? És miért? Egy-egy értelmesebb üzemi párttitkár tényleg a szívéhez kapott és azt mondta, hogy csakugyan, ezt is meg kell nézni, de általában mindig a másik volt a szervezetlen, a másik nem kooperált, a másik emelte az árakat, a másik spekulált. Ezeknek a feszültségeknek a növekedése, úgy szoktam egyébként elmondani, ha valakiknek, fiataloknak mesélek erről az időszakról, hogy borzasztó nagy lett az áremelkedés miatti feszültség. ...Volt olyan év, hogy másfél százalék volt! Aztán volt olyan egyszer, hogy 2,3% /volt/ '72-ben volt, az borzasztó nagy volt. Előtte volt 0,8% 1986-ban volt, /amikor/... előtte lebonyolítottunk néhány áremelkedést, például a húsárak 30%-os emelkedését, hogy ne terheljék a reformszámláját. ...A nagy feszültségek megjelenvén a reformellenes vélemények felerősödtek, ami még nem állt össze igazán komplex reformellenes állapottá, még nem jelentette reformellenes erők tömörülését, de ezek a felélénkült, egyedi vagy szórványos reformellenes vélemények akkor kezdtek ilyen erőteljesebb hangot kapni. Hozzáteszem, hogy úgy figyeltem meg akkor is, a későbbiekben még inkább láttam, hogy a szakszervezeti vonalon is, meg a pártapparátus részéről is a sajtónk inkább „föltrombitálták”, föltranszformálták az ilyen irányú kritikát, minthogy polemizáltak volna azzal, amivel kellett. Egyre szélesebb körökben gyakoroltak erkölcsi kritikát is. A közmorál romlását, az anyagiasságot, a protekció összefonódását a reform számlájára írták. Tényleg volt némi összefüggés,... mert lehetőségek nyílt sokkal több gazdasági akcióra, illetve kiengedettebb volt az atmoszféra. De nyilvánvaló volt, hogy sem a

szerzés, tehát az anyagi javak hajszolása, sem a morálisan kifogásolható magatartás, akár a köztisztviselők és pártfunkcionáriusok, akár a különböző szintű üzemi vezetők részéről, netán az orvosok vagy a kereskedők részéről – mert itt is volt mit kifogásolni – ezek nem a reform termékei. Erről akkoriban sok előadást tartottam, cikkekben is próbáltam vitatkozni, hát nem volt túl nagy esélyem arra, hogy elfogadják, de azért értelmes emberekkel el lehetett fogadtatni. Azt is képviselni szoktam – és ez szilárd meggyőződése – hogy még csak nem is a kommunista mozgalom, vagy a szocialista állam és berendezkedés termékei, hanem nagyrészt a hagyományos dzsentri világ, a dzsentroid közélet és magánstílus összefonódása.

Kérdés: Miért nem volt esélye, hogy elfogadják az Ön koncepcióját?

Válasz: Nézze, nagyon egyszerű volt, heves, indulatos, átkokkal leegyszerűsített sztereotípiákkal élni. Ha az ember olyasmire hivatkozott /ami ezzel ellentétes/, minden pártszervezetben találtam néhány embert, aki fogékony volt erre, de soha nem sok embert. ...Az embereknek sokkal nagyobb része emlékezett még vissza a régre, mint most. Most szépen be lehetett a dolgokat úgy állítani, minthogyha 40 évvel ezelőtt gyártották volna azt az emberi magatartást, struktúrát, mint ami most itt érvényes. Akkor legalább utalni lehetett arra, hogy de gondolkodjanak már el! A saját környezetükben a rang és mód szerinti osztályozás, a szerzés, az olyan, hogy azt most a szocializmussal vezettük be? Sem a nepotizmust nem a marxizmussal importáltuk Magyarországra, sem a korrupciót nem a szocializmussal vezettük be. Mi egy dolgot produkáltunk a túlcentralizáltság és a hiánygazdálkodás következtében, az összefonódásokat és a korrupciót a hiánygazdálkodással, azt a típusú korrupciót, hogy 20 forintot kellett adni a kereskedőnek. Ennek egy magasabb szintre emelését ezt széles körre terjesztettük ki. ...Most ha a hagyományos dzsentri közéleti stílust és magánéleti stílust emlegetem, akkor pedig máris szembeszaladtam egy csomó olyan funkcionáriussal, aki – nagyon jó esetben, ha volt hajlama szembenézni a problémákkal – azt mondta nekem... 4 vagy 6 szem között: „De Benke elvtársnő, ha én is nem igyekszem azon, hogy adjak névnapi vacsorát, vagy legyen telkem a Balatonon, akkor engem kinéznek maguk közül a többi funkcionáriusok”. A többi funkcionárius az nem primitív osztályharcos proletár volt, hanem az a magyar társadalom olyan emberei, akikből szerencsére nagyon sokan jöttek be a közszolgálatba, mert volt olyan törekvésük, hogy ne csak párttagokat, nem csak osztályharcos vasöntőket vigyünk az üzemi tisztségekbe, a tanácsi és más tisztségekbe, hanem azokat a magyar állampolgárokat, akiknek iskolázottságuk van, párton kívüliek, stb. Hogy ebből miért lett az, hogy végül mégis mindenki párttag /volt/? Ezen is volna értelme kicsit gondolkodni. Nem egy esetben az osztályvezetői tisztség megszerzése ...és/ a képviselővé váló megválasztás után léptek be emberek a pártba. Jó, itt azért biztos vannak olyan strukturális elemek – összeköttetés, jog meg hasonlók –, amik még tisztességes szándékú embereket is sodorhatnak be... . Karrierista pedig eleve azért, mert ha már osztályvezető vagyok, miért ne

legyek főosztályvezető? De mondjuk én az 58 éves osztályvezetőt, aki elűtött /egy/ fiatallembert egy értelmiségi munkaszervezetben attól, hogy fölvegyék a pártba, azt nem tudom így kezelni. ...Kivárta a sorát, hogy beléphessen a pártba, emiatt fiatalokat nem lehetett felvenni a pártba. Ezen az ember háboroghatott.... Azért nem voltam sikeres ezekkel a vitákkal, mert sokkal könnyebb másokat átkozni,... /rábíjni/ valamilyen általános intézkedésre. ...A... mechanizmus... lett a házi tolvajnyelven a reform neve. Tudja biztosan, hogy egy idő után igyekeztünk kikerülni a kifejezést, de először nem a reform bűjtatása és rejtegetése miatt csináltuk, hanem egyszerűen a szokványos házi tolvajnyelv, az új mechanizmus volt a címszó, és ez terjed el. A konzervatív erők támogatása nagyobb és komolyabb politikai vitaként a paraszti jövedelmek kérdésében bukkant föl. A paraszti jövedelem gyors emelkedése tényleg irritáltságot okozott /az/ üzemi munkás közvéleményben, sőt nem csak ott. Pesten elég általános volt, hogy micsoda disznóság, hogy itten jönnek a parasztok, ki vannak tömve tízezrekkel, és vásárolnak be. Azt az apróságot elfelejtették, hogy ősszel, amikor nagyobb pénzt kapnak, akkor jönnek és veszik meg azt, amit ők, pestiek folyamatosan akkor, amikor éppen eszükbe jut. A másik apróság, amire nem gondoltak,... a paraszti jövedelemnek a munkásjövedelemhez való fölzárkóztatása, tehát, hogy érje el a munkásjövedelmet. Ezt, a párt határozta el a IX. kongresszuson, mindenki megtapsolta. Tényleg kicsit gyors volt ezt, és még egy elemet nem vettek tekintetbe. A lakásviszonyaik olyanok, hogy az ő lakásköltségeik törpe, jelentéktelen, csekélységet tettek ki ahhoz képest. Tehát nem csak háztájizott, hanem tudott építeni. Egy sereg olyan gazdálkodási elem jelent meg tehát a parasztok életében, amivel adott esetben például egy városba bejáró falusi munkás hergelte a kollégáit. Mert a városi munkás... nehezen jutott lakáshoz is, ha igen, akkor az gyenge volt, bezzeg ő, aki bejár. Elfelejtették, hogy a bejárás sem népiünnepély, meg hogy mekkora munkát kellett végezni, és a többi. Ennek a politikai vitának, tehát ezt a munkás-paraszt vitának a föltranszformálását már nagyon komoly politikai hibának tartottam, és ez nem csak '72 előtt volt, hanem... utána is.

Kérdés: A sajtóban is volt ezzel kapcsolatban vita?

Válasz: Nagyon élesen nem, de a '74-es, a munkásosztály helyzetéről szóló határozat annak a terméke. ...A munkásérdekek védelmében követelni azt, hogy... a háztájit adóztassák meg jobban, a tsz-eket a melléküzemág szervezésben korlátozzák és a többi, ez, sajnos, átment. Ebben a vitában az olyan típusú észrevételek, hogy... akad olyan ahol spekuláció van inkább, mint kemény munka e mögött..., meg hogy az adózás ne legyen túl nagy, .. ez megyéenként másképpen is alakultak. Ezek az intelmek természetesen nem jelentettek igazán védelmet, olyannyira, hogy a... segítő feladatokat végző háttérparban a hiányok észrevehetővé váltak. Nagyon gyorsan korrigálni kellett ezeket a hibákat. ...A munkások helyzete és lakásviszonyaik is rosszak, alacsonyabb a jövedelmük. Tulajdonképpen a társadalomban a

legalacsonyabb a munkások jövedelme, az ütemnövekedés is a munkásoknál volt kisebb, a parasztoké nagyon gyors volt. Az értelmiségieké is gyorsabb volt ebben az időben mint a munkásoké... A sajtó, ezen belül a Népszabadság, rendszeren ráhajtott erre a témára, sajnáltatni /akarta/ a munkásokat. A szociológiai kutatások,... probléma föltárása – néha inkább csak leltár –, ugyanebben az irányban hatottak. ...Ha publikáltak egy folyóiratban olyasmit,... hogy legyen elemzés arról, hogy melyik osztálynak, rétegnek milyen a helyzete. ...De aztán ez mind „beáramlik egy folyóba”, és akkor már más. ...A nagyvállalati lobbinak része volt abban, ha tetszik, akkor itt is az SI-faktor működött, nem csak a magánembereknél hatott ez, hanem a vállalatoknál is. Ha őket a szabályozás gúzsba köti, akkor legyen egy kis ilyen „örömben” része a tsz-nek. ...A '70-es évek végén volt-e vagy már csak a '80-as évek elején, azt hiszem, hogy a '80-as évek elején... a bérszabályozásnál rájuk verték, holott teljesen indokolatlan volt az átlagbér szabályozást a szövetkezetekben teljesen nyugodtan /meg/ lehetett csinálni, hogy teljesítmény alapján ők maguk határozzák meg a jövedelem elosztást. ...Az állami iparban a túlcentralizáltság következtében ez nem volt meg. ...A helyzetük a tsz-ekéhez képest előnytelenebb volt, a kisebb vállalatokhoz képest is, és egymáshoz képest is. ...Soha nem az a nagyvállalat jelentkezett, amelyik azt mondta, hogy nekem jól megy. Mindig az jelentkezett, amelyik azt igazolta, bizonyította, mutatta be, hogy ő teljesen vétlenül rosszabb helyzetben van. Mi volt ebben az igazság? Bizonyos jogos elemek itt is voltak. Az induló feltételeket nem lehetett legalizálni. Hát más volt a MÁVAG helyzete, mint egy cipőgyáré... Messze nem voltak tehát egyenlők, a szabályozás akkor is törekedett bizonyos normativitásra, nem lehetett azonnal követni, később jött a szabályozó alku, amikor föllazították és más eltérések is hatottak negatívan, ...az ő munkájuktól függetlenül. Ilyenek: az ellátás és az export-kötelezettség. Az export kényszer egyébként máig is jelent ilyen hatást, a központi szabályozásnak szintén vannak ilyen hatásai. A szerkezeti okok, a belső munkaszervezés, a hatékonyságra törekvés alacsony foka, természetesen nyilvánvalóan szintén nagy szerepet játszott abban, hogy a nagyvállalatok jövedelmezősége kisebb volt. A piaci és a verseny elemek megjelenését rövidtávon várni... illúzió volt, ahogy /az is, hogy/ ezektől pozitív és csak pozitív hatást vártunk. Abban reménykedtünk, ez is ma már láthatóan naivitás volt. Ezekből is kellene, vagy kellett volna tanulni. Egy reformfolyamat társadalmi befogadásának bonyolult és hosszú menetét tekintetbe véve. A szerkezetváltással kapcsolatos társadalmi kételkedés jelzi, tehát ez most már a '80-as évekről szól. Hogy milyen nehéz, hogy nem csak a hatalmukat féltő funkcionáriusok jelentenek adott esetben gátat egy progresszív folyamat előrehaladása előtt, hanem azok az érintett munkástömegek vagy mások, akiket az átszervezések, az elbocsájtás... negatívan érintett. Nem tudom, látta-e a Rába kontra Rába című tv-műsort, amit a Györfly Miklós szervezett a budapesti felszámolással? Én azt megértem, hogy a munkások kételkednek, mert egyrészt követelik, hogy javuljon a helyzetük, ami összefügg azzal, hogy a vállalatuk produktivitása javul-e, vagy nem javul.

Másrészt üvöltöttek, hogy ne bocsássák el őket. Nem értem meg azt, a társadalmi tanulásban kulcsszerepet játszó értelmiségit, aki személyes attitűdje folytán ezt hangsúlyozni is szokta, hogy ő tudja jobban, aki képes megcsinálni egy olyat, hogy az adott esetben ezt a kétlelkűséget föltranszformálva az egész országra szétdobja, mert el kellett volna döntenie, hogy melyik „szegre akar ütni”. Arra, hogy a szerkezetváltás haladjon, akkor bizony azzal együtt, hogy esetleg bizonyos formai elemeknél lehet valamit keresni, és kritizálni a vezérigazgatót. /Másrészt/ lehet megértéssel foglalkozni a munkások bánatával vagy háborgásával, de támogatni kell az akciót, különösen Budapesten, ami nem Szabolcs megye. Budapesten, ahol olyan munkakerőhiány volt, ... hogy /ha/ az illető átmegy a másik utcába, már nagyon jól el tud helyezkedni, ott ilyet csinálni, hogy ... a konkrét szerkezetváltás konkrét nehézségei ellen megerősíti ezt a társadalmi kétlelkűséget, hát ezt enyhén szólva nem tartottam „nagy dobásnak” ... Rádiósoknak szóvá tettem – szoktam náluk évente konzultációt tartani, /de/ nem volt ott a Györffy Miklós, ő nem jár ilyenre –, mondtam, hogy nagyon nem szeretek valakinek a háta mögött mondani dolgokat, legalább először neki akarom a szemébe mondani, és csak azután, ha szükségesnek tartom másnak is a tanulság miatt... A sajtó vagy tömegkommunikáció orgánumainak el kell döntenük, hogy melyik szeget akarják beverni. Visszakérdeztek, hogy miért, kritikát nem lehet közvetíteni? Dehogynem, lehet! Vidáman lehet, akkor is, ha a riporter maga nem tudja levonni azt a következtetést, hogy sajnos a szerkezetváltást nem lehet másképpen csinálni. És az egyéni fájdalmakra – ismétlem Szabolcs megyében vagy Borsodban – sokkal nehezebb neki vigasztaló ígét találni. Hozzáteszem, ott el is maraszthalhatja a központi szerveket, államigazgatást. 1969-es anyag, ami azt hiszem, egy kicsit azért később került publikálásra, de vitája ekkor zajlott. Kemény István és más szociológusok... jövedelemelosztási vitát kezdeményeztek, a következő alaptézissel: a lakosság nagy része, 55%-a létminimum alatt él, ezzel szemben van egy magas jövedelmű réteg, A létminimum alatti /jövedelem/ az 800 Forint volt, azt hiszem, ez inkább a társadalmi minimum volt. A létminimum az 400 Forint /jövedelem/ volt, de hát az se volt kevés, a /lakosság/ 55%-a, 0,5%-a ellenben magas jövedelmű. Ezt a 0,5%-ot nem hangoztatták. Más jövedelemelosztásra van szükség, mert ez így nagyon helytelen. ...Ez is... /szerepet játszott/ a nivellálásban. Én nem akarom azt mondani, hogy a mi kádereink a Kemény Istvántól szerezték be az érveiket, nem is olvasták a Kemény Istvánt. De azért azt, hogy a korabeli értelmiségi közfelfogásban is el tudott terjedni ez a „más jövedelemelosztás kellene”, a „szocializmus nem engedheti meg”, stb. /elméletek/; durván ellene hatva annak, hogy a teljesítmények..., a jövedelmezőség növelésével teremtsék meg a feltétele annak az óriási tömegű /egyben/ alacsony jövedelmű embernek a jobb jövedelmezése. Ennek /a társadalmi rétegnek/ nagy része falusi volt, akár paraszt, akár nem, de falusi. A tsz és a vidéki iparosítás segítségével ez rövid idő alatt megváltozott a '70-es évek végére, részben a társadalmi jövedelmek hatására, /részben/... az áremelkedésekkel együtt járó kompenzáció hatására. A létminimum alattiak... aránya 3,4%-ra

csökkent, egyébként, ha szembe állítja /a magas jövedelműek/ 0,5%-os /arányát/, hogy onnan mit lehetne elvenni, akkor... lehetett volna népi vitát ebből csinálni. /De/ nagyon széles körben ezen vitatkozni? Az azt jelenti, hogy föl lehet gyűjtani a nádtetős szocializmust, de sok haszna nem lesz. A már említett morális kritika kapott mégis nagy teret a mozgalmi fórumokon, benne a kisiparosok jövedelme, korrupciók, kispolgári magatartás, stb. Ez az aszkétikus szocializmus-ideál erős voltát is jelzi, Veres Péter a „fridsiderszocializmus” vitát ekkor indította. Azt nem a pártból indították! Az Élet és Irodalomban a Veres Péter indította, és volt nagyon sok ilyen érzelmi alapon megszólaló író és közíró, Erdei Ferenc szállt be úgy a vitába, hogy egy kicsit higgadtabban és realisabban láttassa a dolgokat. Na most a pártban volt egy kemény balos irányzat, hát erről már beszéltünk, ebben az időszakban már Biszku Béla is errefelé tendált. Részben... morálkritikai alapon, részben... a telekvihar, a parcellázások /miatt/, amik nem csak a Balaton körül, máshol is voltak. ... A Balaton körüli parcellázások, ahol az volt, hogy az állami földet nem lehetett parcellázni. Az állami gazdaság átadta a tsz-nek, a tsz parcellázta, a parcellázásnál élen jártak a funkcionáriusok, emiatt tehát nagyon sok szó érte a házunk elejét. Ebben ilyen érzelmi alapon én is benne voltam, utána rettenetesen sajnálkoztam azon – indulati, érzelmi alapon –,... hogy a funkcionáriusaink sorban besározódnak, az idegesített nagyon. A telekspekuláció elleni hadjárat az akkora fiasco volt, hogy örület. Sok mindenre jellemző az például, hogy egy vezető testület ne döntsön kellő körültekintés nélkül; az, hogy az ezzel foglalkozó államigazgatási szervek adjanak tisztességes fölvilágosítást arról, hogy mi a helyzet, ugyanis egy ilyen szigorítást, hogy egy családnak nem lehet több, mint egy telke, vagy egy ingatlana, nem lehetett érvényesíteni. Kiderült /az is/, hogy nincs ingatlan-nyilvántartás. Bumm, kész, szét-pukkant. Arra volt jó, hogy még több visszásság jelenjen meg az életünkben... Azzal egyébként is kezdtünk akkor már néhányan foglalkozni, hogy az-e a legcélszerűbb, hogy 2 millió vagy 6 millió embert korlátozzunk valamiben, amiben visszaélést esetleg 2.000-en vagy 200-an követnek el. Pesten volt egy „pacák”, akinek 40 telke volt. Hát ez annyira egyedi dolog, hogy örület. Lehet, hogy törvényes eljárás nélkül nem lehetett volna mit csinálni vele, de adóval vagy ilyesmivel csak lehetett volna ezt korlátozni. ... Ezt /az embert/ nem lehetett bíróság elé állítani. ... Tényleg voltak olyanok /akik ezt megtehették/. Megvettek itt a környéken is villákat, leányszállást csináltak belőle, aztán kiderült... – ugyanúgy mint a melléküzemágakat, ami ellen a nagyüzemi pártaktívákon lépnek föl nagyon –, hogy micsoda dolog, milyen harácsolás folyik ott, stb. Primitív munkakörülmények között az ötőlük elcsábított munkások termelnek olyasmit, amit drágán eladnak, mert a költség rovatból a nagyvállalat tudta fizetni az alkatrészt, de azt az embert nem tudta megfizetni, aki ezt az alkatrészt /a nagyvállalat keretein belül/... csinálja. Ilyen anomáliák tényleg voltak. Ezeknek nem /az volt/ a jó irányú feloldása, hogy korlátozni a melléküzemágat. Itt már „nagy pofát nyitottam” néhányszor, mert egyszer-szám szerint mondjuk ilyesmit a XI. kongresszus előtt az erzsébeti pártaktíván kénytelen voltam mondani. ...

A dunaharaszti tsz-nek meg a soroksári tsz-nek jutott eszébe, ejnye de kéne nekem egy öntöde? A... nagyüzem telepítette ki..., áttette a kerítés túlsó oldalára az öntödének egy raktárát, hogy azt mondhassa, hogy az Erzsébeten van, nem Pesten. És megcsinálták ezeket a trükköket, amikben tényleg volt minden, beleértve olyat, hogy a... tsz tagokat... eladják bér munkásnak a tsz-ek. Aztán volt olyan is,... /hogy/ az Ikarus ...a saját kárpitosait beléptette valamelyik Pest környéki tsz-be, de azok ott; önála a műhelyben dolgoztak. Ez ordítóan azt jelezte, hogy a gazdasági kapcsolatok nincsenek rendben, és azokat ilyen típusú korlátozó hadjáratokkal nem lehet rendbe tenni, csak továbbfokozni a bajt. ...A személyi elemekről annyit, hogy túl sok volt '72 körül is a személyi meggondolás,... hogy ki tartozik erre az oldalra, ki tartozik arra, reform vagy nem reform, úgy látom egyébként, sajnos ez ma is így valahogy alakul, csak ma platformok alapján, amiknek a nyílt megjelenését én örömmel üdvözölném. De azt kétlem, hogy világos, és a széles közvélemény által megítélhetőek lennének ezek a platformok. Idáig még nem jutottunk el. Néhány kérdésben a viták, bérpolitikai, szerkezetváltási összefüggésű viták azonban ma sokkal előnyösebb feltételek mellett folynak, mert Nagy Sándor..., tehát a SZOT ma kénytelen a nyilvánosság előtt a maguk álláspontját védeni, az államigazgatási emberek szintén. Ezeknek a vitáknak a nyilvános lebonyolítása jobb eredményekkel is fog járni, és valószínű, hogy a közvélemény is inkább meg fogja érteni, hogy mi miért történik. Jóllehet, /a közvélemény/ azt, ami nagyon kellemetlen neki, azt nem fogja megtapsolni soha. A személyi rivalizálás fölerősödése a Kádár-bejelentéssel összefüggésben nagyon nagy lett '72-ben, a születésnapja közeledtével.

Kérdés: Előbb volt Kádár János bejelentése? Bejelentette, hogy szeretne visszavonulni, és akkor rögtön meg is vitatták ezt a kérdést?

Válasz: Ez csak hetek különbsége lehetett. Nem tudom, ennek utána kell nézni, hogy mikor volt, nem telt el a bejelentés és a vita után, /vagyis a/ vita között nem teltek el hónapok, csak hetek. /A személyek hatalmi helyezkedése/ az nagyon soká tartott, még utána is. 1972-73-ban, én még '74-ben is néhány kis szálát éreztem, de az akkor már nem volt nagyon határozott...

Kérdés: Azt mondják, hogy akkor már a Szovjetunióban, Moszkvában készen volt az új Politikai Bizottság föllálása. Brezsnyev is abban az időszakban többször akart Magyarországra jönni.

Válasz: Én... annyit tudok, hogy a magyar pártapparátusból voltak, akik kontaktusokat tartottak, és gondolom, akcióztak ott /Moszkvában/, nyilván saját maguk érdekében, ezt nem tudom.... Tehát egy ilyen oda-vissza üzengetés az apparátusok között volt, az nyilvánvaló, hogy ezek bizonyos személyes ambíciók alapján is.../történetk/, hogy kész PB volt-e vagy sem, fogalmam sincs, de az, hogy ők támogatták bizonyos emberek előtérbe kerülését, és másoknak a leváltását, ezt tudom, és hát néha-néha olyan hírek is voltak, hogy a Kádár elvtárs leváltását is.

Kérdés: 1972-ben Nyers Rezső vezetett egy delegációt a Szovjetunióba, amely delegációnak pl. Németh Károly és Havasi Ferenc is tagja volt. Nyers Rezsőt azonban nem fogadták a Szovjetunióban felső szinten, mindenki lemondta a találkozót, ami jelezhetette azt, hogy nem kívánatos személy?

Válasz: Nyerssel nagyon rossz viszonyban voltak /Moszkvában/. Hozzáteszem, hogy a Nyers elvtársnak a gondolatait és a jellemét én végtelenül sokra értékelem, akkor is sokra értékeltem. „Egy-egy érdes..., nem eléggé meggondolt kiszólása talán jobb lett volna ha nincs, ...mert így nagyon könnyű volt őt támadni. Nézze, ő a szovjetekről nem kevészer néhány nyugati újságíró előtt is, ...nem mindig hízelgő, szóval néha nagyon éles kitételeket tett. Egyik alkalommal volt egy olyan nyilatkozata, azt hiszem, egy svéd lap hozta, amiben tényleg inkriminálható kitételek voltak a szovjeteknek címezve. S én megkérdeztem tőle: „Mondd Rudi, te tényleg mondtál ilyet?” Azt mondta: „Dehogy”. ...Persze, hogy vannak, hát észlelhető, hogy vannak, feszültségek ...1973-ban biztosan volt a KGST-vel /feszültség/ áremelés, a világpiacon árak emelkedése... És /Nyers Rezső/ azt mondta, hogy nem, ő nem így mondta azt, hogy vannak ilyen, vagy olyan feszültségek... a mechanizmus különbségekből is fakadóan, stb. Azt mondtam, hogy hogy/an/ lehet az, hogy nem kéred el /az interjút/? /Nyers Rezső/ nem tartotta demokratikusnak, hogy elkérje, hogy az újságíró mit írjon, pedig az az érzésem, hogy néha nem szabadna az embernek kiszolgáltatnia magát. ...A 1971-72-es vitákban nagy szerepet játszottak a közgazdasági hozzáértésünk hiánya. A PB-ben Nyers és Fehér Lajos kivételével azt hiszem, igazán komoly hozzáértése nem volt senkinek. A valódi összefüggések ismerete a közvélemény és a funkcionáriusok körében szintén nem volt meg. Az innen jövő kritikákat – nem a süket balosok vagy a korlátozott emberek kritikáját –, hanem a tényleg tisztességes szándékú kritikát, visszasságokat tartalmazó jelzéseket én is úgy képviseltem..., hogy kezeljük komolyan, keressünk jogi megoldást. A reformot feladni nem, hanem jobban csinálni akartuk, én állítom, hogy ez nagyon sokaknál így volt, míg itt már kezdtek polemizálni a nézetek. Komócsint illetően én tagadom azt, amit akár a Pullai – ha mond –, vagy Havasi, vagy mások, akár a mostani Ribánszki-nyilatkozatban szerepelt. Komócsin ’73 elejétől súlyos beteg volt, arcidegzusát tételeztek föl, de hát ez egy rákos megbetegedés volt. Mindenesetre a fájdalmai és az eltorzult arckifejezése miatt ő nem jött ki a szobájából akkor sem, amikor az utolsó időkben még munkaképes volt, és nem is vette túl jó néven, ha bejárnak hozzá. Én tiszteltem ezt a szándékát, igen fiatal koromtól, szinte gyermekkoromtól voltunk jó barátok, azt hiszem, hogy utólag sajnálhatom, hogy nem többször mentem be hozzá, magára maradt. Pullai viszont gátlástalanul visszaélt /a helyzettel/, és... bement két valamilyen slendrián mondatot váltani vele, mert utána azzal jöhetett ki, amivel ő akart. Ennek ellenére a ’72-es vita egyik kardinális kérdésében – ami csakugyan egy reformellenes fordulatot hozott volna, egy teljes visszacsinálást az árstop ügyében –, ő /Komócsin Zoltán/ a jó oldalon állt, és általában azt képviselte, hogy a hibás dolgokat korrigálni.../kell/.

Kérdés: Ez ár- és bérstop kérdése volt?

Válasz: Nem, itt semmiféle bérstop nem volt. A legprimitívebb fölfogás az egész gazdaságpolitikát redukálta arra, és a társadalmi irritáltság is efelé ösztökölte őket, hogy rendeljünk el árstopot. Na most annyit megértettek velünk, laikusokkal a közgazdászok, hogy abban a pillanatban, ha árstopot kimondunk, mindenféle reform meg van „döglesztve”. Nem lehet tovább semmit... abból csinálni, amit szerettünk volna, /vagyis/ hogy fokozatosan piaci útra terelni /a gazdaságot/, hogy a külgazdaságban a vállalatokat az önállóság /felé mozduljanak/. Az egy olyan hihetetlen befagyasztást jelent, amivel a magyar népgazdaság totál megbénul, és ezért ezt a variációt, amit ők nagyon „kalapáltak”, ezt nem fogadtuk el. Beleértve a nagyon „kalapáltakba” azt, hogy viszont a népszabiskok segítségével azután a döntés után is, hogy nem, illetve néhány más olyan intézkedést nem, amivel a reformot végleg megfojtánánk... szépen hozogatták a Népszabadságban azokat a híreket. '73-ban volt ez inkább nagy téma, amik a nyugati infláció/ról szölgtek/, de hát már '71 óta a nyugati infláció erősödött, ...amivel szembeni intézkedések gyanánt az NDK-ban vagy Csehszlovákiában az árak stabilitását hangsúlyozták. ...Keményen oda kellett ütni a Sarlósnál annak, hogy legyen szíves néha délután 6 után is bent maradni, megnézni, hogy mit rak be az utolsó pillanatban valaki a tördelőszerkesztőnek, és ne hozzanak ilyen /híreket/. A Németh Miklós mondta, hogy ne újságból üzenessünk egymásnak. Sajnos, néha az volt, hogy üzengettünk egymásnak, hogy a Népszabadságtól valaki úgy találta jónak, hogy azzal kalapálja a Csehszlovák vagy az NDK-vonal helyességét, hogy betesz ilyen híreket, hát akkor betettek. ... A szovjet nyomásról szó volt már, én ezt később észleltem. Itt Komócsinnak nagyon nagy szerepe volt, mert nem csak kiosztotta külügyi apparátusainkban... tehát akár külügyminisztériumi diplomáták, akár a pártapparátusban meglévő, tényleg reformellenes vagy korlátolt és áskálódó embereknek, hanem sokat tett azért, hogy a szovjet apparátusban és a vezetők meghatározott körében elfogadtassa a reformot. Ez a '68 és '72 közötti időre vonatkozik, '72 után már csak akkor és annyit tudott tenni, amennyit a betegségének az előretörése engedett, de... a kritikus időszakban, '73-ban már semmit.

Kérdés: Tehát azt lehet mondani, hogy Komócsin a reform harcosa volt?

Válasz: Nézze, annyira, amennyire a magyar pártapparátus és pártfunkcionáriusok józan, tisztességes köre reformpárti lehetett, ő reformpárti volt. A nehézségek megjelenésekor – ismétlem, hozzáértés és összefüggéslátás híján – nagyon sok részletkérdésben foglalhatott el adott esetben nem helyes álláspontot. A véleménymódosulás..., egyébként a reform javára is folyamatosan végbement, mert a 1965–66 körül nem volt nagyon jó reformmal kapcsolatos /időszak/. Aztán a '70-es években másodszor... /a reformelképzelések/ propagandája... nagyon nem volt jó. ...A magyar reformpolitikát..., tehát a nyitást először a szoc. dem. pártok

felé, '73 januárjában küldött ...a mi pártunk..., tehát – Európában vagy a világon először – egy kommunista párt egy szociáldemokrata párthoz hivatalos delegációt. Én vezettem a delegációt Finnországban, és az, hogy a finnekkel és az osztrákokkal erősítjük a kapcsolatot, meg próbálkozunk..., abban kifejezetten nagyon sokat tett, hogy amikor ez a konzultatív tanácskozás volt Budapesten a '69-es moszkvai nagy tanácskozás előkészítésére, akkor egy ilyen nyitottságot, demokratizmust, toleráns vitaszellemet lehetővé tevő külső feltételeket és politikai akciózást csinált. ...A Gellért Szállót foglaltatta le, és minden delegációt ott szállásolt el. Így megszűnt az, hogy a nagyon előkelők (a szovjet delegáció és mások a Szabadság hegyen), a közepesek azok a Rózsadombon, és a gyengék azok a Külügyi Szállóban. Továbbá együtt étkeztek, látták egymás szobáit stb. Hát ez egy, ha tetszik, nevetséges dolog, de egy nagyon fontos feltétel volt az egyenjogúság demonstrálására. Még valamire nagyon jó volt. Azt elfogadtatta, hogy minden delegátus annyiszor kaphat szót, ahányszor kér. Ez idegtépővé vált, a román delegáció 53-szor kért szót. A reunioni az vagy 25-ször, vagy 35-ször, erre nem emlékszem biztosan, de tudom, hogy dühöngve azt mondták, nem csak a mieink, hanem a nyugati pártok emberei is, te jó Isten, nem biztos, hogy van annyi párttagjuk, ahányszor ez az ember szót kért. Minden mértéktartás nélkül jól elhúzódot... ennek ellenére..., volt tisztességes vita. Ez a '68-ban Budapesten rendezett nagy tanácskozás /volt/. Tehát a nemzetközi kommunista mozgalomnak /volt/ a konzultatív tanácskozása a '69-es moszkvai nagy tanácskozást előkészítő vitája, és az, hogy ilyen toleráns vitát ért el, azt hiszem, hogy tényleg nagyon sok és érdekes dolgot hozott felszínre. Berendezett például úgynevezett konfliktus-szobákat. Ők nevezték viccesen konfliktus-szobáknak, a különböző delegációk, vagy delegátusok összepattantak egymással, akkor ne kelljen a nyílt, a plenáris vitán hosszan húzni, vagy a duzzogóbbak és a félénkebbek ne szólaljanak meg, összeültette azokat, akik összepattantak, vagy vélhetően nem nagyon jól voltak egymással, és hagyta, hogy beszélgessenek kötetlenül, és így alakuljanak ki. Bóni bácsit, a Borisz Nyikolajevics Ponomarjovot, az akkori SZKP-titkárt néhányszor ollóba kellett fogni, mert nem tudta, mi az, hogy toleráns vita. ... Egy perdöntő dolgot, /azaz/ a különböző társadalmi szervek, szervezetek vitáit nem lehet /tanulmányozni/, mert nem hiszem, hogy vannak olyan jegyzőkönyvek...

Kérdés: Társadalmi szervezet alatt a szakszervezetet, vagy pl. a KISZ-t érti?

Válasz: Igen, igen, vagy akár a pártbizottságok/at/, üzemi, /vagy/ valamilyen kollektívák/at/. Nem igen hiszem, hogy van erre hiteles anyag. De esetleg valamilyen közelítő módszerrel lehet /tanulmányozni/. Nézze, el kellene gondolkodni azon, hogy az általam említett dolgok, a munkások helyzetének a fölpanaszolása, ... vajon mind reformellenességből jöttek létre? Gondolják meg, hogy azok a szociológusok, akik a hátrányos helyzetet kutatták, az életmódot, a különböző osztályok, rétegek életviszonyait, a köztük levő különbségeket, és fölléptek a hátrányok illetve előnyök

halmozódása és öröklődése ellen, hát ezek nem voltak reformellenesek? Vagy azok az írástudó közírók, akik az említett morális kritikai alapon a reform zsákjába varrtak be egyet s mást, ami egyszerűen egy gazdasági fellendülés természetes következménye, és az, hogy nyitottabb atmoszféra lévén az emberek többet megengedtek maguknak, én azt hiszem, ezek egy elfogulatlanabb szemlélet esetén tanulmányozhatók volnának. Hát mondja, azt, hogy a fridzsiderszocializmus-vitát minden további nélkül bevarrják a párt zsákjába, és a párt reformellenességének a bizonyítékeként aposztrofálják, ezt nagyon egyszerűen lehet tanulmányozni. Elő kell venni az Élet és Irodalmat, és megnézni. Azt is, hogy a Népszabadságban ebben az időben szerencsére erről a témáról józanabb és realisabb írások jelentek meg. ...Én azt gondolom, hogy nem lehet föltételezni, hogy a szegénységet, a közerkölcsöt, az életritmus negatívumát, szabályozási vitákat, a bürokrácia visszasságait éles kritikával szóvá tevő embereket mind reformellenesnek lehessen minősíteni. Pedig az adott konstellációban ezek a kritikai megjegyzések a reformellenesség... mérleg/ének/ /serpenyőjébe/ estek. Tudja? ...Ez már nagyon bonyolult dolog, innen nem tudom, hogy kell tovább csinálni, csak ennyit szeretnék a politikai frontvonalak tisztán láthatóságáról mondani. Ahhoz még tanulnunk kell egy csomót.

Kérdés: Elképzelhető-e az, hogy a politikai frontvonalak igazából a gazdaság elsődlegessége, vagy a politika elsődlegessége között húzódtak?

Válasz: Nem, én ezt egy hihetetlenül mesterkéltnak tartom... /Biszkú Bélától/ 1975 novemberében, vagy decemberében... még rémesebb dolgot olvashat, mert újra síkra száll az állami tulajdon felsőbbrendűségéért, miközben már a magyar párt eljutott oda, hogy a szövetkezeti tulajdont egyenrangúnak minősítette. Ezek ilyen steril elmélkedések, adott esetben baloldali doktrinerség. Lehet jobboldali doktrinerséggel is találkozni ugyanabból az időből, doktriner és steril képletek az étellel szemben nem lehetnek volna elég erősek. Én a politika vagy a mezőgazdaság elsődlegessége dolgot vagy üres fecsegésnek... tartom... Sejtelmük sem volt róla, hogy a piac erősítése mivel jár. Annyit láttak, hogy Magyarországon az élelmiszer ellátás az nagyon jó. Megjavult és tartósan jó. Piaci úton, 1957-től. 1957-ben a direkt utasításos, illetve begyűjtéses rendszer megszűnt. Tehát piaci eszközökkel illetve monetáris eszközökkel – hitelnyújtás és a többi – lehetett és kellett a mezőgazdaságot terelni abba az irányba, hogy megtermelje a szükségeset, és „uram bocsá” idővel még exportra is jusson. A másik,... /hogy/ piaci úton jutott el a fogyasztóhoz is. Most aztán hogy mennyire vagyunk tanulatlanok ebben és mind a mai napig piaci maffiával is küzdünk, mert nem tanultuk meg a hollandoktól, hogy milyen betyár szabályozást lehet csinálni arra, hogy ne maffia legyen, nem tudom, tudja-e, hogy milyen kemény a holland zöldségpiac szabályozása? Olyan mi soha nem tudtunk volna csinálni. Majdnem rendőri jellegű. ... Hát itt van az, hogy az összefüggéslátás /Magyarországon/ nem volt jó... 1974 márciusában a személyi döntések, negatív

személyi döntések, tehát Nyers, Aczél, Fehér Lajos leváltása előtt két nappal volt egy olyan megbeszélés, ahol magasan képzett értelmiségi közegben beszéltünk a gazdasági reformról, az ezzel kapcsolatos visszasságokról. A szünetben én tudtam már, hogy mi fog másnap következni, azt mondtam egyik elvtársunknak, hogy ahogy maguk itt meggyújtották a máglyát a gazdasági reform alatt, tudván tudom, hogy nem reformellenesek: ... „E pillanatban magukat egybe rakhatnám a szolnok megyei legvadabb balos elvtársaimmal, mert ők volnának hasonló állásponton.” Nem eléggé komplexen, nem eléggé összefüggésekben látva, ... a szélesebb közvélemény nem látta jól a megfelelő összefüggéseket, ugyanannak a dolognak a pozitív elemeit boldogan megtapsolta, a negatív elemeit nem akarta elfogadni, akkor én azt természetesnek tartom. Azt nem tartom természetesnek, hogy adott esetben különböző társadalomtudományi elemzésekben is így kettéhasadnak a dolgok. ...A munkásosztályról és az egyenlőtlenségről szoltak szociológusok, írók, közvélemény-formálók minden kategóriája óriási hangerővel. Biszku Béla /ezeket/ szívesen fölkarolta, mellékesen ez nem is mindenben tisztességtelen dolog volt tőle, ő szíve-lelke a munkásosztályé, akarta, hogy a munkásosztály helyzete javuljon. A baj ott kezdődött, hogy a tőle megszokott, majdhogynem fanatizmussal rástartolt erre a munkásosztály határozatra... 1974-re kiderült, hogy amit lehetett javítani, azt '72 novembere után javítottuk, amit ezután akar, az vagy mesterkéltséggé és öngóllá lesz, vagy formális, és az szörnyű, hát azt ne akarjuk visszavonni. Az, hogy mi újra formális intézkedésekkel próbáltunk javítani a munkásosztály helyzetén, ennek a határozatnak a kieroszakolása az egy nagy hibája volt, ezen belül az is, hogy /megpróbálta/ tudományosan meghatározni, hogy ki a munkás. Tömören és egyszerűen ostobaság, sajnálom, hogy akadt olyan kollegám, aki úgy találta jónak, hogy ebbe besegítsen. ...A Központi Bizottság ülésén fölvetődött, ...hogy ki tartozik a munkásosztályhoz, ezt ott lelkesen megszavazták, utána bele kellett applikálni, s a Statisztikai Hivatal azóta nyüglődött. Nagyon elítélően mondom, hogy a mi apparátusunk és ha tetszik, akkor én is, mert egyénileg nem vettem föl az ülésen, ...hogy kérem szépen megfogadtuk régen, hogy Politikai Bizottság vagy politikai testület nem hoz tudományos határozatot. Az, hogy mi a munkásosztály, ki tartozik oda, ki nem, az tudományos kérdés, szálljunk le róla.

Kérdés: Ki vetette fel a Politikai Bizottságban, hogy határozatot kellene hozni?

Válasz: Többen fölvetették. ...Ott arról volt szó, hogy a társadalomtudományok dolgozzanak azon, hogy jobban meg lehessen határozni a munkásosztály fogalmát. A KB-ülésen rögtönözte valaki bele ezt a követelményt, és ott elfogadtuk, mert nem volt szokás, hogy az ember ott álljon fel, és tiltakozzon, hogy „ez kérem nem járja”, úgyhogy ezért, mert megszavaztam, én is felelős vagyok. ...Hozzáteszem, azt az agyrémet, hogy tételesen felsorolni /ki a munkás/, azt még a KB sem /tette bele a határozatba/, azt utána rakták bele, ... ami már tényleg Biszku elvtársunk és egyik segítőjének az érdeme. /A segítőjének a nevét/ nem mondom meg. ...

Bedolgoztak neki néhányan, ...Társadalomtudományi munkát végző valaki volt. ...Pártintézményeinkben, nem tudom, a maguk cégénél is akad-e, a pártkutató intézetben határozottan tudom, hogy konjunkturális alapon tudományosan igazolnak emberek dolgokat, amiket... /csak/ akkor majd 40 év múlva, vagy 50 év múlva lehet, de már most azonnal igazolják. Beleértve ebbe olyanokat, hogy történelmi múltunk fehér foltjait tárták föl... Szóval most már nem vagyok annyira oda, hogy ilyen emberek... magas funkcióban vannak... A konjunkturalizmusról pedig sajnos kicsit régebben vannak tapasztalataim... Na, én azt akartam itt mondani, hogy ha tetszik, akkor a történelem ravaszsága, ha tetszik, akkor az, hogy a steril képletek és ezek ilyen fanatikus képviselője, mint a Biszku Bélának ez a munkásosztállyal kapcsolatos dolga, ezek nem hoznak jó dolgokat. /Ezek/ vagy voluntarizmusba hajtanak, vagy másféle manipuláció eszközei lesznek, esetleg csak időzjelben a kiábrándulás, a szépségszisz tényezőiként szolgálnak, a „dolgok befolyásolhatatlansága”, vagy a „jó szándékok rosszra fordulása” című szkeptikus nézet is nagyon el tud terjedni. És azt hiszem, hogy most az értékvesztés állapotában..., szintén ilyesmi van, amikor steril átkok vagy illúziók eszkalációja... azzal fenyeget, hogy rengeteg ember passzivizálódni fog...! Azt az élményt, hogy szeretett volna valamit jól csinálni, belelkesedett, aztán más jött ki belőle...

Kérdés: Az visszalépést jelentett, hogy Nyers Rezsőt 1974-ben Németh Károly követte?

Válasz: Színvonal tekintetében, és hozzáértés tekintetében is. /Németh Károlynak/ nem volt kialakult gazdaságpolitikai koncepciója, ő a mezőgazdaság oldaláról tulajdonképpen reformmal szintén be volt oltva. Ő volt a mezőgazdasági osztály vezetője, amikor a Fehér Lajos volt a titkár, illetve illetékes miniszterelnök helyettes. Aránylag jól dolgoztak együtt, Fehér Lajosnak a jellemző vonása volt a fantasztikus szervezőkészség, hallatlan találékonyság és ügyszeretet... Volt róla olyan jellemzés, hogy a mezőgazdaság érdekében csal, lop, hazudik. Amit kellett, mindent megcsinált, de a magyar mezőgazdaságot segítette fölfejleszteni, ez történelmi /tett/... volt. Ez abban a körben is közszájon forgó dolog volt... én még Kádár elvtárostól is hallottam. A Kádár elvtárs egyébként nagyon sokat tett azért, hogy a Lajos, aki enyhén szólva nem a kiegyensúlyozott vezetők közé tartozott, '56 után megmaradjon a pártvezetésben. S jó dolgokat csinált, történelmi érdemei nagyok. Nagyon sajnálom a fejleményeket, hát ez egy nyilvánvalóan szovjet presszió volt. Ez a személyi váltás. Aczél György járt a legkevésbé rosszul, bár őt rettenetesen letörte, hogy a titkári posztról föllállították, és a Minisztertanácsba került. /Aczél György/ miniszterelnök-helyettes volt, hozzá tartozott a kultúra. Volt egy hiedelem a kulturális közegben is, hogy... mi lesz ebből, balosok jönnek, jön vissza újra az ilyen, olyan, amolyan dogmatikus stb. korszak. Az Óvárról nehéz volt föltételezni, hogy dogmatikus erőszakoskodást fog csinálni, de a passzivitása miatt esetleg tényleg másodhegedűsök révén lehetett volna sok baj. Azt azonban

lehetett tudni, ha valaki ismerte Magyarországot és Aczélt, én ezzel vigasztaltam meg néhány embert, hogy amíg Aczél György legalább egy termelősövetkezet elnöke Magyarországon, addig a kulturális dolgokkal úgyszólván meghatározó módon foglalkozik. Ez annyiból nem jött be, hogy azt hiszem, most már nem meghatározó módon /foglalkozik a kultúrával/ jó ideje. ... '85 után is ő volt a mumus, és a Magyar Demokrata Fórum és környéke nagyon heves támadásai, ...még nem jelent meg ellene semmi?

Kérdés: Már egy néhány dolog megjelent.

Válasz: Igen? Nem olvastam. Hol? Milyen orgánumban?

Kérdés: Sokféle. A Beszélőtől, tehát a Szabad Demokraták lapjától.

Válasz: Igen? És az izraeli úttal kapcsolatban? Miért?

Kérdés: Nem. Amíg ő kinn volt Izraelben most két hétig, onnantól kezdve a 168 órában, a Vasárnapi Újságban...

Válasz: No! És mit rónak föl neki? Sztálinista kultúrpolitikát?

Kérdés: Az MDF a lapjában, a Hitelben is.

Válasz: Hát az természetes, ők borzasztóan gyűlölték az Aczélt.

Kérdés: Vas Zoltán felesége nyilatkozott Aczél Györggyel szemben, azzal kapcsolatban, hogy '73-ban miket és hogyan akadályozott meg, az emlékiratait, hogy kiadja '56-ról, tehát a rendőrségi vizsgálatról. Ez a Vasárnapi Újságban volt.

Válasz: Hát, ez a Vas Zoltán felesége részéről... enyhén szólva több, mint inkorrektség, de mindegy. Azt hittem, hogy név szerint még nem támadták /Aczél Györgyöt/, jöllehet tudom, hogy dühödten gyűlölték. Itt belejátszik sajnos ugyancsak a történelmi múltunk, nem tudom, tudja-e hogy kell magyarra lefordítani a népies-urbánus ellentétet?

Kérdés: Hogyan?

Válasz: Tudja, mit jelent a népiesek és urbánusok címszó? De lefordítsam magának úgy, ahogy Veres Péter lefordította Rákosi Mátyásnak? Mert Rákosi Mátyás is azt hitte, amit maga. „Ide figyeljete! Hát nem tudjátok, hogy az a zsidók és keresztények szembenállása?” Úgyhogy, ha mi azt mondjuk, hogy urbánus, mondták sokan „így a nem tudom” a Csurka-féle körből, tehát akkor azt le kell fordítani. Jó rendben, van, de ez a primitív és erre a húrra játszott ellentét...

Kérdés: A '30-as években jelent meg ez először nyomtatásban... ez a probléma így.

Válasz: Igen, igen, de azért én inkább azt hiszem, hogy a fölszabadulás után redukálódott ide, hogy zsidók és keresztények.

Kérdés: Igen, de talán itt a kultúrpolitikában egy kicsit összetettebb volt, már a '80-as évek közepétől kezdve Berecznek és Lakatosnak nagyobb szerepe volt, és az Írószövetségben a konfliktus kiéleződtek.

Válasz: Az már egy rettenetesen kusza időszak, rettenetesen sok hibával. Lakatosnak elvileg a kultúrpolitikához semmi köze nem volt, csak a sajtóhoz. De az is elég baj. Egy rettenetes nagy félrefogás volt, személye, módszerei úgy ahogy van, minden nagyon rossz, és a sajtóbeli pozícióink gyengítésében nem tudom, hogy ki tett még annyit, mint ő, hozzáteszem, hogy aztán persze a sajtóban dolgozók körében is hát hogy mondjam, tudták még fokozni ezeket a hatásokat, de az egy nagyon súlyos hiba volt. Nagyon. Ezzel a korábbi vezetés megtette a magáét, hogy rossz startpozícióban legyen. Azt mondják, hogy Lakatos az MTI-ben nagyon jó volt, mert az MTI-ben az volt a döntő, hogy megszervezze ezt a meglehetősen bonyolult társaságot, és ő jó szervező volt. De ott tartalmi kérdésekkel nem kellett foglalkoznia, /azt/ felnőtt újságírók csinálták a mindenkori főszerkesztő, illetve a turnusszerkesztők. Azok határozták meg a tartalmi kérdéseket, és az mindig fontosabb ember volt, hogy ki az MTI-ben a főszerkesztő vagy a turnusszerkesztő, mint az, hogy ki a vezérigazgató. A vezérigazgató egy menedzser, egy a feltételeket biztosító menedzser. ...Azt mondják, a Lakatosnak nem túl sok mértéktartása volt, de ebben az időben ezt a szerepet játszotta el. Nem is akart mást csinálni. A verkli nagyon jól ment. Na, most azt hiszem, hogy akik a behozását javasolták, azok... tévhitben voltak. Hozzá nem értés töményen! Elég sokan nem értenek nálunk a tömegkommunikáció kezeléséhez és ennek a szakszerű irányításához, a szakembereken keresztül történő, és csak eszmei orientációval, kollegiális viszonyal, információkkal, partneri viszonyal, csak ezzel lehet, semmi mással nem, felnőtt módon ezt így csinálni. Amerikában vagy Angliában, ahol persze a pénz eldönt mindent. Mert akinek megvannak azok a millió dollárjai, vagy fontjai, hogy az adott újságot finanszírozza, vagy az adott rádiót vagy tévéadót, az persze dirigál, illetve nemcsak ebben a vonatkozásban a pénzzel, hanem a mindenkori hirdető. Tehát az a kör, amelyik ott hirdet, az az orgánusot meghatározza. Azért azt azzal irányítják, hogy oda tesznek egy főszerkesztőt, s meghatározzák, hogy ki legyen a három kulcsembert, a vezető újságírókkal pedig a politikusok meghatározott köre próbál elfogadható partneri viszonyt tartani. Ezt nem lehet így csinálni, ahogy ő /Lakatos Ernő/. És hát az ilyen irányú hozzá nem értés, nagyon sok személyi kudarcnak a forrása volt, ilyen például, hogy... Lakatos, aki jól csinálta az MTI-t, majd jól fogja csinálni ezt is. Nem! ...Ez aztán már a mi belső viszonyainknak a kívülről is látható kritikája, az

ilyesmi nem jutott el azokhoz, akik a sorsáról döntöttek volna. Ez már egy elég szomorú rész. Ilyen szempontból az, hogy politikai riválisok legyenek a színpadon, hogy ne engedhessen meg magának az MSZMP ilyen káderpolitikát, arra bizony tényleg szükség van.

Kérdés: 1974-nél tartottunk.

Válasz: ... Én a politikai tanulságokat abban foglalom össze, hogy létező feszültségeket egy pártvezetés nem hagyhat figyelmen kívül. ...Az, hogy melyekre hogyan reagál, az nagy felelőssége, mert ebben a témakörben, hát az előbb említettem az SI-faktort. Az teljesen nyilvánvaló volt, hogy itt a jövedelemkülönbségek föltranszformálása az bizonyos értelemben egy ilyen faktor volt. Engem is TÁKI-ban világosítottak föl, amikor azt piszkálgattam, hogy itt hogy nincs teljesítmény szerinti honorálás, hiszen mindig tudható, hogy melyik kutató mennyire eredményes. És akkor sok mindenféle ködös dumát vágtak ki, én mindig vissza tudtam kérdezni, hogy na, de hát mégis, s erre megszólal egy mérnök, és azt mondja, hogy: „Kedves Elvtársnő! Az SI-faktor a döntő.” Akkor hozták be az SI-számításra való átállást, és kapkodtam a fejemet. Láttam, hogy bambán nézek magam elé, megkönyörült rajtam, és azt mondta, hogy de kérem, a sárga irigységet hívjuk mi SI-faktornak. Na most ennek politikai tényezővé avatása, korlátozottság és rövidlátás, illetve, mint az előbb kiderült, hát ez bizony személyi érdekeket is szolgált. De azért hajlok arra, hogy azt mondjam, hogy Pullai vagy adott esetben Biszku nem látták volna meg, hogy mik a tényleges akceptálандók, mi az, amit nem lehet, mert csak úgy lehet előretörni, hogy adott feszültségeket felvállalunk. Ezt utána a Szovjetunióban folyton magyaráztam, amikor én végre rájöttem arra, hogy a feszültségektől menekülni a végletekig a vállalatoknál a konfliktuskezelés egészen elképesztő mértékét is /eredményezi/. Máig is érvényes: a kedves emberek..., jó emberek országa /vagyunk/, hogy a konfliktuskerülés a dolgozók részéről egy tendencia, azt értem. De az, hogy felelős funkcionáriusok e mögé nem bújhatnak, az nyilvánvaló. Ennek a periódusnak egy nagy tanulsága, ha elindulunk egy ilyen úton, hogy piaci viszonyokat /teremtünk/ és például a mezőgazdaságban is már van árukínálat, de még nem elég, akkor fölemelkednek az árak. Aztán az rendbejön. Na most, az egész iparra nézve a mai eladósodottság, strukturális elmaradottság mellett ez a recept nem ilyen könnyen követhető, de a '70-es évek második felében én úgy véltem, hogy ez követhető. El kell vállalni azokat a feszültségeket, amik az átállás időszakában abból állnak elő, hogy már van kínálat, de nem elég, emiatt vannak áremelkedések is meg visszaélések is, meg egyebek. Csak abba az irányba lehet előretörni, hogy nem rendőrrel, nem baltával a vadhajtasokat nyesegetni, hanem piacszervező munkával, gazdasági szereplők számának szaporításával, vállalati önállósággal, közzgazdasági feltételek megteremtésével, a tényleges piac, tényleges verseny irányába menni előre. Hát most már ezek a receptek nem hangzanak ilyen jól, de akkoriban én ezt jó meggyőződéssel mondtam, és tudom,

hogy okos szovjet emberek ezt fölfogták, de azt mondták, hogy náluk olyan messze van az, hogy például a mezőgazdaság kielégítse az élelmiszer szükségleteket, hogy egyszerűen alig mernek rágondolni. Hát most mégis erre kell gondoljanak. A mezőgazdaság korlátozása, erről már beszéltem, ezt aránylag gyorsan korrigáltuk. A Szabolcs megye, vagy Pest megye között zongorázhatatlan különbség volt az adott dolgok kezelésében. Szabolcs megyében korlátozták a háztájit, és nem engedték a melléküzemágakat. Ez szörnyűség volt. Akkor életszínvonal emelkedést jelentett volna, később helybeli foglalkoztatást, a távlatokra bizonyos kisvállalkozási készséget. A helyi vezetés korlátozott ideológiai érvekkel operáló vaksága /okozta ezt/. Elvtelenséget kell inkább mondanom, nem vakság volt. Tolna megyében inkább vakságról beszéltek, de ott nem kellett korlátozni nagyon a melléküzemágat, mert nagyon jól megélték a mezőgazdaságból, a főtevékenységből, és nagyon nagy szívvel támogatták a háztájit. Pest megyében Cservenkáné abban az időben megvédte a melléküzemágakat, amikor még hivatalos korlátozás alatt álltak. Tehát nemcsak előtte lendítette föl, nem csak próbálta őrizni a frontvonalakat, hanem még előre is vitte ebben az időben is, mondván, hogy foglalkoztatási gondok vannak, tudnak értelmes munkát végezni, otthon maradhatnak az asszonyok, hasznos termelést tudnak, mért kell mindenkit Budapestre bezúdítni stb., szóval voltak okos, jó érvei, őt se számítják nagy reformernek, mert bizonyos ilyen nagy elvi közgazdasági összefüggéseket nem eléggé értett. Kitűnően csinálta azt, amit egy reformszellemű fejlesztésben, ebben az évtizedben lehetett csinálni. De most sóval hintik be a helyét természetesen, nemcsak azért, mert a MADEV kikezdte, hanem mert saját elvtársainak is terhére volt... puritánsága... Most pedig már lehet rágalmazni. Most már, ahogy Kádár Jánosról azt mondják, hogy „lezárták egész Dobogóköt, ha ő ott üdült – nem igaz!” Most már mindent lehet nyugodtan mondani. A részgazságok abszolutizálására vagy fölülkerekedésére egy másik példát hozok. Szintén retrográd intézkedésnek tartom, az országos szakmai bértáblázatot és a bértarifa-rendszert. Nagyon helytelen tendenciákat erősített fel, mindenekelőtt a nivellálódást. Miért mondom azt, hogy részgazságok? Fölhozták azt, ami részgazság, hogy a tőkésvállalatoknál nincs akkora különbség, mint nálunk, hogy azonos szakma különböző vállalatainál, szektortól független tulajdonképpen nem szabadna különbségnek lenni. Nyertek! Ámde ezt kiemelni és abszolutizálni azt jelenti, hogy egy súlyosan hibás döntést hoztak. Nálunk nem az van, ami a tőkés világban, hanem kívülről, felülről, adminisztratív úton írnak elő bérszabályokat, az igazságos volta, a teljesítménytől függő volta ilyen alapon a bérezésről az nonszensz. Központilag előírt tarifákba beszorítani az embereket, az minden volt, csak a helyi teljesítménykövetelések, követelményeknek az erősödése, és a teljesítménykövetelmények érvényesítése nem jött általuk létre. Persze nagyon sok egyéb is, ami visszasan alakult, hozzájárult ahhoz, hogy a nivellálódás erősödött, így az infláció, ami hát megerősítette azt a tendenciát, hogy mindenki a piacról él, mindenkinek kell bért adni... A munkaerőhiány miatt az a vállalati igazgató is kénytelen volt

bérversenyebe beszállni, akinek egyébként lett volna tartása, hogy ezt ne csinálja. A bérversenye formája egyre inkább, ahogy korlátozták a béremelési lehetőségeket, a teljesítmény követelményeknek a csökkentése lett. Ímunkamorál és általában a teljesítményszint jobban leromlott, mint addig volt, holott az se volt túl nagy. Úgyhogy, ez például szintén tanulmányozható, úgy láttam, hogy nem eléggé tanulmányozták. Nagyon sokat olvastam más kutatói dolgozatokból, munkaerő-gazdálkodási kutatásokkal foglalkozott – nem a Venyige Julika volt, szintén egy női név –, a Munkaügyi Kutatóintézetben, – majd eszembe fog jutni a neve –, aki azt követte végig, hogy a munkaügyi intézkedések és a tényleges feltételek hogy viszonyultak egymáshoz....1968-ban, amikor mi a vállalati hatékonyság törekvések miatti elbocsátásokkal számoltunk, és helyesen kidolgoztak olyan intézkedéseket, amikkel ellensúlyozzák /azt/, tehát kivonni a forgalomból a 14–16 éves gyerekeket, az iskolai idő meghosszabbításával, az asszonyokat a GYES-sel, és néhány más ilyen intézkedést. Azzal azonban, hogy nem a fiókba tették,... hanem azonnal bevezették, nem számolva azzal, hogy az idegen képlet Magyarországon nem úgy szuperál. Nálunk nem az történt, hogy elbocsátottak embereket, növelték a hatékonyságot, hanem mivel önállóak lettek, fölszabadult a létszámgazdálkodás. Gyorsan fölvettek, amennyi embert csak tudtak, részben az átlagbér-szabályozás miatt, amit időleges féknek tekintettek, de aztán öngerjesztő negatívummá vált. Emiatt kellett vattaembereket fölvenni, részben... rengeteg adminisztratív dolgozót. ...Na most, ez visszatérően jelent meg, ez az anomália, hogy tudniillik kidolgoznak valamilyen előrelépési stratégiát, /amihez/ vagy nem elég jól nézik meg az összefüggéseket, vagy bizonyos előre reagálásra ellenlépéseket tesznek. Ezzel én befejeztem a kicsit hosszúra nyúlt első részt. ... /A '70-es évek második felében/ a külgazdasággal összekapcsolva irányozta elő a strukturális változtatást /a párt/..., és ezzel összefüggésben bizonyos közgazdasági feltételeket is, tehát például termelői árreformot arra a célra, hogy nagy lépéssel közeledjünk a világpiaci árakhoz, tudva, hogy a világpiaci ártól idegen árrendszerrel nem lehet jól külkereskedni. Ezek mind reális és helyes megfontolások voltak. .. A vállalati külkereskedelmi munka megélénkítésére '78-ban... nem nagy mértékű, de import liberalizálást is lehetővé tettek. Az árreform hírére és az import liberalizálás lehetőségével élve a vállalatok bespájzoltak. Ebben az évben az addig majdnem konstans másfél milliárd dolláros adósságunkra – ami egy gyermeknek szám – második másfél milliárd jött rá. .. /Ez/ azt jelenti, hogy a sokat emlegetett túlfogyasztás, eladósodás, hogy az életszínvonalat finanszírozzuk, az nem így kezdődött, hanem úgy, hogy a vállalatok költötték el, és használták föl, de nem jó célra, hiszen elfekvő anyagkészleteket vásároltak ezeken a dollár-milliárdokon. És a vállalat vásárolt, az export tétel előirányzat szerepelt a tervében, de az nem ment ki. Ebből következően a magyar kormánynak fizetnie kellett. Mese nincs. Tartok tőle, hogy ez az idén is így történt, vagy így fog történni nagyrészt, hát most már kicsit erősebben csinálják, de azért azt hiszem, hogy most se igazán jól. /Az adósság/ '72-ben egy milliárd volt,

'72-től '77-ig még nagy félelem volt az eladósodástól, és a Nyers elvtársnak az volt az álláspontja, hogy modern gazdaságban nem lehet hitel nélkül élni. De nálunk ez az avítás ez nem egy szocialista dogmatizmus volt, hanem ennek a régióknak egy ilyen korszerűtlen, nem a modern világgazdasággal, hanem a régi jó becsületes, szolid magyar kisiparosi meg kereskedői mentalitással való számolás. Ne legyen adósság, mert az fáj. A '72-től '77-ig ez a másfél milliárd, ez azt jelenti, mindig törlesztettünk, meg új is volt, meg megymás, és akkor hirtelen a duplája lett /az adósság/... A '79-re tervezett árreform... 14%-ra volt tervezve, a valóságban 21%-os lett. A vita akörül folyt, hogy milyen mértékű legyen a kompenzáció, itt Gáspár elvtárs megvédte a dolgozók érdekeit. Benn, zárt ajtók mögött, amivel azt hiszem, hogy jócskán kisiklatta az esetleg lehetséges gazdasági fordulatot. ... Központilag előírt termelői áremelés volt. ...A tény az, hogy szerintem már az egy kisiklató hatású dolog volt, hogy amikor az első vita megkezdődött, hogy milyen mértékű legyen a kompenzáció, egyfelől halasztó hatályú volt, tehát elég későn léptek be ezek a dolgok, másfelől végül is nem a bérekben, mert ott nem volt teljes a kompenzáció, hanem a szociálpolitikai járandóságokban teljes mértékű kompenzáció volt. Összesen a 19%-os, tehát majdnem 20%-os árszint emelkedést, ezt a nem a munkajövedelmeknél, hanem a másik jövedelemcsoportnál kompenzáltuk.

Kérdés: Gáspár Sándor véleményét ilyenkor Önök úgy vették figyelembe, mint SZOT-vezetőét, vagy mint egy PB tagét?

Válasz: Hát ezt nehéz volna tudni. Ő mindig azzal érvelt, hogy ő most négy és fél millió dolgozó érdekében szólal fel. Zárójel, a vita nem nyíltan az asztalnál zajlott le. Mert amikor az első javaslatot behozták, nem volt eléggé kiérlelt, levették a napirendről, nekem mondta a szünetben: „Ne izgulj, Valika, nagyon sápadt vagy, látom. Ne izgulj, nem lesz ebből semmi”. Mondtam, hogy én két dologtól izgulok. Hogy ez a terv, ami itt van, megvalósul, mert nem tartom elég kiegyensúlyozottnak... a másik az, hogy nem lesz belőle semmi. Mert ha teljes kompenzációt csinálunk, akkor kilukasztjuk a hordót és mi lesz a gazdasággal? No, mindegy! Nyers elvtárs nyilatkozott '89 január 28-án vagy 21-én, nem tudom, a Népszabadság egy szombati számában, hogy ő '79-ben még egyetértett azzal, hogy a szerkezetváltást úgy oldjuk meg, hogy ne járjon életszínvonal csökkenéssel, ne járjon nagy megrázkódtatásokkal, tehát tömeges elbocsátásokkal, hanem fokozatosan hajtsuk végre. Én is egyetértettem vele. Örültem neki. ...Az látható volt, hogy az életszínvonal védelme érdekében csökkenteni kell a beruházási rátát, de az ordított, hogy a magyar gazdaság túlságosan nagy beruházási rátával dolgozik, és itt kell valamit megszorítani, hogy gazdaságosabb legyen, a minimális elbocsátásokra azonban akkora tűz támadt! ...1979-ben volt, hogy a Horváth Ede Győrben bocsájtott el hatszáz valahány dolgozót, mindenkinek legalább három győri állást kínáltak fel, /tehát/ munkahelyekkel voltak kompenzálva. Mégis akkor egy interjút kértek tőlem, itt beszéltem a szegénységről, tehát arra

a kérdésre, hogy van-e szegénység, igennel /válaszoltam/...van, méghozzá egy számomra nagyon fájdalmas körben, a többgyerekes családoknál. És nagyon sajnálnám, ha Magyarországon a többgyerekes családokban növekvő gyerekek rossz feltételek között nőnének föl. Az egyik nem fogják megváltani az országot, sőt! Többrendbeli negatívumot jelent. De az elbocsátásokkal kapcsolatban azt az álláspontot foglaltam el, hogy ez nem kerülhető el, nem lehet különben, hát nem lehet úgy megbéklyózni a szerkezetváltást, hogy ne legyen elbocsátás, ha értelmes módon lehet más munkakört teremteni. ...1985 után fogadtam el, hogy átmenetileg nem lehet másképpen... A tervgazdálkodást, legalább olyan mértékig, mint a japánok, nekünk is kellene tudni csinálni, és egyeztethető a piaccal. Ezt is ők bizonyítják, ezért nem kell megrendüljek abban, hogy vajon a tervet és a piacot össze lehet-e egyeztetni. Nos, most kérem, ebben az időben itt azért nagyon nehézé váltak a mi feltételeink. Mi voltunk ugyan a jó szocializmus, de a hiteket teljesen megvonták tőlünk. Afganisztán, Nicaragua miatt már nagyon korlátozták, a lengyel válság során teljesen, így nekünk '82-re a napi túlélés is nagy erőfeszítéseket jelentett, amiért olyan áldozatot is kellett hoznunk, hogy bizonyos időszakokban semmiféle szerkezetváltásról komolyan nem lehetett gondolkodni, hiszen azt kellett megtermelni, amit el tudtunk adni, amit tőlünk megvettek. Például a kohászati termékeket, mert a németek így helyezték ki... a számukra gazdaságtalan és környezetszennyező tevékenységet. Szegény vezérigazgató meg leöngyilkolta magát, ami nem mindig a jó megoldás, de beleesett abba a csapdába, vagy, hogy mondjam, a satu összenyomta. Próbált valamit, szerkezetváltás ügyben tenni, fölülről részben kiröhögték, mert ugyan pénzt ehhez nem kapott, de a saját erőn nem csúcstechnológiát tudott hozni, hanem valami olyat, ami ugyan kellett a magyar piacon, aprító gépek, meg kiskazánok, meg egyéb, és a saját emberei voltak a másik oldalon, akik a vérét akarták venni, hogy hogyan jön ő ahhoz, hogy a Lenin kohászatot...akarja áramvonalasítani.

Kérdés: Az nem teljesen világos nekem, hogyha a '70-es évek második felében vettünk fel nagy tömegű adósságot, akkor az nem másfél milliárd?

Válasz: 1978-ban másfél milliárd volt. 1981-ig még valamennyire nőtt, aztán már nem tudott nőni, mert nem kaptunk hitelt. ...4 vagy 5 /milliárd forint lehetett az adósság/, a bruttó az lehetett hat milliárd forint. A kamatot mindig a bruttó után kell fizetni, tehát jobb ezt megnézni, mint azt, hogy leszedhetek belőle kettőt, mert annyiival nekünk is tartoznak, és erőltetett menetben kellett visszafizetni. Azt tudom, hogy 1982-83-ban... /az adósság/ felét, ami akkor volt, visszafizettük. Úgy tudom, hogy ez fölment bruttó ilyen 7 /milliárd forint/ fölé is ebben a kritikus időszakban. Tehát '79-től '81-ig még folyamatosan nőtt, és akkor kerültünk abba a csávába, ... mert akkor az arab országok nem fizettek, és más efféle bajaink is támadtak...

Kérdés: A '70-es évek végén indultak bizonyos nagyberuházások, mint pl. az olefin program, korábban az eocén program? Beindult a nagymarosi vízlépcső, és az Adria vezeték koncepciója.

Válasz: Az Adria vezetékét még korábban határoztuk el, azt hiszem, akkor talán még a Nyers elvtárs is ott volt a vezetésben. ...Ennek '73 előtt kellett elhatározódnia, mert olajprogrammal kalkuláltunk. 1973 novemberében volt az olajkrach, attól fogva kellett tehát átértékelni az addig már nagy ütemben előrehaladó olaj / programot/, szóval átálltunk olajkázánokra, stb... Az olefin programot a Székér Gyula később is megvédte, és olyan értelemben igaza volt, hogy mi a szovjet nyersolajat itt feldolgozva és nagyon magas feldolgozottsági fokon nyugaton eladva sok jó pénzt kapunk. Úgyhogy ez önmagában nem volt rossz. Az olefin programnak az az összefüggése, hogy olajat tüzelünk, az becsődölt. Az Adria vezeték /szintén/ becsődölt, az eocén az későbbi dolog volt. A Kapolyi elvtárs ezt még nem miniszterként, hanem ottani vállalati emberként finanszírozta, és fogadtatta el. A '77-es határozat/tal/ a dunai vízlépcső/vel kapcsolatban/ Király Zoltánnak volt ez a megjegyzése, a Parlamentben: „Hogy ha demokrácia lett volna, nem lett volna vízlépcső”. Tudom, hogy a „volnákkal” nem lehet semmire menni, de én állítom, hogy ha akkor... olyan nyilvánosság előtt került volna..., mint ahogyan később, zeneszóval szavazták volna meg. Tudja miért? Hát éppen az említett olajbecsődölés, és a korábbi olyan fölismerés a nyersanyag árrobbanás kapcsán, hogy... nincs is elég fűtőanyagunk a föld alatt,... /hogy/ nagyon drága kitermelni, meg akkor már jött az, hogy nagyon környezetszennyező dolog.

Kérdés: Az atomerőmű?

Válasz: Az atomerőmű még nem volt eléggé készen, az attól való félelem inkább jelentkezett. A vízlépcsőkkel kapcsolatban később volt a döntés, /a vele/... kapcsolatos illúziók nagyon nagyok voltak. Tudom, hogy jelentek meg olyan cikkek a magyar sajtóban, hogy milyen kár, hogy Magyarország domborzati viszonyai olyanok, amilyenek, magyarul: a hegyeket elvették tőlünk, ... /ami/ tényleg kár, hiszen így nálunk nem lehet vízierőműveket építeni. És milyen jó lenne, ha lehetne, és ebben az atmoszférában állítom, hogy a dunai vízlépcsőt még örömmel elfogadták volna. Nézze, attól ez rossz, és attól ez sajnálatos, és csak lehet sajnálni, hogy nem hamarabb állítottuk le, hogy '83-ban, mikor komolyan mérlegeltük /a leállítást/, akkor ilyen részben a csehszlovákokkal való kapcsolatok miatt /nem tettük/.

Kérdés: Esetleg konfliktusok miatt?

Válasz: Igen. Az mindig nagyon befolyásolt minket, hogy ott van 600 ezer „túsz”. És akkor volt egy pici készség, hogy az oktatási részét, ezt sikerült is tényleg leállítani, vagyis az akkor szlovákok által tervezett radikális csökkentést,... /de/ a hiba az hiba volt. Szóval ezt nem mesélem tovább.

Kérdés: A Tervhivaltól jött ez az elgondolás? Manapság a tervhivatalosok azt mondják, hogy az elgondolás a Politikai Bizottságból érkezett?

Válasz: Ugyan kérem! Nézze, sem ez, sem más nem szokott a Politikai Bizottságtól jönni. Nagyon kevés dolog az, aminél így csináltunk, legalábbis abban az időben, amikor én ott ültem. Kezdődött a dolog azzal, hogy az '50-es években már fölmelegítettek egy '30-as évekből származó magyar vízmérnökök által elkészített tervet. ... /Azzal/ folytatódott, hogy a Vízügyi Hivatal ugyan tényleg „állam az államban” szervezet volt, és ennek voltak jó dolgai, de a Habsburg Monarchia örökségét cipeljük ebben is, mint nagyon sok másban, az egész közigazgatás, a közigazgatáshoz való állampolgári viszony, és viszont,... szintisza Habsburg-jelenség. Azt nem a sztálinizmussal importáltuk! Maradt, ami volt, a Habsburg-jelenség, legfeljebb igazolásul lehetett sztálinista jelszavakat rárakni. ...Amint korábban a vasút volt „állam az államban”, stb. ...Amikor már egy ilyen politikai elkötelezettséget vállaltunk, akkor a Tervhivatal mindenkor halasztó ötleteire, amiket a tervek feszültségei miatt szívesen megtett,... ilyen esetekben a halasztó szándékokat tényleg a Politikai Bizottság utasította vissza vagy ódzkodott, hogy na azért keressenek mégis megoldást, mert ez a politikai kötelezettség a szlovákokkal szemben, ez nyomta a politikai vezetést. Ennyiben nem a Tervhivatal erőltette,... ha a szereposztásban pontosak akarunk lenni. A Tervhivatal nem erőltette. De ezt is, mint mást, a pénzügy, vagy az Országos Tervhivatal hozta be. A mi egész döntési rendszerünk nagy hibája, hogy minden döntés..., /így a/ gazdasági döntés kimunkálása monopolisztikusan történik, az adott államigazgatási szervnél. Ha igénybe veszi, mint a pénzügy igénybe vette az adóreform kidolgozásához a pénzügykutatókat, vagy másokat..., és ezeket viszik be a pártba, a pártban a Gazdaságpolitikai Osztály, előtte esetleg Gazd. Pol. Bizottsági vita formájában, ami szintén nem elég széleskörű, megforgatja, megrágja az előterjesztést formailag a Gazdaságpolitikai Osztályé lehet. Adott esetben, ez vegyes, hol az Országos Tervhivatal, hol a Pénzügyi-, hol a Gazdaságpolitikai Osztály, az utóbbi időben egyre többször a Gazdaságpolitikai Osztály hozta be a javaslatokat. Ezek mögött az adott államigazgatási szerv állt. ...Az utolsó években néhányszor lehetett kikezdeni /a döntéseket/ a társadalmi összefüggések durva figyelmen kívül hagyása miatt,... pl. mint az adóreformot. Ennek ellenére végül is addig „tribliztek”, hogy vita még szakmai körökben sem lehetett. Viszont egy szabályos megerőszkolás történt, hogy „kifutunk az időből”, „okvetlenül kell” világbanki összefüggések miatt is. Az adóreform egyrészt a reform kulcseleme, mert akkor nem lesz reform, hogyha az adóreformot nem fogadjuk el, másrészt – és ez nem szokott tételes lenni – azért úgy sejteni lehetett, hogy világbanki /összefüggések miatt/. Ja, és hogy becsődöl az ország! Ha nem lesz reform, akkor becsődöl az ország! A Parlamentnek is így adták el, ha megvannak a parlamenti bizottságok vitái, akkor a Békesi elvtárs ilyen szövegét meg lehet hallgatni ott. Elhangzott. Arrogánsan, agresszíven, lerohanósan csinálták, bent a KB-ban is meg máshol, most lehet azt mondani,

hogy a párt erőltette, én hallom, hogy ilyeneket mondanak, hogy a párt és a Kádár János erőltette. Persze, ha őt előzőleg meggyőzték arról, hogy ez létkérdés, és ő mindig szokta vállalni azt, amire egyszer igent mondott. .../Remélem/ nem akarják komolyan mondani, hogy a pénzügy nem akarta az adóreformot... és az, hogy nem volt igazán körültekintő szakmai mérlegelés, hogy a társadalmi hatásokról az innen-onnan elkészített elemzéseket lesöpörték az asztalról. ...Erre, ha kell, akkor tudok bizonyítékot mondani. Én... olyan esetet tudok, amikor nem zárom ki, hogy... abszolút informálisan személyes beintés hatására az OT – személy szerint Faluvégi és közvetlen munkatársai – referált egy kérdésben. Ez a '85-ös, tehát az akkori gazdaságpolitikai tervek. Ezt nem zárom ki. ...Tehát azért szüntették meg az állami bizottságokat, mert az csakugyan megtörtént, hogy az érintett gazdasági minisztériumok egymást nyűve nagyon gyakran az inercia hatásra nem valamiféle konfliktusvállalással előrevivő javaslatot fogadtak el, hanem a legkisebb rossz alapján mindenki engedett a másoknak annyit, amennyit kellett ahhoz, hogy valamilyen javaslat átmenjen. Ezek aztán semmit sem értek, a negatívumok bejöttek, a pozitívumok nem jöttek be tőle. Ilyen alapon egy olyan egyeztetési eljárás jött létre, aminek a végeredménye egy komplett,... komplettnek látszó kész terv. Tehát nem komplex, hanem komplett terv. A komplexitás az azt jelenti, hogy a negatív és pozitív hatásokat egyformán számításba veszi, amivel már nem lehetett mit kezdeni. ...Azért a szakembereknek adott hitel annyira megvolt, hogy egyszer-egyszer, ki-ki ... ezt-azt szólhatott, néha nagyon nem szerencsésen, azt is meg kell mondjam, de nem volt soha döntő jelentőségű. Ágazatok /érdekei/ messzemenően /domináltak/, a megyéké olyan esetekben, amikor a Lenin Kohászati Művekben a KGM meg a megye, egymás keblén távozva csinálták ezeket a harcokat azért, hogy fönnmaradhassanak. .../Pl./ Tolna megye nem volt olyan nagy „aduász” ilyen szempontból. Ott voltam képviselő, onnan származom, jól ismertem a dolgokat. A megyei bizottság bedobta magát, de nem hiszem, hogy bármit jelentett, hogy az atomerőmű helyét úgy jelölték ki. A legnagyobb vízhozam ott volt a Dunán, lejjebb nem lehetett vinni nemzetközi okokból, /pl./ Mohácsra, /mert/ akkor tudniillik Jugoszláviát is meg kellett volna szavaztatnunk, hogy lehet-e ott atomerőmű, vagy nem. És följebb Paksnál volt annyi vízhozam, hogy azt lehetett mondani, hogy itt a hűtést meg lehet oldani, még akkor is, ha a Duna olyan kicsi, hogy a kacsák át tudnak menni raja. ...Az, hogy az atomerőmű ne ott legyen, hanem még három helyet fölvetettek az adott megyék mind bedobták magukat, számítva arra, hogy a mi nagyberuházásainkkal együttjáróan ott olyan infrastrukturális föllendülés lesz, amit enélkül nem kapnak meg. Ez sajnos tényleg benne volt a mi egyébként hibás döntési rendszerünkben, hogy egy nagyberuházás zsákjába nagyon sok mindent bele lehetett tömni. Ettől drágák és nem látszanak hatékonyaknak azok a beruházások se, amik valójában nemzetközi mércével mérve még hatékonyak is lehetnének. ...A vízierőművel tényleg így volt, hogy ódzkodtak. Nem általában és elvben voltak ellene, azt hiszem ők sem, de a mindenkori konkrét betervezésnél

mindig sziszegtek. ...Hát az első határozat '53-ban volt. ...Utána nem tudom pontosan, hogy '56-ban mikor jött elő.

Kérdés: 1977-ben ki terjesztette a Politikai Bizottság elé?

Válasz: Nem tudom. ...Az én számomra gyanússá az vált, mikor a vízerőmű ügyében az energetikusok azt mondták, hogy pardon, kérem, ez nem egy jelentékeny energiatermelő tényező. A vízügyesek azt mondták, pardon, kérem, nekünk nem egy jelentékeny dolog, mert mi a dunai védelmet így is meg tudjuk csinálni. És akkor kezdtem a fületem hegyezni, hogy baj van. De ez már '77 után volt. Az OT egyszerűen azon az alapon sziszegett, hogy a terv készítésekor észrevehetőek voltak azok a feszültségek, amik a mindenkor öt éves tervekben mindig ott voltak, és mindig rettenetes huzakodás volt, hogy mi maradjon benn, mi ne maradjon benn. Az olefin program úgy került bele, hogy... /valaki/ mondta, nagyon gúnyosan, ha minden jól megy. A Tímár Mátyás – de már nem emlékszem –, ő volt-e akkor a pénzügyminiszter, hogy a Szekér Gyula Magyarország legnagyobb diplomatája. Mert megcsinálta azt a trükköt, hogy hagyott elfogadni egy negyedik öt éves tervet, '71-től '76-ig-ot, és utólag, amikor már el volt fogadva a terv, belőtte az olefin programot, ami nagyon kedvezőnek látszott, tehát lehetetlenség volt elhárítani, és akkor terven felül becserkészte azt a kis 8 milliárdot, amibe az került, ami akkori mércéink szerint elég nagy túlfeszítése volt a tervnek. Na így volt-e vagy nem, azt én nem tudom, hát ezekben mindig van nagy szószátyárkodás. Nézze, most, hogy az OT-sek mossák magukat, meg fogja kapni más szerveknél is, hogy ez megtörténik. Tudok pénzügyesről, aki azt nyilatkozta, hogy ők akarták, hogy legyen társadalmi vita, de a párt nem engedte. Én tudom bizonyítani írással, hogy nem igaz, Hetényivel is leveleztem azon, hogy legyen vita, Ferge Zsuzsának egy vitacikkét a Figyelőben letiltották. És mivel elég jó viszonyban voltunk, hát valahogy ez tudomásomra /jutott/... /A cikk/ az adóreformról /szólt/. ...Ennek az analógiájára mondom, hogy most mindenki szabadulni igyekszik a felelősségtől, tehát azt állítja a pénzügyes, hogy az adóreformról ő akart vitát. Nem igaz! Ők torpedózták meg még a szakmai vitáját is, azt, hogy nem lehet széles népi vitát rendezni, azt én is tudtam, de hogy egy szélesebb körű társadalmi vita kell, ha a Parlamenttel megerőszakolás nélkül akarjuk elfogadtatni, ez a meggyőződésem volt. Vitatkoztam ezen már '86-ban többször, és a szó szoros értelmében letiltotta a pénzügy. Mikor már nagyon feszült/té vált/ a dolog, '86 végén, akkor pedig a Ballai elvtársat, aki a világ legjobb embere volt, jámbor ember, a Gazdaságpolitikai Osztály akkori vezetője (de nem egészen rajta szoktak a dolgok múlni), Ballai elvtársat megkérdezték, hogy: „Ugye, Ballai elvtárs, ne legyen vita?” ...Ennyiben a párt akarta. De én bizonyítom, a Varga György vagy a Vértes Csaba a Figyelőtől is fogják bizonyítani, a pénzügyesek tiltották le. ...Nézze, én azt sem zárom ki, hogy adott esetben valaki, aki PB tag volt, szorgalmazott valamit, amiről a pénzügyesek vagy a tervesek nem akartak tudni. Az Aczél elvtárs a közművelődési határozatot úgy vitte keresztül...

/amikor/ már egy ilyen beszorításos időszak jött. 1976-ban, mikor a Parlament elé került, és a '74 tájkán meghozott elvi határozat nem ért egy... taplót, ha ahhoz komoly pénzeket nem adtak. S akkor a Tervhivatal nem akart adni. Na most ezt az Aczél elvtárs persze keresztülvitte, hozzáteszem, hogy egy ilyen bizottság csődült éppen le a lépcsőn, Vitányi Iván és mások, nagyon elkeseredetten, hogy indultak 30 milliárddal, majd azt mondták, hogy most takarékoskodni kell, mert gazdasági világválság van. Magyarországon is változtatni kell a gazdaságpolitikán, szerkezetváltás, miegyéb, lement 11 milliárdra, /és akkor már/ úgy nézett ki, hogy a 11-et se fogják megkapni, ez '76-77 fordulóján volt. ...A mezőgazdaság elleni megszorító intézkedéseket /1974-ben/, ezt tényleg politikai oldalról /kezdeményezték/. ...Ez a primitív düh, az SI-faktor ez hatott annyira, nézze, voltak visszaélések, tényleg, tsz-ekben, miegymás. Föl kellett lépnünk! Losonczy elvtárs lépett föl. Én is támogattam egy idő után azzal, hogy lehetetlenség, hogy a tsz-eket folyton ellenőrzik. Ügyészek, népi ellenőrzés, anyám kínja, hát tönkre lehet tenni a legjobb tsz-t. Egy évben el kell rendelni három ellenőrzést, az /érintett/ tsz-elnök meghalt. Az tiszta kezű lehet, akármilyen lehet, ott a munka leáll, mert egy ilyenfajta irritáltságban, bizonytalanságban egyszer csak elkezdenek az emberek nem dolgozni, s mindennek vége. ...Szóval volt annyi ilyen jogosnak tartott morális és gazdasági kritika, egy ilyen típusú rövidlátás, ami ellen egy darabig kellett hadakozni, míg végre azt el lehetett fogadtatni, hogy bocsánat, ha van vadhajítás, akkor nem baltával kell levágni. Ahol törvénsértés van, ott el kell járni. De ezeknek a gazdasági bajoknak a megoldását nem a rendőrséggel kell elérni, hanem azzal, hogy... gazdaságsszervező munkával, piacbővítés, kínálatbővítést érjünk el. Ez úgy érvényes a butikra is, mint másra. Végül is mi vált be nekünk? A taxi. Mert ott meg lehetett azt csinálni, hogy a szükségleteket fedezzék. Még egy-két ilyen kisebb szolgáltatási ágazatban bejött az, hogy először lehetett dühöngeni azon, hogy milyen sok pénzt keresnek a taxisek, s utána elolvadt, mint a tavalyi hó, mert a kínálat egy fillér állami beruházás nélkül gyönyörűen megjelent. Ugye az egy agyrém volt, ezt korán lehetett látni, hogy a szolgáltatások közül olyanokat, hogy vízcsapjavítás, meg anyám kínja, állami nagyvállalatban /szerveznek/. Miért? Miért? Elvtársaim, agyrém! Vagy olyanokat, hogy a vendéglőket, hát tessék mondani, mért kell, az állam odategye a könyökét, hogyha Nagy János teríti az abroszt, és tálalja a levest, és Kis Péter fogyasztja el? Döntsék el ők egymással, hogy jó-e az abrosz, vagy a leves. Először is világos, hogy egy gazdaságra, és annak társadalmi deformálására a vendéglők nem fognak hatni. Addig hatnak, amíg visszaélések vannak körülöttük. Hogy mi van, ha a nagytőke... megjelenik, és valami olyan hatásokat akar érvényesíteni, amelyekben nem veszi tekintetbe a magyar társadalom igényét? Ezt nem tudom. Hát a francia tőke kivonult a baloldali kormány föllépése idején, meg általában, amikor spekulációs tőke mozgások megjelennek, akkor a nemzeti eszmét fennen hirdeti az adott vállalat, vagy az ő általa pénzelt képviselő, és kivonja a tőkét. A tőkét kivonni, és jobb helyen fölhasználni, nekünk egy rettenetesen nagy gondunk,

mert a tőkemobilitás a modern tőkeintenzív gazdálkodás egyik elemi feltétele. A tőkemobilitást és a vállalati öngazdátást vagy a vállalati kollektívának a gazdálkodásba való beleszólási jogát egyidejűleg érvényesíteni azt nem lehet. Ki kell találni, hogy milyen eszközökkel, milyen módszerekkel, hogyan lehet átvezető mechanizmusokat létrehozni, hogy mind a két követelmény, a tőke intenzív gazdálkodása is, meg a kollektívák jogai is érvényesüljenek. Egyébként számomra az kérdés, hogy hol és miben tudjuk megvalósítani. Mi itt a szocialista országokban a szociáldemokrata kormányzatok az ő viszonyaik között, és hát ám próbálkoznak vele, de ők nem erre mennek, a monetarista elveket valló kapitalista gazdaság, hol tudjuk a gazdasági fejlődést és a humánusot összeegyeztetni? Hát, ha ezt nem tudja megcsinálni egy társadalom, akkor köszönöm szépen, én a magam részéről nem túlságosan strapálnám magam azon, hogy erőlködjünk... nagyon, hogy a tőkés gazdaság fejlődjön. Tudom, hogy a tőkés világban is igenis lesz és van társadalmi igény arra, hogy humánus emberi viszonyokat teremtsünk. Hát, ha többfelől próbálkozunk, többféleképpen egy Európa koncepció jegyében, Magyarország többet fog érni, hiszen azt az utat bejárni, amit az angolok és az amerikaiak jártak, már soha többet senkinek nincs módja. Mellékesen rablók és gyilkosok bandáival már nem lehet a vagyont megalapozni. Remélem legalábbis, hogy ez nem fog létrejönni. Azon kívül, ahol már ott van a nagytőke, annak a világra gyakorolt hatása, az fantasztikus, és ezt nem fogja tudni bejárni számtalan ország. Ennek ellenére valahogy meg kell tudni oldani azt, hogy a mindenkori technikai fejlődéssel párhuzamosan tudjanak különböző, egyelőre még nagyon messze lévő országok is haladni. Ebben már nagyon megváltoztattam a régi véleményemet, a messianisztikus szocializmus hitemet, és azt, amit konvergenciának hívnak, azt én olyan nagyon sose szidalmaztam, nem szerettem a lapomban sem, ha nagyon szidalmazták, mert az volt a véleményem, hogy igenis fogunk találni mi dolgokat, amiket tőlünk vehetnek át és mások dolgokat, mint a skandinávok – én a finneket ismertem jobban –, amikre nekünk kell odafigyelni. Egyébként, ha a világ nem tudja ellenőrzés alá venni a legnagyobb tőkéscsoportokat, nem tudom mi lesz, hát most a legújabb hullám ez a felvásárlás volt, ijesztő tőkekoncentrációt hozva létre. Miközben mindenütt azt dalolják, hogy az egyén meg a kisvállalkozás meg a minden. ...Annyi az autonómiájuk, mint a pingponglabdának két ütő között. Szubjektíve érezteti magát autonómnak, az nem utolsó dolog, mert ha nálunk az emberek bürokrátának, áldozatnak érzik magukat a munkahelyükön, az nagyon nagy baj, tényleg néha a munkahelyük olyan is, hogy bürokraták áldozatai. ...Fiatal műszakiak, vagy számítástechnikusok összefogásával ragyogó dolgok születnek. Ezt biztos, hogy nem is lehet jól csinálni nagyvállalati keretben. De hát azért azt látni kell, hogy a nemzetközi gazdasági folyamatokban a karmester az minél erősebb, ... nemzetközileg is annál hatásosabb és hatalmasabb monopólium. Most, hogy ezt örökké neokonzervatizmus által diktált módon kelljen csinálni, hát ezt én nem hiszem, hogy a világ sokáig elbírná. Nagyon hatottak nálunk ezek a neokonzervatív dolgok. ...Az én konklúzióm az,

hogy elhibáztuk amikor ezt a '79-es fokozatosságot terveztük, igen keményen, gyorsan kellett volna egy fordulatot létrehozni, ami bizony azzal jár, hogy sok embert kell elbocsájtani, nagy részét rengeteg helyen azonnal el lehetett volna helyezni, a kisebb részének kellő erőlelátással munkahelyet teremteni, és nem szájtátva nézni, hogy majd a piac, mert ha a svédek meg tudják csinálni. ...Kb. 10 évvel ezelőtt óta hallottam a pénzügyesektől a következőt: „45 éves kohászból nem tudunk 25 éves ápolót csinálni”. Arra hivatkoztam ugyanis, hogy... rengeteg szolgáltatási területen fantasztikus létszámhiányunk van. És az, hogy ezeket a humán szolgáltatásokat fejlesszük, oktatást, gyermekgondozást, egészségügyet stb., ez létkérdésünk. ...Azóta is a kohászati technikumba iskolázzák be a diósgyőri lányokat, meg az ózdi lányokat. Tessék mondani, miért? Továbbá miért nincs lényegesen több, néhány ipari szakmához képest lényegesen több humán szolgáltatásra képzett középiskolánk? Vagy középiskolára ráragasztott kicsi felsőoktatásunk? ... Ilyen lözöngökkel lehet elhárítani azt, hogy gondolkodni kelljen, választani... Nem hiszem, hogy mindazt egyszerre most meg lehet teremteni... De azt sem hiszem el, hogy egy monetarista gazdaságpolitikát kell csinálnunk, azzal tudniillik implicite együtt jár, hogy a jóléti állam leépítése folyik ezzel a jelszóval, ...amit a neokon-servatív ideológia dolgozott ki. S amit a Thatcher meg is valósított. Konzekven-sebben egyébként, mint a Reaganék. Amerikában nem lehetett annyira konzek-vensen. Hozzáteszem, hogy ott is nagyon rendes volt az elszegényedés, nagyon sok olyan munkanélküli van, aki nem számít munkanélkülinek...

Kérdés: 1980-ban jelentkezett már politikai vetülete ennek a gazdasági feszültségnek?

Válasz: Igen. Hogyne! Volt, olyan értelemben, hogy nem vagyunk szabadok abban, hogy milyen programot csináljunk. ...A XII. kongresszus egy ilyen átmeneti periódusnak szánt adósságot törlesztő, kicsit jobban a szerkezetátalakítást /sürgető kongresszus volt/, /de akkor/ már benne voltunk az adósságcsapdában. Vissza kellett fizetnünk az adósságot, tehát csökkent a forrásunk, amit szerkezetváltásra használtunk /volna/. Mivel nem tudjuk a szerkezetváltást meggyorsítani, nagy források bedobásával, ezért növekszik az adósságunk. Szóval ez a csapda-szituáció azóta van, csak súlyosabb, mint akkor volt, és az, amit mi akkor elmulasztottunk a '80-as évek elején, az terheli a jelenlegi vezetést. Ezért a felelősség minket terhel. ...Nem láttuk meg, hogy milyen kiélezett helyzet áll elő. Mert változatlanul azt hittük 1979-ben, amikor csináltuk a '80-as kongresszusi tervet, hogy ezzel a fokozatossággal lehet majd előremenni. Utána beleestünk ebbe a lengyelek miatt kiéleződött adósságválságba, és akkor lihegni kellett azon, hogy tudjunk minden nap 20 millió dollárt vagy 50 millió dollárt bevenni, hogy ki tudjuk fizetni azt, ami miatt „égett a ház”, ennek következtében a szerkezetváltás elhatározott lépéseit is vagy leállították, és el kellett fogadnunk, hogy leállítsák, vagy szemet kellett hunynunk fölötté, hogy nem csinálják. Mert ami már eladható, tehát ha megtermelték, és

képesek eladni, akkor hadd adják, hiszen kell a dollár. Hogy mennyiért, az akkor nem volt kérdés. A lengyel sokk a következő volt: mi voltunk a jó szocializmus, mert a kádári politika miatt vagy hatására minket nagyon elfogadtak. Nemzetközi presztízszünk óriási volt, nagyon-nagyon barátságosak voltak.

Kérdés: Kelet-Európában is barátságosak voltak velünk?

Válasz: Nem, na de hát nekünk akkor dollárhiányunk volt. Nem, Kelet-Európában gyanakvással, fenntartással néztek. Engem még '84-ben az /egyik/ kollégám úgy kiosztott, mint annak a rendje, külön meghívott egy beszélgetésre, ami egyszerűen egy riport volt. /Szóba került/ a magyarországi magántulajdon eluralkodása, visszaélések, piccsi-pacsi, úgy „lebarnított”, hogy csuda., szlovákok is alaposan ki szoktak bennünket ilyenekért osztani, a csehek kevésbé, de a szlovákok erősen. ...Az ember /ezt/ udvariasan végighallgatja, és mivel nekem volt edzésem szovjet emberekkel vitatkozni, mert '57-ben nagyon erős vitákat kellett folytatni. Akkor vissza akarták hozni mondjuk a rádióban a Moszkvában szerkesztett magyaradásokat, hogy este fél héttől 7-ig, vagy 7-től fél 8-ig onnan világosítsák fel az embereket a Szovjetunió politikájáról, amit nem akartunk engedni. Egy antipropaganda volt, meg még néhány ilyen dolgot, edzésben voltam, tehát mondtam pohárköszöntőt olyan pohárköszöntőre, amiben az volt, hogy most már látják, hogy én vagyok a Szovjetunió barátja, hogy kicsit hajlékonyan ugyan, de meg kellett mondani, hogy érdekes, én akkor a Szovjetunió barátja voltam, amikor ez az életem kockáztatásával járt, nem hiszem, hogy erről most leszoktam. S hát,... utána kicsit paprikásan, igen, néhány fiatalembernek, hogy nem akarom őket személyükben megbántani, de: „Bocsánat, maguk lehet, hogy a Szovjetunióért élnek, én azt látom, hogy abból biztosan”. 1972–74-ben csendesebben voltam,... ez a '80-as évekbeli dolog, ez már egyáltalán nem izgatott, hát akkor már ott tartottunk, hogy a reformhatározat készen volt. Akkor én munkát osztottam vissza, egyik helyettesük egy delegáció élén akkor járt nálam, akik olyanokat mondtak, hogy tudják, hogy Magyarországon a falusi emberek már csak egy könyvet forgatnak, a takarékkönyvet. És mondtam, hogy szabad értelmezni, hogy mit jelent? Ebben az időben a takarékkönyv ügyben... nem tudom elmondani, hányadik vita volt, hát akkor már volt kisvállalkozás, már volt... maszek gazdagodik meg minden,. Képzelteti, hogy mi mindent kaptam és türelmesen válaszoltam adatokkal, számokkal, kereseti arányokkal és azzal, hogy ilyen szükségletek vannak, nem lehet másképpen piaci viszonyokat teremteni, csak ilyenrel, és el kell fogadni átmenetileg a negatívumot, mert a pozitívum csak később jöhet. Ha nem vállaljuk ezeket a feszítőerőket, nincs hajtóerő. És nem tudom, hányadik ilyen körben begurultam és megkérdeztem: „Ezt hogy érti?”... Nekem ez nagyon jól jött, kiléptem a cipőmből és azt mondtam, hogy: „Mért, ha sorban állnak húsért, akkor jobb az ideológia nevelés? Nálunk senkinek nem kell semmiért sorban állni. Többet mondok! A parasztok választhatnak: piacra járnak-e, úgy tudom, Önöknél a parasztok nagyon hosszan ülnek a piacon azzal a rendkívüli

kevés termékkel, amit oda fölvisznek. A mieinknek van idejük arra, televíziót tudnak nézni, nem vagyok biztos benne, hogy az ideológiai nevelés kizárólag azért nem megy, mert disznót hizlalnak.”

Kérdés: Hogyan reagált erre a szovjet kollégája?

Válasz: Nézze, fele-fele, a korlátoltabb piros lesz, és dühbe gurul, a hajlékonyabb rájön, hogy túllőttek a célon, és viccel elüti. S akkor én a hajlékonyabbra hallgatok oda, és nem figyelek a korlátozatra. Hát nem mondom, hogy én voltam a diplomácia... magániskolája, de /pl./ az olaszokkal kellett vitatkoznom mondjuk azon, hogy nálunk itt van a delegáció, beolvasnak nekünk, rajtunk keresztül a Szovjetuniónak emberi jogok ügyben, Romániába mennek, utána hazamennek, és dicsekszenek azzal, hogy Románia milyen jó szocializmus. 1978-ban... Pajetta régi barátunk, férjemnek párizsi mozgalmi társai voltak ezek az olasz elvtársak, és szoktunk itt a lakásomon is vitatkozni velük, úgyhogy megengedtem magamnak, hogy '79-ben szemrehányást tegyek neki azért, hogy mikor hazament, a románokat összevissza dicsérte, nekem mondta, hogy náluk jártam delegációban, hogy ekkora dossziéjuk van román emberi jogi ügyekben, és a magyar dosszié üres. Ennek ellenére minket bíráltnak, és a románokat dicsérik, mert független politikájuk van. „Hogy is van ez, kedves Pajetta elvtárs?” Én tudom, hogy egy belpolitikai mezőnyben kénytelenek vagytok úgy táncolni, nem feltétlenül úgy, ahogy mások füttyölnek, de úgy táncolni, hogy nagyon ne lógjatok ki a sorból. Ti is ott akartak maradni a parketten, ezt én értem. De akkor ne tegyetek elvi szemrehányást! No, ezt az ember azzal engedheti meg magának, akivel ilyen régi és jó viszonya van, ahol nem volt ilyen közvetlen a viszony, ott csak a legvégső esetben. A cseh ideológiai titkár Fojtik – aki most is ott van a mezőnyben – nagyon dühös vagyok rá. A '70-es évek végén, vagy a '80-as évek elején voltam ott a delegációban a pártlapnál, és bírált minket,... neki is néhány dolgot módomban állt megmondani. ...Az NDK-soknak, ahol egy intelligens kollégám volt, két évtizeden keresztül sikerült jó oltást adni, ami nem változtatott azon, hogy ő a saját politikájukat képviseli és annak a propagátora. Most hallottam, ... hogy járt ott egy delegáció, az egyik kollégának mondta, hogy... megöregedett ez az ember is, eddig nyitottan, és intelligensen fogadta, mondjuk két évvel ezelőttig azt, amit elmondtunk... Ő egy Banasak nevű főszerkesztő. Nem hiszem, hogy ismert ember, kulturált, értelmes, intelligens, például tárgyalt sokat az NSZK-ban az Erbert Alapítványnál pl., ... tehát ahol ilyen ideológiai kontaktusokat lehetett létesíteni, és tudom, mert voltam vele én is. ...Marx-ünnepséget rendeztek odaát vagy efféle, tényleg kulturáltan és értelmesen tudott tárgyalni, hajlékonyan, arról, amiről kellett, és nem szólni arról, amiről nem kellett, hát megöregedett, azt mondta a kollégám, hogy most beszorítottsági élményük van, hevesen védi saját álláspontjukat szemben a korábbival, amikor toleranciát kért tőlük, azon az alapon, hogy az ő helyzetük nagyon nehéz, tényleg az. Őket jobban piszkálják, mint minket. És könnyebben lehet velük kibabrálni. ...A negyedik lépcsőről, az

új reformhatározatról tulajdonképpen bele-belenyúlálva már mondtam elég sok mindent. Én úgy érzem, hogy ezt nem eléggé dolgozták fel a kormányzati szervek, nem rendeltek például a közgazdaságtudománytól a kellő körültekintéshez szükséges előzetes számításokat. Ez baj! Így ugyanis... átvezető programot nem készítettek, ez máig baj. Holott az egy természetes dolog, hogy a mai állapotról a fölrajzolt modellig eljutni, ahhoz valamilyen átvezető utat kell létesíteni, és azt konkrétan át kell gondolni. Ha annyira beszűkült a gazdasági lehetőségünk, amennyire, akkor ezt már szinte fillérre menő számítások keretében lehet, és kell megcsinálni.

Kérdés: Ebben az időben volt Bauer Tamásnak az a bizonyos cikke, aminek volt olyan következménye, hogy a Szovjetunió a KGST-kapcsolatokban a szénszállítást visszafogta?

Válasz: Nagyon aprehendáltak, ...nagyon oda voltak, ezt én is lenyeltem és hallgattam, mert a mi akkori sajtónkban az tulajdonképpen egy idegen dolog volt. ...Egy szűk folyóiratban, hát a Valóságot vagy mást megnézték, akkor ott is jelent meg egy kevés dolog, hogy egy szűk folyóirat mezőnyben lehet megjelentetni olyan dolgokat, amelyekkel mélységesen nem értünk egyet, ha ott van a polémia. Ez egyébként azóta is véleményem, és szerkesztői elvem lett volna korábban is már, sokkal több dologról kellett volna nyíltabban szólni, tehát polémiaival. ...Akkor nagyon sok... ijesztgetés volt, amire nehéz megmondani, hogy tulajdonképpen miért.

Kérdés: Tehát kényszerű gazdasági konzekvenciák voltak, maradtak el szállítások, vagy volt olyan, hogy később szállítottak?

Válasz: Igen, igen, volt. Egyedül Bauer Tamás cikkére biztosan nem, de /a cikk/ és még néhány dolog nagyon rosszul jött. ...Ezt nem találtam rossznak, hanem azt a túlzott magabiztosságot, és agresszivitást, ahogy ő is vitatkozott, és azt, hogy bizony társadalmi hatásokat és összefüggéseket... nem vettek számba, /ahogyan/... a döntés-előkészítés más fázisában az államigazgatási szervek. ... Ez egy visszatérő hiba, hogy recepteket átvéve a tőkés gazdaságban gyakorolt hatást várják el itt is, és nem veszik tekintetbe, hogy itt más feltételek vannak. ...Mondjuk az, hogy leértékeli a forintot, ettől nem lesz nálunk dühödt export expanzió, mint egy tőkés országban, ezt illene számításba venni. ...Ezek a reform elképzelések korábbi zátonyra juttatásában nagyon sokféle összetevőnek volt szerepe, ... ez a saját zsebelméletem. ...Tehát a közgazdasági kimunkáltság hiányát láttam '84-ben, '85-ben, '86-ban is, átvezető programot nem készítették el,... és a harmadik, hogy társadalmi hatásokat és összefüggéseket nem kellően vették számba, itt a pártszerveknek teszek szemrehányást és tettem ott is, amíg voltam... a testületnek is, a PB-nek is, a KB-nak is, és az apparátusnak is. Ezt meg kellett volna tennünk, megkövetelnünk, hogy ilyeneket dolgozzanak

ki azért, mert ez a politika sajátos funkciója. Nem szükséges döntenünk közgazdasági és gazdaságpolitikai kérdésekben, de abban igen, hogy milyen gazdaságpolitikai és vele összefüggő társadalompolitikai lépésre szánja el magát a kormányzat. ...Azt meg kell nézni, hogy minek kik lesznek a nyertesei és a vesztesei, a vesztesek mely köre milyen alapon veszít,...mit akarunk és hogyan kompenzálni és mi az, amit nem szabad kompenzálni? Ha a nagyvállalat veszít, mert rosszul tud exportálni, akkor azt ne kompenzáljuk. Ennyi idő után ezt már föl lehetett vetni. Teljesen nyilvánvaló volt, hogy az összes nagyvállalat összes munkása nem veszít. Speciális probléma az ózdi medence, ahol valamit előre kell menni... Most engedelmet kérek, ebben olyan értelemben önmagamát idézem, korábbi felszólalásaimat, majd később ezek cikkbeli megjelenítését a Társadalmi Szemlében a Berecz által készített ideológiai vitaanyagban, ahol téziseket összevissza csempültük, ki miért, én is valamiért. Az ideológiai értékválasztások, az értékválasztások között ott van az, hogy milyen réteget hogyan preferálunk. A hogyanban az is benne van, hogy nem a munkaviszonyában kell, és lehet azt az embert preferálni, akinek a munkahelye nem tud elég produktumot nyújtani. De a családi viszonyai, a gyermekei, a nyugdíjas – a nem tudom én mi ügyében – meg kell hoznunk a... /szükséges/ politikai döntéseket, számolva ezeknek a gazdasági hatásával.

Kérdés: Volt olyan erőviszony a Politikai Bizottságon belül, hogy az Ön által említett gazdasági döntés győzhetett?

Válasz: Minden további nélkül győzhetett volna, csak a gazdasági vonal se akart győzni, hát mért akart volna? Most jövök mindjárt valamire rá, amit az előbb már említettem. Higgye el, az a helyzet, hogy a MÁVAG-nak, vagy a Lenin Kohászati Műveknek az exportját kiírtjuk egy év alatt, akkor abban nagyon komoly export „hogyhívjakok” is benne vannak, de a korábbi időben eleve nem azzal kellett és lehetett számolni, hogy tömegével mennek nagyvállalatok csödbe, és bocsájtanak el több tízezer munkást. Ez a mostani fázis. Következménye most is, van olyan közgazdász, aki beszáll azzal, hogy kérem szépen, ha egy országban több tíz-, netán több százezer embert kell munkanélküli segélyből eltartani, a gyerekeinek, a nagymamájának szociális segélyt adni, akkor el fogjuk fizetni vámon azt, amit nyernénk a réven, ha nem tudunk párhuzamosan olyan munkaalkalmat teremteni, hogy legalább saját eltartásuk költségeit hozzák be. Visszatérhetünk egy régi vitához. Korábban azt elmarasztalták, és egy jó periódusban a '60-as, a '70-es években ezt el is lehetett marasztalni, hogy vidéken ipart fejleszteni az ottani foglalkoztatási gondokra tekintettel /hibás koncepció/,... /mivel/ az, amit ez a munkaerő megtermelt, az rendszerint nem volt sokkal több, mint amennyit ő fogyasztott, vagy ami szociális juttatásként neki jutott. Hát, azt kell, mondja, hogy a vidék fölemelése sajnos még ezt is jelenthette. Jóllehet, ha '60-as és '70-es években jobban meggondolták volna, hogy hol mit létesítenek, akkor talán lehetett volna ez valamivel jobb is.

Szabolcsban nem sokkal jobb. Most ebben az időszakban itt már minden nagyon bonyolulttá vált, az előrelépés az egyre szűkülő ösvényen és ebben a csapda szituációban nehéz volt, és itt kezdett aztán belejátszani egy új személyi ügy... Most akkor én olyat fogok magának mondani, amit ő /Havasi Ferenc/ biztosan nem igazol vissza, de mit csináljak? Nincs semmilyen bizonyítékom rá, csak akkori észrevételek, hogy 1984-86 fordulóján nyilvánvalóan hibás gazdaságpolitikai irányvétel történt, a felelősség ezért a miénk. A Politikai Bizottságé és a Központi Bizottságé. Személyesen a rám eső részt minden további nélkül vállalom, még akkor is, ha ebben a vitában, hogy mit fogunk dinamizálni? A régi szerkezetet? S akkor a termelési mutatók egy ideig lehetnek jók, de a lakosság nem azt várja, hogy nekünk jó termelési mutatóink legyenek, hanem azt, hogy neki az életszínvonala az legyen dinamizált. Na, mindegy. Szóval ezért a döntés felelőssége alól... föl nem ment senkit, engem se az, hogy adott esetben vitatkozott ebben az ügyben. ...Az egész összefüggést én sem láttam, nem tudtam pontosan, hogy milyen helyzetben vagyunk, ezt egyébként Maróthy pörgette föl '86-ban vagy '87-ben. Az adósságtrendet végigvezette, hogy a kamatterhek növekedésével mi vár ránk. Megkapta érte a helyreigazítást Lázár elvtársától. ...Keményen kiosztotta. Az öreg méregbe gurult, és aztán odafigyelt rá. Azzal együtt is, hogy ebben az időben, azért az elmeredés ebben az időben már nagyon észrevehető volt önála, tehát rutincselekvések és lassú és merev reagálások... No! A hibás gazdaságpolitikai irányvétel egyik komponense, hogy túlbecsültük a sikereket, vagy az eredményeket, amiket adósságtörlesztésben és néhány gazdasági mutató javulásában '84-ben elértünk. A vita azon, hogy néhány negatív jelenség az egy véletlen és eseti dolog-e, vagy egy trend, '84-85 fordulóján zajlott. A KSH és Nyitrai né nagyon erősen /felszólalt/ amellet, hogy... oda kell figyelni, ez trend, itt baj lesz! Az OT-ban vegyes volt az álláspont, és hát azt hiszem, hogy tulajdonképpen itt igaz az OT-seknek ez a mentegetőzése, hogy önekik a pártból szóltak. Csak nem a PB, és nem az első ember. Ott már olyat kapott a PB, ahol ugyan voltak /alternatívák/ főlvázolva – alternatíváknak nevezték –, /amit én/... komikusnak találtam a... három elosztási variációt arra az esetre, ha nagyon rossz lesz a helyzet a világgpiacon és a saját munkánk, ha közepesen rossz lesz, és ha jó lesz. Alternatívának a cselekvési alternatívát nevezem, /de/ ilyet nem láttam. Hozzáteszem, hogy egy olyan halasztó hatályú dolgot megengedtünk magunknak, hogy az iparpolitika igazából nem készült el. Kapolyi, az akadémikus jött ipari miniszternek, majd ő csinál olyat, és majd akkor lesz jó iparpolitikánk, és lesz radikális és jó szerkezetváltás. Mint tudja, ez se jött be, és erről már '86-ban lehetett némi képet szerezni, amikor arra a kérdésre, lapom interjú kérdésére... a leépítésekről, hogy mi van /vele/? Nem látok semmit a tervben, csak fejlesztéseket. /Erre az a válasz érkezett, hogy/: „hát ő úgy tudja, hogy a politika nem szereti hallani”. Mondtam, hogy „kérem szépen, itt nem a politika nem szereti hallani van napirenden. Hát, ha nem szereti hallani, attól maga mondhatja. Ha elutasítják, vissza kell adni a mandátumot”. De nem volt előterjesztés, szóval itt jött be az, hogy

személyes ambíciókból jobb képet akart szerintem nyújtani önmagáról. Azt hiszem, hogy itt a Havasi elvtárs volt a fő figurája /ennek/, /de/ nem tudom biztosan. Ha nem ő volt, bocsánatot fogok tőle kérni, de úgy véltem,... hogy ő volt.

Kérdés: Havasi Ferenc azonban azt állítja, hogy a Kádár János volt az, aki azt mondta, hogy valamit a '85-ös kongresszuson produkálni kell, ami nem lehet egy negatív, egy leépülési program, tehát egy dinamizálást kell megvalósítani. Mit szól mindehhez?

Válasz: Igen, mondta. Csak a Kádár János korábban is elfogadta már azt – bár nem lelkesedett érte soha –, hogy negatív intézkedéseket kell hozni. Ha világosan leteszik eléje, hogy más nincs, akkor elfogadja... /Havasi Ferenc 1987-ben/ a Budapesti Pártbizottság titkára lett, a Gazd. Pol. Titkárságból került ki. A Németh Miklós lett a gazdaságpolitikai titkár. .../Ebben/ semmi /szerepet nem játszott/ Németh Károly szerintem, hanem a helyzet kényszerítő nyomása, amiben ezt a stagnálást, helyben járást, és illúziókba kapaszkodást hirtelen és keményen megváltoztatták. Én már nem voltam a PB tagja, de hát csak így tudom fölfogni. Biztos vagyok benne, nem lehetett népünnepély, mint ahogy tudom, hogy nagyon mérges volt, mikor a Maróthy... ezt a sötét képet arról, hogy az adósság trend milyen és mit fog jelenteni, föltárta, és ezzel is előmozdította, hogy minél előbb számoljanak le azzal, hogy itt lehet egy kis javítgatással meg egy kicsit erősebb rukkolással javítani a dolgokon.

Kérdés: Ebben az időszakban Maróthy László már a Tervhivatalnál volt? Onnan kapott információkat?

Válasz: A Tervhivatalnál. Onnan kapott információt, ő nagyon ódzkodott ez ellen, komikusnak és rossznak találta ezt a döntést, szokta mondani gunyorosan, hogy én, mint nagy tervszakértő ugye...

Kérdés: Maróthy László milyen meggondolásból került a Tervhivatal élére?

Válasz: Hát, nézze. Ki is volt előtte a Tervhivatalban? Faluvégi. Azt hiszem, hogy itt egy ilyen generációs garnitúraváltást terveztek, amit olyan értelemben sajnáltam, hogy Faluvégit okosnak is, koncepciózusnak is találtam. Azzal /kapcsolatban/, hogy a generációváltás ideje eljött,... – Kádár Jánost beleértve – jobb lett volna '85-ben határozottabbá /tenni/, de a váltás konkrét megoldása egy-két esetet kivéve nem volt túl szerencsés. ...A hozzáértőbb emberek előtérbe kerülése, az volt a szándék, a Havasi elvtársnak a hozzáértése nem volt kielégítő, amit neki odaadtak, el is fogadta. Az adórendszer ilyen recesszióval való átnyomása az gondolom... nem használt. Nem használt az, hogy korábban elfogadtatott Kádár Jánossal – amit Kádár becsületesen képviselt egy olyan tézist –, /amit/ még '83-ban lehetett,... majd '84-ben uralkodóvá vált, hogy szociális juttatások területén a feszültségeket meg lehet azzal oldani, hogy csak a rászorultaknak adni. Ezt Amerikában lehet hirdetni, mondani. Magyarországon enyhén szólva rossz vicc volt, de azért nagyon

hamar, mint „kés a vajban” olyan általános lett, és a szokványos sztereotípiagyártás és hangoztatás révén olyan hamar sikerült a párt és a közvélemény tudatában elhelyezni, hogy szegény Ferge Zsuzsa és néhány más ez ügyben tisztánlátó szociológus igazán hiába kiabált, lármázott, veszekedett, nem akart rájuk hallgatni senki. Annyit ki lehetett védeni, hogy gyors intézkedést ebben az ügyben ki lehetett driblizni. Akkor Sarlós volt az illetékes miniszterelnök-helyettes, és a Tervhivaltól valaki, meg a Ferge összeültek. Én vállalkoztam arra, hogy „tolmács” leszek, mert Kravero nem érti Fergét, Ferge nem érti Kravert, és a Sarlós nem érti egyiket sem. Úgyhogy kellett egy ilyen „tolmács”. Szóval tényleg... szociálpolitikai és szociológiai vitát elég sokat csináltunk, otthon voltam ebben, és támogattam a Ferge Zsuzsa álláspontját, rettenetesen sajnálom, hogy ez olyan felemásan van a mai napig. Nemcsak a hivatalos döntésekben, hanem a közvéleményben is, azt még inkább sajnálom, hogy a Zsuzsa, úgy látszik, azzal próbál valahogy érvényt szerezni – a szerintem is helyes – elgondolásainak, ...hogy nem lehet összeházasítani a thatcherizmust és a svéd jóléti politikát. No, ugye ennek a reformhatározatnak, a '84-esnek említettem a szakszerűtlenségét és következtelenségét, az a nagyon szerencsétlen állapot, amibe belecsúszunk '85 után, az még több zavart keltett, de a hibás döntést, a téves helyzetfelismerést és mindazt, ami ennek következménye volt, úgy láttam, hogy abba belejátszott az utódlási vetélkedés is.

Kérdés: Kik voltak az utódjelöltek? Felmerült Havasi Ferenc, Berecz János, vagy Maróthy László neve?

Válasz: ... Maróthy? Tudom, hogy ilyeneket emlegettek, de ez egy komolytalan dolog volt. Nem, hát amilyen, hallanak ugye, pesti kávéházi pletykákat, az ilyen fülesek komolytalanok. Nem hiszem. Hát befejezésül a '85-86-os időszak, a teljes elmerevedés /időszaka/, és az első számú vezetők már képtelenek voltak megfelelően reagálni az új és egyre égetőbb követelményekre. Csak a külpolitikában volt még ekkor is bizonyos komoly szerepe /a magyar politikának/, vagy néhány pozitív lépés, általában a '80-as években kádári, illetve magyar kezdeményezések sok jó dolgot hoztak. ... /A külpolitikában/ mindig kölcsönhatásokról van szó, Kádárnak..., a Komócsin partner volt ebben, a többieket én még nem ismertem, hogy /mennyire szerettek volna/ nyitást különböző irányokba. Kezdeményezzünk, és Kádár tézises volt, amit próbált elfogadtatni, de Gorbacsov előtt ez nem ment. Hogy kérem, elvtársak, ha mi komolyan gondoljuk azt, hogy béke védelme és a leszerelés érdekében akarunk elérni valamit, és eredményre akarunk jutni, akkor nem a barátainkkal, hanem az ellenfeleinkkel kell tárgyalni. És ha ördögnek hívják, imperialista akárkinek, legalábbis azokkal, akik egy elfogadhatóan korrekt partnernek találunk, ellenség az lehet, de legalább korrekt tárgyalópartner legyen, azokkal tárgyalunk kell..., a Brandttal, Schmith-tel, finnekkel, osztrákokkal, Kreisky-val. Velük kezdte. És hát aztán már a külügyesei időnként bedolgoztak, mert tettek javaslatokat, de az első időkben ez... A '71-72 körüli időtől ez már így volt.

Azt megelőzően is rosszgallotta nagyon /Kádár János/, hogy ilyen melldőngetve mászgálnak a mi külkereseink a Szovjetunióban, a cseheknél, a németeknél. Mi, a reformerek, ugye! És kioktatták arrogánsan, tehát rosszgallotta, hogy ilyen hepciáskodva, hetvenkedve járgálnak. Ideológia, ugye? Lepiritották a szocialista partnereiket, hogy bezzeg mi milyen okosak vagyunk, mert mi már reform ez meg az, és ők meg nem. A '80-as években... az Andropovnak nem kellett sokat magyarázni, és próbálkozott, úgy tudom, Gorbacsovnál már korábban is, itt volt nálunk, beszéltek. Gorbacsov eléggé nyitott volt, de tőlünk sok tapasztalatot kapott. Azt hiszem, hogy abban neki szerepe volt, hogy az ottani öregeknél Gorbacsovot támogatta. ...S a világban a tekintélyüket végül is utolsó pillanatig tudta növelni.

Kérdés: Ki volt az, aki ilyen szempontból közel állt az ottani és akkori Szovjetunióban Kádár Jánoshoz?

Válasz: Érzelmileg, nem tudom biztosan, az a gyanúm, hogy tulajdonképpen senki. Tudott tárgyalni még Szuszlovval is. Rettenetesen merev volt a Szuszlov, voltam ott vele /Kádár Jánossal/ párt- és kormánydelegációban, más nyelven beszélt, mint ahogy mi. Egy elvont, steril, doktriner ember, de korrekt ember lévén az Öreg /Kádár János/ mindig plasztikus volt, és mindig individuális példákkal, meg történetekkel hozakodott elő, úgyhogy még vele is, de csak nagyon vékony dolgokat el tudott fogadtatni. Hát most nézze, gondolkodni kéne, hogy kik, mik voltak. Gromiko nagyon zord és barátságatlan volt, de azért ő vele éppen a külpolitika révén egy sereg dologban lehetett beszélni.... Hát azért volt olyan fejbeverő, hogy akkor vállalkozott, hogy ide jön, amikor mi a reformhatározatot akartuk tárgyalni, és el kellett sietni. Nem lehetett nemet mondani! Nem volt jó viszonyunk. Andropov, aki hát kulcspozícióban volt mindig, végig, nagyon jó volt a viszonyunk. Romanovról messziről látszott, hogy kockafejű. Tehát akit nálunk dogmatikusnak, bürokratának, stb. mondanának...

Kérdés: Említette, hogy az öregek közben jártak, Kádár segített a föllépésével, hogy elfogadják Gorbacsovot ?

Válasz: Usztyinov marsall. Hát nagyon nem örült a Csernyenko-féle... /másfél év/ borzasztó volt. S lehetett tudni akkor már, hogy a Szovjetunió alól is fogy ki a talaj. Úgyhogy az a másfél év veszteség, az nagyon nagy kár volt. Továbbá még valami! Hát ilyenkor az szokott történni ugye, hogy ha nem is tudott szegény Andropov, hát halálos beteg volt már, nagyon komoly személyi változásokat csinálni, néhány jó lépést tett. S akkor egy ilyen másfél év alatt ezek megint visszaestek.

Kérdés: Azt állítja tehát, hogy a '84-85-ös reformhatározat kísérlete összefüggött azzal, hogy Andropov-i korszak volt akkor a Szovjetunióban?

Válasz: Igen. 1984-ben, igen. Hát nem volt az olyan nagyon határozott reformkísérlet, de valami kis próbálkozás mégis néhány dologban volt.

Kérdés: Összességében hogyan értékeli a Kádár-korszakot?

Válasz: Nézze, minden szél ellen megyek! ...Egyfelől nagy korszaknak értékelem... minden hibával együtt, amelyeknek bizony hát egy részét csak hibának és csak a mi felelősségünknek, személy szerint Kádár elvtárs felelősségének is tartok, ilyen mondjuk a káderpolitika. ...Nem sikerült megtalálnunk azokat a módszereket. Egy tisztességes, nem hízelgésre beállított ember – aki tudta, hogy ő is tud szubjektív lenni, tehát próbált ellentpontokat keresni –, nem mondta azt, hogy én kérem, nem vagyok szubjektív. De a szubjektivizmus eluralkodása ellen '57-től kezdve nagyon sokat tett, hogy egy ilyen ember mégis bekerült abba az utcába, hogy nagyon középszerű, nem igazán jó képességű embereket hagyott előrejönni, pontosabban... úgy jöttek előre, és nem találta meg az igazán jó megoldásokat, ő se, mi se. Ez azért nem egészen úgy néz ki, hogy egy valakinek nem jó a személyi káderpolitikája. .../E kérdéssel kapcsolatban/ én a történetiség jegyében azt mondom, hogy egy békés, békére törekvő konszolidált periódusban, ahol hát nincs olyan versengés, mint ami akár a többpártrendszer, akár más, én el tudok képzelni más intézményes megoldást is, amiben ilyen versengés létrejöhetne, azaz ösztökélő erő. ...Itt akármit nézek, legfőljebb azért kell régi magyar tradíciókra, a magyar társadalmi mentalitásra, az emberek által óhajtott kapcsolatrendszerekre gondolni, mert különben minden jó szándék hiábavaló lesz. Pusztán a többpártrendszer nem szül jó vezető garnitúrákat, a politológiai irodalom Nyugaton azt mondja, hogy szerencsére nem azok az emberek csinálják az országok sorsát, akiket képviselőnek megválasztanak, hiszen ők népszerűsége töreksezenek, a népszerűséget kis területen és rövidtávra szóló érdekek képviselésével tudják elérni. Átfogóbb érdeket, hosszabb távra szólót nem tudnak. Ehelyett a gazdaság és a közigazgatás viszi a prímet a tőkés országokban, és sajnos ezzel a kapitalista világ fölényben van fölöttünk, ez nálunk nem jött volna létre.

Kérdés: Lehetett volna a Kádár-korszaknak más vége is?

Válasz: Nézze, én egy rövidebb, hamarabb való váltás esetén talán kevesebb negatívum/mal járt volna/... a Kádár-korszaknak és a személyének az árnyékba borítását szinte elkerülhetetlennek látom, azért, mert az utódai azzal könnyebbítik a helyzetüket. Na, most a világ is úgy változott, hogy itt amúgy is bele lehet sodródni ilyesmibe, még azt is el tudom mondani, már akkor, a váltáskor mondtam, hogy elfogadom a nehéz örökség miatt, amit az előző vezetéstől, tehát tőlünk kaptak, hogy három lépéssel többet raknak az előző vezetésre és korszakra, mint amennyi járna. Két föltételt ajánlok figyelembe venni. Egyik; elemezzék, hogy tényleg mik voltak a hibák, mert ha nem, meg fogják ismételni őket. A másik, ne felejtszenek el arról, hogy milyen az a világ, amihez igazodni kell. Hát ezt nem tudtuk eléggé fölismerni mi korábban. ...Itt ilyen infantilis apologetikája folyik egyfelől a többpártrendszernek, másfelől a kapitalizmusnak. Én ezt egy életveszélyes dolognak tartom. Hát mibőlőlünk nem lesz gazdag és demokratikus ország attól, hogy az adott

pillanatban a gongot megütjük, s azt mondjuk, mostantól fogva többpártrendszer van, vagy akár rekapitalizálódás. Mi ebben fogunk hasonlítani a portugálokra, meg a törökökre. Nem Angliára meg Amerikára fogunk hasonlítani! Ne tessék tévedni! És nem a holland, meg a belga, meg a skandináv demokratizmus lesz a miénk. Hát úgy, hogy ott 1200 óta nincs feudalizmus. Nálunk '45-ben még feudalizmus volt. Az Istenért! Hát a mentalitás struktúrák amúgy is rettentő merevek, nagyon lassan változnak. A társadalom magatartása, ezen belül a vezetők választása, a vezetőnek a többiekkel való kompromisszuma, az nem írható csak úgy hirtelen elő, hogy változzon. Ismétlem, mindezekkel együtt is azt tudom mondani, hogy azt a hibasort, amit föl lehet nekünk róni, ezen belül szerkezetváltás elmulasztását és néhány más dolgot, ezt a hibasort, ezt számon kell tartani, és elmarasztalóan kell említeni. Ezzel együtt: Magyarországnak is nagy korszaka volt, a magyar vidék fölemelkedése. Az most hazugság, amit erről mondanak, a parasztság elszegényedése ugyanabban az értelemben igaz, hogy relatíve szegényebb, mint három évvel ezelőtt volt, a parasztság egy része, ez köszönhető annak az adó- és elvonáspolitikának, ami nem akarja tudomásul venni, hogy ha Európában minden mezőgazdaságot támogatnak, a magyar mezőgazdaságtól se lehet azt megkívánni, hogy egyedülálló módon támogatás nélkül éljen meg. Hát ez nem megy! Pláne, ha akarjuk, hogy ők is szerkezetváltással, más termeléspolitikával próbáljanak benyomulni az európai résekbe. Na most, ennek a nagy korszaknak ezt a fejleményét egyedül, örök időkre, vagy hosszú időre érvényes pozitívumnak tartom. Magyarország vidéki lakossága még csak nem is Balkán, hanem részben Ázsia. Hát nem voltak bekapcsolva... /az/ elosztásba, tehát piaci élményük még fogyasztóként sem igazán volt a magyar mezőgazdaság és a falu dolgozói nagy részének. Hogy képzelik azt, hogy abszolválni tud olyan viszonyokat hirtelen ez a társadalom, amelyikben egy nyugati világ lebeg a szemük előtt, akár a vállalkozásban, akár egészben. Hát a balkáni kucséberek, vagy a keleti bazárok viszonyai könnyebben hasonlítanak. Ebből a szempontból is én messzemenően jobbnak tartom a tsz-ek és ezen belül a falusiak előrehaladását a piaci viszonyokban termelőként és eladóként is, mint ahogyan egy sereg mást. Ugye, hogy számtalan szövetkezeti formát, beleértve ebbe azt, hogy minden korlátozás ellenére ők tőketársulásokat létrehoztak. Ezt hagyjuk, mert volt ilyen, hogy szabad volt társulni, de alapjában véve nem ösztököltük, és ők létrehoztak ilyeneket. Ezt is olyan dolognak tartom, mint ahogy az egész magyar mezőgazdaságot, amelyik csíraformában egy későbbi reformeróként képe volt. Hát csak erre alapozva lehetett a reformot bevezetni egyfelől, másfelől megvédeni. Mert eleinte ezzel meg lehetett védeni. A Szovjetunióban és a többi területen is. Most is az a helyzet, hogy a kínaiak, bár nem tudom szegényekkel mi lesz, de hát áldanak minket, ahogy tudnak.

Kérdés: Egyetért azzal, hogy a reform legnagyobb sikerei a mezőgazdaságban voltak?

Válasz: Persze. Persze. És az magatartási kapcsolatrendszer és kooperációs javulást is hozott. Az utolsó 3-4 év gyalázatos, részben azzal, hogy rájuk verték az SI-faktor következtében az állami bérszabályozást, iszonyatos elvonásokat, a centralizáltságot. Az állami szervek és főleg a pénzügy részéről sok mindenben növekedett, és a mostani agyréim, hogy támogatás nélkül a magyar mezőgazdaság legyen rentábilis a világpiacon, hát ez tényleg arra szolgál, hogy elszegényíteni /az ágazatot/.

Kérdés: Miben látja a Kádár-korszak negatívumát? Mi az, amit nem oldott meg, amit kellett volna oldani.

Válasz: ...Azt, hogy '72-ben a reformot /az akkori politika/ megcsinálta volna, azt teljesen irreálisnak tartom, ha nincs semmi külső nyomás, akkor se. Ahhoz, hogy a kellő tapasztalatot megszerezzük, hogy mit hogy lehet jobban csinálni, ahhoz több idő kellett volna. Ahhoz, hogy a lakosság elfogadjon egy ilyet, ahhoz még inkább. Ahhoz 10, 15 év nem sok, hanem inkább kevés. Úgyhogy én nem az itteni elakadást, igazodást látom rossznak, azokat a kényszereket irtózatossá erősnek, amik az adott személyi döntésekhez vezettek.

Kérdés: Ezek külső kényszerek voltak? Moszkvából jöttek?

Válasz: Hát persze. ...Ez világos. Én nem tudom, hogy készen volt-e egy új PB-lista, de azt, hogy ezeket az embereket nagyon kalapálták, azt tudom. Szóval ebben a /politikát/ fölmentem. Ennek ellenére a káderpolitikában nem. Ezt egyértelműen rossznak tartom. Aztán, helyeslem, hogy hosszú ideig a nemzetiségi kérdéssel lábujjhegyen bántunk, tehát magunk példájával akartunk pozitívan hatni, se nem mentünk neki támadóan a többinek. Azt most se helyeslem, ha támadóan megyünk, a románokat kivéve, mert ők olyasmiket követtek el, amiket már lehet élesen fölvetni. Azt, hogy kezdettől fogva kellett volna hadakozni, azt eleve hibásnak tartom. Hogy kettő, vagy három évvel hamarabb föl lehetett volna vetni, többnyire inkább magyar belpolitikai okból, ami szintén nem elhanyagolható, ezt valószínűnek tartom. Tehát, hogy mondjuk már '85-ben föl lehetett volna vetni nyíltabban ezeket a kérdéseket, látva, hogy a belső tanácskozások meg ráhatási törekvések nem érnek semmit. Úgyhogy ebben is van egy ilyen hiba, ami ismétlem, nem feltétlenül az erdélyi magyarság sorsát /illetően/, mert lehet, hogy azt még negatívabban befolyásolta volna, de nem lévén elkerülhető negatívumoknak az adott mennyisége, belpolitikai okból esetleg meg lehetett volna csinálni. ...Ha összehasonlítjuk akár az egyházpolitikát, akár a nemzetiségi politikát, akár az értelmiségi politikát a többi szocialista országgal, azt hiszem, hogy mindenütt, legalább a lengyelek, ahol jó barátaim vannak, óriási elismeréssel szoktak nekünk adózni. A reformmal

kapcsolatos, és ezen belül az értelmiségi politikával kapcsolatos olyan hibák, amelyek szintén visszavezethetők erre a nivellálódási tendenciára, tudja? Ami injekció hatásokra jött létre, nem előre megfontolt szándékkal, ezekben hamarabb és határozottabb fordulattal kellett volna nyilván változtatni. Azt például nem fogadom el, hogy az oktatás rossz. Hát megnyertük azt a nemzetközi, 50 évenként egyszer végzett vizsgálatot, amelyik a természettudományos tárgyakban méri nemzetközi teszt alapján, hogy melyik ország milyen. Hogy a felsőoktatásnak és a tudományos kutatásnak a támogatása nem megfelelő. Ugyanezzel az inerciahatással, tehát a mindenkori olyan kompromisszum, ami az előrehaladáshoz szükséges a feszültségek adott szintjét nem teremti meg. Azt egyébként szintén egy ilyen divatos sztereotípiának tartom, ami nem jön be feltétel nélkül, /hogy/ minden tudományos kutatást meg kell támogatni, mert az értelmiségi munkának a legnagyobb a hozama. Dehogy! De megvannak a meghatározott tudományágak, megvannak a meghatározott értelmiségi tevékenységek, amiket igen is meg lehet támogatni, mert azoknak megvan a meghatározója.

Kérdés: Érdekes, hogy az MSZMP 30 éven keresztül a munkásosztályra hivatkozott, mégis nagyobb bázisa a munkásosztály között jelenleg. Egy felmérés tanúsága szerint a munkásság ugyanúgy szavazna, mint bármely társadalmi réteg. Az MSZMP-nek a falvakban és a kis településeken a legnagyobb a támogatottsága. Hogyan értékeli mindezt?

Válasz: Hát azért azt nem mondhatja, hogy az nem munkásosztály.

Kérdés: Az agrárszektor.

Válasz: Az elmúlt egy év alatt, és különben az elmúlt négy-öt hónap alatt az a hihetetlenül heves kampány, ami egyfelől az elnyomorodás és a tényleges nehézségek nagyon éles kritikájával párhuzamosan olyan illúziókat terjeszt, mintha mindezt így kellett volna csinálni, és 10 évvel ezelőtt, vagy 15 évvel ezelőtt már egész mást lehetett volna. Akkor se lehetett volna, mert nézze meg akár a törököket, akár más csodavilágot, ahol nagyon bejött az amerikaiak által ajánlott recept. Nőtt az adósság, csökkent a munkások és általában alkalmazottak életszínvonala, és még egy-két ilyen apróság történt. Na most, lehet, hogy utána majd egyszer valamikor jó lesz, és ezt az utat nem lehet megtakarítani, de hát ezeket az illúziókergető dolgokat én elrémitőnek találom, mert olyan Isten nem lesz, aki Magyarországon képes azt megcsinálni, hogy emelkedjen a munkások jövedelme, az értelmiségieké, a parasztoké se csökkenjen, növekedjen az oktatásra, a tudományra, a kultúrára fordított összeg és a többi.

Kérdés: Ki az, akit Ön leginkább tisztel a '70-es évek és a '80-as évek Politikai Bizottságából?

Válasz: Nyers Rezsőt, Losonczi Pált, meghatározott kritikai éllel Fock Jenőt is becsültem, szerettem. ...Mindig nagyon rapszodikus volt, és egy magas vezető nem engedheti meg magának, hogy adott esetben nagykéseket dobáljon a vitapartnereibe, ezt talán még Magyarországon kívül se lehetne csinálni, de Magyarországon biztosan nem, és ugyanakkor olyan érzékeny legyen, hogy ha egy tollseprűvel megérintik a könyökét, akkor felpattanjon. Ezzel együtt szerettem és sokra tartottam. /A '80-as években/ Kádárt tartom a legjobbnak még mindig. Azzal együtt, hogy az utolsó néhány évben nagyon sok negatívum persze hozzá is... kapcsolódott. ...Nagyon becsülöm Tatai Ilonát. Nem tartom nagy politikusnak, de hát nem ő tehet róla, értelmes és nagyon kulturált, nagyon értékes és nagyon jó embernek tartom. A többiekről, a fiatalokról, fiatalok! Hát ezek ötvenegynéhány éves emberek. ...Aczélt nagyon szerettem ugyanígy a hibái miatt, nagyon sokat koccogtunk együtt, vitatkoztunk, a személy kiválasztásban, a munka irányításában, és a munka megszervezésében bődületes. Korom Mihály éleseszerű ember volt, tulajdonképpen magasabb intelligenciaszinttel, mint bárki, aki a munkáskörből származott, ennek ellenére egy hallatlanul nagy lezserség és trehányság volt.

Kérdés: Gáspár Sándorról és Óvári Miklósról milyen véleményvel van?

Válasz: Ő... /Gáspár Sándor/ számlájára sok kritikai megjegyzésem volt, ő is ilyen korai, fiatakori barátság volt, és ez valamilyen határig eltartott, de mondjuk az én barátságom mindig azzal járt, hogy kritikát /fogalmazok meg/. Óvári Miklós egy nagyon derék, nagyon korrekt, nagyon rendes ember volt, ha nem lett volna, ki kellett volna találni arra, hogy benti munkakapcsolatokban abszolút korrekt legyen. Nem politikus.

Kérdés: Ki az, akit, hogyha Önön múlt volna, Kádár János utódjaként nevezett volna meg?

Válasz: Itt van a rettenetesen nagy baj, látja? Nem tudok mondani.

Kérdés: Tehát nem termelt ki a rendszer magából illet?

Válasz: Nem. Ez nagy baj. S itt nincs mese, nincs mentség.

Kérdés: Tulajdonképpen '56-tól jószerevel egy generáció öregedett ki egyszerre?

Válasz: Igen. S az a mi hibánk, hogy így alakult a dolog, azzal együtt, hogy én állítom, hogy a személyi kiválasztódásoknak alulról, a munkaviszonyoktól kell megfelelőnek lenniük, meg rengeteg önkormányzati, egyesületi és a többi feltételnek /fenn kell állnia/. Ezt nagyon hevesen igényeltem, '83-ban reméltem, hogy lesz

belőle valami, Korom Mihályon múlt, hogy eltrehánykodta, és elszalajtottuk ezt a jó alkalmat. ... A választási rendszerben megettük azt az előrelépést, ami igazán hozott pezsgést, ez az abszurd dolog, hogy kötelező kettős jelölés legyen.

Kérdés: Kin múltott volna ennek a sikeressége? Ha Korom Mihályon, akkor ő ezt nem szeretne volna végigvinni?

Válasz: Ellezserkedte. Oda se figyelt rá. Holott nagyok sok jó, itt is nagyon sok jó kutatási anyag volt, voltak jó tapasztalatok, nálunk folyt egy ilyen több hónapon át végzett munka, egy kutatóintézetrel közösen dolgoztunk, 22 vidéki kisvárosi tanácselnököt és egy-két párttitkárt is köztük foglalkoztattunk azzal, hogy kérdőíves felmérés, helyi tapasztalatok, és több ilyen kerekasztal vitában az önkormányzat lehetőségétől, követelményeiről, stb. /kérdeztük őket/. Abból a 22-ből ki lehetett volna stafírozni több megyét. Tudja? De ... olyan viccet nem lehet csinálni, ezt néhányszor megtettük, hogy fiatalokat előreugrattunk úgy, hogy nem volt kellő gyakorlatuk, és akkor belerokkantak a földadatba. Ha becsületes, akkor biztos belerokkan, ha nem az, akkor köszönjük, jobb, ha nem kérünk belőle. Mind a két variációra tudunk példát, de ezt már nem akarom tovább mondani.

Kérdés: Nem tudom, van-e még valami esetleg, amit el akarna mondani befejezőképpen, ami esetleg kimaradt.

Válasz: Hát nézze, nem tudom, most már mindent elmondtam, de a politikai reform fontos követelmény volt, hamarabb kellett volna vele foglalkozni. Hát világlapomban '77-ben jött egy ilyen politikai reformcikk és azt követő vita, most nagyon ijedten nézem a következőt. A reform társadalmi elfogadtatásában a mi bezárultságunk és más egyéb mellett az is szerepet játszott, hogy azt a szemléletváltozást, amit a reform első vonalbeli képviselői útján más interpretátorok segítségével kellett volna megtenni, nem sikerült megvalósítani. Az első vonalbeli képviselők nem értettek hozzá, mivel fumigálták azokat az aggályokat, amik közgazdaságilag ugyan tényleg nem indokoltak, de emberileg nagyon érthetőek, érvelésük nemhogy süket fülekre talált, hanem még ellenállást keltett. Ezt '84-85-ben nagyon lehetett érezni. A politikai reform követelése nem javított ezen a helyzeten, és attól tartok, nem is fog ma sem, mert a szivárványos illúziók, amikkel most versengenek, a politika színterére került emberek – ha csak végül is valahogy össze nem szedik magukat, és több társadalmi felelősséggel nem folytatják a kampányt..., megmaradnak..., hogy ... az MSZMP-t lejáratni a földig, és akkor reménykedni abban, hogy nekik áll a zászló, ez vissza fog ütni. Tudja, amennyire a politikai reform halasztása véleményem szerint hiba volt, egy jobb periódusban, nyugodtabb körülmények között sokkal eredményesebben valósíthattuk volna meg belőle annyit, ami után a továbblépés könnyebb lett volna, annyira most ez a hirtelen és sok nagyon kétes értékű dolog eszkalálódásával félek attól, hogy a nagy lehetőségeinket eljuttassuk. Nekünk nagyon nagy lehetőségeink voltak, a Magyarország iránti remények,

s a skandináv baloldaltól kezdve. /Az/ eurobal koncepcióban gondolkodva, még a portugáloknál, görögöknél is voltak ilyen partnereink, akiknél tudom, hogy nagyon várakozva nézték, most nem is beszélek arról, amit Kínában láttam és hát végül is a Szovjetunióban is reménykedve néztek ránk. Persze nem az van, hogy tőlünk kell tanulni, vagy mi előrevihetünk valamit, attól félek, hogy a máshol is föllépő, nagyon súlyos nehézségekben esetleg egy-két ponton még negatív szerepet játszunk. De végül is ezt nem tudom, hát komoly, értelmes emberek is vannak a területen, majd csak fognak valami jobb dolgot kitalálni, hogy békésebben és nyugodtabban és előre menjünk.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

Gáspár Sándor:

„Ilyen egycsatáros rendszerrel nem lehet dolgozni!”

Kérdés: Ön az egyike volt azoknak, akik közelről ismerték Kádár Jánost. Hogy tudná jellemezni az ő személyiségét?

Válasz: Hát erre a kérdésre válaszolva természetesnek tűnik, és természetesnek is veendő, hogy szubjektív és elfogódott is vagyok Kádár Jánossal szemben. Lehet, hogy elfogult vagyok, de megpróbálok tényleg elfogulatlan, nagyon objektív lenni. Ismerve a magyar munkásmozgalom vezető garnitúráját, nekem az a véleményem változatlanul, hogy Kádár János nem csak a magyar munkásmozgalom elismert és valóban nagy, kiemelkedő egyénisége. Miért mondom ezt? Azért, mert én nagyon közelről láttam '45-ben, de még inkább utána az ő markáns személyiségének a kialakulását. Ő a szó nagy értelmében nem egy nagyon jól képzett marxista, és talán az egyik erejét éppen ez adja, hogy nem volt rabja soha a dogmának, mert tényleg mindig volt önálló véleménye. Nem volt ő nagyon képzett marxista, hogy bebiflázza volna a marxizmus tételeit, akár a társadalmi formák fejlődése /érdekelte/, akár erről, akár arról. Ez egy nagyon jó, ösztönös ember volt, akit mindig kisegített az ösztöne, és jó irányban. Szóval művésze volt a szintetizálásnak, amikor voltak nézetek, a nézeteket nagyon jól tudta szintetizálni. Egyet akart, nem véletlenül vált olyan egyéniséggé, amilyenné vált. Hát most a történelmi idők buktatóját is figyelembe véve, nekem nagyon jó véleményem van Kádár Jánosról, de őt sem szabad szentté avatni, a nagy erényeit a történelem, azt hiszem már a mai történelem, vagy a közeljövő történelme /ítéli meg/, de ha ebbe belenéz, nem lesz szégyellni valója. Gyöngéi neki is voltak, és ez akkor mutatkozott meg, amikor ő 60 éves korában el akart menni nyugdíjba.

Kérdés: Ilyen korán?

Válasz: Mindjárt mondom. El akart menni nyugdíjba. Nagyon tisztességesen, rá jellemző módon, nagyon korrekt módon szóvá tette a PB-ben, hogy egy embernek az élete, – ő korszakok között nőtt fel –, nem véletlen, hogy 60 év a nyugdíjkorhatár, a garancia eddig tart. Nem véletlen, hogy a 60 éves elmegy nyugdíjba. Na, minket bízott meg a PB, hármunkat, hogy beszéljünk vele, mielőtt a Központi Bizottság elé terjesztjük az előterjesztését, mert hát ő kérte, és ezt nekünk kellett korrigálni. Én is ebben a 3-as bizottságban voltam.

Kérdés: Ki volt még benne?

Válasz: A Fock, az Aczél és én. Hát én voltam a szóvivő, és elmondtam, hogy teljesen érthető az, amit kér, de azért egy dolgot figyelembe kell vennie, hogy amikor

60 éves volt, ez 15 évvel ezelőtt volt, akkor már jelentkeztek a társadalom, hát hogy mondjam, működési zavarai. Tudni kell ennek a korszaknak a jobb megértéséhez, az ő elhatározásához, és a későbbi fejlemények alakulásához is, hogy mi kb. 1970-ig – mármint a Magyar Szocialista Munkáspárt – kimerítettük azt a lehetőséget. 1956-tól kezdve, amilyen lehetőséget a helyzet számunkra adott, tehát korrigálni mindazt, amit '56 előttől nekünk korrigálni kellett, és sok mindent korrigált is az MSZMP, de ezek a tartalékok kimerültek. Igaz, hogy nem lehetett itt alapvető és gyökeres változást eszközölni a társadalmi rendszerben. Holott itt megvolt a fölismerés, hogy igen, erre is szükség van.

Kérdés: Ön szerint 1956 után nagy tartalékai voltak az MSZMP-nek? Kifejtené ezt részletesebben, hogy hogy gondolja?

Válasz: Aki a témával foglalkozik, annak tudnia kell, és egészen biztosan tudja is, hogy '56-tól nagyon sokáig nagyon gyanús szemmel nézett a szocialista tábor az MSZMP-re. Nem nagyon fogadták el a törekvéseit, az MSZMP gyakorlatát, szóval gyanakodva néztek ránk. Míg Hruscsov volt az SZKP élén, Hruscsov is ösztönösen megérezte, hogy jó, jó, ezek a magyarok valamit csinálnak. Levontak valami következtetést '56-ból, és igazuk van, csinálják, sőt, bizonyos dolgok megihlették Hruscsovot is. Hát nem az MSZMP-ben lehetett érezni, de Hruscsovnak a törekvéseiben azért az MSZMP gyakorlata is szerepet játszott. Hogy mi mindent változtattunk, hát csak címszavakban mondom, hogy teljesebb legyen a kép. Új agrárpolitikája volt az MSZMP-nek. A szervezeteket is más alapokra helyeztük, a háztáji gazdaság, stb. egy más gazdaságpolitikát csináltunk, aminek aztán a következménye lett, ami lett.

Kérdés: Egyedül jártuk a saját utunkat?

Válasz: Ha a későbbi korhoz érünk, a mai helyzet is pontosan bizonyítja, meggyőződésem, hogy egyetlenegy szocialista ország sem tud a gondjaival megküzdeni. Itt összefogásra, nem régi érdekű összefogásra, de a szellemi kapacitások összefogására volna szükség, és tényleg elemezni kell, hogy akkor most miről van szó. Miért vannak működési zavarok, hogy lehet az, hogy a történelemben először alakult ki egy olyan helyzet, ami nagy rejtély, és erre választ kell adni, pontos választ kell adni, azért is üdvözlöm az ilyen természetű kezdeményezést, hogy fölfuttatni, és a szálakat összeszedni. Pontosán megnézni, átnézni, nem improvizálva, nem hordószónoknak a módjára odaállni, és feleselni és lefetyelni, hanem tényleg érveket, a tények alapján érveket felsorakoztatni. Keresni, kutatni, hogy mi az oka, hogy a történelemben először fordult az elő, hogy egy társadalmi formáció mielőtt minden az emberiség eddigi történelme bizonyítja, hogy jó, feudalizmus, rabszolgatársadalom kialakult, stb. stb., hogy jött egy újabb kereslet, és utat tört magának. Tehát minden társadalmi formációnak az volt az életútja, hogy kialakult, kifejlődött és hanyatlott. Ez a marxizmus, ez húz, ez a mi társadalmi formációnk az egyetlen, amelyik még

nem alakult ki, nem formálódott, nem fejlődött ki és máris hanyatlásnak indult. Na, ez a dolog lényege szerintem. Ennek az okát /és/ az összetevőjét kell megkeresnünk. Lehet, hogy elkalandozok, majd mondja...

Kérdés: Igen. Akkor térjünk vissza arra, amiből elindultunk, hogy Önök hárman megkeresték Kádár elvtársat.

Válasz: ...mondtam, hogy ... láttam én is a gyöngéjét, ami nem Isten csapása, ez megint természetes. Pontosan emlékszem, én is úgy érveltem, hogy teljesen érthető, amit kérsz, de egy dolgot figyelembe kell venni, ebben a mi munkásmozgalmunkban az a szokás, hogy a mindenkori vezetővel szemben ez a mozgalom képtelen elválni. Az egyik az, hogy a társadalmi munkájára rá van bízva jobban, a másik pedig, hogy törődünk azzal, hogy mi már ezzel régen küszködtünk, már akkor küszködtünk, hogy hol az utunk. Ezt a munkát végzed, tisztességgel, rendesen, ami rád volt bízva, de ebben nem, hogy hol az utunk, és sarkosan fogalmazva ugye van olyan mendemonda, hogy a Kádárnak nem lehetett véleményét mondani. Lehetett véleményt mondani, de Ő sem szerette és nem örült neki, de lehetett véleményt mondani. Lehetett. Az egyik, amiért mindig panaszkodott, hogy olyan volt a környezete, olyanná alakult, hogy nem volt vélemény.

Kérdés: Kiből állt ez a környezet?

Válasz: Hát nézze, vegye elő a PB névsorát, én nem személyeskedek, mert tényleg nem szeretek személyeskedni, soha nem szerettem, mert ennek nincs értelme!

Kérdés: De most mégiscsak az lenne igazán nagyon jó, ha úgy meg tudnánk nevezni azokat a kulcsfigurákat, akik – mondjuk úgy –, ha kellett, megvédték őt az esetleges ellentétes véleményektől.

Válasz: Volt egy időszak – és ez volt a nagy alkotó időszak az MSZMP-ben –, amikor tényleg voltak nézetek, voltak vélemények, és mondom a Kádárnak mindig az volt a legerősebb vonása, hogy tudott szintetizálni. Ez volt az alkotó időszak virágkora. Akkor még ott volt a jó Fock, ott volt még a jó formában lévő Aczél, még ott volt a Münnich például. Akkor voltak nézetek. Magamat nem akarom sorolni, de én is ott vagyok. De voltak vélemények és összezsaptak a nézetek, Kádár ezt tudta szerintem szintetizálni.

Kérdés: Ezek az eltérő vélemények a konkrét döntések előtt is megjelentek?

Válasz: Igen. Minden a társadalmunkban meglévő dolog előbbre vitele szempontjából napirenden lévő fontos kérdésekre utalása kapcsán ez mindig kiütközött. Volt más nézőpont, hogy tudom én ezt konkretizálni, milyen példával tudom, milyen konkrét példával. Itt van, ugye mondják, hogy '72-ben is elgáncsoltak egy csoportot. Ebben én is benne voltam, igen, vitatkoztunk, most ezt azért mondom el, hogy ezt is kell tudni.

Kérdés: Ez izgalmas időszak volt, szeretnék róla többet tudni. Ön ennek egyik szereplője volt.

Válasz: Igen. Én a szakszervezeti mozgalomból nőttem fel, tényleg az volt a lételemem, ott éreztem jól magam, és hát a Lukács György szavaival élve én mindig szerencsés embernek éreztem magam abból a szempontból, hogy azt csináltam, amit szerettem, meg amihez megítélésem szerint értettem valamit. Ilyen szempontból ez volt az életutam. Kétszer voltam pesti titkár, egyszer voltam KB-titkár. Amikor én KB-titkár lettem, akkor a '60-as évek elején, '62-ben, '63-ban, akkor már ezek a működési zavarok a társadalomban mutatkoztak, azok az apró korrekciók, amiket elvégeztünk, azok akkor már nem voltak elégségesek. Akkor merült fel ennek a gazdasági irányítási rendszernek a gondolata, pontosabban a reform. Abban teljes egyetértés volt, hogy a politikai-gazdaságtan tudományos tételeinek a mellőzésére nem lehet egy szocialista társadalmat sem építeni, tehát a gazdasági mozgás törvényeket eddig figyelmen kívül hagyta az egész szocialista tábor, nem véletlenül kínlódik most az egész szocialista tábor ezzel. Ennek van központi tervutasítása stb., ebbe minden belefér, de a lényege ennek az, hogy az értéktörvényt tényleg mi megsértettük, szóval kivontuk a forgalomból az értéktörvényt. Minden gazdasági pontunknak már akkor is, és ma is ez a forrása, ez az oka, hogy az értéktörvényt megsértettük. Abban teljes egyetértés volt, hogy itt ezt helyre kell állítani, tehát volt egy-két alapvető pillére ennek a gazdasági irányítási rendszernek. Egyrészt az értéktörvény, visszaállítani a jogállamot, a másik pedig a tervutasításos rendszert, ahol a gazdaság /törvényeit/ kellett helyreállítani. Azt tudom, akkor is tudtam, a mai törekvések, szándékok is mutatják, hogy ez kevés. De tovább egy országban így nem volt lehetséges. Ha akarja, majd elmondok konkrét tényeket, hogy miért nem volt lehetséges ezzel a reformmal. Egyetértés volt, hogy igen, itt mozdulni kell. Aztán jöttek ennek a részletei, ennek a nagy témának a részletei, arra én voltam kötelezve például a szakszervezeti mozgalomban. Az értéktörvényt helyreállítottuk, próbáltuk helyreállítani, nagyjából sikerült is, nem halmozott értékkel dolgoztunk, hogy az Ikarusnak pl. beszállít 56 üzem, akkor ő mindenhol beszállított, nem részletezem a dolgokat, tehát halmozott értékekkel dolgoztunk. Tisztázatlan volt a front gazdaságpolitikai szempontból is, hogy tényleg mit csináljunk, és mibe kerül. Szóval tisztázatlan volt, ezt megtisztítottuk, rendbe tettük.

Kérdés: És ezt sikerült megtisztítani? Mibe került?

Válasz: Igen, igen. Elveiben föltétlenül. Ez rendbe is volt. Akkor jött ennek a következménye, ... hogy van értékítélet, és ezt figyelembe kell vennünk, ez is világos, már akkor is világos volt, de itt megvoltak a korlátai, mert a magyar ipar, vagy a magyar gazdaság kapacitása az kötve volt. Egy 5 éves tervben meghatározott..., ennyi dollár, ez a Szovjetunióknak, ennyi marad, meg a szlovákok, tehát determinálódtak a dolgok. Szóval nem lehetett csak úgy túltenni magunkat, hogy ez nem érdekel minket. Na, most az értéktörvény helyreállítása, vagy lábraállítása, ha

gyöngye lábakon is, de megtörtént, akkor jött a nagy téma. Az értéktörvény, ami azért meghatározott sok mindent., mert a KGST-ben ötéves szerződésekkel dolgoztunk, az Ikarus, vagy Csepel, vagy akármelyik gyár a Szovjetuniónak szállított egy tételt, amit 1961-ben megállapodtunk a gyárakkal, vagy '60-ban, akkor azt '65-ben végigcsináltuk. Közben nagyon sok kiugrás volt évenként, jött az első gazdasági válság Nyugaton, az árak mozogtak állandó jelleggel, a mi exportunkban 30-40%-os importhányad volt, minden területen, tehát mi 5 éves árakkal dolgoztunk a szocialista országok felé, itt meg napi árakkal kellett dolgozni, és a közgazdasági lózung szerint ugye ezt annak idején, hogy begyűrűztek az árak, és akkor ráfizetünk, hát persze, hogy ráfizettünk. Na, most a konkrét vállalatok – és itt van az én szerepem –, amiben én felléptem, kezdeményezőnek léptem föl, nem a reform ellen, hanem az ilyen jelenségek ellen. ... Jó szerződéseket kötöttek, iparágak és üzemek /részére/, mondjuk 5 évre. Ez a könnyűiparra kevésbé vonatkozik, mert könnyűipari termékeinél gond volt, mindig nagyobb az import ára, pl. a cipőiparnál a bőr minősége is meghatározta a ... de a gépgyártásnál, stb. Na, most jó szerződést kötöttek, az üzem nyereséges lett, de azért, mert mi jó szerződést kötöttünk. Tehát ott ellentétbe került, hogy az üzemen belül az értékerő érvényesüljön, de már a piaci viszonyoknál ez zavart okozott. Ez a kisebbik baj, hanem az üzemen belül: Tessék megnézni, ott van a Lánggyár, Magyar Acél, stb.! De akármilyen példát mondhatnánk: mondjuk a Lánggyár! Lehet, hogy a példa nem is jó, de illusztrálásnak jó. Jó szerződést kötött a ...-al. Ott a bérfejlesztés már ahhoz volt kötve a reform bevezetése előtt, a bevezetésével, hogy saját erőből, nem állami kasszából, hanem saját erőből, amit az értékkörének a helyreállításánál egy lényeges pont. Az elvi tételek megfogalmazódtak. Ahol volt nyereség, akkor ott tudtak 11%-os bért is fejleszteni, egy időben még ezt is szabtuk, hogy azért a nyereséget ne osszák szét, hanem... De ahol nem volt nyereség, ott pedig nem tudtak pénzt fizetni, illetve bért emelni. Ezzel, amivel az egész szocialista tábornak nagy gondja volt, és akkor is, most is, és még sokáig, ez a bizonyos egyéni kezdeményezés. Láttuk ezt! Hát én még abból a korosztályból származom, hogy tudom, hogy mi az, hogy munka, tudom, hogy mi az, hogy dolgozni, és termelni. Ez az egyenlődsdi, amit nagyon korán felismertünk, de csak lózungban, hogy egyenlődsdi nem jó, de nem tudtunk ezen változtatni, nem tudtunk változtatni. Ennek megint rengeteg oka van. Tehát nem a munka értéke szerint születte meg a jövedelem, hanem, hogy milyen szerződést kötöttek.

Kérdés: Hát végül is, ugye, ez a reform elindult, mégis egy rövid idő alatt befulladt. Vagy befulladásztották? Ennek mi volt az oka?

Válasz: Nem volt koncepció, hogy hogyan tovább. Még egyszer mondom, ezt a magyar párt egyedül nem volt képes megcsinálni. Nekünk egy szerencsétlenségünk volt többek között, azok a folyamatok, amelyek elindultak Kínában, a Szovjetunióban, 4-5 éve Kínában, ezek hosszú idővel jártak /mögöttünk/.

Kérdés: Az Ön véleménye szerint itt az elsődleges ok a nemzetközi szocialista reláció?

Válasz: Igen, igen. Én szerintem föltétlenül.

Kérdés: Ennek voltak-e konkrét megnyilvánulásai is, vagy csak egy ilyen általános összefüggés?

Válasz: Ezt már mondtam, hogy az MSZMP... mert nézze énnekem nagyon sok felé kellett járnom ugye, volt nekem más funkcióm is, és sok minden tanácskozáson kellett részt venni, minden szinten, magas szinten, és hát ezeken a megbeszéléseken is úton-útfélen. A legmarkánsabban a '68-as beavatkozásnál jelent meg. Itt megint nem akarok személyeskedni, azért nem mondok nevet.

Kérdés: Pedig jó lenne, ha mondana nevet. Ezek azok a mondatok, amik csak Önökön keresztül mentek.

Válasz: Az egy döbbenetes dolog volt, hogy az MSZMP-nek volt javaslata a csehszlovák válság megoldására, minthogyha ez nem tartozna a témához, de a témához tartozik. Volt javaslata. Bratislavában volt kint az egyeztetés, az MSZMP-vel, Kádár elvtárs az élén...

Kérdés: Mondjuk '68-cal kapcsolatban így elhangzottak ilyen-olyan vélemények. Volt-e konkrét javaslat a Szovjetunió részéről a gazdasági reform kapcsán? Konkrét személyes beavatkozás és valamilyen figyelmeztetés?

Válasz: Hát volt, igen. Volt, és ebben mi is hibát követtünk el, hogy személyeskedéssé fajult a dolog, mert a mi vezetésünk is tett olyan lépéseket, amelyek azért sértették az egész szocialista tábor helyzetét. Nevezetesen mi be akartuk mutatni, hogy mit eredményezett a reform nagyon kedvező lépése, de szóval Szovjetunió részéről, fogadókészség nem volt.

Kérdés: Ez mit jelentett, hogy be akartuk mutatni?

Válasz: Hát többek között volt egy elhatározás, ezen is vitatkoztunk, hogy a Szovjetunióba elküldünk 16 gazdasági szakembert, akik majd elmennek különböző vidékekre, és a magyar reformot elmagyarázzák. Ennek a gondolatnak megint volt értelme.

Kérdés: Ezt ki vetette fel ezt a gondolatot? Nem emlékszik?

Válasz: Hát a gazdaságpolitikát művelő elvtársak. Nyers elvtárs is benne volt. Ennek megint lett volna értelme. Csak hát a közegünk nem volt fogadóképes. Akkor ezt megint olyan gesztusnak vették, hogy mi lazítani akarjuk a szovjet viszonyokat, mert a gondolatnak, hogy valamit csinálni kell... Nézze, ez a reform most egy olyan dolog, hogy az a lábunkra tekeredik, úgy, hogy nem is tudunk lépni tőle, nem tudjuk,

amit nekünk csinálni kell, vagy csinálni kellett, vagy csinálni kellett volna, és csinálni kell a jövőben is. Most mindegy, hogy kinek, de majd valakinek meg kell csinálni, ha még lesz Európának, a szocializmusnak néhány tucat híve, hogy hisz abban, hogy ez nem azért rossz, mert eleve rossz, hanem azért, mert rosszul csináltuk. Ez azért rossz, amiért rossz. Nekem meggyőződésesem. Szóval a Szovjetunióban is voltak hívei annak, hogy a működési zavarok okait ők megtudták. És lett volna fogadókészség ott is, de hát nem a párt részéről. Nem a pártvezetés részéről.

Kérdés: Most az, hogy ez a 16 szakember kimenjen a Szovjetunióba, ez végül megvalósult, vagy befulladt?

Válasz: Nem valósult meg.

Kérdés: Amiatt nem valósultak meg a reformok, hogy eleve volt egy visszatartás a Szovjetunió részéről, nem volt fogadókészség nem volt, vagy közben úgy alakult a reform helyzete, hogy már nem volt minek kimenni?

Válasz: Nem, nem volt fogadókészség, és az ellenünk irányuló destrukció most útban volt megint. Én úgy érzem, a renitenskedések miatt gazdasági hátrányba kerültünk, ezt megint nem az SZKP KB határozta el, hanem azok az emberek, akik meg voltak arról győződve, hogy a világ teteje, ami már ebben az időben kialakult, ... meg voltak győződve, hogy ez a jó, és ezen nem szabad változtatni.

Kérdés: És ezek a hátrányok konkrétan hogyan jelentek meg?

Válasz: Hát az, hogy nem kaptunk annyi olajat, mint amennyit kellett volna, nem kaptunk nyersanyagot, mi nagyon sokat nem kaptunk...

Kérdés: És ezek elsődlegesen ilyen gazdasági megszorításokban jelentkeztek?

Válasz: Nem megszorításokban, hanem...

Kérdés: Elvonásokban?

Válasz: Igen, és az igények ki nem elégítése. Más pártok, akik szót fogadtak nekik, mindig előnyben részesültek.

Kérdés: Amikor Nyers Rezső már nem gazdaságpolitikai titkár, hanem a Közgazdaságtudományi Egyetemre kerül át, sokan időben ehhez kötik a reformok bukását. Erre próbáljon meg visszaemlékezni, hogyan indult el ez a folyamat?

Válasz: Mondom, ez a bajunk nekünk.

Kérdés: Kik voltak mellette, kik voltak ellene, milyen érvek hangzottak el, mert ugye, ezt ma már tudnunk kell, és gondolom Önök akkor is tudták. Ma már a lényeg megfogalmazható, hogy azért az ő személyéhez kötődő gazdasági továbblépésről volt szó. Ő kikerült a hatalomból. Az elején még egy teljes hatalmat jelentett, hogy a Politikai Bizottság tagja volt.

Válasz: Nem, nem volt ilyen személyeskedés. Azt így csináltuk, nem a Nyers csinálta azt, hanem a Politikai Bizottság csinálta. Na, itt jegyzem meg, hogy a Nyerset én javasoltam '64-ben, '65-ben magam helyett, hogy bekerüljön a KB-ba. Nekem az életutam a szakszervezeti mozgalom volt, KB-titkár voltam. Oda valaki kellett, a Fock elkerült a Minisztertanácshoz, én elkerültem miután két évig csináltam, hát láttam én is hogy mi van. Tényleg a működési zavarok akkor már mutatkoztak, és én a Nyerset ismertem nagyon régen. Úgy is ismerem, hogy a Nyers egy gondolkodó ember, csak neki sem volt a kezében, vagy a zsebében egy recept, amivel a működési zavarokat ki lehetett volna küszöbölni, nem volt a zsebében. Tehát részemről sem volt személyes ellentét Nyerssel, még ma sincsen, hát én merem mondani, hogy jó, baráti viszonyban voltunk 40-50 éve, nem személyeskedésről van itt szó. Tehát egyrészt volt ez a bekerítés az MSZMP törekvéseivel, vagy újításaival szemben, volt, igen, bekerítés volt, meg nem értés volt, meg a konzekvenciái. Az utat, azt mindig keresték, de hát sajnos a nemzetközi munkásmozgalomban... és ez megint egy különös téma, ami megérdemel majd egy külön tanulmány, föl is kellett deríteni, hogy mi ennek az oka. Én nagyon egyszerűen, talán primitív módon a személyi kultusz meghonosodásával teszem ezt összefüggésbe, szóval azt a mozgalmat mindig az tartotta fönt, a munkásmozgalmat több mint 100 éve, hogy hát voltak viták és voltak vélemények. Soha nem volt az, hogyha valaki megfújja a sípot, akkor mindenkinek egyhangúan énekelnie kell... a kommunista pártba nem láthattam, mert az illegalitás idején szervezett életet nem éltünk. Ott csak eszmét ragoztunk, hogy tényleg ez a mozgalom hogyan épül föl, hogy a vita az éltető eleme.

Kérdés: Most ez megszűnt?

Válasz: Ez megszűnt, ahogy a hatalom intézményessé vált, és az egyik tragédiája...

Kérdés: Ön hogy értelmezi, a párton belül szűnt meg a vita, vagy a közvetlen vezetésen belül szűnt meg? Vagy is-is?

Válasz: Hát megszűnt ez a párton belül is, és megszűnt a vezetésen belül is, habár az MSZMP ebben is újított, mert voltak késhegyre menő viták. A döntő szó ez megint a többségi vélemény alapján van.

Kérdés: Ez a többségi vélemény kialakítása ez nem volt befolyásolt?

Válasz: Legalábbis én nem hiszem, hát mindenkit egyenes embernek tartok, amíg meg nem győződöm az ellenkezőjéről, de nem hiszem, nem hiszem.

Kérdés: Akkor próbáljunk meg visszatérni ehhez, hogy milyen megfontolások alapján kerültek leállításra a reformok? Próbáljuk meg fölidézni annak a Pol. Biz. ülésnek a hangulatát és az ott elhangzottakat!

Válasz: Nem, a Pol. Biz. ülésen volt, nem volt itt töprengés, hogy... Én azzal kezdtem, hogy mi a lehetőséget kimerítettük 1979-ben és tovább kell lépni. Az '56 előtt alkalmazott ármódszereket és társadalom működési zavaraiából következő hibákat is föl kell tární, és korrigálni. ... De ezek alapvető változást nem eszközöltek a régebbihez képest, ez egy előrelépés volt, és itt kerültünk olyan helyzetbe, hát merem mondani, nem tudtunk lépni önállóan. Nem hogy valaki megmondta volna nekünk, hogy azt ne csináljátok, vagy nem, mert nem volt hova lépjünk. Mert nem arról volt szó, hogy megtiltották, hogy ne csináljátok, és akkor nem csináljuk, csak megdermedt a levegő körülöttünk.

Kérdés: Hogy merült föl ez a gondolat, hogy került ez egyáltalán megvitatásra, ki vetette föl, hogy ezt nem lehet tovább csinálni, itt meg kell állni? Hogy merült ez föl?

Válasz: Úgy merült föl, hogy meddig jutottunk, az előbb mondtam, hogy két dolognak kezdeményezője voltam, itt a bérekről van szó, mert az egy alapvető dolog, ugye, egy szakmunkás az egyforma a Lánggyárban, és a másik gyárban. Lehet, hogy az egyikben jobban dolgoznak, mint a másikban, de annak nem lehet bért adni, mert nem volt nyereség, mint ahogy mondtam, hogy úgy alakultak az árviszonyok, az érték, ... rendeztük, de nem sikerült. A másikinál meg jó volt az ára a terméknek, ott pedig 11%-os béremelés történt, egyenlőtlenség nem a teljesítmény alapján volt ..., hanem a nyereség alapján. Szóval tulajdonképpen nem tudtuk kidolgozni, mert csak a saját testünkre szabottan nem is lehet kidolgozni mindazt, amit ki kellett volna dolgozni. Ezzel a két alapvető dologgal indult el, de ez kevés volt. Már burookban voltunk, szóval nem tudtunk tovább lépni. Ezt fel kellett oldani ezt az ellentmondást, akkor jött az ún. szubvenció. Ugye szubvencionáltuk azokat az üzemeket, és ebből lett aztán a nagy nemzeti ráfizetés, hogy kaptak az üzemek valami kis pénzt bérfejlesztésre, amely üzemek azt az értéket nem termelték meg. Hát itt vagyunk most is ennek a kellős közepén. Ezt főnről számolom. Na, most fölmerült a nagy kérdés, hogy lépjünk-e tovább, mert abban a helyzetben, tehát képzelje el, mert most már nagyon könnyű ezen filozofálni.

Kérdés: Én azért is kérdeztem, hogy abban a helyzetben?

Válasz: Abban a helyzetben kinek jutott volna eszébe? Senkinek. Ez senkinek nem jutott eszébe. A történelem egy csúnya fintora, hogy mi mindent elkapkodunk, mi mindent egy fél órával előbb csinálunk, mint ahogy /kellett volna/. A művi úton létrejött szocialista társadalomnak ez lett a konkrét termése. A művi úton.

Kérdés: Tehát tulajdonképpen Ön evvel a gondolattal úgy került szembe, hogy a SZOT élén állt, a munkások érdekeit védve – ha jól értelmezem –, lépett fel ennek a gazdasági iránynak a folytatása ellen?

Válasz: Igen, a baj a következmény volt. Az általunk elhatározott dolog következménye ellen lépett föl. Nem volt ez átgondolva, ennek néhány eleme volt, de... azt, amit mi lehetőséget kihasználtunk, azt ki is használtuk, de tovább nem tudtunk lépni. Na, most aztán jött, hogy akkor most mit csináljunk. És itt Nyers sem tudott mást mondani. Akkor már láttuk a jugoszláv utat is, ami nem járható számunkra, most a tények bizonyítják pontosan. Tiszteletreméltó, mert én is tisztelem a jugoszlávokat, mert nem a mi dolgunk, hogy megítéljük, hogy ők mit csináltak, de maga a szándékuk az föltétlenül tisztességes volt, de a társadalom működési zavarait, meg a szocialista társadalomban rejlő lehetőségeket ők sem tudta adminisztrálni, azért sem, mert egyedül voltak, és mert még egyszer mondom, ezt együtt kellett volna csinálni, nem egyformán, de együtt. De mindegyik ország egészen más objektív feltételekkel rendelkezik. Más a történelmi múltja, tehát mindegyik önmagában más. Akkor mégis kéne lennie egy országonkénti saját megoldásnak? ... Nekem az a tapasztalatom, ha a gyakorlat az elméletet nem igazolja, vagy soha nem szégyelli magát, mindig az elmélettel van baj. Cromwellék is korrigáltak. A királyok megmaradtak, a királyság, de nem az a királyság, mert az angol nép, tehát sok mindent, tehát királyság lett, de a királyoknak a fejét leütötték. Tehát tudták korrigálni az elveiket, módosítani, és mi erre képtelenek voltunk, képtelenek. Nem tudtuk levonni 1956-ból a megfelelő következtetést, csak mi ahhoz kevesek voltunk, ez az úgy nem jött elő.

Kérdés: Ön úgy gondolja, hogy lehetetlen a jelenlegi két pólusú világrendszer felállása, vagy létezése miatt az, hogy a mi világrendszerünkbe tartozó országok önállóan alakítsák ki a saját társadalmi fejlődésüket?

Válasz: Nem, erre azt hiszem már a föltételek megérették, még így is, hogy nincs minden földerítve és most már nem egy kottából csináljuk a dolgokat,... nem egy kottából. Tehát, hogy saját maga intézze mindenki a dolgát, ahogy akarja, erre megvan a lehetőség.

Kérdés: Akkor, a '70-es évek elején nem volt lehetőség?

Válasz: Kevés, ez kevés, hát csak mondjuk úgy szavakban, hogy a nemzeti sajátosságokat figyelembe véve csináljuk a dolgainkat. Össze vagyunk kötve a nemzeti jövedelem a termelésnek a 50-60%-át a szocialista piacon realizáljuk, itt eltérőek az értékviszonyok, stb. Nem tudunk boldogulni, nem tudunk létezni, szóval nem hogy elhatározás dolga lenne...

Kérdés: De lehetett volna esetleg másik irányba is mozdulni?

Válasz: Ezt mondom. Nézze, na, most kimondok egy nagyon-nagyon nagy, merész dolgot, vállalom a felelősséget érte. Valamikor a '70-es évek közepén tehát a fölsímtartó dolgainkon tudunk úgy változtatni. Erre nem gyávaságból, de senki nem vállalta, és nem vállalta felelősséget, a KGST-ből sem, mert itt a tulajdonviszonyok megváltoztatására is szükség lett volna. A háztáji gazdaságok nem bírták el, hát mondtam már az előbb, hogy mit kaptam én Moszkvában, meg Berlinben, meg Prágában, hogy a kapitalizmust építjük a falun. Hát ezt a kicsit sem bírták elviselni, akkor tessék elképzelni, hogy a tulajdonviszonyokhoz /hogy viszonyultak volna!/ Próbáljon hozzájárulni, most ezt úgy mondják, hogy reformizálás. Megáll az embernek az esze, itthon most utazunk jobbra-balra, mindent elkövetünk, hogy jöjjön a nyugati tőke. Itt volt a nyugati tőke, itt volt a fejlett technika 1945-ben. Itt volt a Standard, itt volt a Philips, itt volt a Brangoveri, és ezeknél mindnél dolgoztam, és tudom, hogy mondjam, hát ott világszínvonalon termeltek. Itt volt, de kilöktük, azt most már nehéz visszahozni. De minek is magyarázzam ilyen nagyon személyesen. Jugoszlávia megcsinálta, hogy kimaradt a szocialista táborból, nem járt jobban ő sem, mert a társadalmi fejlődés semmivel nem vitte előbbre, tehát nem volt előttünk példa. Hát egyet lehetett volna csinálni, hogy mi is kilépünk. Akkor ezekhez a nagyon nehéz dolgokhoz majd hozzá /nyúlunk/, hogy a tulajdonviszonyokat megváltoztatjuk, és egy piacra orientált gazdaságot hozunk létre.

Kérdés: Ez, amit most Ön elmond, ez fölmerült akkoriban azon a szinten, ahol a döntések születtek?

Válasz: Nézze, sem bennem, sem másban nem voltak azért ilyen jellegű döntések, mert én nem indulatra munkáltatott, én a józan észre próbálkozok /hatni/. Meg egymást segítve próbáltuk a dolgokon változtatni, de paththelyzet alakult ki, paththelyzet.

Kérdés: Most akkor konkrétan kérdeznék a nevekre. Annak ellenére, hogy én csak külső szemlélőként értékelhetem a történeteket, biztosnak tartom, hogy '72–74 között az akkori Politikai Bizottságon belül több lobbinak kellett lennie, tehát több elképzelésnek kellett élnie. A Nyers névvel fémjelezett reform köré csoportosuló embereknek tekinthetőek az egyik csoportnak, akik pedig ellene voltak, a másíknak. Kik tartoztak az egyes lobbi-csoportokba?

Válasz: E kérdés, illetve a helyzet ennél is komplikáltabb volt. Nagyon komplikált volt, ezért említettem az előbb a Kádár elvtársat. Ez megint egy rejtély, én nem tudok /neveket/. Mondom, én neveket nem szívesen mondok, mert személyes értékkritikám szerint ... nem jó személyeskedni, elveket kell védeni.

Kérdés: Igen, de szeretném mégis valahogy megváltoztatni ebben a kérdésben az Ön gondolkodását, hogy most ez lenne mégis a puha része, mert mégiscsak személyek döntenek.

Válasz: Maga mondta, hogy milyen lobbik voltak, ki kit támogatott, és azért mondom, hogy ez sajnos most már drámaivá vált. Végkifejldésükben nem lobbik voltak, ... hogy mik az még máig földerítetlen. Ezek a lobbik azért működtek egész most egy évig, és ez volt a tragédia. Szóval nem lehetett akkor egységbe foglalni az MSZMP-t, mert nem lehetett megcsinálni, amikor erre akkor is szükség lett volna. Szóval itt álltunk.

Kérdés: Ez is megjelenik okként, hogy akkor már megvolt az örökösödési háború, és valahol inkább ezzel foglalkoztak a döntéshelyzetben levők, mint sem az általános társadalmi dolgokkal, vagy a gazdasággal.

Válasz: Nézze, itt olyan értékhítelet fogalmazódott meg – de ez nem többségi vélemény, ez az én véleményem –, hogy most ezzel a reformmal eddig mentünk, eddig jutottunk, szóval most meg kell keresni az utat. Nem volt rendszerbe foglalva, mint ahogy a Gorbacsov peresztrojkája sincs rendszerbe foglalva, meg a reformtörekvések sem. Most már jobban, mint ezelőtt 15 évvel. A törekvéseink – megint nem a reformot használom, hanem, hogy mit tudok csinálni –, hogy ez a társadalom működőképesebb legyen. Most sincs még rendszerbe foglalva, hát akkor hogy lehet. ... Még egyszer mondom, egyetlen kiút lett volna, ez a Jugoszlávia, de erre meg rájöttünk, hogy ez nem megy, és maga Nyers is töprengett, hogy most akkor jót csináltunk-e, vagy tudunk-e tovább menni. Nem tudtunk, szóval nem volt kidolgozva, de nem is lehetett kidolgozni, mert nem tudtunk ilyen körülmények között, és a Nyersben is fölmerült, hogy akkor lehet-e így csinálni, tudja-e így csinálni, stb. Lényegében ketten maradtak a Fehér Lajossal.

Kérdés: Itt arról volt szó, hogy a reformmal kapcsolatos viták egyetlen megoldása az volt, hogy azoknak a személyeknek ki kellett kerülniük a döntéshozói csúcsszervezetből, a PB-ből, azért, hogy a továbbiakban ez a vita ne tudjon folytatódni?

Válasz: Voltak nagy elhatározások, hogy ki kell ezt dolgozni. Emlékszem, szó szerint elhangzott, Kádár János mondta Nyersnek, hogy „Öreg, ezt így kell fölfogni, hát így a vezetésbe bele is lehet kerülni, meg ki is lehet kerülni, hát vissza lehet ide újra kerülni”. Dolgozzuk ki a helyzetet, realisabban kell tenni az elképzeléseket, mert tudtuk, hogy nincsenek megoldva a problémák. Tényleg nincsenek megoldva. Tehát ide vissza is lehet kerülni, szóval nem harag volt az, és nem egymás hátába döfték ott a kést.

Kérdés: Egy durva késedelem lesz. Hogyha az a 13 ember úgy döntött, hogy a gondolat befulladt ezt tovább kéne vinni. Ön többször használja ezt a kifejezést, hogy nem tudtuk, hogy hogyan lehetne tovább, mert egy burokban maradtunk ezzel. Az nem merült fel, hogy esetleg azt jelenti, hogy a személyeket ki kéne cserélni, akik részt vesznek az elsődleges döntésben, hogy esetleg ők alkalmatlanok arra, hogy ezt tovább gondolják?

Válasz: Mondom, amikor válaszolok a konkrét kérdésre, és megint az alaphoz kell visszatérni. Mondtam, hogy ebben a munkásmozgalomban valami eltorzul, akkor rendszeressé válik, és az MSZMP-nek is volt egy nagyon rossz gyakorlata, ami egy időben jó volt, és progresszív volt, de ez az ellenkezője lett. Nevezetesen az '56 utáni stabilitás. Az jó volt egy darabig, később, szóval minden történelmi helyzetben...

Kérdés: Úgy érti, hogy még annak a problémája is fölmerült, hogy mit lépünk tovább, nem csak a mikor, hanem a mit?

Válasz: Itt mondom, az a lényeg, fölismerni az arra alkalmas személyt..., ez most már a régi, és azt hiszem, hogy jó a kifejezés, hogy kontraszelekció ... Mert ennek ez az egyik tragédiája. Nézze, itt a gondjaink változatlanul két alapvető dologra vezethetők vissza, hogy ezeket kell majd leküzdeni, és ezekre az orvosságot, szóval a terápiákról, mert a baj már nagyjából megállapított. Na most a gyógy mód. Ez minden szocialista országra vonatkozik. Szóval a kisajátított termelőeszközökkel nem tudjuk mi ezt tenni, ez a működési zavarunk, stb., stb. Ez az egyik. A másik, a párt vezető szerepével nem tudtunk mit kezdeni, ellentétbe kerültünk saját világnézetünkkel, mert a dialektika egyik törvénye, hogy mindig az újakat kell csinálni, és aki előrelép, azt kell támogatni. Szóval „egy csatáros rendszerre” nem lehet társadalmat építeni. Korán számoltunk föl a többpártrendszerre, szóval nem volt több pólusa ennek a politikának... Beltenyészet alakult ki, és kontraszelekció alakult ki. ...önálló fej, mert ugye én azzal kezdtem, hogy a Kádár nagy mestere

volt annak, hogy a nézeteket szintetizálja. De amikor már nem voltak nézetek, mert a mondatának, most a kérésére válaszolok, hogy „ez nem merült föl?”, de igenis fölmerült. ... És most megint visszatérek a Kádárral folytatott beszélgetésre. Én is mondtam neki, hogy ebben a Politikai Bizottságban nincs benne /x, y/, ... márpedig kötelessége, mindenkinek kötelessége, mert minden ügy első, második, harmadik az, hogy „nem kell azt kinevezni, hogy az az első jelöltem, de ott kell, hogy legyen”. Ahogy a szocdem mozgalomban, a szakszervezeti mozgalomban mindig ott volt a jelölt, és nem érte váratlanul a mozgalmat, hogyha valamilyen rés támadt, hanem egyenértékűen tudtak odaállni.

Kérdés: Erre mit válaszolt?

Válasz: Azt válaszolta, hogy marad. Ő is megértette, és azt mondta, hogy marad. Ezen a téren... mondom neki, hogy úgy kell megcsinálni, egy olyan kollektívát létrehozni, amelyik képes lesz majd nélküled is valamit csinálni, de ebben a PB-ben az utóbbi időben... hát korban is a 3-4 év korkülönbség van köztünk mindössze. Ugye akár Aczélt nézem, akár magamat nézem, én nem tekintem magamat jelöltnek, mert én nem voltam az örökösödési harcban benne egy fél percre sem soha, tehát az, hogy mi van, az már eléggé földerített, habár, ... habár szükség van a további földerítéshez. De itt már nagyobb hangsúlyt kap, hogy kibe helyezzük a /bizalmat/...

Kérdés: Újra visszatérnék erre a kérdésre. Más módozata az utódlásnak föl sem merült, hogy valamilyen szélesebb merítésből cseréljék ki a meglévő személyeket, és esetleg kívülről behozni utódot? Egyáltalán olyan embereket, akikben perspektivikusan lehetett gondolkodni, és akkor abból választódik ki az utód?

Válasz: Hát ez több hullámban volt ez a kísérlet, meg kell mondani olyan nagy készség nem volt ennek a kezelésére. Mégis szorgalmaztam, erőteljesen szorgalmaztam..., és megint nem tudom, hogy milyen módon alakult ki ez a gyakorlat, de kialakult, ez a mozgalomnak a torzulása. Az újat teljes terhelés alatt lehetett kipróbálni. Most 1-2 hét alatt ugye az kiderül, hogy mire képes már terhelés alatt. Az, hogy én torzulásnak nevezek, két év után kiderült, és akkor 8 évig /mehet/.

Kérdés: Mi derült ki két év múlva?

Válasz: Hát nézze, behozták ide a Marjait, behozták a Havasit, nem akarok sorolni. Kiderült, hogy nem jók. Hogy időben nem jók, mert húztuk-halasztottuk. Majd meg fogja látni a földerítésénél, mert mondom, nem személyeskedek, ez engem növel.

Kérdés: De ha végignézem a listát, akkor azt látom, hogy más-más funkciókban, de gyakorlatilag majdnem a '80-as évekig egy rettenetesen merev Pol. Biz. tagságot látok, ugyanazok a személyek mozognak, ugyanazok maradnak. Hogy az Ön szavaival éljek, ha '72-ben azt látták, hogy Önök nem tudják a „hogyan tovább”-ot, akkor hogy találhatnák meg? Próbáljuk együtt megtalálni, azt, hogy még 10 évig mereven marad ugyanez a kör. Most egy konkrét kérdéssel megpróbálom segíteni Önt: Fock Jenő 5 évig nyugdíjasként marad a PB-ben. Miért?

Válasz: Mondtam az előbb magának, hogy van ilyen. '56 után 5-6 évig ereje volt a pártnak, a stabilitás után ez az eltelt 5-6 év sok volt, hát maradt a Fock is ott köztük a vezetésben. Mert egyszerűen vannak olyan rejtett hibáink, amelyek... Kik tartoztak az egyes lobbicsoportokba?

Kérdés: Tulajdonképpen valahol egy kulcsszót kimondott, hogy végül is azért itt az első szintű vezetési körben nagyon fontos szempont volt az, hogy Kádár János személye körül egy olyan kvázi biztonságot jelent, akiket ő személy szerint ismert, véleményeit ismerte, ezeket tudta kezelni.

Válasz: Nézze, erre személyes példát tudok mondani, mert jó, hát ezt ki kell mondani. Itt rólam van szó bizonyos értelemben. ... Én kértem, hogy '85-ben... mutassunk példát, és mozduljunk. Nem volt olyan nagyon egyszerű, nem volt egyetértés. A főtitkári funkcióról lemondok, és akkor nagyon jó volt, hogy elmentem. Jó a társadalmi alapideológia, és a Méhes Lajost én hoztam. Úgy kezeltem a Méhest, mert én azért a mozgalomban megtanultam, hogy legyen utód mindig, és törekedtem rá, nekem volt utódjelöltem, a Fock Jenő. Akkor már mellettem volt helyettesként, aztán Berlinből hoztam haza a Fockot, a kereskedelmi kirendeltségen el volt ásva, én hozattam haza, és ő lett a SZOT főtitkár-helyettes '57-ben, aztán Somoskői jött, aztán Nemeslaki, aztán Méhes, ugye a KISZ-ből kiöregedett, valamilyen konfliktusom támadt. Na, a Méhes /példája/ legyen jó. Készültünk a XIII. kongresszusra, én javasoltam a PB-ben, hogy Méhes legyen a PB-tagunk. Pesti titkár, meg ipari miniszter lévén volt már akkor annyi munkám, ... hogy én maradjak ki. /Javasoltam/, a kongresszuson a Méhes szólaljon föl, nem én, tehát ugye, hogy demonstrálva legyen, hogy ő az első számú vezető, hát tíz év azért jelentős már. El is fogadtuk. A kongresszus előtt két héttel a testület szólt nekem, hogy a Méhes nem vállalja sem a PB-ét, sem a kongresszust, és nekem kell.

Kérdés: Ki szólt?

Válasz: Itt a Németh Károly szólt. Meg a Kádár elvtárs is szólt.

Kérdés: Kik döntötték ezt el?

Válasz: Különböző jelzések jöttek, mert én mondom, hogy a Méhes beteg volt, tényleg a Méhes beteg volt. Hát nem akarom a tényeket szépíteni, tényleg... is voltak. Hát én a Méhessel meg is egyeztem, hogy majd beszélék a feleségével. Én még vártam volna vele, meg nem is bíztak meg, de mert ez az ember tehetséges, és értelmes is..., hát /ő/ nem vállalta el. Istenem!? Na, itt jött akkor az, hogy még négy évig, vagy nyolc évig vacillálni, mindjárt rögtön a döntés megszületett. És én szerintem helyes, mert a Méhest nem lehetett kitenni, tehát ilyen törekvések is voltak. Na, mostan, amikor magának azt mondják, hogy na, mi van, te sem akarsz segíteni, te is..., akkor én mit mondjak, mert én magyar állampolgár vagyok, ..., és akkor nekem kellett fölszolgáltatni, és akkor én vezettem a PB-t, ami már nem volt normális. Hát szóval itt a... na, de mondom még egyszer, ennek a rendszernek, miután intézményessé vált, olyan, hogy mondjam, önfertőző gócai támadtak, és a korábbi önkorlátozó gátaikat építettünk föl, amit nagyon-nagyon hosszú idő alatt lehet majd lebontani, és más módon működtetni a rendszert.

Kérdés: Egy kicsit visszamegyek időben. Konkrét kérdést azért szeretnék feltenni, mert a pletykaszíntet kéne egy kicsit pontosítani. Itt ugyanis voltak olyan pletykák, hogy 1972-ben egy erős második vonal alakult ki a Kádár alatt, amiben több érdekcsoport mozgott. Az ismeretek alapján mondom a neveket. Az első vezetésre startolva volt egy Biszku–Pullai-vonal, és volt egy Gáspár-vezette vonal is. Valahol ennek az egész mozgásnak a háttérében a Szovjetunió állt. Ezzel a '72-vel kapcsolatosan, ezekről a dolgokról mesélne?

Válasz: Hát a Biszku, meg a Pullai, hát... Ez igaz, hogy volt egy ilyen, és akkor engemet támogattak többen. Komócsin támogatott, Biszku támogatott, és többen támogattak. A Fock nekem 50 éve barátom, 50 éve barátságban vagyunk, a Fock miniszterelnök volt abban az időben, de soha nem volt köztünk személyi feszültség, soha. Amit normálisnak kellene tekinteni, sajnos ez sem vált normálissá ez a magatartás, mert amíg vitatkoztunk egy konkrét kérdésen, nézeteken vitatkoztunk, és nem személyekkel. Tehát az mondja a nézeteit, de ennek személyesen konzekvenciái nem volt(ak), az, hogy én haragszom rá, vége volt, fölláttunk az értekezletről, minden ugyanúgy volt, mint régebben. De itt ráhatások, személyes ráhatások /voltak/... A Szovjetunió után, ... én legalábbis a magam nevében beszélék, engem nem befolyásolt soha se a Szovjetunió, egy PB-tag sem, és egy vezető sem. Én nemzetközi /útjaimon/... meg kellett, hogy forduljak, és ahol vitatkoztunk a magyar tapasztalatokról, és a többi... Kérem, én több alkalommal találkoztam az SZKP vezetőivel, több alkalommal, ebben beleértem a Gorbacsov közötti... Ez sem volna a helyén, és itt tulajdonképpen osztoznom kell. A pluralizmus kérdése, legalább ebben tudtunk volna valahogy rendet teremteni. ..., de itt befulladtunk ebbe, tovább nem tudtunk menni.

Kérdés: A személyi mozgásokban az, hogy Kádár János maradjon, vagy ne maradjon, hogy a helyére ki kerüljön, tehát ebben az „örökösödési háborúban” kizárólag a belső erőviszonyok döntöttek?

Válasz: Itt aztán már kapcsolódtak a dolgok, ezt majd ki fogják deríteni, akik majd ezt folytatják. Ugye Nyers elvtársnak volt egy beszéde március 15-én, ahol... nagyon okosan és szépen elmondta, hogy a mi fejlődésünket... Sajnos, de meggyőződésem.

Kérdés: Ha még itt vagyunk az örökösödési háborúnál, akkor egységes volt a Pol. Biz.? A Központi Bizottság is egységes volt abban a kérdésben, hogy Kádár maradjon?

Válasz: Igen, fölmerült három évvel ezelőtt /a távozása/, de így is megingott a dolog, mert nem volt javaslat a jelöltre. ... Csak egyes vélemények voltak, és nem a Központi Bizottság részéről. Nem volt javaslat egy jó darabig. Az mindig törvényszerű, hogy a mozgalomban örök szabály, hogy aki /magát akarja?/, azt nem szabad odatenni. Voltak ugyan itt jelöltek, de azt nem szabad. Tehát megint a negatív az világos volt, de a pozitív az nem volt világos. Éppen az előbb említettek miatt... Nézze, ez zárt anyag. Többen javasoltuk már a bizalmi kongresszuson '85-ben, hogy ne legyen ilyen félreértés,..., senki. Sőt, nem Nyers, hanem Fock szólalt föl. Ott van, a jegyzőkönyvben, én konkrétan javasoltam, hogy..., hát föl kell ezt a PB-t frissíteni. Nem akarok senkit megsérteni, és a Kádár elvtárs itt került bajba..., de nem volt, szóval nem...

Kérdés: Ellene voltak?

Válasz: Nem voltak ellene, de szóval hiányzott az a hozzájárulás, amire szükség lett volna minden egyes PB-tag részéről,... hogy kialakuljon valami konszenzus, vagy valami, és akkor már milyen nézetek voltak...

Kérdés: Visszakérdeznék egy olyan mondatára, hogy Ön azt mondta, hogy „Kádár elvtárs nagyon jól tudott szintetizálni”, és hogy a döntésével végül is alapvetően ösztönösen döntött. Ön, úgy mondja, mert hogy nagyon jók voltak, általában beváltak a megérzései. Na, most, ha megnézzük azt, hova futottak ki a '80-as években a dolgok, és emellé teszem az Ön mondatát, akkor ez valóban egy elfogadható döntési alap?

Válasz: Amit mondtam, az ami a Kádárt fénykorában /jellemezte/, ... természetes, hogy ő is megkopott. Ez az egyik tényező, ezen a másik, de a kettő együtt hozta azt, hogy még itt is van egy harmadik tényező. De ezt is majd föl kell deríteni, én is vállalok minden felelősséget, ami rám esik, abból, ami ebben az országban volt 30 évig a vezetésben, de egy dologért nem vállalom a felelősséget, és ezt tudom bizonyítani: ezért az adósságállományért. Központi vezetés volt Magyarországon,

ez igaz, és rejtély, hogy lehet az, hogy a Politikai Bizottság tagjaként én nem tudok ezekről, csak ezelőtt 2-3 évvel mondták meg.

Kérdés: De végül is ebben a kérdésben az első döntés, az mindig a PB-ben történik, nem? Tehát nem a Politikai Bizottságban történt az első állásfoglalás abban a kérdésben, hogy megindult ezzel a kölcsönfelvétellel?

Válasz: A szakemberek és aztán itt majd ezt is vegye szemügyre, hogy próbált a PB olyan területen is újítást bevezetni, hogy ne egy ilyen önfertőző ... váljon a politikai vita, mert láttuk, hogy ez nem megy. A társadalombizottságok között 8-10 évvel ezelőtt még ... stb., az összes jelentős ... Nyerssel az élén, Csikós-Naggyal kezdve az ő javaslataikat fogadta el a PB, ... Volt ilyen lózung, hogy inflációs időben jól eladósodunk, és ennek volt is logikája. Nem az eladósodás ugye, volt itt egy tévhit, mert tévhit volt, ebben én is vitatkoztam mindenkiel, Kádár elvtársral hangoztattuk a tételeinket, hogy többet /fizetünk/ ..., mint termeltünk. Ez a tétel. Szándék szerint, és a szakértők javaslata alapján tényleg, hogy a hiteltörvényben... elvileg egyetértés volt. Tessék csak megnézni a „Bizalmi” ... kongresszusi jegyzőkönyvét, és az illetékes... azt jelentette ki, hogy mások fölverték a ... Akkor javasoltam, hogy üljön össze a PB, és ... hát ez ilyen volt... Ezt mások, és mindenki fizeti, ez egy párt. A vezetésben az illető is benne volt végig, na ki lehetett ez?

Kérdés: Kicsoda?

Válasz: A Havasi. Mi az, hogy mások fölverték, mi meg visszafizettük? Attól kezdve '85–87-ig adósodtunk el teljes egészében. Kádár tölem kérdezte ezelőtt másfél évvel, tudod, hogy hogy jött össze az adósságunk? Mondom, nem tudom. És nem is tudtam, de azt hittem, legalább te tudod. ... Ne haragudj, nem tudom.

Kérdés: Na, de mégiscsak fölmerül itt akkor az a kérdés, hogy valahol mégiscsak tudniuk kellett. Nem azt mondom, hogy 5 dollár, vagy 100 dollár eltéréssel, valamennyire a méretekből informáltabbnak kellett lenniük, hiszen látható volt, hogy az országban ez az egész legitimitási folyamat megzavarodott, s a kezelés egyik eszköze volt az, hogy egy olyan életszínvonalat produkáltak az ország lakóinak, ami a gazdasági teljesítményének nem felelt, azon messze túlszaladt. Ezt sem konstatálta?

Válasz: Ez sem egyszerű, mert a mai vezető... Ebben a gazdaságban volt annyi erő, hogy igenis javuló tendenciát /mutasson/..., és ezt merem állítani felelősséggel. Ennek ellenére még ma is ez a reális, ha másfél, vagy két évvel ezelőttivel összehasonlítom az országot a többi szocialista országgal, a mi viszonyaink jobban szocialista jellegűek, és a leg... Ez volt. Itt azért nem a hitelekől tartjuk fenn magunkat, aztán nyilvánvaló, hogy a hitelek fölhasználása is a fogyasztás rovására kell, hogy íródjon, amiért ez alakult ki, és a jövőben...

Kérdés: Mint teljesen külső ember kérdezem, hogy amikor egy kemény téma a PB asztalára kerül, akkor hogyan döntöttek? Olyan értelemben kérdezem, hogy minek alapján vállalták a döntés felelősségét?

Válasz: Nézze, mindenekelőtt az én véleményemre támaszkodva, ... és ez a gazdaságpolitikára érvényes mindenekelőtt.

Kérdés: Mindenkinél az asztalán ugyanaz a szakértői vélemény volt? Mindig csak egy szakértői vélemény jelent meg?

Válasz: A Központi Bizottság által küldött, választott, vagy kinevezett gazdaságpolitikai bizottság... Itt volt egy szellemi... azt is mondom végül is, ahol szellemi terror van, az legyen igaz a legális gazdaságpolitika területén, mert más vélemény fogadására nem volt lehetőség. Hát azért voltak itt közgazdászok, de hosszú évekig ki voltunk rekesztve, nem tudtuk, hogy hogy áll a dolog. Ki voltunk rekesztve, ...stb. Szóval, ha akkor... nem a reform eredménye, akkor már el volt intézve. A reform az mindig olyan jó fügefalevél volt, hogy azt nem lehet elrontani. Nem a reform szellemét,... hogy mit kell csinálni, az a reform szellem, akinek a javaslatával előbbre lehet jutni. Ha a reform nem megy, ezt is föl kell deríteni, mert akárhogy nézzük, jobbra-balra, nekem is van most időm, szerencsére van időm mindent elolvasni. Csak úgy futtából, hogy a reform tényleg mit jelent a mai szóhasználat értelmében, az evolúció mellett..., lényegesen kisebb, hogy mi ez a reform. Szóval ezt is, meg hogy mi az, hogy peresztrojka. Na, tessék, itt van, hogy peresztrojka, mi az, hogy peresztrojka? Szóval egyik sem fedt le.

Kérdés: Gyakorlatilag a lényege azonos, a fogalom tartalma átformálást, átépítést jelent.

Válasz: Igen, jelszó szerint azonos. Igen, de hát jó, ez csak jelszó, ez nincs tartalommal kitöltve.

Kérdés: Hadd legyen egy személyes kérdésem: honnan tudja, hogy én tudok oroszul?

Válasz: Hát annak, aki tudományos munkával foglalkozik, nyelveket is tud. Gondolom én.

Kérdés: Még egy konkrét kérdés: 1975-76-ot írunk, amikor a KB-nak már új összetétele van, a megváltozott. Miért kellett így megváltoztatni? Minek volt ez a következménye? Erők összezsapása, milyen véleménynek a belátása? Csak, hogy segítsek egy kicsit a gondolatmenetében, tehát lehet, hogy a kongresszuson napirenden úgy volt a KB összetételének változás is?

Válasz: Igen. Maga ugye emlegette még a kérdések elején azt a lobbizást?

Kérdés: Igen.

Válasz: Még egyszer mondom, nem lobbik voltak, hanem ezt határozottan állítom, az örökösödési harc törvénye, ez más, mindenkinek a befolyása /valahogy/. Az erdőterületi, a mezőgazdasági, az ipari,... stb. jelölés még mindenki adott valakit, aki ebben az örökösödési háborúban érezte a befolyását, és formára alakított. Nem a PB határozta meg, mert a Politikai Bizottságnak olyan elhatározása volt, hogy működőképesebb, friss erőkkel megerősített bizottságot kell választani a kongresszuson. A Politikai Bizottságnak ez volt a szándéka, ez volt a tisztességes, világos szándéka. Nem egyszer vitatkoztunk azon, hogy egy mozgalomban vigyázni kell arra, hogy maga az ismeretlenség mindenkor kitermeli a mozgalomban... a lehetőséget, szóval kitermeli a maga vezetőjét. Mesterségesen ezt lehet gátolni, és lehet erjeszteni. Csak az elhatározás a tisztességes, aztán nem lehet kritizálni, ... Még mindig azon a címen gondolkodok, hogy Kádár János holnap már nem lesz. Mégiscsak ő határozta meg ennek az MSZMP-nek a fejlődését az utóbbi harminc évben, hogy ebben az országban elindultunk, akkor most ő jön, vagy valaki más, vagy egy triumvirátus, de akik számításba jöhetnek potenciálisan, azoknak ott kellene lenni. Az nem lehet, hogy majd leszek első titkár, és se a KB-nak, se a PB-nak soha nem voltam tagja, olyan nincs. Tényleg nagyon forradalmi viszonyokban alakulhat így... mit tudom én, de ez nem normális a fejlődésnek a menetében, és mégis ez van.

Kérdés: Ha kell, akkor akár oda is tehetem az én jegyzeteimet, hogy ez egy rettentően érdekes dolog lenne, hogy ha megnézem, hogy '70–74-ig Pol. Biz. tagok névsorát, ami egészen sokáig maradt. Hogyan alakultak az erőviszonyok? Aczél, Apró, Benke, Biszku, Fehér Lajos, Fock Jenő, Gáspár Sándor, Kádár János – mert abc szerint van nekem felírva –, Kállai Gyula, Komócsin Zoltán – ameddig élt –, Nemes Dezső, Németh Károly, Nyers Rezső. Na, most, ha csak így a külső ismeretek alapján, nem közvetlen ismeretek alapján gondolkodok, akkor is egyértelmű, hogy ők egymástól nagyon is különbözően gondolkodó emberek. Valamiben kell, hogy nagyon hasonlóak legyenek, ha ilyen sokáig együtt maradtak. Mi kötötte össze őket? Közös gondolati szálak? Hány ilyen szál volt, kik hogyan csoportosultak a PB-ben?

Válasz: Hát nézze, itt valószínű, hogy azt kell föltételeznem, hogy itt voltak olyan valóságos szándékok, amik nem a nyilvánosság előtt zajlottak le, mert ezt is meg kell említeni, és kiderült, hogy én is velük voltam, mert itt a szó és a tett elvált.

Kérdés: Ön ebből mit tapasztalt?

Válasz: Azt mondom, hogy... a Kádár elvtárssal szemben az egyik nagy baj az volt, hogy ketté vált a nyilvánossági szándék, meg a mellékszándék... Itt nem a rossz szándékot kell nézni, hanem a Kádár iránti tiszteletet. Én mindig így nézem,

nem a rossz szándékot kell nézni, illetve azt is kell nézni, illetve ezt is ketté kell venni, egy része az embereknek azért, mondtam el a Kádár értéktételében, minden összefüggésben azonosulnak..., a többi az iránta való tisztelet. ... Voltak itt más szándékok az örökösödési /harcban/ résztvevőknél. Azok, akik... már-már az egész magatartásukkal és a kettős könyveléssel azt a célt szolgálták, hogy minél rosszabb, annál jobb, mert bekövetkezik az, amiben nem tudnak megegyezni.

Kérdés: Ezek kik voltak?

Válasz: Én egyet tudok megnevezni markánsan, hát mondják mostanában, hogy a Grósz is, de én semmi konkrétat nem tudok nála,... de a Havasinál föltétlenül. Ő nagyon, szóval elég gorombán, és elég durván /lépett föl/. Én figyelmeztettem, én kétszer beszéltem a feleségével, először is gondolkozzál, mert akkor, amikor Kádár János idehaza első titkár lett, még akkor...

Kérdés: Hogy jelent meg – Ön szavaival – a korona utáni kapkodás? Intézkedések támadása, nyíltan szembefordulás, bizonyos kérdésekben nyílt konfrontáció az informális szférában.

Válasz: Azért mondom, hogy az emberek tiszteletből és a fönntartásaikból mondták, hogy valamikor azért ez nem volt így. Ez a tisztesség, mert azért már azt lehet mondani, hogy ez tisztességes, hogy úgy szándékosan befolyásolni az Öreget, hogy elhitetni vele, hogy ez, hát minél rosszabb...

Kérdés: Nem értem ezt, fejtse ki egy kicsit jobban, kérem!

Válasz: Ugyanezt mondták, hogy nagyon jó, nem kellett többet ... stb. Ugyanezt mondták, igen, de más szándékkal, mint a fönntartás nélküli tiszteletet tanúsítók. Már más szándékkal /teszik/, és meg vannak győződve róla, hogy ez igaz.

Kérdés: Most azért kérdezem itt, mert a '70-es években ugye akkor merült ez fel, meg a reform, befulladás időszak, hogy ha most..., akkor menjünk név szerint. Aczél, az melyik vonal volna?

Válasz: Aczél az a Kádárnak a rendíthetetlen híveként volt ismert az én tapasztalatom szerint. Őszinte volt a kötődése, tisztelete a Kádár iránt. Ha valaki vitatkozott az „Öreggel”, Kádár elvtárrsal, /ő kiállt mellette/ ... de már a végén csak hárman maradtak, és aztán végül az Aczél sem... Akkor ő még halványabbá vált, egyszerűen nem jött ki vele. Na és akkor következett a /vég/...

Kérdés: Tudom, hogy nagyon nehéz 20 év után abba a gondolkodásba visszatérni és elemezni az eseményeket, ami akkor volt. Amikor én megpróbálok kérdezni, akkor arra próbáljon meg visszaemlékezni, hogy a '70-es évek elejére, Aczél, Apró, ha megyünk tovább, hogy az akkori viselkedésük milyen volt.

Válasz: Nézze, ... a dolgok, azért egyet tudnék róluk mondani, hogy ezt a korosztályt már lényegében egy fészekalján költötték, mi egy időben nőttünk föl, mi ezt a marxizmust úgy találtuk meg, mint a Bibliát. Ettől nem tudunk eltérni, nem szabad eltérni... Ebben az együttesben már ők voltak a legmarkánsabb képviselői ennek az /útnak/ ... Ezt mi mindig így csináltuk, hát akkor miért csinálnánk ezt másképp? Hát ez önmagában nem baj, csak azért fenntartással kell fogadni, mert így megint ellentmond a viselkedésünk, meg a gyakorlatunk és a világnézetünk. Ilyesmivel terhelt volt a mi generációnk. Nagyon kevesen tudták, hogy hogy lehet ezt elkerülni 1956 után... Frissen végezte a főiskolát, elméletben és gyakorlatban... micsoda véletlen. 40 éve vagyok ennek a testületnek tagja, 40 éve így csinálom..., és ez a garnitúra ezen az iskolán nőtt föl.

Kérdés: Most egy kicsit lépünk tovább. A '80-as évek elején járunk... Elnézést, nem fáradt el?

Válasz: Nem, nem.

Kérdés: A '80-as évek évfordulóján, és '80-ban, amikor léptünk, akkor már nagyjából megfogalmazódott konkrétan, sőt hivatalosan is elismertté vált az, hogy itt egy tartós problémáról van szó, válságfolyamatról van szó, amit sokáig azért evvel a szóval nem engedtünk illetni, de azért ez már látszott, hogy erről van szó. Hogy reagált erre a politikai vezetés? Hogyan fogalmazta meg a maga számára először, hogyan reagált erre, és milyen elképzeléseik voltak?

Válasz: Nézze, itt megint az a magatartás, amit az előbb már említettem, ez megint nem volt a PB-ben, pedig mi is láttuk, hogy itt konkrét gondok vannak. De ez volt az egyik vonalban. A másik vonalban, hogy tiszta itt az ég, stb. stb. És akkor '83-ban volt egy kritikus helyzet '83–84-ben, '84 végén '85 elején akkor ... előállt ez a helyzet, hogy majdnem átütemezést kellett kérni. Ez egy nagyon kemény időszak volt. Ebben az időszakban ült össze a XIII. kongresszus, ott nem sikerült föltárni pontosan a gondok eredőit, nem sikerült. Így magunknak... a gazdaságpolitikai maradt, és abban jutott kifejezésre, hogy azt hittük, hogy minden rendben van, most már egyenesben vagyunk. És hogy rosszul orientált volt a Központi Bizottság, rosszul orientáltak minket..., de hát ennek a jelenségnek volt egy olyan értéket mutató része is, hogy a politika nem próbálta a szakkérdésekben, az adott szakkérdésekben a saját véleményét érvényesíteni. Itt megint szakértői véleményekkel dolgoztak és ezek voltak a szakértői vélemények... Nincs steril ember sajnos Magyarországon.

Jó, aki benne volt a PB-ben, KB-ben, annak a felelőssége nagyobb. De nehogy azt gondolja, hogy itt voltak a vitézlő emberek... Akkor ez a jelzőrendszer hogy működött? A földszintre kerültek itt a dolgok. Nézze, a jelzések egy szűk körből indultak csak ki, mert az alapvető dolgozó rétegeknél jó hogy elégedetlenséget – mi is tudtuk –, hogy kiváltott, hogy valamit csináljunk. Nem volt rá lehetőségünk, de ugyan '78 vagy '79-től egészen '85-ig, azért az a szellem, ami az MSZMP-t jellemezte – mondjuk 1979-80-ig –, az a szellem azért már változott, mert kiesett a vezetésből /néhány elvtárs/, és ugye Aczél más minőségben... Ez a PB nem volt képes azt a szellemet ápolni. Mi meg a kereteket is kihasználtuk meg kimerítettük. Itt megtorpant, szóval megtorpant a vezetés.

Kérdés: De valamilyen konzekvenciát a maga számára le kellett vonnia?

Válasz: Nézze, akkor merült föl először az a nagy gondolat, ami a mai intézkedéseknek egyik döntő eleme, hogy a valóságatlan /veszteséges/ üzemeket fel kell számolni. Tudtuk, hogy melyek azok, és ennek nagyon sok összefüggése volt. A bérek dolgát tudtuk pontosan, az infláció már akkor kezdődött. Hát nézze, nem is ide tartozik, de amikor hazajöttem a Szovjetunióból, ha nem is végleg, hanem '52-ben vagy '53-ban, akkor a Rákosit is ugyanez a veszély fenyegette. Ő meg részt sem vett benne, énnekem hát nem az elmélet, hanem amit én itthon tanultam, mentem inasnak. '45-ig én egy gyárban dolgoztam, hogy milyen volt ott a bérezés, hát mondtam a Gerőnek, hogy Gerő elvtárs nem lehet ezzel a bérezéssel létezni. Ez nem differenciált, szóval a munka becsületét, értékét tönkreteszi. Hát a Gerő nekem megmagyarázta, és én elhittem a Gerőnek, elhittem, hogy neki van igaza. Ő jött onnan, ahol a világon először megcsinálták ezt a társadalmat. Mit akarok az én egyéni példámmal, hogy amit én 15 év alatt ebben a gyárban összeszedtem az túró, az ebben a rendszerben nem használható. Ugye elmondtam neki konkrétan, hogy Gerő elvtárs, mi 40-en szabadultunk föl 1934-ben. Akkor még nem volt törvényben az, hogy aki fölszabadult, azt nem szabad elbocsájtani, nem, mert arra vigyáztak. Akkor differenciáltak, mert ugye a mesterek nézték azt, ki mit ért, és a negyvenből hárman maradtunk. De bér az úgy volt vagy hat fillér és hetven fillér. Ez óriási nagy különbség, akinek hat fillért ajánlottak, világos, hogy nem volt megelégedve, mert alig több, mint az inas fizetése. A Gerő azt mondja, hogy maga rosszul látja, nem kell csinálni bérkülönbséget a szocializmusban, nekünk itt van a kezünkben minden lehetőség: a nemzeti jövedelem, fizetünk, adunk, meg a munkaverseny, a sztahanovista. Hát most mondjam azt, hogy elhittem Gerőnek, mert ő hozott engem be ide. Szóval a társadalombiztosítási rendszerünk, mert a nyugdíjakkal már volt gondunk, hát emlékszik, ugye?... hányszor próbáltuk, a bérrendszert hányszor próbáltuk, de itt is olyan helyzetek voltak, hogy jó, mondtam én is, meg csatlakoztak is hozzám. Hát akkor a döntés az volt, hogy jó, ... a nyugdíjrendszer. Mindenhol a társadalombiztosítási rendszer jövedelmezőbb volt, éppen csak nálunk nem, de azt is tudjuk, hogy miért. Mert a nyugdíj címen, öregségi járulék címen a dolgozóktól,

vállalatoktól, munkahelyekről összegyűlt összeg, az egy kasszába ment. Az OTI a Horthy-időben az akkumulált is, házakat, bérházakat épített, mert jövedelmezőbb mindenhol a világon. Mi ebből fizettünk sok mindent, és a nyugdíjasoknak a dolgát és sok mindent, és itt megint elkapkodtuk a dolgokat és itt erről van szó. A világon egyetlen ország voltunk, ahol tíz éves munkaviszony után még nem is tudott munkaviszonyt igazolni végleges okmányokkal, csak két aláírással, szóval nem lett volna szabad, mert ha adok szociális járadékot valakinek, ugye amikor a tsz-szervezés megtörtént, akkor a tsz-ekre is kiterjesztettük a társadalombiztosítást. Nem dolgoztak tulajdonképpen a közösségben soha, hát persze kevés munkaidő, szolgálati idő után, kevés nyugdíjat, a nyugdíj átlagunkat rontotta, és akiknek fizetni kellett volna, ugye 40-50 évet ledolgoztak egy munkahelyen, vagy egy effektív munkával, azoknak meg nem lehetett a nyugdíját olyan szintre hozni, hogy tisztességes legyen. Ez kísért, ezeket fölismertük mi, csak akkor mi már tehetetlenek voltunk és kénytelenek voltunk változtatni. Jó, mondjuk /példának/ a bérrendszert! Nézze, a bérrendszernél van egy olyan tényező, amit sajnós még ma sem derítettek föl egész pontosan, illetve a következtetést nem vonták le és nem is lehet levonni. Hát a bérrendszernél is meghatározó, hogy a gazdaságnak az alapjai ugye, vagy vásárlóerő, beralap és van állóalap. Ennek az egyensúlynak megfelelőnek kell, hogy legyen, és akkor közelednek. Az állóalap az olyan, mint minden szocialista országban, hiány-gazdálkodással küzd, hiányokkal küzd az az állóalap... beralapon így van, ennek az összhangja meg kell, hogy legyen, és már meghatározza, hogy mennyi az állóalap, meghatározza a beralapot. Akkor tessék, ezt megint egyedül nem tudjuk kifizíteni, nem tudjuk fölszámolni. Itt megint a rendszernek, hogy szóval az a képesség, hogy itt '56, meg '68, meg '70, meg '80 tanulságát levonni és megnézni, hogy hol követtünk el hibát, az elmélet meg a gyakorlat mikor vált ketté? Mikor járja a külön önálló útját? Nézze, én is a Kádár elvtársat nyaggattam, hogy lehet, hogy hülye voltam, lehet, hogy nincs igazam, és lehet, hogy tényleg nem volt igazam. Nem lehetett volna megcsinálni, de megpróbáltuk, hogy üljenek le a szocialista országok vezetőivel tárgyalni. Ne homlokcsókkal, ne protokollal, ne megnyerő szöveggel, hanem vegyenek elő 5-6 konkrét kérdést, mert azért a válságjelek, az első válság jelei /már megvoltak/. Az olajár-robbanásnál tudtuk, hogy miről van szó. Üljetek le, és nézzétek meg, hogy mi van, és mit kell csinálni. Ne a maradandót, hogy itt csináltuk és itt is fogjuk csinálni. Ismertük a gondokat máshol is. Azt hiszi, meg tudtuk csinálni? Nem tudtuk megcsinálni. Az „Öreg” nekem elmondta, hogy: „nézd, jól van, majd fogom javasolni – még a Brezsnyev időben, akkor kezdtük – Moszkvába elmegyünk. Most elmondom neked, hogy fog ez lezajlani, és akkor vond le, hogy akkor mégis mi az értelme a dolgoknak. Amit te mondasz az jó, persze, hogy jó, Brezsnyevet az apparátus fölkészíti, Brezsnyevet odahívják, Brezsnyev föl fogja olvasni, azt sem tudja, mi van benne, hát elnézést, nem kegyeletsértés, de ismerjük a gyakorlatot. Akkor majd felszólalnak, hogy ez meg az meg amaz, én majd negyediknek és a... volt szó elvtársak, hát most úgy

mondom szó szerint, hogy Gáspár nekem nem ezt mondta: „Az, hogy az öt kérdést vitassuk meg. Mit gondolsz, hogy ebből lesz akkor lesz ebből valami, akkor majd azt fogják megvitatni? Azokat az eleven kérdéseket, amiről szó van? Ez a szocialista tábor kvalitását jelentené, ugye? Itt gondokról beszélni, bajokról beszélni? Hát nem lehet, nem szabad.

Kérdés: En újra szeretném föltenni ezt a kérdést. Próbáljon meg visszaemlékezni 1982-83-ra, amikor a válság először jelentkezik. Akkor Önök a legfelsőbb politikai vezetés tagjai, akik valamilyen módon csak kellett, hogy konkrétan reagáljanak a válságra. Nem vettek róla tudomást?

Válasz: Itt fizetésképtelenség formában jelent meg a válság. Nagyon tömören az a gond, ami létezett, van és lesz is. Akkor kalapoljunk arra, hogy ezt kivédeni. Egészen biztos, hogy már akkor, ha a vezetés „egyenműbb” lett volna, mondjuk differenciáltabb, „egyenműbb” és differenciáltabb, az ügyre, a jó ügymenetre /tudta volna/ fordítani az összes gondot és friss energiát, akkor már elő kellett volna venni, azt is, ami már feszített. Az ellenzék már jelentkezett, és megfogalmazta gorombán, szamizdat formájában azt, amiről PB-ben már nem egyszer beszélgettünk. Ezt kellett volna társadalmi méretekben jobban kezelni, és igenis /bevinni/ a másképp gondolkozó emberek véleményét a politika alakításába és formázásába, ... mert a szükségességét éreztük. Ugyanakkor volt egy ijesztgetés is, hogy ezek szocializmus-ellenesek, ezek a szamizdat formájában megjelenő írások. Tehát ezeknek a keretbe való szorítására nagyobb energia fordítódott, mint arra, hogy mit értünk el. ... Nézze, ez is fölsimert, nagyon korán fölsimert dolog /volt/, mert már '59-ben, '69-ben, '70-ben éreztük. Megvan írásban is, mert leírtam, ki is nyomtatták. Most egy kicsit arra kérem, hogy akár ki is kapcsolhatja a magnót, mert tényleg... Úgy nem lehet egy társadalmat vezetni és nekem a példám olyan volt, hogy az MSZMP most olyan párt /lett/... Két alapvető gondunk volt nekünk mindig és van még a szocialista országoknak. Ez a párt olyan és így a vezetés olyan, mikor csak egy pólusú a vezetés, mint az a futballcsapat, ahol mondjuk a kapitány vagy a vezéregyeniség akarja a szögletet is rúgni, de aztán ő akar beszaladni, fejelni és ő ki is akarja védeni. Szóval ilyen egycsatáros rendszerrel nem lehet dolgozni.

Kérdés: Na de hát, ha ezt látta, meg látták akkor, ezen miért nem lehetett változtatni? Hogy mégiscsak egy ilyen egycsatáros rendszer marad sokáig változatlan, de úgy, hogy a csapat tagjai is kemények maradjanak.

Válasz: Nézze, nem tudom, hogy maga volt-e már olyan helyzetben, akár az egyéni életében, akár a kisebb közösségekben, a munkahelyi közösségben, hogy jó, vannak meglátásai és mondja, mindenkinek tetszik, mert jópofa, igen, igaza van, jó, de aztán minden marad a régiben. Jó, én is mondtam, meg mások is mondták, hogy ez így nem jó.

Kérdés: Semmi eszközük nem volt arra, hogyha úgy érezte azt, hogy biztos volt abban a gondolatában – például akár az adósság kérdésében vagy a személyi kérdésekben –, hogy a döntések meghozatalában egy másik alternatíva érvényesüljön?

Válasz: Most magamról beszélek, egészen biztos, hogy bennem is volt valami szervilizmus a Kádárt illetően, hogy én mondom, ő mondja, hát akkor biztos nem nekem van igazam, neki van igaza. Az esetek többségében tényleg úgy tűnt, hogy neki van igaza, és nem vont kétségbe. Nézze, egyet lehetett volna csinálni, azt, amit Marosán csinált. Marosán sem ismerte fel, hogy mi itt a fejlődésnek a gátja, stb., inkább ilyen személyes /reagálása volt/, hogy ezért lépett ki. Hát azt hiszi, hogy nekem nem fordult meg a fejemben és másoknak sem? Komócsinnal még éjszakákat sétáltunk együtt ugye Moszkvában, ő egy eleven eszű, értelmes ember volt. Ő is a maga... , hát akkora tehertétellel, amit mi összeszedtünk elméletet ebben a mozgalomban is. A régi élményeink azok inkább elhalványultak, holott azt kellett volna inkább feleleveníteni. Ennek a mozgalomnak voltak olyan értékei, ami sajnos kilúgozódott inkább, intézményessé vált a rendszer. Nem egyszer jutottunk arra a következtetésre is tizenkettőkor, hogy innen aztán el kell menni és át kell adni a helyünket, de négy órákor megint észhez tértünk, hogy hát nem lehet, nem...

Kérdés: De a következő lépés nem jutott Önöknek eszébe? Ha én úgy érzem, hogy nem vagyok alkalmas arra, hogy ezekben a döntésekben biztosan vegyek részt, akkor én kilépek a rendszerből. Mi az, ami visszatartotta 20 éven keresztül, vagy 25 éven keresztül, vagy 30 éven keresztül bizonyos személyek olyan lépését, hogy kérem, próbálja meg helyettem más.

Válasz: Nézze, a hatalomnak a nábobja az olyan, hogy ez bizony nagyon súlyosan terheli az egyéniséget. Arról lemondani, ahhoz nagyon nagy egyéniségre van szükség, és minél kisebb valakinek a kapacitása, annál inkább hiányzik ez a vonása. Nálunk a kontraszelekció érvényesül, az önismeret nem volt kötelező tantárgy, senki számára, hogy azért vizsgálja felül saját magát. Még valami: nézze, ugye a természetes utánpótlás... nem volt mélyebb merítésű, nem volt ilyen merítés. A kontraszelekció fölmerült énbennem is, gazdaságpolitikai munkáim, funkcióim erőszakoltak voltak, /gyakran gondoltam/ hogy nem csinálom, ezt nem lehet jól csinálni. igazándiból nem is tudtuk, hogy mit kell csinálni. Volt törekvésünk, volt szándékunk, és volt ami bevált, ami ennek a rendszernek a fényét tényleg egy kicsit megcsillogtatta, de egészében véve azt a korrekciót, amit le kellett volna vonni 20-30-35 év után, hogy az elmélet meg a gyakorlat, hol látszik szétválni. Erre nem volt meg a szellemi kapacitás, és higgye el nekem, hogy ma sincs meg a nemzetközi kommunista mozgalomban, amelyik képes ezt felismerni és jó elemzéssel azt a 3-4 korrekciós vonást tudjuk markánsan meghúzni, amivel ezt a rendszert működőképesse teheti, vagy tehetjük, nem volt meg. Ma sincs, meg vagyok győződve róla.

Kérdés: Itthon sem?

Válasz: Itthon sem. Én is abból indultam ki mindig, és most magamról tudok beszélni, mert nem tudok senkinek a bőrébe bebújni, hogy a gazdaságpolitikai funkciókról én magam önként mondtam le, hogy nem nekem való, nem tudom csinálni. Mindig az volt a baj ám, hogy aki a párton belül kulcspozícióba került – mondjuk mint egy titkár egy szakterületet felügyelt –, azt hitte, hogy akkor ezzel annak a szakértőjévé is válik. Nagyon hamar rájöttem, mert engem a mozgalom tanított '35-től, Moszkvában '53-ban végeztem, '53-ig még tanítottak, azért nekem is vannak fogalmaink dolgokról, de megállt az ész, mert – a régebbi ismeretek meg a maiak, meg az elmélet torzulása a gyakorlatban, stb. –, ezek mind olyan összetevők voltak, hogy az eszem megállt. Itt nem szabad felelőtlenül olyasmit csinálni, amivel az ügyet nem tudom előre vinni. Uralkodni lehet, meg parancsokat osztogatni, de nem... Akkor ismertem az utánpótlást, mert az is ... nagyon sokat jelentett... Mondtam, hogy Moszkvában Gorbacsov...is, ha nem kerül gólhelyzetbe, akkor nem tud gólt rúgni, hát helyzetet kell teremteni rá.

Kérdés: Miért nem volt itthon merítési lehetőség?

Válasz: Mert ilyen zavara volt a rendszernek. Ilyen zárt volt és mondom, ez az intézményesített rendszernek az egyik fogyatékosága. Úgyhogy a jövőt kutatva jól fel kell itt deríteni, hogy tényleg hol vannak az alapvető tévelygések, meg félreértések, meg az elmulasztott lehetőségek használása satöbbi. Így a témával rekonstruálni úgysem lehet, de abban segít a történelem megvitatása, megkopogtatása, hogy általában a jövőt illetően ezek a hibák ne ismétlődjenek meg. ... Tehát még egyszer mondom: meggyőződésem szerint az alapvető, hogy mintegy alaptörvényként a párt egész tevékenysége a /fontos/. Most már komplikáltabb lesz a dolog, mert hát több pólusú lesz ez a hatalom, és itt a többpártrendszer és a többi, egészen biztos lesznek jó vonásai. Ha megint nem a hatalomért folyik a harc, hanem az ügy javításáért, amihez sajnos azért ezt is ismerjük, azért történelmileg a tapasztalatokat, akkor / az a kérdés/, hogy a szocialista társadalomban rejlő lehetőségeket kihasználjuk-e, igen vagy nem. Ez a társadalom elvetendő, megjavítható vagy nem javítható meg? 1980-ban ... hazajöttem Varsóból, még Kuba előtt el kellett mennem Norvégiába, ott volt egy nemzetközi értekezlet és a sajtókonferencián megkérdezték az újságírók a véleményemet ... a magyar, a csehszlovák, vagy a lengyel munkásosztály... ill. magyar-csehszlovák, magyar és aztán a lengyel munkásosztály ... Ez még nem szocializmus. A szocializmusnak ennek a válfajából kiábrándultunk, de nem a szocializmusból. Még a példa is olyan volt, hogy elválnak, mert ugye el szoktak válni a fiatalok, az a fiú, aki kiábrándult abból a konkrét nőből, mert már ott volt a tartalék, másnap már megnősüljön. Hogy merem én azt kijelenteni, hogy a szocializmust nem tudják a lengyel munkásosztály...

Kérdés: Nos, akkor azt, hogy mi az „igazi” szocializmus, azt ki mondja meg? A szovjetek, a románok, a lengyelek, a jugoszlávok, vagy ki?

Válasz: Nézze, azért mi is nagyon sokat kaptunk, nem kell azért ezt túlkompenzálni. De jellemző az, hogy itt két nagy dologban volt /egység/ – és megint nem azért, hogy a szocializmust hogy lehet jobba tenni, hanem hogy formai dolgok hogy érvényesülnek együtt, – hogy mutassa az egységünket. Egyrészt, hogy a pólus érjen össze még jobban, a párt első titkára legyen az államelnök is. Abszurd dolog. A feudalizmusban ezt már kipróbálták, míg a rendszer meg nem erősödik, az Egyház is, meg a világi hatalom is egy töről fakad, ugye a király lesz az egyházi főnök is stb. ... Ahogy a rendszer már egy kicsit megerősödött, akkor már nem demokratizáltunk, hanem jobban centralizáltunk. Mi nem vettük a lapot, nem lett az első titkár és mit kaptunk érte? Mit kaptunk ezért, micsoda dolog ez? ... Ez a jó, hogyha együtt van, tehát ugye a párt legyen a megrendelő, a fölhasználó, a kivitelező, minden a pártfegyelem. Azt mondtam, hogy nem tudtuk, hogy mit kezdünk a párt vezető szerepével. Ez volt az az egyik ütközőpont, a másik meg az, hogy már Románia is Szocialista Köztársaság, Jugoszlávia is, a Szovjetunió a kommunizmust építi, Csehszlovákia is, ..., és itt ennek nagyon nagy ára lesz. Ezt is létrehozta a történelem, hogy elvtársunkat volt szerencsém megismerni, nem minősítem, csak mondom, ő kitalált dolgokat... Nem sokáig volt, aztán amikor találkoztam vele... Azt mondjuk még mindig, hogy ez egy átmeneti társadalom, aminek vannak ilyen és ilyen /dolgai/.

Kérdés: Hadd térjek egy kicsit még vissza erre. Amikor felismerték a „gondokat”, ahogy Ön mondta, vagyis megjelentek a válság első jelei, nem kezdődött el egy ujjal mutogatás a politikai vezetésben? Nem kezdődött el egy olyan, hogy akkor most, kik a felelősök? Hogy X, Y, vagy Z felel azért, hogy ez az ország ilyen helyzetbe került?

Válasz: Nem. Legalábbis itt a felszínen nem. A Politikai Bizottság meg a KB is abban egységes volt, hogy jó, hát ez van, de nem személyek hozták létre, hanem ezt a párt hozta létre, ami jó azt is, meg ami rossz, azt is ennek a pártnak köszönhetünk, mindent.

Kérdés: Végül is egy meghatározott kör kezében volt a döntés lehetősége, ez a meghatározott kör jelentette a pártot? De megfogalmazódott az, hogy a saját felelősség milyen?

Válasz: Hát mondom, hogy amikor már ez a felismerés megvolt, hogy át kéne gondolni, akkor jött az a nyomás, hogy fedezet jobbról, és akkor ez is bezáródott. Tehát ez ellen védekezni és védeni kell azt is, amit már nem lehetett védeni.

Kérdés: Milyen nyomás, és milyen jobbról?

Válasz: Ez a bizonyos ellenzéki kör, stb.

Kérdés: A párt vezetésén belül nem volt valamilyen nyomás? Vagy ebben a kérdésben teljesen egységesek voltak?

Válasz: Egységes volt. ...mint ahogy már kiderült, mert hogy azért elkezdték szervezni ezt a Demokrata Fórumot is, és még oda vezetett, hogy e beszélgetés témája hát ...

Kérdés: Akkor ezek szerint egy válságos helyzet felismerésével kapcsolatosan egységes volt ennek az elsőszintű vezetésnek a véleménye, vagyis a Politikai Bizottságnak. Emlékei szerint nem volt vita sem? Ennek mi lehetett az oka? Senki nem mérte föl, hogy miről van szó, vagy pedig egységes önvédelmi reflex, hogy ne mondják, hogy rosszul csináltuk?

Válasz: Nem, ez ellen már egy ideje volt már ellenállás, hogy szóval, hogy nem szabad a helyzetet /lebecsülni?/... Komolyan, igazándiból, soha nem volt az a nagy elhatározás, hogy az MSZMP szembeszálljon a dolgokkal, a tanulságokat levonja, az tanulságait is korrigálja. ... Ha egy társadalom egy pólusú, akkor nincs neki szüksége erre, ..., amire szüksége lenne, és nincs meg az az intézményes rendszer, ami hát időben figyelmeztetne, hogy halló, ..., szóval, nincsenek garanciák, nem volt és nincs, egyszerűen nem voltak, és nincsenek garanciák még ma sem. Hát most /konkrétan visszatérve/ a dologra, nahát, ez már azon a helyzeten nem segít. Úgyhogy abban a helyzetben úgy lehetett volna ... annak a vezetésnek az utat meghatározni, hogy közben ugye a tömegelégedetlenség is olyan volt, meg az ellenzék, ami úgy felerősödött, hogy inkább itt az önvédelmi rendszer reflex működött, és nem az, hogy gyerünk, ... és a vezetésellenes hangulat is tényleg működött. Mesterien csinálták, én azt sem mondom, hogy rossz szándékkal csinálták, de jó, ezt nem..., de volt most egy éve ez a pártértekezlet, én is végigtanultam, mert biztos voltam, hogy így lesz, ahogy lett, írásba mertem volna adni. Több PB-tagnak mondtam, már az első nap a borítékban... ők aztán mondták, ... ha jószok akarnánk lenni, hozzád mennénk, mert már te tudtad, hogy ez lesz a vége. Na, most miről is volt tulajdonképpen szó? Arról, hogy a dolog öntörvénye olyan, hogyha valahol nem mozgatják, ott nem mozgatják az eseményeket, ahol mozgatni kellene az eseményeket, ott utat törnek maguknak. ...itt előbb kellett volna lépni..., és ez a vezetés megérdemelte a fricskát, megérdemelte, mert nem volt fogékony a dolgok iránt... Nem tudom, hogy 1985-86 után lehetett volna-e módja ennek a régi vezetésnek bár lett volna módja azokat a korrekciókat elkezdni, amire éppen szükség lett volna, nem tudom, de azt hiszem, hogy itt már az idő túlhaladta az embereket... Ha csak egyedül jelentkeznének ezek a válságjelenségek, akkor azt mondanám, hogy ... a szocialista országok közül minket még legkevésbé mi vagyunk /bajban/, de ez nem menthet bennünket...

Kérdés: Most amit Ön mond, hogy nem jól mennek a dolgok, ezt tudta már 10 évvel ezelőtt is, vagy 15 évvel ezelőtt is?

Válasz: Hát mondtam is, de nem talált visszhangra, nem talált ..., hát akkor megint az, hogy honnan veszem én a bátorságot, hogy én tudom, és a környezetem az nem ért meg engem. Mondom, hogy nincs igazad, ennek így kell lenni. Hát minde-
nütt így csinálják, a Szovjetunióban is így csinálják, és akkor honnan veszem a bátorságot, holott nekem a lábamra tapostak nagyon sokszor, mert tessék, kihirdet-
ték, hogy a szocialista társadalom valamelyik vonásában ... ott van kinyomtatva. Ugye azt mondjuk, hogy a hatalom a munkásosztályé, és érdekes módon a munká-
sosztályt a párt szolgálja. Ugye a munkásosztály az uralkodó, és ő a szolgálója, a parancsolója a pártnak. Ez egy ellentmondás, így egy ellentmondás. Ez egy nagyon
merész érdek, de kész, el is volt intézve, hogy azért gondolkozzunk komolyan. Ez egy improvizált dolog, hát ez nem megalapozott, csak így kijelenteni. ... Nyil-
vánvaló, hogy az ember sok ideig ..., és nézze, az is igazság, hogy nem szabad
10-15 évig maradni egy funkcióban sem. Ez is felismerés, én fölismertem már
régén, azért mentem el a KB titkáráként, azért mentem el SZOT főtitkáráként, nem
szabad hosszú ideig maradni, ha zseni is valaki. Nem szabad, mert eltömi az utat,
meg nem, már rutinná válik. Rutinná válik a dolog, már rutinná, és megalkuszik az
ember. Még van 5 évem a nyugdíjig, vagy már most... Szóval ez így nem megy.
Tehát ami a mozgalomnak a mozgatóereje, hogy konszolidált viszonyok között csak
konszolidált módszerekkel lehet dolgozni, ez hamis. Velejéig hamis. Ez a gondunk,
szóval az egyik legnagyobb gondunk. Igen, a konszolidált viszonyok között is
most... magam, igenis forradalmi módszerekkel kell mindig dolgozni, keresni a
jobbat, az újat, az előrevívőt. Ami tegnap jó volt, az ma már nem jó, ami ma jó, az
holnap nem használható, tehát ami '45 után megvolt még egy darabig, '56 után is
egy darabig, lázas kutatás, hogy hogy lehetne jobban csinálni, az most nincs. ...
A rendszer konszolidálódott, és akkor úgy beállt minden a helyén, megvan a lakás,
be van rendezve, most már ebben csak élni kell. Tehát az a berendezés is, mert jó,
meg minden, stb. de szóval jó, jobb, de nem, mert szóval kiesett a játéktérből.

**Kérdés: Én mindig a Politikai Bizottságra kérdezek rá, de ez azért van, mert
végül is az ország sorsát mindenféle területen a PB-üléseken döntötték el, a
kimenetelük a Politikai Bizottságon belüli erőviszonyokon múlt. ... Amikor
döntés előtt voltak, Ön személy szerint kikkel beszélte meg azt a témát, amiben
a következő PB-ülésen dönteni kellett?**

Válasz: Igen. Nekem az életem minden fázisában volt /valami/. Hazajöttem Moszk-
vából. Én '57-ben kerültem a Politikai Bizottságba, illetve '55-ben abban a válsá-
gos időszakban, amikor a Rákosit leváltották, akkor hárman kerültünk be a PB-ba
'56 nyarán pár hét elteltével a Kádár és (?). Én '57-ben kerültem be az MSZMP
PB-be, nagy kérdéseket kellett eldönteni, és én is mindig magamat kontrolláltam,
és hát azokat, akik a legközelebb álltak.

Kérdés: De kikhez állt legközelebb?

Válasz: Hát most mondom. Ugye, a régi barátaimhoz, konzultáltam a Fockkal, az Aczéllal, konzultáltam Komócsinnal, aztán később a Benke Valival is, együtt jártunk iskolába. Mintegy magamat kontrolláltam, stb., stb. Hát azért én arra vigyáztam, hogy megtanultam tényleg, hogy egy ilyen frakció jelleggel valamit megbeszéltünk, vagy összebeszéltünk, mert azon soha nem vettem részt, én mindig ott voltam, ahol a véleményemet valahol el kellett mondani jól, vagy rosszul. Aztán később ez a kör szűkült, aztán bővült, ugye akkor kiesett, aztán jöttek az újabbak, azok után jött a Havasi. Vele is próbálkoztam, mert ő is azon a területen dolgozott, ahol nagyon sok szál kötött bennünket össze, és akkor ugye megint szűkült a kör. Az ember látja, hogy hol van fogadókészség, és hol őszinte a szándék, és tényleg a véleményét mondja, és nem taktikázik. Sajnos ebben a mozgalomban ez a taktikázás is valahogy úgy divattá vált, saját arculatot itt megőrizni, nem fölfedni, szóval megvan ennek a ... kiteljesedett válságnak azért megvannak a konkrét okai, amiket azért emberek idéztek elő, nem természeti csapás. És nem a szocializmus, mint eszmerendszer a felelős ezért, emberek a felelősek, és a magam felelősségét is ebbe bele kell érteni.

Kérdés: Akkor újra szűkítettük egy kicsit a kört. Milyen nevek jelennek meg az Ön környezetében, akikkel konzultált, vagy akiknek a véleményére adott?

Válasz: Na most nézze, mondja meg őszintén...

Kérdés: Olyan nehezen mondja ki a neveket?

Válasz: Nem szeretem.

Kérdés: Értse meg, hogy ez nem személyeskedés, mert mindenki önmagában valamilyen módon ebben a politikában egy intézmény részét jelentette, még akkor is, ha a Pol. Biz. volt önmagában a csúcshintézmény. Én nem hiszem, hogy ez személyeskedés lenne.

Válasz: Nézze, amikor ezek a válságjelek mutatkoztak, és is a Kádár elvtársat ösztökéltem odáig, hogy a PB-t is föl kell frissíteni. Aki már ott van x éve, azért le tudtuk mérni magunkat, meg másokat is, hogy ki mire képes. Én is nem egyszer javasoltam, hogy frissítsük fel a PB-t. Hogy velem soha ne legyen gond, én öt évvel vagyok /túl a nyugdíjkorhatáron/..., velem sem legyen gondod, holnapután én is kész vagyok menni, és ezt sem szabad már tovább húzni, meg azt sem szabad. Hát például a Biszku nekem régi, gyerekkori barátom. Jó értelemben vett barátom, elvtársam, úgyhogy egymással szemben dolgoztunk, ő a 40-ben én meg a 41-ben, vele szemben ültem.

Kérdés: Biszku, aztán?

Válasz: Aztán a Németh Károly, aztán Óvári, szegény, tisztességes ember az Óvári tényleg, mert hát ha az országban volna egy olyan funkció, hogy tisztességesen rá lehetne bízni a kassza kulcsot, a nemzeti listát, őrá rá lehetne bízni. De hát ő egy gyufaszálat nem tudna szegény keresztbe tenni. Egy nagyon megbízható, tisztességes, rendes ember, de hát ez még nem elég, ez egy követelmény, de ide nem elég. Ugye, aztán Biszku leváltásánál, engem megpiszkált a Kádár elvtárs, és kikérte a véleményemet, hogy a Biszku leváltása után kit /javasolok/, és akkor a Németh Károly legyen-e? Én vitatkoztam vele, mert mondom azért „nézz oda, helyettesnek lehet, de nem utódnak, te pedig arra gondolsz. Ezen vitatkoztunk. Ő mondta ezt, én mondtam azt. Elmondtam mi az ő véleménye, hát akkor én is elmondtam, hogy mi az én véleményem, és hogy szerintem fiatalabb ember kellene, stb. De hát nem örök megoldás, maradna egy pár évig, hát aztán maradandó lett a dolog. Aztán amikor volt ez a nagy körforgás. Ebben éreztem én is a felelősségemet. Ami ennek a vezetésnek a tekintélyét nem öregbítette, mikor Lázár volt a miniszterelnök, és főtitkár-helyettes lett, Németh meg az Elnöki Tanács elnöke, és a Havasi meg a budapesti titkár. Ezzel aztán abszolút nem értett egyet, persze aztán én is vitatkoztam, hogy nem szabad, nem lehet csinálni.

Kérdés: Ezek szerint tulajdonképpen az egy természetes gondolkodás volt, hogy felhangoznak ellenvélemények, vita van, de végül is az „Öreg” dönt. Ez természetes, hogy az ő véleménye igaz?

Válasz: Összefoglalja, és akkor fölteszi, hogy akkor szavazzunk, vagy ki ért vele egyet. Volt idő, amikor én kértem a szavazást. Akkor kérném szavazni. Akkor szavazzuk meg.

Kérdés: De az milyen ügy volt?

Válasz: Akkor kapcsolja ki, de ne, kapcsolja ki, de tényleg. ... Amikor volt az a körforgás és akkor szólok a Havasinak és ... /Itt a magnó ki volt kapcsolva egy ideig! ... Veszprém megyei elsőtitkárt nézték ki ... Tehát ez az, hogy nem voltak soha sorba az utódok. Mert arra gondosan vigyázott mindenki, hogy ne legyen utóda....

Kérdés: Akkor arról volt szó, hogy maradjon Németh Károly?

Válasz: Nem, maradjon Havasi. Havasi, és akkor néma csönd, és akkor mondtam én, hogy bocsánat, ... ez a gazdaságpolitika csődje, ami itt van. Azért ő exponált helyen volt, és az egész hitelfelvételbe, stb., stb. Nekem változatlanul az a véleményem, neki is elmondtam, meg hogy mások fölverték, mi meg visszafizettük, nem szabad. Úgyhogy most már indok van, de az lett, de ebben én sem voltam határozott..., de abban igen, hogy a Kádárnak az egy borzasztó terhelése

ennek a rendszernek, hogy... Szóval erre sincs garancia, hanem arról van szó, hogy van-e valakinek annyi esze, hogy konkrétan... Garanciát kell adni, és nem a személyes mit tudom én, hogy van-e valakinek esze, és akkor kimondja, és akkor másképp lesz, hát intézményes garancia kellene, de azok nincsenek sajnos. Na, most aztán így szavazásra került a sor, és aztán... Nem, aztán mindenki elmondta a véleményét, mert akkor nem szavazás, hanem mindenki elmondja a véleményét, és azt szavazásnak fogjuk fel. Az volt a javaslat, hogy maradjon, csak..... Hát itt, nézze, megint az van, hogy én látom a másik láncot, jó, ez volt egy vélemény, most ha akárkinek a véleményét, a káderokét összehasonlítom, nem azonos fajsúlyúak. Hát ilyen volt a testület.

Kérdés: Akkor hogy szavaztak?

Válasz: Hát ebben az esetben éppen az, hogy nem szavaztunk, és ugye mindenki elmondta a véleményét, és akkor 9-en szavaztuk meg, és 3-an, hogy maradjon.

Kérdés: Ez régebben is előfordult? Úgy 15-20-25 évvel ezelőtt?

Válasz: Igen, előfordult. Régebben is így volt, és ha szavazásra tettük fel a kérdést, akkor mindenki szavazott.

Kérdés: És ha Kádár János ezt támogatta volna eredetileg, hogy a Havasi maradjon?

Válasz: Igen. Egy szép, mániákussá téve, ... az új, ismeretlen emberek... hiába, ezért mondom, hogy óriási, hát ezt úgy mondják paraszti közmondással, hogy „Egy nagy embernek nagy az árnyéka is.” Hát ezzel ő is így van, de a gyöngéje, és azért jó az együttes, hogy a gyöngeségét ugye gyöngíteni, és erősíteni azt, ami az ereje. Nem érvényesült, és talán a mi esetünkben a Kádárról el lehet mondani, hogy „az első az egyenlők” között. Ezek nem csak olyan szép szavak, hát szóval ez nem egészen így van. Nem mindig az a vezető aki ... a dolgokhoz ért, ... nem markánsabban rajzolódnak, vagy formálódnak a dolgok, hanem a környezet is teszi, tehát ezért megint az első számú vezető a felelős...

Kérdés: '85-ben, ha az ismereteim jók, Ön volt a jelölőbizottság elnöke.

Válasz: Igen.

Kérdés: Hogyan működött akkor ez az egész?

Válasz: Az nagyon tisztességes jelölés volt, tényleg tisztességes jelölés volt. Nem volt a Politikai Bizottságnak és a Központi Bizottságnak irányelve, csak olyan, hogy a testületnek a – mit tudom én – 30-25%-át cseréljük ki.

Kérdés: A Központi Bizottságban?

Válasz: A Központi Bizottságban. A jelölő bizottságnak... én voltam a vezetője, tagjai voltak a megyei első titkárok, a Grósz, és hát én már elfelejtettem a nevüket, hát többen voltak, ugye területekről, meg szakterületekről voltak KB-tagok, és jelöltek is. Nézzék meg, 30-35%-át kicseréltük... Zalában is van, hogy ne maradjon ki, stb. 3-4 forduló után megint érvényesült ugye az a bizonyos /rendszer/... Kapolyit ajánlották a megyeiek, és ajánlották mások is, tehát nem a Kapolyi az egyetlen értelmes ember, ... csak nem a helyén, dehát nem a Kapolyi személye ellen van /kifogásom/, de a mi rendünk szerint többé-kevésbé demokratikus módon.

Kérdés: Szeretnék én rákérdezni, hogy '85-ben a PB nem változott?

Válasz: De változott, hogyne. Bejött Csehák Judit, a Grósz, meg még ki jött be? De biztos, hogy a Grósz és a Csehák akkor jöttek, és volt még egy.

Kérdés: Hát az én jegyzeteim alapján '87-ben jött be a Grósz.

Válasz: Nem, az nem lehet.

Kérdés: '85-ben, bocsánat, itt elcsúszott.

Válasz: A Csehák is akkor jött be, meg még valaki.

Kérdés: A Csehák, a Grósz, a Maróthy maradt?

Válasz: A Maróthy maradt, igen. A Hámori jött még, azt hiszem. Na de aztán testületen belül a kongresszusig, ... már érdemi erősítés nem /történt/.

Kérdés: Még egy emberrel kapcsolatos dologra szeretnék rákérdezni. Berecz János?

Válasz: Különböző vélemények voltak, és itt szubjektív vélemények voltak, és itt nagyon nagy szerepet játszottak nagyképűnek, törtetőnek, karrierista... Tehetséges, értelmes ember volt, az egyértelmű. Minthogy kiderült bizonyos erkölcsi, fogycatékos, de amúgy normális ember volt. Hát a törvényszerű az az, hogy egy testületben, egy mozgalmi, szervezeti mozgalom legfelsőbb testületében a testület nem igen van hatással egy emberre, hogy ez megint egy rejtély... De sajnos van órola is feltételezve (?),... Ez azt hiszem mindannyiunk hibája, mert nem törődünk vele, habár jellemet formálni egy 50 éves embernél nagyon nehéz, de nem hiszem, hogy mindent meg kell fizetni. A Bereczet én is figyelmeztettem nem egyszer, az hétszentség... Ami egy testületben létrejött, úgy is, mint elvtársat,..., hogy „te h.... vagy, hát figyelj már oda! Hát ne maradj ki éjjel, ha nappal alszol, itt nem lehet aludni, és ne csináld! Köszönj el, és kész!”

Kérdés: Az információk szerint bizonyos erők mögé csoportosultak. Most nem tudom, hogy valójában léteztek-e ilyen erők és személyek, akik abban gondolkodtak, hogy az „örökösödési háborúban” ő mindig ott jelent meg.

Válasz: A Havasit ő leírta, ő látta, hogy nem volt erősebb soha... Nézze, amikor Grósz megválasztása, és jelölése szóba került, ..., én is szorgalmaztam, hogy legyenek csak... Volt ilyen álláspont, aztán megváltozott. Ez is mutatja, hogy az „Öregre” azért hatást gyakoroltak. Hát ez nem egészen ilyen pártszerű eszközökkel ... /Tudnunk kell/, hogy a Berecz és a Grósz nagyon jó viszonyban voltak. Én – ezt ne vegye komolyan –, mindenképpen mellőzött /hozzájuk képest/... Nagy szövetség is volt közöttük, most a szó jó értelmében. Nem volt ennek semmi haszna, vagy kicsengése, én ezt éreztem, tudtam, mondtam a Berecznek, hogy: „most téged megkérlek, hogy menj el a Grószhoz, és beszélj vele, mondd meg neki, hogy nem játszottam ki, mert úgy van, ha a Berecz..., akkor locsog. Hogy meg fogják keresni... hivatalosan a lakásán. Mondd meg a Grósznak, hogy én kérem, hogy ne hülyéskedjen, hanem először hallgassa meg a javaslatot, és gondolkozzon el”, és... No elment, két nap múlva jön vissza: „Beszéltem a Karcsival, mondtam neki, azt mondta hogy érti, és... megfogadtuk a Karcsinak, hogy életre-halálra segítjük egymást”... A barátság, ahogy összekerültünk, az két ember... szóval, és aztán ez lett az ő bukásának oka. Én nem, szóval a mozgalomban orientálódtam, és különösen nem az egyéni érdeket néztem. Ő szívesen vette volna, nem beszélünk erről soha, ez az én /véleményem/... és lehet, hogy tévedek. A Grósz maradjon csak miniszterelnök, és egészen biztos, ez szemmel látható volt, hogy volt ilyen törekvése. Mondom, lehet, hogy most már rágalmazom, de tényleg nem kívánt módon, nem ez a szándékom, de én ezt láttam, és az események kb. ezt támasztották alá.

Kérdés: Most tisztázzuk, hogy nehogy félreértés legyen,... Ön szerint az lett a bukásának az eredménye, hogy a Pozsgay felé kezdett orientálódni, vagy pedig egyáltalán az, hogy hol ide, hol oda?

Válasz: Igen, hát erre nem tudok egyetlen választ adni. Az utóbbi egy évben azt tapasztaltam, és mindig gondosan kerültem mindenféle találkozást mindenkivel, én beszéltem a Grósszal néhány alkalommal, pontos idejét már nem tudom, de egy-két alkalommal Kádár elvtárssal is beszéltem, ... ha engem keresnek, akkor balhé van. Nem akarok, és most tudom, hogy milyen zaklatott a közvélemény, meg hogy polarizálódás folyik jobbra-balra, tehát én nem akarok nagyon konkrét választ adni..., csak a jelenségekből tudok ítélni, tehát az egyezségekről ugye Grósszal, hát ez lehetett a sajtó... csapódott, és a véleménye /fontos/. Hát nézze, azért ehhez is kell egy politikai érettség, a mozgalomban az is egy törvény, még az ellenség sem szereti azt, aki a véleményét /váltogatja/, vagy a véleményével egyetért, vagy nem. Változtassa meg a véleményét, mert az természetes dolog, konkrét esetekben.

Ott rám kérdeztek, hogy most, ha a könyvét megírnám, akkor most már másképp írnám meg. Ó, amikor megírtam nekik, az a helyzet volt, most azóta tények vannak, már más a helyzet. Ha most kéne írni, meg gondolkodni, hát azért nem azt jelentené, hogy másképp írnám meg, szóval ez nem jó. Személyi indítással nem lehet cselekedni, és nem jó... Ő a Grósszal az egységet fölírta, és szembekerült a Grósszal, ez csak föltételezés, mert lehet, hogy ebben nincs igazam, de úgy láttam, hogy a... , ez nem jó, mert azért ő is vesztes lehet, és nem állunk most olyan nagyon jól, hogy emberek csak úgy elkavarodjanak, akit lehet, meg kéne menteni. De hát ez most egy lett... sajnos.

Kérdés: Végül még egy dolgot hadd kérdezzek, és aztán megköszönöm, hogy ilyen sok időt fordított erre a beszélgetésre, mert eléggé fárasztó volt. Ha megpróbál egy kicsit visszamenni 15-18-20 év előtti eseményekre és döntésekre, úgy gondolja, hogy ez volt az egyetlen lehetőség az Ön számára, vagy lehettek volna alternatívák?

Válasz: Nézze, alternatívák biztos, hogy voltak... Valószínűleg lettek volna, merültek is volna, nem kidolgozva, de a folyamatokat el kellett volna indítani. Csak még egyszer mondom, hogy hamis módon saját lelkiismeretünk megnyugtanni, hogy... ez egy magyar átok, hogy rajtunk kívülálló okok miatt nem tudunk... a szükséges alapvető változtatásokat komolyan csinálni. Mikor nem volt még a Szovjetunióban az elmozdulás, mikor még mereven tartotta magát a görcs, ugye minden újítással szemben. Kína–Szovjetunió helyzete ugye olyan volt a szocialista tábor viszonya, és Kína viszonya olyan volt, hogy a jugoszlávok már zsákutcában voltak, mert az a világos, hogy az egyetlen egy járt út mindenből lehetett volna valamilyen példát meríteni, az járhatatlan volt számukra, mert nem volt érték. Tito bevallotta ezt, már Kádár elvtárs kíséretében, nem egyszer voltam ilyen találkozón, ilyen politikai munkában, amikor találkoztak. Én három alkalommal voltam, Tito beismerte, Kardelj beismerte, aki tényleg szellemi atyja volt ennek a munkás öngazgatásnak, hogy csak nincs bátorságom bevallani, hát ők látták, de hát mi tudtuk. Akkor mihez fogjon neki? Meg is volt ez a beszélgetés, mint kötetlen beszélgetés, még nem egyszer szóba került, hogy halló, hát akkor a folyamatokat el kellene indítani. Aztán mindig az volt a végkövetkeztetés, hogy ezen már nem tudunk változtatni, amire pedig szükség lett volna, és szükség van ma is, de azt a folyamatot biztosan nem tudtuk volna elindítani, egészen biztos. Tényleg a tulajdonviszonyokat most meg kell reformálni, mert tényleg félreértés volt reprivatizálni (?), vagy hétszentség, vagy üzemeket kellett volna bezárni... Mondja meg, hogy ki vállalja azt, hogy bezárni üzemeket, és legyen 300 ezer munkanélküli. Az ügy szempontjából ez szükséges lett volna, de hát abban az időben, ami volt a szocialista társadalmi viszonyok között, ilyen lépésre elszánni magunkat...

Kérdés: Ez egyáltalán fölmerült?

Válasz: Fölmerült, hogyné. Hát én a PB-ülésen szóvá tettem, hogy elvtársaim, azért én a szakszervezeti mozgalom egyik vezetője vagyok. Mondom azt, hogy akkor határozzuk el magunkat, és tényleg, és ha kell, akkor ne beszéljünk róla most már. Akkor állítsuk le, nézzük meg, tényleg ilyen szelektíven ezt nézzük meg, mert a szelektív fejlesztés hány éve van napirenden? Amikor konkrét lépésre lenne szükség, az más. A közigazgatási tudománytól is kaptunk aztán impulzust, hogy kellene csinálni, de hogy hogyan lehetne csinálni, arról nem. Nem kaptunk. Ez a másik nagy bajom. Ugye, most már 3-at, vagy 4-et mondtam. Öt ilyen nagy bajom volt. Valószínű, hogy a személyi kultusz szerepet játszott ebben, hogy a pártvezető szerepével nem tudott, és nem is tud ma sem mit kezdeni, hogy a szaktudományok... fejlesztésére, kibontakozására nem volt semmiféle igény. És el is sorvadtak. A szocialista gazdaságtan nem igaz, hogy milyen állapotban van, hát nem igaz, és nem lehet most már, ha tervszerűen irányított egy társadalom, ha tudományos alapon irányítanak egy társadalmat, hogy úton-útfélen ellentétbe került a saját világnézetével. Akkor hogy lehet tudomány nélkül, a tudomány eredményei nélkül dönteni alapvető kérdésekről? Nem lehet dönteni. Nincs közgazdaságtudomány Magyarországon. Nézze, én már elvoltam nemegyszer külföldön, és fölhasználtam az alkalmat, a mi gondjainkra is keresve az... ötleteket. Kértem, hogy ilyen neves közgazdászokkal Stockholmban, meg Oslóban, meg Londonban, meg Bonnban összejöttek, ilyen neves közgazdászokkal, akik annak a gazdaságnak a társadalmi mozgástörvényét ismerik nagyon jól. Kérdezem tőlük, hogy a válság idején, vagy a válságunk közepén mondják meg, hogy akkor a közgazdaságtudománynak itt Önöknél, Önöknek, mint akik a gond hordozói, van-e valami elképzelésük, és tényleg a gazdasági fejlesztést hogy lehetne megoldani... Hipotéziseik vannak, azt a kormány rendelkezésére bocsátották, felelősséget nem vállalt ez a kormány. Ez tisztességes beszéd. Hazajövet a Nyerssel, a Bognárral, a többivel, Csikóssal leültem, hogy gyerekeim, azt mondják, ezek és ezek a közgazdászok... azt mondják, hogy igazuk van. De az anyátok szentségét, ti meg olyan magabiztosan mondtátok a dolgokat, amiről ti is tudjátok, hogy nem jók. Ezek meg ilyen óvatosan..., pedig a tőkés társadalom mozgástörvényeit ők jobban ismerik, mint a szocialista gazdaság mozgástörvényeit, de hát ez is egy olyan óriási nagy gondja ennek a szocialista társadalomnak, hogy nincs fölkészítve... Szóval kidolgozott közgazdasági tudományt/kérünk/ ebben a helyzetben, mert amire most törekszünk, törekednünk kell, és a folyamatokat el kell indítani. Ez nem kiérlelődés, nem a szocialista társadalom rendszerén belül alkalmazható, ezek viszonyulások, néhány régebben alkalmazott módszerekre a tőkés viszonyokban. Biztos, hogy sok elme használható, de ez megint nincs átgondolva, még mindig nincs átgondolva. Nem is lehet.

Kérdés: Két kérdés merül még fel: Az egyik, amikor a személyi kultuszt említi, akkor mire gondolt?

Válasz: Hát én gondolok az egészre, ennek a megtestesítőjére, elsősorban Sztálinra és a mienkre a Rákosi személyi kultuszára.

Kérdés: Ennek az elmúlt 30 évben valamilyen módon Ön szerint valami maradványa volt Kádár elvtárs körül, vagy nem volt?

Válasz: Ő akarata szerint, nem volt. Őtöle, az egész mentalitásától ez távol állt, de hogy kialakult körülötte is egy ilyen személyi kultusz... Szóval nem azokkal a kel-lékekkel, amit ismerünk klasszikus módon, de ez már nem természetes. Kialakult, persze, hogy kialakult, de ez már nem az ő akarat szerint, nem az ő kívánságára, sőt, ő nagyon határozottan megtiltotta, fölháborodott, hogy a KB ülésen valaki elkezdte őt /dicsérni/... Úgy két évvel, másfél évvel, mondjam konkrétan: a Horn Gyula..., elkezdte ott dicsérni a Kádárt, és most meg..., jól fölháborodott, és mon-dta, hogy kérem, hagyják abba, ezt ne csinálják!

Kérdés: Most azért kell még visszatérnem Kádár János személyéhez, mert ezt Ön ki is mondta, hogy „az elsők az egyenlők” között szituációban, az rendkívül fontos, hogy kik voltak az ő közvetlen informátorai? Kik azok az úgynevezett, „szürke eminenciások”, akiket a közvélemény nem is lát, nem is informálódik róla?

Válasz: Hát, nézze! Ő kifejezetten karakterisztikusan, pragmatikus vezető volt. Fegyelmezett, nagyon nagy önfegyelme volt, és nagyon pártszerű volt a szó legtisztább értelmében. Ő felszínre hozott gondokat. A felszínre ő nagyon komolyan vette, neki nem volt ilyen másodlagosan hallható csatornája, aki összeszedje a véleményeket. Nagyon pártszerű eszközökkel dolgozott, nagyon pártszerűen. Azt merem mondani, helyenként ostobán pártszerűen viselkedett, most tényleg, abszolút objektíve mondom, hogy ő pártszerűen dolgozott. Azok a jelzések, amik a felszínre kerültek, ott aztán a környezetében eltorzultak, már fésülve lettek, már nem olyan kócosan kerültek az asztalra, és itt voltak azok az emberek, akikről beszéltem, hogy még akkor is azt mondták, hogy süt a nap, amikor az égen /villámlott/. Az utóbbi években már neki sem volt annyi ereje, hogy személyes benyomásokat és tapasztalatokat gyűjtsön, mert neki nagyon jó szeme volt, mert elment egy munkahelyre, ahol a lényegét nagyon jól meglátta, és ő tudta jól, hogy mi van ebben az országban. Tudta. Pontosan tudta, de nem voltak neki ilyen mellékútjai, nem voltak ilyen titkos tanácsadói, nem voltak neki sűgői, nem szerette az... állást. Ő szemtől szembe szeretett beszélgetni, még az ütközetben is... Szóval ő tiszta ember volt, ő olyan PB-tagokkal ült ott /sajnos/, akik..., hát olyan sokáig ott volt a PB-ban, mint a Kiss Károly, aki ennek az ellenkezője, és ott volt a PB-ben '56 után egy jó darabig. A személyi bosszú, és stb., nem volt benne soha, szóval ő tiszta

ember volt, mármint tiszta jellem, és tiszta ember volt. És a módszerei is. Az igaz, hogy az idő múlásával a hanyatlás jeleit nála is észre lehetett venni.

Kérdés: Az én ismereteim szerint Ön és Aczél György volt az, aki a PB-n belül a legközelebb álltak hozzá. Akikkel a legközvetlenebb volt a kapcsolata. Na, most megint nem csak ilyen formális, hanem informális szinten viszont például a Katona István gyakorlatilag az utolsó pillanatig szűrő volt?

Válasz: Közvetítő volt.

Kérdés: Közvetítő?

Válasz: Igen. Úgy nézett ki, de higgye el, hogy az egy optikai csalódás volt. Az „Öreg” egy ilyen hogy mondjam magának? Nem..., szóval nem dicsérő jelző, de nem is elmarasztaló jelzőket használt, ilyen pedáns agglegény módszerei voltak. Ceruzával írt, voltak neki ilyen egyszerűen megrögzöttségei, amit hozott magával, még 50 évvel ezelőtről. Ez a Katona gyerek egy nagyon tiszta és rendes ember volt, ez kitalálta, hogy az „Öreg” mit akar, és a környezetében ezeket a kellékeket, amire neki szüksége volt, ezt nagyon jól, tényleg gond nélkül /biztosította/.... Ha az „Öreg” mondta, hogy lesz itt egy megbeszélés, öt szék kell, akkor öt szék volt, és nem 4 és nem 6, meg kettőnek konyak kell, kettőnek meg kávé, akkor az volt... Tehát a Katonának ebben az volt a szerepe. A Katona nem volt egy nagy szellemi kapacitású. Az „Öregnek”... egyrészt, hogy torzítson ahhoz ő sokkal becsületesebb volt. Mert becsületes ember volt a Katona. Óriási tisztelője volt, és ez a reális látásmódját el is homályosította. Óriási tisztelője volt a Kádárnak, ezt még akkor sem mondta, hogy Kádár elvtárs tessék már odafigyelni, mert... Nem mondta, mert annyira tisztelte, ugye annyira maga fölött érezte a Kádárt, nem merte... Tiszta, tisztességes ember volt, és egyébként azt higgye el, hogy a Kádárt rosszra nem lehetett befolyásolni, jóra sem mindig, de rosszra nem lehetett befolyásolni. Azért mondom, hogy...

Kérdés: Csak mi a rossz, és mi a jó?

Válasz: Az adott esetben dől el, hogy mi a rossz, és mi a jó. Szóval..., mondom személyes bosszú senkivel szemben nem vezette. Neki volt véleménye, és ha meg tudta győzni, akkor vissza tudott vonulni a nézetével. Csak azt mondtam, hogy már kevés olyan nézet volt, amin vitatkozni lehetett volna. mert említi, hogy ugye Aczél meg,... hát jó, mi voltunk a legrégebbi munkatársai. Tényleg, valamilyen személyes kapcsolat is volt köztünk, korrekt, tisztességes, de ez a többieket nem menti föl. A tegnap bekerült PB-tagtól is elvárta volna, hogy mondja el a véleményét, nem mondta el a véleményét, egyik ebből a meggondolásból, a másik a másiktól. Tudom én is, rengeteg emberrel van nekem kapcsolat, meg mindenféle, hogy ilyen belügyi emberek a... Ha magára azért haragudtak, és azért is húzták le ennyire, mert hogy maga tudta volna a Kádárt befolyásolni, hát miért nem befolyásolta,

mert magára hallgatott csak. Mondom, ez tévedés! Az „Öreg” mindenkire hallgatott, akinek volt véleménye, mindenkire hallgatott. Hát lehet, hogy... az volt kívülről, hogy tényleg hát az Aczél meg én... hogy a mi szavunknak a súlya ténylegesen többet nyomott a latban, mint a többieké, mit tudom én, lehet, hogy ez van. Meg az igazság az is, hogy ez is érthető, egy Hámori Csaba, most mindegy, hogy kit mondok, vagy a Grósz Károly is bekerül a PB-ba, mondjuk '87-ben, '88-ban. Ők a Kádárról festett képet hozzák magukkal az ő óriási tekintélyével, és stb. Ő másképpen mond véleményt, nyomassza is a Kádár jelenléte, mint mondjuk az Aczélt, vagy engem. Mondjuk engem nem nyomasztott, én tiszteltem és tisztelem is, és míg élek, tisztelni fogom, hogy azért tisztelni kell, ez a lényeg. A többieket nyilvánvaló másnak meg soha effektíve nem volt véleménye, és az volt az egyik baj eddig, szóval a sokadik baj, hogy ezen mi nem tudtunk változtatni. Mi jó, mi rossz, ebben mi sem tudtuk az „Öreget” befolyásolni. A jóra sem tudtuk befolyásolni, hát szóval... a rosszra meg különösen nem.

Kérdés: Ha Ön '72-ben vállalta azt, hogy..., arra vegye rá Kádárt, hogy maradjon, akkor később nem merült föl, hogy kezdeményezze azt, hogy már eljött az idő, hogy menjen, mert váltani kéne?

Válasz: Szóba kerül. Az ülésen is szóba került, később is szóba került, a beszélgetéseken is szóba került, a '85-ös kongresszuson is szóba került, hát úgy is, mint régi munkatárs, régi PB, és mint jelölő bizottsági tag. Úgy beszélgettünk egymás között erről, mint hogy ez egy régi téma. Ő azt mondja, hogy „még vissza kéne erre térni!”. Igen, jól van, mikor, hol? „Hát most talán nem időszerű”. És annyiban igaz volt, mert megint nem voltunk felkészülve. Az, amiről '72-ben szó volt, a második alapvető feladat, hogy ezt el kell végezni, azért, hogy legyenek ott /alternatívák/. Hát mondja meg, maga ismeri a névsort, meg a viszonyokat ismeri? Hát maga tudott volna választani közülük?

Kérdés: De ezek szerint '72-ben ez ugyancsak s vágyak szintjén jelent meg, és nem történt semmi lépés, mint 1980-ban, vagy '85-ben?

Válasz: Nem, hát azért próbálkoztak. Amikor ő /Kádár/ mondta ki '85-ben, hogy most még nem időszerű, hát ő is arra gondolt. Ő emberekről nem mondott véleményt... elhamarkodottan soha. Nagyon, nagyon óvatos volt. Nagyon-nagyon tapintatos volt. Emberekről véleményt mondani, mert azért ő valamit mond ugye. Jó, hát nekem mondhatta, mert jó, bennem megragadt, és kész, jó éjszakát. De aztán hogy Kádár, ...akkor annak az embernek vége volt, hogyha valami rosszat mondott, ha rosszat, vagy negatív dolgot mondott. No, akkor az volt, hogy „akkor bekerül ide ez a Grósz a PB-ba, majd meglátjuk, hogy mi jön ki belőle”, stb. Hát ebben volt az, hogy most nem lesz időszerű, majd talán 1-2 év múlva. Tehát hogy most nem, az a '72-es elhatározás, vagy figyelmeztetés, vagy megállapítás, vagy megegyezés... nagyon vontatott volt. Ebben a vonatkozásban vontatottan

bontakozott ki. Tehát még egyszer mondom, hogy csak ez az egy-két ember jóakaratával, törekvésén múlt /volna/, akkor a fene megette /volna/. Még akkor is, ha az első ember törekvése, akkor is ennek nincs intézményes követelménye, meg garancia sem, hogy ez így történjék. Intézményesen nem változott meg ez a kontraszelekciós rendszer, ez maradt sajnos. Nálunk is meg másutt is maradt. Nem akarja... Láttam ezt a váltást, ők megcsinálták kulturáltabban, mint, ahogy mi, de nem jó. Nem akarok én senkit bántani, de hát ilyen Jakes-szerű embert 8-at tudunk volna találni gyorsan. Az nem megoldás. Igaz, nem olyan éles a kontraszt mondjuk, hogy olyan nagy különbség a Gustáv Husák, meg a Milos Jakeš..., meg a Kádár után jött valaki, hogy olyan éles lett volna az ellentét. Nem, nem oldottuk meg. Nem oldottuk meg, és még egyszer mondom. Ezért a vezetés megérdemelte ezt a fricskát, ami volt ezen a pártértekezleten, magamat is beleértve, és hogy ránk egy kicsit /rosszabbul hatott/... mint a többiekre. Na, most a többiekről nem is beszélek, mert ez természetes velejárója, hogy ilyen... a dolognak. Érthető, mert hát ott voltam, és a legrégebbi PB-tag voltam, és az is világos, hogy most már a jó szándék és a jóindulat volt az, hogy ott voltam, meg is mondtam neki, akkor, hogy a PB-tagok jöttek hozzám, hogy beszélj az „Öreggel”, és mondd meg neki. Mondom, hogy halló, talán az ülésen, talán ott mondanád meg neki? Hát micsoda dolog az, hát egy testületben vagyunk, álljatok fel, és mondjátok meg! Nem kell nektek tolmács, nekem, ha van véleményem, hát akkor elmondom.

Kérdés: Ez miért így merült fel? Nem merték elmondani? Félték?

Válasz: Azt, amit az előbb mondtam már, hogy betört egy új ember, de a Grósz az egy bátor legény, az nem egy kedves fiú, de máig öbenne is volt gátlás, most egy asztalnál ülünk, most aztán már... Sajnos ezek már nem jó iskolán nőttek föl. Ezt be kell látni, hogy a káderek egy része '45–56 közötti időszakban nőtt föl, és abból csak a rosszat tanulták meg abból az időszakból a személyi kultusz idején. Akkor bontogatták a szárnyaikat, aztán mondom, csak a rosszat tanulták meg, mert a jót nem, mert abban nőttek föl, és nekik az volt a példakép, és az volt a természetes, ami akkor volt, hát nem... Senkit nem sértegettek, de felsorolok neveket: itt van ez a Pullai Miklós, itt van ez a Borbély Sándor.

Kérdés: Miklós, vagy az Árpád?

Válasz: Árpád. Aztán ez a Nagy Richárd, még én Grósz is ebbe a csapatba sorolom, habár ő azért ebből kilógott, egy és..., nem is annyira fertőzött. Ezek mind elkallódtak, most a Grószról nem beszélek, de elkallódtak mind. Jakab Sándor stb., mind tehetséges, értelmes emberek voltak, aztán úgy szürkültek el '56 után, nem tudták ezt a fordulatszámot fölvenni, vagy nem tudták levetkőzni azt, ami rájuk rakódott a dolog természeténél fogva. Így alakult a helyzet. Nagyon sok, rengeteg értékes ember ment itt veszendőbe. Visszaemlékszem, hogy 1946-ban Kádár lett a Budapesti Pártbizottság első titkára, én meg osztályvezetőként dolgoztam ott,

abban a Budapesti PB-ben. Sokszor eszembe jutott, hogy a Budapesti Végrehajtó Bizottságot szívesen láttam volna '60-ben, '65-ben, '70-ben, meg '80-ban a PB-ben /képviselve/...

Kérdés: De ott kik voltak....?

Válasz: Losonczi Géza, meg ott volt a Széll Gedeon, ott volt a Földes Mihály, ott volt a Köbl, stb. ... Jellemző az, hogy ha valamelyik fölszólalt, mindig azzal értettem egyet, aztán meg azzal értettem egyet. Például olyan színes egyéniségek voltak, és tényleg egyéniségek, hogy ott aztán formálódott a politika, mert szószólói voltak. Mondom, '80-ban elfogadtam volna azt a Végrehajtó Bizottságot, de ők tönkrementek, a Losonczit tönkretették, a Széllt tönkretették, a Donáth... Szóval, jobbról-balról annyi embert, annyit beszélgettünk, hogy nem csoda, de csoda, mert azért... ez a mozgalom azért többet jelentett, mint ami a felszínen látszik. Itt megint nem az emberek jóindulatától függött, mert itt egy-két személy ezt nem tudja úgy intézni, ahogy kell, ahogy a szükséglet azt megkívánja, meg a hatalom etikája, logikája,...

Kérdés: Egyetlen és legutolsó kérdésem, mert nagyon elment az idő, bár boldogan kérdeznék tovább: ha végiggondolja ezt az elmúlt 15 éves időszakot, a politikai rendszer működésével kapcsolatban, van-e valami, amit még elmondana? Ami kimaradt esetleg, vagy én nem kérdeztem rá, vagy nem merült fel?

Válasz: Nézze, két dolog foglalkoztat engem, és már saját felelősségemet is beleértve. Nem is ez a lényeg, hanem a kérdés: hogy lehetett volna-e ezt másképp csinálni? Két dolog föltétlenül említést érdemel. Az egyik az, hogy konkrétan nagy erőfeszítést kell tenni annak érdekében, hogy az a bizonyos elemzés elkezdődjék a szocialista országok első titkárai között, amire szükség lenne. ... Jó, ez csak gondolat volt, de még addig sem mentünk, hogy ezt megpróbáljuk összehozni. Meg kellett volna kísérlni. Ebben az MSZMP ... ezt még akkor tudta volna kezdeményezni, és talán valami lett volna, ami ott volt. Ez az egyik. A másik pedig az, hogy időben nem voltunk képesek, meg nem is volt koncepció, bizonyos folyamatokat megállítani, bizonyos folyamatokat elindítani. Ez is terheli ezt a vezetést, és ebben a magam felelősségét is érzem. Úgyhogy ez föltétlenül volt.

Akkor még egyszer köszönöm a beszélgetésre fordított idejét!

Havasi Ferenc:

**„Emögött egy generációnak a rövidzárlata van,
amelyik nem tudott már váltani!”**

Kérdés: Az 1970-es évek elején érezni lehetett, hogy az 1968-ban megindított gazdasági reformmal problémák vannak, illetve olyan feszültségek vetődtek fel a társadalomban, amelyekre különböző reakciók születtek a vezetésen belül is. Ön akkor az MSZMP Komárom megyei első titkára volt. Hogyan értékelte a változást akkoriban?

Válasz: Visszaemlékezve én úgy látom, hogy a '68-as reform az egy nagyon szimpatikus és népszerű lépés volt Komárom megyében. Nálunk a gazdaságban jelentős szerepet játszott akkor is a szénbányászat, a mezőgazdaságunkban nagyon sok gyenge adottságú szövetkezet volt, és ahogy a vállalkozás lehetőségei bővültek a reform kapcsán, a szénbányászatnál kezdett kialakulni a szénen kívüli tevékenység, a több lábón állás. A mezőgazdaságban pedig elkezdődtek különböző ipari tevékenységek, vállalkozások, közös vállalkozások, bár akkor azt sem tudtuk, hogy mi az, hogy tőkeáramlás. Megalakultak már akkor olyan vállalkozások, amikben a külföldi tőke beszállt, nemcsak Bábolnán, hanem az iparban is. Itt lehetett érezni azt, hogy van itt egy kimondott pezsdítő, serkentő ereje a reformnak, és tulajdonképpen ez tetszett nálunk az embereknek. Mégis a születésétől kezdve nálunk így nagyon nagy vitát voltak a reform körül, e viták mindenekelőtt ideológiai természetű és politikai természetű viták voltak. A félelem a visszarendeződéstől, a félelem a kapitalizálódástól a tudat megromlásától, és egy sor dolog. Én úgy érzem, hogy az a bizonyos ideológiai leképzése egy sztálini szocialista modellnek, tehát annak a félelme, féltése minden előrehaladásnak, minden kezdeményezésnek, szerintem a legfőbb akadálya volt. Egy jellemző példát szeretnék elmondani. Mint említettem, hozzánk 1972-73-74-ben különböző külföldi pénzek a mi bátorításunk miatt is, a megyébe bejöttek. Bábolnán akkor indultak be a termelési rendszerek. Tatabánya akkor kezdett nyugat-német szénbányászati vállalkozásokkal különböző technológiai dolgokat behozni. A nyugati gép, a nyugati technika, a nyugati technológiának a megjelenése, ez tulajdonképpen félelmet váltott ki, olyannyira, hogy elkezdtek megvádolni ezeket az első vállalkozókat azzal, hogy egy olyan nyugati orientáció kezd kialakulni, ami nem visz jó irányba. Az első termelési rendszernek a neve a CTS volt. Például egy ilyen névvel nemcsak azért nem tudtak megbarátkozni fönt a pártközpontban, mert az egyébként is egy nehéz név, hanem ez egy nyugati kukoricatermelési rendszer. Jól emlékszem, hogy abban az időben összefogott itt néhány ember a KEB-nél – nyugodjon békében szegény Venéczi János, aki a KEB-nek a titkára volt. A Népszabadságnál a Szamosi, bent

a pártközpontban a Biszku, a Venéczi János pedig a KEB-nél, és ezek elkezdtek különböző vizsgálatokat. Minden olyan helyen, ahol ezek a nyugati dolgok megjelentek, tulajdonképpen bizonyítékként kezelték, annak kellettek a felső vitához. Csak akkor mi ezt még nem tudtuk.

Kérdés: Ez mikor kezdődött, '72-ben?

Válasz: Ez '72-73-ban. Elkezdtek bizonyítékot szerezni a felső vitákhoz – amit mi csak később tudtunk meg – az ellen, amit Nyers Rezső, Fehér Lajos és a többiek folytattak. A bizonyítékok ahhoz kellettek volna, hogy aki ilyen nyugati kapcsolatba kerül, az hogy úgy mondjam eladja a lelki üdvét is. Akkor kezdődtek egyébként ezek a paraszti perek, akkor bukott le a Csillag, a Megév-nél, és lett öngyilkos, a Mohácsi nevű nagyon jó állami gazdasági igazgató Szekszárdon, akit hagytak, és a SZM-ben a Turina céggel kapcsolatban lévő egynéhány ember. Akkor volt vagy 4-5 ilyen öngyilkosság. A Kék Fény tv műsor Szabója minden hónapban 2-3 parasztot, vagy tsz-elnököt megvett. Erre az a jellegzetes meggyimag nyavalya, az akkori időkben volt és hangzott el a televízióban.

Kérdés: Mi volt az a meggyimag nyavalya?

Válasz: Ez a meggyimag, volt egy vállalkozó, akinek volt annyi esze, hogy elment egy ilyen konzervgyárhoz, és ahol kidobálták a meggyimagot a gyárnál, ezt összeszedte és csemetés kertet csinált belőle, és ez nagyszerű vállalkozás volt, mert tulajdonképpen faiskolát létesített belőle. Most ez akkor ki lett kiáltva spekulánsnak, és olyanak, aki ellen mit tudom én, fel kell lépni, és ez maradt meg egyik ilyen legjellegzetesebb dolog, hogy a meggyimagos.

Kérdés: 5 évet kapott ezért?

Válasz: Ebben az időben volt az, hogy honnan vegyünk traktort, akkor kezdődött el a vita, mert ugye behozták ide a termelési rendszerbe az első John Deere traktorokat, és a Horváth Edéék akkor kezdtek el gondolkodni azon, hogy ők is megcsinálják idehaza a Steigert. Abban az időben volt az, hogy amikor '74-ben kint jártak a Kádár elvtársék a Szovjetunióban, a Szuszlov elvitte őket Leningrádba, és bemutatták az úgynevezett K 701-est, hogy ebből lesz ellátva a szocialista ország, nem kell ide nyugati technológia, azóta lehet venni a 701-et, de használni nem lehet. Csak azért mondom, hogy tehát a reform az asszociált egyszer azzal, hogy tudat, egyszer pedig azzal, hogy nyugati technológia, nyugati függés és a többi. Azért mondom, hogy a legfőbb dolog én szerintem a reformmal szemben ezek az ideológiai görcsök voltak. Volt természetesen gyakorlati vitája is ennek, amikor megvalósult az a szerencsétlen részesedési rendszer nagyolt I-es, II-es, III-as csoportosítása az embereknek, és a legkevesebbet kapó csoportba sorolták a munkásokat. Egyébként ez az értelmiségi fizetéselmaradás az valahol itt kezdődött, hogy azt nem bírták elviselni, hogy többszörösét kaphat nyereségrészesedésben az I-es kategóriában

lévő értelmiségi. Később jött egy határozat, ami ezt megerősítette, hogy tudniillik a bérfejlesztésnél nem kaphat többet az értelmiségi. Ez egy '73 utáni szülemény.

Kérdés: Mikor jött ez a határozat?

Válasz: Ezt a határozatot '73-74-ben a Perkák sugallta és Fockék hozták, mint kormány, de valamikor a '80-as évek elején kellett félrerakni. Ma, amikor a TIT, többek között a Fockék is mondják, hogy így meg úgy az értelmiség megbecsülése, ezeket a határozatokat ők hozták abban az időben. Persze nem a Fock találta ki ezt, de Fock egy nyomásra csinálta ezeket, mégpedig a Gáspáréknak a nyomására. Itt volt egy olyan pillanatnyi helyzet, hogy itt van egy pillanatnyi remény a föllendülésre, és hogy úgy mondjam a felvirágzásra. Ezért volt olyan, hogy bérnövekedések voltak, árcsökkenések voltak, adósság nem volt, irányt nyeresége volt az országnak, tehát nyeresége volt, mind a két felé. Egy jó élet kezdődött meg, és ezt, ennek az egész fiatal reformnak tulajdonította mindenki. Hát nem a reformból következett, akkor volt egy európai gazdaság, egy világgazdasági fellendülés, és Magyarország ebben a felemelkedő órában szépen el tudta magát helyezni, s ez asszociált a reformmal. Mint ahogy a visszaesés is később a reformmal asszociált, nem pedig azzal, ami a világgazdaságban történt. Ilyen volt ez, mondjuk így „a megyéből nézve”. Ami pedig a személyi dolgokat illeti, hát azt azért lehetett innen is látni, hogy a reform körül komoly viták alakultak ki a legfelsőbb vezetésben, tudtuk azt úgy nagyjából, hogy ki hova tartozik, de hát azt az akkori PB-tagok jobban tudják.

Kérdés: Innen a megyéből is mentek hangulatjelentések Pestre. Emlékszik ezekre a hangulatjelentésekre? Milyen hangulatjelentéseket küldtek 1970-ben? Ugye Ön '70 körül első titkár volt? Nos, milyen hangulatjelentéseket küldtek tovább a KB-ba, mert nagyon sokan arra való hivatkozással állították meg a reformot, és vett a reform egy más irányt '72-73-ban?

Válasz: Én '66-tól voltam első titkár, és utána jó tíz évig voltam titkár itt a megyén. Kérem, én nem azt mondom, hogy a hangulatjelentésekben nem volt olyan típusú kozmetikázás, nem elsősorban a szép mondás, hanem, hogy melyik megye, hogy úgy mondjam, melyik irányzatot akarta erősíteni. Tehát Komárom megyében, ha mi kozmetikáztunk valamit, akkor mi inkább abban, hogy a reform erősítését hogyan lehet szolgálni. De nem úgy, hogy a jót megírni, a rosszat meg elhallgatni. Szerintem a megyei hangulatokra való hivatkozást azt döntően a központi osztályok csinálták, azok manipulálták. Azért is merem mondani, mert később én ezt-azt tapasztaltam, hogy egy megyei hangulatjelentés hogyan alakul át.

Kérdés: Hogyha erről mesélne, az érdekes lenne, mert éppen Önre hivatkozva mondta az egyik interjúalanyunk, hogy Ön riogatásnak nevezte ezt. Mondjon már egy-két konkrét példát, hogyan alakultak át ezek a hangulatjelentések!

Válasz: Az agitproposok mindig azt mondtam, hogy ez nem más, mint riogatás. Azért merem mondani, hogy ez így volt, mert kérem abba, hogy hogyan lehet bizonyos nehézségeket áthidalni, hogyan lehet arra, nem tudom én, mozgósítani, tehát hogy mondjuk egy agitprop szakma hogyan tud fölkészülni egy ilyen munkára, arról általában nem volt benne szó, hanem hogy a hangulat, és a hangulatban mi volt? Árak, bérek, szociálpolitika, és körülbelül az ugye, hogy mindenki már akkor a létminimum alatt élt. Ebből tulajdonképpen össze lehet hozni hetenként egy olyan hangulatjelentést, ami ott volt a vezetés asztalán, azt olvasta minden héten, és hát csak az volt, hogy volt egy nagyfokú elbizonytalanodás, és nem mertek /lépni/. A népszerűtlen intézkedésektől a fogyasztással kapcsolatosakig, és egyáltalán az életszínvonallal kapcsolatos intézkedéseket mind nagyban befolyásolták az ilyen hangulatjelentések. Emlékszem, én Pesten dolgoztam, amikor voltak például a '89 júniusi lépések, amikor bejelentették két évre a 15%-os áremelkedést, akkor kimentünk különböző gyűlésekre, televízióba, nagy munkásgyűlésekre, én állítom, hogy annak volt egy sokkhatása ennek az intézkedésnek. De volt egy olyan tapasztalat már akkor, hogy az emberek kezdenek megbarátkozni azzal, hogy egy más időszak fog következni. Ezeket az intézkedéseket, a központi információk ezt egyértelműen veszélyesnek találták. A benne meglévő valami kis biztatót is, ami volt ebben a hangulatban, azt nemigen tudták, hogy hívják. Kiemelni és felszínen tartani. Példát rengeteget lehetne hozni, hogy az ilyen típusú intézkedések mit érnek. Nálunk az érződött, hogy az Agitprop Osztály – a tömegkommunikációnak hogy úgy mondjam a pártirányítása –, akkor még így beszéltünk ugye, ezekben nem volt szinkronban azzal, amit a gazdaságra rá kellett volna segíteni ezeknek a szféráknak. Ezért is volt mindig egy ilyen kettősség benn a pártban is ezekben a kérdésekben, és mindenütt a kormányban, a tömegszervezetekben. Nem tudtunk összhangot teremteni egy összefgyvernemi harcot kialakítani a gazdaság előrehaladásához. Nem tudtunk! Se a reformokéhoz, se a gazdasághoz.

Kérdés: A '70-es évek elején rossz irányba ment ismét az ország. Ebben Kádár János milyen szerepet játszott? Szóval miért engedett a nyomásnak? Hogy látja Ön?

Válasz: Innen lentről a megyéből – mert én ugye még itt lent voltam – szerintem az erőviszonyok alakulása volt a döntő. A Politikai Bizottság az eléggé megosztott abban, hogy ki a reformpárti és ki a reform ellenzője. A Kádár, aki ezt az egyensúlyozó szerepet, amit ő sok éven keresztül ilyen esetekben betöltött, ez szerintem elvitatta azt is, mint ahogy később azért kiderült, hogy kintről, Brezsnyevéktől a nyomás, ami szerintem arra ment, hogy nem szabad a reformok irányába menni. Én '72-ben

voltam Nyers Rezső vezetésével egy pártdelegációval Moszkvában, mint megyei titkár, Németh Károly budapesti titkárral, Bálint József volt KB Gazdaságpolitikai Osztályvezetővel. Én akkor éreztem először, hogy ez – ’72-ben, vagy ’73-ban –, hogy amikor Nyers KB-titkár volt, nem fogadták a Nyerset sehol Moszkvában. A Minisztertanácsnál egy miniszterelnök-helyettes fogadta és én emlékszem a telefonokra, ahogy jöttek oda, hogy a Szuszlov az üdvözlét küldi, a másik titkár az üdvözlét küldi, a harmadik, de konkrétan nem fogadta őt senki. Ebből úgy lehetett érezni, ott a delegációban, hogy tulajdonképpen a mi szénánk az ott kint nem jól áll. Szerintem itthon az erőmegoszlás mellett, az egyensúlyozásnak tekintettel kellett lennie a másokra, a külső erőviszonyokra is, összességében a szovjetekre, a szocialista körülményekre, mint külső körülményekre. Azok pedig szerintem inkább a balos irányba vittek bennünket.

Kérdés: Nem tudott Kádár a reformvonal élére állni, hanem inkább a kettő között közvetített. Vagy nem is akart?

Válasz: Szerintem ő akart, én később úgy láttam, hogy ő azért nagyon megfontolt, és egy ilyen mérsékelve vagy megfontolva haladás volt előtte, szóval ennek a pártján lévő reformer volt. Óvatos volt minden reformlépésben, de az biztos, hogy ő bátorítást tulajdonképpen csak a magyar reformszárnnytól kapott. Az pedig esetenként kevés volt.

Kérdés: Ez kelet-európai vonatkozásban is érvényes?

Válasz: Igen.

Kérdés: A reformmal megkezdődött azért az energetika politikának az átépítése is, tehát a szénbányászat visszafejlesztése. Komárom megyében ez hogy jelentkezett?

Válasz: Kérem, mi annyiszor voltunk itt ilyen buktatóban, hogy szóval egyszer fel, egyszer le, egyszer visszafejleszteni, egyszer fejleszteni, hogy ha nekünk valamikor volt itt gondunk, akkor az attól függött, hogy hogyan alakultak az árak, az energiahordozók árai, attól, hogy hogyan alakultak a magyar energetikai koncepciók. Itt tulajdonképpen egy rángatózás folyt végig ebben a szénbányászatban, ezért is örültünk mi annak, hogy a szénbányászoknak lehet ilyen különböző kiegészítő tevékenységet kialakítani, hogy valahol talán biztos pénz ezeknek az embereknek, vállalatoknak legyen. De politikailag azért borzasztóan romboló hatású volt, hogy ötvenként mást mondtunk a szénbányászoknak. Ez mindig azzal járt, hogy amikor csinálni kellett, akkor azt gyorsan kellett csinálni. A visszafejlesztést is, mert ilyen kapkodó jellegű volt, és utána a fejlesztéseket is, aminek aztán volt egy csomó negatív következménye is. Ez így volt minden bányászmegyében, ezért ezek a bányászmezők egyformán beszéltek, anélkül, hogy szervezkedtek volna. Minden értekezleten ezek egyformán beszéltek, azonos gondjaik voltak nekik.

Kérdés: Mennyiben váltott ki reformellenességet a bányászoknál, de általában a nagyvállalatoknál? Fölmerült az a dolog, hogy át kell építeni az üzemet, vagy akár át kell állítani, vagy szanálni kell, már akkor fölmerültek ilyen dolgok. Ezek szerint nem a reformmal hozták összefüggésbe, a gazdaságpolitikával elsősorban, arra mondták, hogy nem tudják, hogy mit akarnak, mármint a vezetés. Amíg a reformban láttak fantáziát, addig a gazdaságpolitikai vonalvezetésben is, ami mondjuk a szénbányászatot, az energiagazdálkodást érintette, addig volt egy következetes vonal. Még mindig az izgat engem, hogy végeredményben mi adta az erejét a Biskunak, Pullainak, meg a reformellenes társaiknak? Ők egy nagy munkásosztályi demagógiával léptek fel, minősítették a tulajdonviszonyokat, egyéb dolgokat. Feltevésem szerint a párton belüli, meg a politikában meglévő szektásságnak semmi közük nem volt már a vállalatokra támaszkodáshoz – szerintem sem Pesten, sem vidéken –, hanem valójában volt egy erős szakszervezeti lobb, meg a pártapparátuson belül meglévő szektásság. Vagy nem jól látom?

Válasz: Szerintem nagyrészt személyi kapcsolatok ezek, és azért eléggé nagy csoportosulások, ilyen egyetértők, azért ebben Budapest az egy jelentős súlyú centrum volt, a területi titkári gárda azért az egy nem akármilyen politikai erő. Ha valamiben az elkezd ugye véleményt nyilvánítani, de én szerintem a megyei első titkárok, a szakszervezetek ágazati titkárai, a nagyvállalati igazgatók /is hasonlóak voltak/. A nagyvállalati igazgatók egy részének azért az tetszett, hogy veszteni nem lehet. Tehát lehet termelni és el lehet adni. Bukni nem lehet. Akik erre hivatkoztak, inkább ilyen erejük volt, nem a pesti MÁVAG, meg még nem tudom, hogy milyen konkrét tapasztalatok, hanem inkább afféle politikai anyagokra tudtak ezek támaszkodni.

Kérdés: Kik voltak ezek a Politikai Bizottságon belül? Egy-két nevet már említettünk: Biskú Béla, Pullai Árpád. Kik voltak még azok, akikkel úgy nagyjából föl lehet rajzolni a reformellenes szárnyat?

Válasz: Amikor még én itt voltam /Komárom megyében/, ebbe a csoportba sorolták a Komócsint, mint aki erősen reformellenes volt. Megyei titkárin többször hallottunk tőle olyat, hogy abba kell hagyni ugye ezeket a „hülyeségeket”, hogy „verseny a szocializmusban”. Egyszer ő volt az egyik meghirdetője annak, hogy ár- és bérstopppal kell dolgozni, akkor majd megoldódnak a dolgok. Szegény, amit leírt a Népszabadságban halála előtt egy ilyen nagy cikkben... Benke Vali sem volt egy következetes reformer, azért azt mi tudjuk, hogy a Vali néni mikor hol állt.

Kérdés: Gazdaságilag ki orientálta? Talán Friss István? Ő azzal volt kapcsolatban, nem?

Válasz: Hát később a Németh Károly. Szóval őneki voltak borzasztóan rossz gazdasági tanácsadói. Közgazdászok között is. Amikor megalakítottuk ezt a

konzultatív csoportot, ez már később volt a pártban, s oda nem kerültek be ezek az úgynevezett pártközgazdászok.

Kérdés: Kik? Például kik voltak ezek?

Válasz: Hát mondjuk a Lakos, a Szabó Jóska, hát akkor ő tulajdonképpen ezzel kezdte az egész konzultatív testületet fűzni, hogy ez egy jobboldali tömörülés a párton belül. Hát ugye sok párton kívüli olyan tudós volt, hogy amikor a Baueréknek (?) a cikkeivel kellett vitatkozni, hát én azt gondolom, hogy a többi az meg közismert, akik ott voltak. Gyenes is egy nagyon visszahúzó erő volt. És ráadásul hallgattak a Gyenesre, felelős, befolyásos emberek hallgattak. Többek között ez a Regisz.

Kérdés: Ki az a Regisz?

Válasz: Megbízható volt a Gyenes az „Öreg” szempontjából, és ugyanakkor egy borzasztó – hogy hívják? –, stupid ember volt, szóval főleg az ilyen gazdasági kérdésekben. Borzasztó. Most azért ezek az úgynevezett szűkebb körű káderbizottságnak rendszerint tagjai voltak, hát hiába, és egy nagy erő volt ott: a Gáspár. Volt egy alapvető érv, hogy kérem, ahol nincsen reform, azokban a szocialista országokban sem állnak rosszabbul a dolgok. Ott is van ilyen életszínvonal, mint Magyarországon, ott is van ennyi vívmány, és nincs adósság. Mit akarunk?

Kérdés: Tulajdonképpen mi a különbség az akkori érv, meg a mostani érvek között? Mert ezek az érvek ma is elhangzanak.

Válasz: Szóval egy dologban szerintem ezek az érvek meginognak, hát ez az egész, minden szocialista országbeli helyzet az olyan amilyen. A stabilitás, amikor lehetett hivatkozni a szocialista országok tapasztalataira, és az ottani stabilitásra, azért az elmúlt minden országban, és ami NDK-ban van, azt is tudja mindenki, hogy az milyen okok miatt van. És abban az időben azért nem így volt, mert akkor, még Románia se állt úgy, mint ahogy most áll. Minden szocialista országnak megvolt a maga problémája. A magyaroknál azt mondtuk, hogy az élet egy picit jobb volt. De ők azt mondták, hogy nem kell kitalálni semmit, csinálni kell a szocializmust a maga hagyományos módján, és készen volt.

Kérdés: Ez érdekes. Érdemes lenne egy pillanatra visszakanyarodni az előző gondolatsorhoz. Mondta, hogy kialakultak ezek a nyomáscsoportok, amiket Ön lobbiknak nevezett. Hogy hogyan szerveződtek a lobbik? Ez érdekes lenne, mert nyilván akkor nem közvetlen a gyárral álltak kapcsolatban, amikor végül is arra hivatkoztak. Hogyan szerveződtek, milyen személyi kapcsolatok hozták őket össze? Egy Németh Károlyt, meg ... egy kártyaparti, egy vadászat? Tehát ez két kérdés: Hogyan szerveződnek ezek az erők, és hol születnek a döntések?

Válasz: Nem tudom, ezekben nem vettem részt. Vadászaton sosem voltam, egyszer hívott meg az „Öreg” /Kádár/ egy ilyenre, megsajnálta, hogy a többiek vadásznak,

én meg nem, hogy menjek el, legalább egy pörköltet enni. Nem voltam, azt nem tudom, hogy ott mi van, de hogy nemcsak a PB-ülésen születnek a politikai döntések, vagy a titkársági ülésen, az biztos. Az emberek egyéni kommunikációja meg kapcsolattartása az, hogy ki milyen vitában maradt alul, ahogy a sértettek egymást megtalálják, vagy a vitában alul maradtak, egymást megtalálják és vigaszt keresnek. Ezeknek rendszerint vannak ugye támogatóik, újságíróik, akik hangot adnak az ilyen dolgoknak, és egymásra találnak azok az emberek, akik tudják, hogy azonos módon gondolkodnak, és még nem is kell szerintem különösebb módon szervezni ezeket. Mindenki tudja, hogy ha ma azt mondjuk, hogy a magyar mezőgazdaságot nem szabad tönkretenni, hát akkor tudjuk, hogy ez ügyben ma kivel lehet szót érteni. Kit kell felhívni, hogy ugye te egyetértesz velem abban, hogy ezt nem, hát tudjuk azt, hogy ha ma felhívjuk a Szabó Pistát, a Váncsa Jenőt, egyetértenek, hogy nem szabad tönkretenni, és ezek a legjobb szándékú emberek. Ez így van egyéb kérdésekben is. Ha a bányászkodásról akartam panaszkodni valakinek, én is tudtam, hogy kinek szabad azt elmondani, kiben remélhetek támogatót...

Kérdés: Például kivel?

Válasz: Bányászatnál? Hát mondjuk a bányászatnak a dolgait egy jó ideig értette a Fock. De nagyon nehéz, nem mint szakma, nem mint gazdaság, hanem mint politikai jellegű erő. Az „Öreg” /Kádár/ is mindig figyelt rá. Szóval tudta, hogy szavazásoknál, választásoknál, bányász megyék stb., hogy ezek jelentenek valamit. Még ugye a '45-47-es választásokból élményei voltak neki. Tehát azt azért nagyjából tudta, hogy melyik megyei titkár, melyik osztályvezetővel lehet ilyen kérdést megbeszélni. A Klézl Robival, meg a Bálint Jóskával nem lehetett a bányászatról beszélni. Már a Jakab Sanyival lehetett, ugye mint PTO-sal. Szerintem, mert azt, hogy lobbí, azt most emlegetjük, azelőtt ez a szó ki se esett a szánkban, nem volt. Hát a politika az szerintem úgy születik, hogy elmennek külföldre /Moszkvába/, ott hallottak valamit, hazajöttek, mit lehet támogatni, mi lesz itt a kibontakozás, kire szabad fölkapaszkodni, kire nem, azért ezek napirenden voltak mindig.

Kérdés: Ha itt a '75 előtti évekre, Friss István korszakára gondolok, Ön szerint kik voltak akkor inkább jellegzetes figurái a magyar reformnak és a magyar ellenreformnak?

Válasz: Hát kérem, vidéken egy nagyon nagy tekintélye volt az Antosnak. Tehát ahogy az Antos tudott beszélni a reformról, meg kell mondani, hogy abban az időben a Nyers mellett az olyan emberek voltak, mint a Tímár, aztán Fehér Lajos mint agrárember, Vályi, Dimény. Dimény is egy jó szellemű ember volt, a maga módján. Most nagyon kevés szó esik mostanában Pádiról, ő nagy visszahúzó erő volt az OT-ban is, benn a pártközpontban is. Bár Friss mellett kezdett el dolgozni, de nemigen abban a szellemben, és hát főleg az ellenzék között, hát inkább ezeket a politikai figurákat lehetne sorolni. A kormányban én úgy látom, hogy erősebb volt

a reformpártiság, tehát a kormánytagok esetében is, mint a párton belüli vezetés körében.

Kérdés: A párton belüli vezetés körében, amint elhangzott, a '70-es években, hogy a Komócsin Zoltán neve, mint visszahúzó erő mellett ott volt Biszku Béla, Pullai Árpád, és még kik?

Válasz: Nézze, ő a SZOT-nál volt. A Gáspárt említettük, hát az volt ugye a budapestinél, aztán visszakerült a SZOT-hoz, az biztos, hogy abba az irányba húzott. Na most azért ez most már majdnem a Politikai Bizottságnak a fele ám, és fontos posztok, mert KB-titkár kettő, vagy három, PB-tagok, tulajdonképpen az apparátus az ő kezükben volt.

Kérdés: Személyi kapcsolataiban Ön kihez állt közelebb? Ki volt az például, aki Önt javasolta, hogy Ön menjen Pestre valahova?

Válasz: Azt nem tudom, hogy ki volt. Amíg a Nyers titkár volt, én övele viszonylag többet találkoztam, tudtam vele tárgyalni, amíg ő gazdaságpolitikai titkár volt, ilyen pártépítési egyéb dolgokban. Akkor találkoztunk többször az akkori emberekkel, de tulajdonképpen ilyen meghittebb kapcsolat nemigen volt nekünk a titkárokkal, mondjuk ilyen emberközeli.

Kérdés: Meglepte Önt, amikor Ön fölkerült Pestre dolgozni?

Válasz: Meg. Abból a szempontból nem, hogy előtte már egy sor ajánlatot tettek, amiket sikerült visszautasítani, mert volt ilyen, hogy Agitprop osztályvezetőnek, akkor a Népszabadság főszerkesztőjének, szóban forgott egyszer, hogy televízió elnöknek és még nem tudom. Tehát az én érzetem, hogy fél évenként valamilyen javallat úgy megszületik, hogy menjek Pestre dolgozni, de ezt, hogy miniszterelnök-helyettesnek, ezt '75-ben találták ki. Nem tudom, hogy ki volt az ötletadó, azóta sem tudom, Aczéllal viszonylag sokszor beszélgettünk, azzal is jó viszonyban voltam. Míg ő a pártban dolgozott.

Kérdés: A XI. kongresszus alkalmával került Ön végül is Budapestre, '75 márciusában. Fel is költözött Pestre?

Válasz: Igen, 1976-ban. Egy darabig nem volt lakásunk, és '76-ban költöztem föl, és akkor ott laktunk. Hát én a tatai lakásomat nem adtam föl, családi körülmények miatt, akkortól fönt laktunk.

Kérdés: Mi volt az, ami Önt arra készítette, hogy másként lássa a környezetét. Amikor Pestre fölköltözött változott az Ön optikája, a megítélése egy-két dolognak?

Válasz: A pesti emberekre, és a vezetésre gondol?

Kérdés: A vezetésre gondolkodok, igen. Bekerült a Minisztertanácsba.

Válasz: Én azelőtt sosem dolgoztam ilyen állami vonalon, tehát az, hogy a Minisztertanácsnak mi a munkamódszere, hogyan dolgozik, hogyan születnek előterjesztések, döntések, azt meg kellett ismerni, és borzasztó nehéz volt, mert a Minisztertanácsnál borzasztó sok anyagot kellett állandóan tanulmányozni. Főlkészülni. Mindegyikünknek volt minden miniszterelnök-helyettesnek egy ilyen kormánybizottsága, amit vezetett, az tulajdonképpen döntés előkészítő volt, nekem az nagyon nehéz munka volt három évig, de meg kell mondani, hogy sok mindennel meg lehet ismerkedni ott. Sok konkrét területtel meg lehet ismerkedni, ami ott nekem a legújabb volt, szóval tulajdonképpen ott fogalmaztam meg magamban először, hogy sokkal több nagy funkció van, mint nagy ember.

Kérdés: Ez talán jellemző volt a '70-es években is.

Válasz: Azt úgy közelebről látni, az egy más helyzet volt, tehát nem csak tudásban, hanem jellemben is.

Kérdés: Ha az akkori döntésekre gondol, mennyire befolyásolta Önt a valósággal való szembenézés, meg a tényekkel való találkozás, ha egyáltalán az biztosítva volt?

Válasz: Véleményem szerint ennek az információáramlásnak egy nagyon rossz mechanizmusa volt, főleg a pártnál, azt hiszem, a kormánynál sem volt más. Ahány lépcsőfokot megjárt egy ilyen anyag, nemcsak hangulatjelentések, hanem tudományos igényű elemzések vagy anyagok, szóval tulajdonképpen én szerintem az osztályok eldöntötték, hogy ez tovább adható, vagy sem. Ha ő azt mondta, hogy erre nincs szükség, mert ez nem segít, nem ez kell, akkor tulajdonképpen több éves munkával összehozott elemzést bele lehet dobni a papírkosárba. Valaki elkezdte úgy hasznosítani, hogy cikkeket írt belőle, vagy mit tudom én, ez könyvet vagy egy brosúrát vagy valamit, de a legnagyobb fék az valahol ott az apparátusokban volt meg, azok, akik a PB-döntés előkészítésében érdemben részt tudtak venni, rájuk volt bízva, hogy viszik tovább, vagy nem viszik tovább ezeket az anyagokat, ezeket a tapasztalatokat, vagy koncepciókat. Merem mondani, mert én is foglalkoztam azzal, mint gazdaságpolitikai bizottsági elnök, hogy döntés előkészítés, és sokszor az volt, hogy ezt talán nem kell a PB-nek most még bemutatni, majd ráérünk később. Most ilyenekkel szerintem elsikkadhattak komoly dolgok. A másik, azért valljuk meg őszintén, ha már beszélünk erről, nem volt ennek a pártnak igazi tudományos háttérintézménye sosem. Most nem tudom, hogy hogy működik ez az intézet, és a pártiskola, de én azt hiszem, hogy tehát úgy, hogy tudományos bázis, mely valamilyen igazán nehéz kérdésnek a megoldásához segítséget nyújtson.

Kérdés: Ez egy nagyon érdekes dolog. A Társadalomtudományi Intézet egyes munkatársaitól úgy tudom, hogy annak az Intézetnek volt egy olyan igazgatója évtizedeken keresztül, aki mindenféle tudományos anyagot berakott egy fiókba, és amikor nyugdíjba ment, akkor onnan kiszedték, és most nagyon jó dokumentumok arra, hogy mit kellett volna csinálni a '70-es években. Nem biztos, hogy arról van szó, hogy nem volt ott egy jó intézet, mert például a szakmában nagy tekintélye volt a Társadalomtudományi Intézetnek. Kiderült, hogy nem lesz semmi, akkor aztán jött a fordulat, az intézetigazgató Lakos megijedt, hogy végül is Biskura tett.

Válasz: Igen. És ez mind a kettő igaz lehetett. Mind a kettő igaz lehetett, mert testület, aki nem kapott onnan segítséget, az azt mondja, hogy mert az ott dolgozók azt mondják, hogy feleslegesen csinálják azt, amit csinálnak.

Kérdés: Ez a legutóbbi időig így van. Önök még mindig titkosítják azokat az anyagokat, amelyeket az alternatívok már régen kiadnak folyóiratokban?

Válasz: Én emlékszem a „Fordulat és reform” című anyagra. Amikor ez volt, és bejöttek hozzánk, hogy nahát ezt tárgyaljuk meg és küldjük, hát én azt tudom, hogy milyen nehéz volt azt bevinni PB elé, annak a vázlatát, vagy téziseit csak, de hát akkor már egy fél éve az egyetemeken lehetett azt venni.

Kérdés: Mi már idegen nyelven olvastuk, külföldi delegációkkal, újságírókkal ezen vitakoztunk, miközben itthon még nem jelenhetett meg a hivatalos nyilvánosság előtt. A '70-es évek közepén a Minisztertanácsban mit lehetett abból érezni, hogy már bajok vannak? Lehetett akkor érezni?

Válasz: Az első két évben ugye elkészült az ötödik ötéves terv, ez '76 és '80. Még akkor az adósságunk, '74-ben talán 1 milliárd, nem akarom fejből, de ilyen egy milliárd, másfél milliárd dollár lehetett, tulajdonképpen nem volt még adósságunk. A hivatalos ötéves tervi koncepcióval szemben, aminek az volt a lényege, hogy magas növekedési ütem, növekvő fogyasztás, a cserearány-veszteségeket ledolgozni egy magas növekedéssel. Ez volt a hivatalos álláspont, de elkészült a banki szakemberek és a pénzügyi szakemberek körében egy másik koncepció, amely akkor azt mondta, hogy fékezni kell a növekedést. Lényeges dolog volt ez, most persze sokkal tisztábban látszik a vitának a lényege, de tudom, hogy az első azért, az első vita tulajdonképpen ezen alakult ki, hogy hogyan lehet növekedést és egyensúlyt, ez a maig kísérő probléma, tehát hogy szerkezet, növekedés, egyensúly. Ez a három dolog hogyan hozható összhangba? Magas növekedési ütemmel elérni azt, hogy ledolgozzuk a cserearány veszteséget, a pénzügyesek, köztük a Magyar Nemzeti Bank is azt javasolta, hogy a nyugati példák alapján el kell kezdeni a restrikciónak már akkor. Na, most mi egy ötéves tervet elszalajtottunk, és '80-ig összejtünk nekünk 7 milliárd dollár adósságunk. A maitól egy 30-40% erősebb dollárban.

Mai adósság-helyzetünknek az alapját akkor vetettük meg, mert ennek már olyan kamatai kezdtek kialakulni, főleg amikor belépett a hitel blokád, és a kamatok megemelése, lengyel események, '81-es rendkívüli állapotok meghirdetése után az addigi 6%-os kamatok fölmentek 15-16%-ra, tehát a 7 milliárd dollár után már volt 700 milló, csak átlagot veszek, akkor 700 milló dollár éves kamat.

Kérdés: Ez hányban volt?

Válasz: Ez '80-ban, '79-80-ban. Annyi aktívumot már nem tudunk akkor sem csinálni, most is ez a gond, hogy az aktívumból a kamatokat tudjuk fedezni, s főleg nem tudunk az esedékes törlesztéseket előre fedezni, és akkor kezdődött az, hogy hitelfelvétel, a hitelből kifizeti a lejárt követeléseket, és állandóan, hogy hogyan, miként lehet az adósságnövekedést megállítani. Magát azt a stokkot, lépcsőt, ami nekünk ezt a vesszőfutást jelentette, hogy úgy mondjam, a külső adósság meg az egyensúly dolgát, azt az 1974 és '80 közötti időszak hozta meg. Most '80 előtt hoztunk egy határozatot, ami azt mondja, hogy ezt a gazdaságpolitikát meg kell fordítani, és az egyensúlynak kell a növekedést alárendelni. Ezt meg is csináltuk, '84-ig ez úgy ahogy ment, tulajdonképpen nem nőtt az adósság '85-ig. Volt két jó év. A kongresszusig tulajdonképpen nem nőtt az adósság. Azt mondhattuk, hogy dollár, tehát árfolyamnyereséggel, mindennel tulajdonképpen nem nőtt. 1985 után megint meglódult az adósságállomány. De szerintem azért ennyire világosan, hogy '75-öt követően nem lett volna szabad ezt a magas növekedési ütemet forszírozni. Szóval ennyire világosan azért ezt nem látta a vezetés előre, mint ahogy aztán utána. Az utólagos értékeléseknél aztán kialakult a kép.

Kérdés: '74 és '80 között milyen koncepciók voltak még ott a gazdaságpolitikában? Volt-e közöttük vita, mert gondolom, nem csak ez az egy koncepció volt, ami aztán eleve hozzásegített a nagy adósságállomány kialakulásához. Tudná-e kötni esetleg intézményekhez vagy személyekhez, akik képviselték ezt? Ön és Hoós János között voltak-e különbségek, vagy azonosságok? Vagy a Tervhivatal és az Ön koncepciója között? Németh Károly és Ön között a '74-80 közötti időszak alatt? Mert ez egy kulcsidőszak.

Válasz: Ez egy kulcsidőszak. Az egyik már akkor az volt, hogy a központi fejlesztési programokkal szabad-e dolgozni, vagy sem. Azok nagyon nagy pénzekbe kerültek. Tehát az ilyenek, mint az olefin program, abban az időben, akkor a számítástechnikai program, tulajdonképpen ezeknek a programoknak az elszámoltatása, ez alig történt meg, és ezek nagyon nagy pénzekben voltak.

Kérdés: Az eocén program is ekkor indult?

Válasz: Az eocén programnak az első döntése nem úgy született ez, hogy eocén program, ez utólag, hanem ez úgy volt, hogy szénbányászati fejlesztés és Dunántúli Gyűjtőerőmű (?). Az ehhez kapcsolódó aknáknak a nyitása. Ez '74-ben kezdődött,

tehát ez előkészületei tulajdonképpen még korábban, de én úgy tudom, hogy az első döntés az OT-ban, vagy az akkori Nehézipari Minisztériumban /született/. Ez '84 körül volt.

Kérdés: Csak az olajválság után gyorsultak fel?

Válasz: Az olajválság után felgyorsult, ugye lehetett érezni azt, hogy nem bírjuk másolni, és ez valamivel olcsóbbnak kínálkozott akkor. Egyik ilyennek tartom a központi fejlesztési programokat, a másik megjegyzésem, hogy azért volt egy állandó vita az áru- és pénzviszonyok érvényesítésében. A magyar közgazdászok azt tudták, hogy azokkal az árviszonyokkal, azokkal a termelési és fogyasztói árakkal csak úgy lehet dolgozni, hogy a támogatások állandóan nőnek. Ez is egy vita volt. Ezzel szemben állt az, hogy vívmányok és életszínvonal. A kettőnek a vitájában azért rendszerint a politika győzött, tehát hogy jól kell csinálni mindent, de azért az életszínvonal az egy szent dolog. Infláció, az, hogy mit engedhet meg egy szocialista ország, mit nem engedhet meg. Lehet-e a szocializmusban munkanélküliség? Aztán nem is beszélve a méretekről, tehát ha már el tudunk valamit képzelni, akkor mit lehet engedni, például lehet-e mit tudom én, 5% fölötti inflációt engedni?

Kérdés: Akik fölvtették ezeket az összegeket, az a Magyar Nemzeti Bank volt. Ugye? Ki volt akkor '74 és '80 között? Fekete János?

Válasz: A Tímár Mátyás volt, de tulajdonképpen a Fekete János volt a devizás.

Kérdés: A bejövő pénzüsszeg döntően ezekbe a nagyberuházásokba ment? Az adriai olajvezetékre?

Válasz: Adria-kőolajvezeték, hát az egész csak az adriai olajvezetékénél mi volt? A szovjetek, a Kosziginék azt mondták, hogy ők 11 vagy 12 millió tonna olajnál többet ők nem fognak tudni adni. A magyar tervhivatal azt kihozta, hogy ha így halad a gazdasági fejlődésünk, akkor Magyarországnak fog kelleni 15-16 millió tonna olaj egy évben. Tehát ha hiányzik négy millió tonna, akkor azt valahol meg kell venni. Hol lehet megvenni? Közép-Keleten. Tehát legegyszerűbb úgy, hogy behozni Fiumébe, hajóval és onnan elhozni vezetéken. Ez volt a logikája az adriai gáz, illetve olajvezetéknek. Ha abból indulunk ki, hogy 16 millió tonna olaj kell, az rendben van. Csak akkor az olaj tonnája az a szocialista országokba 13 rubel volt, vagy barellje, a tőkéséknél meg 17, és nem 190 vagy nem tudom én mennyi.

Kérdés: Melyik volt meg előbb? A koncepció, hogy 16 millió tonna kell, vagy pedig a tervezete az olajvezetéknek?

Válasz: A koncepció. Az egy távlati tervben szerepelt, hogy mennyi olaj fog kelleni nekünk. Akkor ehhez volt egy döntés, hogy ha a szovjetek nem adnak, akkor meg kell építeni az olajvezetékét.

Kérdés: Igen. Na most ezek a fölvelt kölcsönök.

Válasz: Ugyanígy voltunk az atomerőmű elhalasztásával, pedig ez '65-ben volt. Akkor ugye azt mondta a Hruscsov, hogy ne építsenek atomerőművet, mert adunk annyi olajat maguknak, amennyi kell. Olcsón, és amennyi kell. És erre azt mondták, hogy ha adnak annyi olajat ilyen olcsón, akkor tényleg nem kell azért atomerőművet építeni. Elhalasztottuk az atomerőmű építést, később jött a közlés, hogy nem lesz több olaj. És utána fölment az olajnak az ára.

Kérdés: Lehet mondani, hogy tehát a fölvelt nagy pénzüsszegek a „pocsékba mentek”?

Válasz: Nem olyan egyszerű a dolog. Tehát a pénzeknek van egy ilyen útja, hogy a költségvetésnek hitelt ad a bank. Ha a költségvetésben hiány van, akkor rendszerint ugye megtervezik azt, hogy egy ötéves tervben mennyi beruházásra lesz szükség, úgy körülbelül mit tudunk előállítani idehaza, és kell-e hitelt felvenni, vagy nem. A Magyar Nemzeti Banknak a helyzetenél fogva abba nem volt beleszólása, hogy a pénzt mire használhatják fel. A Magyar Nemzeti Banknál jelentkezik a költségvetés, mint hitelígénylet, hogy erre és erre kell neki, de hát most mutatták ki, hogy 900 milliárd forinttal tartozik tulajdonképpen a költségvetés a banknak, és ennek a kamatai is ott vannak a költségvetésnek a hiányában. Ugye? A Magyar Nemzeti Bank az nincs alárendelve, csak a parlamentnek, és azt mondja, hogy kérem, üzleti alapon adok, vagy nem adok, ott van neki egy mozgásszabadsága. Ami a költségvetésbe bekerül banki pénz, hát az ment nálunk felhasználásra is, meg felhalmozásra is, többek között beruházásokra is. Állami nagyberuházásokra. Volt akkor két olyan csoport állami nagyberuházás és volt úgynevezett célcsoportos beruházás, amit a költségvetés finanszírozott.

Kérdés: Ha így emlékezetből föl tudná sorolni a '75-80 között legnagyobb beruházásokat, s utána a célcsoportot, hogy körülbelül mi. A legnagyobb beruházások már előjöttek: az olefin program, a számítástechnikai program, ez amit később eocén programnak nevezünk, az Adria, mi volt még, ami nagyobb horderejű?

Válasz: Jármű programunk. Ez állt az Ikarusnak, Győrnek a fejlesztéséből, tehát autóbusz, akkor hátsó híd és ennek tartozékai, de ehhez tartozott olyan, hogy nem tudom én, Csepel autógyár, Taurus, tehát, ami összefügg a járműiparral. Azt hiszem, hogy ez még talán a jobbak közé sorolható. Akkor volt egy gyógyszer és milyen programunk is, ezen kívül voltak a nemzetközi programok.

Kérdés: Na ez is érdekes lehet!

Válasz: Tehát KGST-programok. Ilyenek, hogy hús kontra olaj egyezmény. Akkor növényvédőszer gyártása Magyarországról a Szovjetunióba szállítás és így

vissza, akkor a papírnál a cellulóz. Tehát amikor tulajdonképpen közös programok voltak, de azért ennek a lényege az, hogy hazai, nemzeti investíciók, amiket később vagy termékkel egyenlítették ki, vagy közös értékesítésen keresztül

Kérdés: Vagyis mi befektettünk tőkét a szocialista táborban?

Válasz: Úgy van, és akkor kaptunk onnan vissza mit tudom én: alumíniumot az alumínium-timföld egyezmény értelmében, a másiknál a papírgyártáshoz szükséges papír alapanyagot, amin most is vita van, hogy nem adják, s az újságoknál sokszor ez gond, ugye.

Kérdés: Most ez úgy néz ki, hogy ezek kevésbé voltak számunkra rentábilisak.

Válasz: Én azt mondom, hogy meg kellene azt számolni. Ennek egy jó része üzlet volt, amíg a Szovjetunióban mozdulatlan árak voltak, mert én szerintem az alumínium egyezményen jó ideig azon csak nyertünk.

Kérdés: Meddig volt ez a mozdulatlan állapot?

Válasz: Az körülbelül olyan 5-6 évvel ezelőttig, amikor aztán ők is elkezdték a termelői árakat rendezni és emelni. Azt mondom, hogy a magyar járműipar az sehol nem tudta volna ezeket a gépeket eladni ilyen mennyiségben, csak oda.

Kérdés: S akkor megérte a befektetett dollár?

Válasz: Meg. A húsnál is megérte. Volt egy néhány, ami biztos ráfizetésesebb volt... de a lényeg az, hogy azért ezek nagyon nagy pénzek, nagy beruházások voltak, és most kísért bennünket, hogy a beruházásokból itt is volt a maradékely a kultúra és a művészet területén, a kisebb vállalkozások, a középállatoknak a fejlesztése, egyáltalán a műszaki fejlesztés, az infrastruktúrának a kérdései. Ezek vissza is ütöttek, de már összefüggtek a reform kérdéseivel is, a vállalati önállóság és beruházási lehetőség /kérdéseivel/, nemcsak a központi akarrattal.

Kérdés: Most én hallgatom Önt, de hát döbbenetes összeg nyelődött el ez alatt az öt év alatt, a jelenlegi adósságnak nagy része. Jött a felvett hitelek közül valami vissza? Biztosan vannak 15-20 év alatt megtérülő beruházások, és nem biztos, hogy ezek rossz beruházások. Egy ilyen Adria olajvezeték meg fog valahol is térülni?

Válasz: Ha nincs kihasználva, akkor ez csak ráfizetéses lehet, mint, ahogy az olefin programnál mindazok a fejlesztések, amelyek az olajfeldolgozásra születtek, azok 60-70%-os kapacitáskihasználáson vannak, és egy optimális ideig ha nem térülnek meg, utána azok veszteséges vállalkozások.

Kérdés: Mikor lett világos, hogy valami ördögi körbe került a magyar gazdaság? Ezekekkel a nagyberuházásokkal, egyáltalán a KGST együttműködéssel ez a termékstruktúra konzerválódott és igazában a reformra soha nem maradt pénz. Mikor vált világossá, hogy itt kezd drámaivá válni a helyzet?

Válasz: Az első szerintem a '78 decemberi határozat volt, pontosabban, volt egy '77 októberi határozat a külgazdasági stratégiának a kérdéseiről. Ha visszaemlékeznek erre a határozatra, ennek az volt a lényege, hogy nyitni kell a magyar gazdaságnak a világra. Szerintem ebben először jelenik meg az, hogy másként kell a nyugati világhoz viszonyulnunk. Meglepetést keltett, és akkor vittük be először az adósságot, azt, hogy itt mi várható.

Kérdés: Előtte ez nem volt még benn? Mennyiben volt abban személyi kockázat?

Válasz: Én megmondom, hogy én nem tudtam, tudniillik ez egy tiszta hályogkovács munka volt. Én nem tudtam, hogy ebbe a PB-be mit lehet bevinni és mit nem. Mint új titkár, én azt mondtam, hogy mindaz, ami van, azért én beviszem, hogy lássák, hogy mi a helyzet. Ugyanannyira, hogy meglepődött az egész PB. Ha jól tudom, még tán vissza is kellett vinnünk az anyagokat, hogy még egyszer írjuk át, ahogy az ilyenkor szokás ugye. Később a Kádár elvtársnak volt is egy olyan mondása, hogy a Németh Károly azt sem vitte be a PB elé, amit kell, például az adósság dolgokról, a Havasi pedig mindent behozott. Nehogy egyedül ő legyen bűnös, vagy valami. A lényeg, hogy ott volt egy nagy meglepetés, és nem akarták nagyon elhinni.

Kérdés: Mesélje már el, hogy ez hogyan történt, nagyon érdekes, mert a jegyzőkönyvekből nyilván a reakciók másként derülnek ki, mintha most elmondja. A legfőbb vezetésnek fogalma sincs, hogy mi van az országban?

Válasz: Szerintem nem tájékoztatták őket a helyzetről, nemcsak az adósságállományról, egyáltalán a helyzetről. Például a magyar vállalatok, akikről – mit tudom én – azt mondtuk, hogy tavaly zászlós vállalatok /voltak/, azok a valóságban, /ha/ világ gazdasági összevetésben számolunk, azok veszteségek. Akkor merült föl először például az Izzó. Az Izzónak a vezérigazgatója KB-tag volt, és vizsgálatot kért maga ellen. Németh Károly, mint újpesti képviselő rögtön melléjük állt, az egy oltári botrány volt a Politikai Bizottságban, hogy hogyan hozhatunk ilyen számokat, hogy alacsony hatékonyságú. Három kategória volt: nyereséges, alacsony hatékonyságú és veszteséges. Megpróbáltunk egy ilyen listák bevinni. Nem akarták elhinni.

Kérdés: Ki volt az első, aki ellenreagálást adott ki a Politikai Bizottságban?

Válasz: Németh Károly és a Gáspár. Az egy világos szereposztás volt mindig. Azt, hogy ez el van túlozva a megközelítése a problémáknak, az nem megfelelő,

mi az, amit itt most a Hoósék fölthalálnak..., mert akkor a Hoós volt már az osztályvezető. Nem akartak hinni a fülüknek, akkor a Kádár – azért az új emberekben nem bízott –, akkor tudom, hogy kontrolláltatta a Fockkal az egészet, azzal, hogy a Fock az régen foglalkozik gazdasági kérdésekkel. Megkérdezte, hogy annak is mi a véleménye. Hát a Fock is egyik-másikat elfogadta, egy részét nem, amiről úgy érezte, hogy öneki is van köze hozzá, arra azt mondta, hogy ez nem igaz. Ez volt, tehát hihetetlennek tűnt, és elsősorban annak, hogy ezek az új emberek, akik itt vannak, ezek valószínű nem úgy fogják meg a dolgokat szakszerűen, ahogy kell az ilyen kérdésekkel foglalkozni. Ez egy sor más kérdésben is így volt. Minden beruházási javaslatnál az le volt írva, hogy ez milyen jövedelmező lesz, mert azért az nem igaz, hogy a PB döntötte el a beruházásokat. Szóval sok mindent lehet arra a PB-re mondani, de azt, hogy ő vette a fáradságot és nem tudom én, beruházási kérdésekben döntött, az nem igaz. Tájékozódott különböző kérdésekről, de még csak kötelező se volt, hogy mit tudom én, minden beruházást bevinni. Például ilyenek, hogy mit tudom én, ez a bányafejlesztés. Sokan mondják, hogy az eocén programot a PB sose látta. Ez nem igaz!

Kérdés: Melyik intézmény volt az az erő, amely ilyen kérdésekben döntött?

Válasz: A kormány. A legfőbb erő az Állami Tervbizottság volt. Amire azt kimondta, hogy ez mehet, az tulajdonképpen bekerült a kormányülésre, és utána különböző tervekbe. Itt legerősebb gazdasági centrum az... nálunk az Állami Tervbizottság volt nálunk, az állami Tervbizottság. Az Állami Tervbizottságban a kormány legerősebb emberei benne voltak. Minden miniszterelnök-helyettes tagja volt az Állami Tervbizottságnak, a funkcionális miniszterek, tehát OT, PM, ezek tagjai voltak. Most nyilván, hát ezek ültek a kormányülésen is, hát ott az oktatás, meg az egészségügyi miniszter. Mit tudtak ahhoz hozzászólni, hogy 70 milliárd legyen az vagy 60. Ez egy szakértő által előkészített valami volt, megszűrve nagyon sok élő vitát. Azt mondta az OT elnöke, az Állami Tervbizottság elnöke, hogy ők ezt javasolták, és 90%-a az ügyeknek keresztül is ment. PB előtt inkább ilyen, hogy a lakosság életszínvonalát érintő kérdések, magyar–szovjet viszonyt érintő kérdések, de ezek is csak abból a politikai aspektusból, hogy szóljon hozzá, hogy mi a véleménye. Vagy ha valamin összeeszték, valami ilyen beruházási kérdésben, és konzultációt kértek, de az, hogy a PB döntsön ilyen konkrét ügyekben, azért az, legalábbis az én időmben nemigen volt. Amire emlékszem, a tervet elfogadta, abban benne voltak a nagyberuházások is, meg voltak jelölve, de nem ott fogadták el ezt.

Kérdés: Ön gazdaságpolitikai titkárként nyilván egy nagy rálátással figyelte azt az egész munkát, meg ezt a döntési folyamatot. Végeredményben Önt meggyőzte egy csoport szakértő, hogy valahogy ez az egész mechanizmus rosszul működik és valamit lépni kéne? Milyen lehetősége volt, hogy megállítson rossz folyamatokat?

Válasz: A gazdaságpolitikai titkárnak ugye van egy olyan szerepe, hogy a szakemberekkel fölkeszíteti magát, maximálisan meggyőződik arról, hogy amit azok javasolnak az jó, azt be kell venni. Azt, hogy a Politikai Bizottságban hogyan lehet elfogadtatni egy ilyen dolgot, rengeteg múlik azon, hogy hogyan születik ez az előterjesztés, hogy van egy ilyen szó, hogy hogyan tudja eladni. Akármit mondunk, ott a gazdaságpolitikai titkár az esetek többségében az előterjesztők platformján áll, és szemben a PB-vel. Most időzjelben ezt a „szemben”-t, mert azokkal kell elfogadtatni és megvitatni, hogy ők higgyék el, hogy ez ilyen meg ilyen dolgok miatt szükséges.

Kérdés: Ez fölfelé világos. De most a másik oldalról, ha nézem. Ha Önnek lefelé kell itt az ipar erős embereivel, különböző Tervhivatallal szemben valamit keresztülvinni, akkor milyen esélye volt rá?

Válasz: Mi a minisztériumokkal nem kontaktáltunk. A kormánybizottságokkal, ahol ezek a viták folytak, Tervbizottság, Nemzetközi gazdasági kapcsolatok bizottsága, Honvédelmi bizottság és a többi, ott nekünk módunk volt elmondani azt, hogy az osztály hogyan látja ugyanezeket a kérdéseket. Közvetlenül tárcákkal mi nem igen voltunk kapcsolatban. Nem is tudtuk volna csinálni, az viszont egy hatásos dolog volt, hogy a mi Gazdaságpolitikai bizottságunkban benn volt a Tervhivatal elnöke, azért a bankosok ott voltak.

Kérdés: Ki volt akkor a Tervhivatal elnöke?

Válasz: Hát először volt a Huszár, a Huszárt váltotta a Faluvégi és a Faluvégit ugye a Hoós.

Kérdés: Most utólag közgazdászok, akik szaktanácsadást végeztek, azt mondják, hogy óriási probléma volt ez idő tájt, hogy egyszerűen a döntés felelősségét nem akarták vállalni a Pénzügyminisztériumban vagy máshol. Tehát, hogy a probléma abból a szempontból adódott, hogy a vezetők ódzkodtak attól, hogy újszerű döntéseket hozzanak. Ezt, hogyan érzélte?

Válasz: Volt félelem az emberekben. Hetényiékben... Én azt érzem azért, mert ők érezték, hogy két nyomvonalon halad ez a gazdaságpolitikai munka. Csak arra szeretnék visszautalni, hogy én úgy érzem, hogy ők közelebb álltak a reformgondolkodáshoz. Ők abban a szellemben /gondolkodtak/, viszont konfrontációt nem akartak vállalni a PB előtt direktben, hanem erre voltak jók a bizottságok,

ahol lehetett bújtatni a véleményeket, és mindig akadt egy, aki képviselte az ilyen /álláspontot/. Ha mi vittünk be a gazdaságpolitikai bizottság elé /elgondolásokat/, akkor mi ezeket a gondolatokat vittük be, úgy fogalmazva, ahogy lehetett fogalmazni, hát vagy a Lázár képviselte a kormányálláspontot, és azt is /tudtuk/, hogy miért képviseli.

Kérdés: Ha már a Lázár neve felmerül, hadd kérdezzem meg, hogy Ön, hogy ítéli meg Lázárnak a tevékenységét? Azért kérdezem, mert kívülről és nem szakemberként nézve ezt a kérdést, úgy tűnik, hogy nagyon sok negatívumot mondanak a Lázárról, mint például aki elfektette ügyeket, szőnyeg alá söpörte a dolgokat, gyakorlatilag, hogy őt nagy felelősség terheli azért, hogy a problémákat elhallgatták és azok nem kerültek hamarabb nyilvánosságra?

Válasz: És sajnos ez így is van. Annak ellenére így van, hogy a Lázár egy felkészült ember. Tehát őrá mindent lehet mondani, csak azt nem, hogy ő gazdaságpolitikailag és közgazdaságilag nem tudta volna állni a dolgokat. Ő megértette ezeket, de... valahogy, szóval félt a döntéstől, ezért ha csak lehetett, akkor inkább kormánybizottságokban dőltek el a dolgok, halasztásokat szenvedtek, szóval szeretett nagyon biztosra menni.

Kérdés: Egy kicsit a dolognak a pszichológiai oldala után kérdezve: tényleg mindent el lehetett hinni? Úgy utólag, hogy vannak ott felelős emberek, akik tudják, hogy mi a helyzet, mert hát azért csak ugye bekerültek az anyagok. Miben hittek, mi fog történni? Mi tartotta őket vissza? Például a Kádárt hallgatta az ember: „a szocializmus objektív dolog”, „szükségszerű, hogy győzzön” Majdnem prédikált az embereknek, hogy nyugodjanak meg, minden nehézségen túl lesznek. Gondolom, hogy nem mindenki így látta a dolgokat.

Válasz: Hát azt, hogy az adósság-problémát, azt mi magunk között mindig olyannak ítéltük meg, ami nagyon súlyos, mi azt nem tudtuk elképzelni például, hogy lehet akkor már biztos, hogy rég be kell dobni a törölközőt. Mi nagyon féltünk, amikor már a 7-8 milliárdot elhagytuk, 10-hez közeledtünk. Azt mondtuk, hogy ez már lehetetlen dolog. Miben bízott a társaság? Ez egy érdekes kérdés. Tulajdonképpen az anyagok, az előterjesztések akár éves tervekről volt szó, akár középtávú tervekről, ott mindig volt egy olyan optimista kicsengés, hogy a vállalkozásaink végén a helyzet javulni fog. Mindig minden ötéves tervünk így fejeződött be, illetve maguk a dokumentumok. A VI. ötéves terv, és előtte az V. ötéves tervnek a kérdései. Szerintem úgy gondolták, hogy ezek kiszámított, közgazdaságilag megkomponált anyagok voltak.

Kérdés: A legszínvonalasabb kutatóintézetben, a Társadalomtudományi Intézetben szakmai viták során felkészült közgazdászok mondták, hogy már nem stimmelnek az adatok, a dolgok, így a folyamatok sem. De az igazgató be volt gyulladva, hogy most ezt ő, hogy vigye tovább? Hogy rosszak azok a hivatalos számítások. Minden a fiókjába ment, bezárta a páncélba, ahol senki nem fér hozzá. Ez a legjobb! Körülbelül ilyen stílusban ment. Nem vállalta föl senki a változását.

Válasz: Mi, a Gazdpol. Bizottságban rengeteg ilyesmivel küszködtünk, hogy változtatásokat, meg népszerűtlen dolgokat elfogadni, s bevinni a PB-re. Csak vinni kellett nekünk áráról kezdve egy csomó olyan ügyet, ami után tudtuk, hogy hova kívánnak minket, amikor leültünk az asztalhoz.

Kérdés: Ez egy érdekes dolog, tehát hogy a gazdaság hatalmi centruma mint-ha nem is a PB-ben... lett volna. Most úgy néz ki, ahogy Ön elmondta, meg ahogy mások is a korábbi interjúkban mondták, hogy a gazdasági döntések tulajdonképpen nem igazán a PB-ben születtek meg, ott döntően tudomásulvétel volt, vagy beszámolási kötelezettség. Valószínűleg, hogy nem is igazán a kormányban, illetve a kormányban, olyan értelemben, hogy ezek a különböző gazdasági bizottságok, amelyek aztán a kormány elé terjesztettek /anyagokat/, ott voltak a kormányban is, meg a bizottságokban is. Tehát úgy tűnik, hogy a Gazdasági bizottságban működtek azok a lobbik, amik a gazdasági dolgokat bevitték a kormány elé, és akkor közölték.

Válasz: Így van. És ezek között is primer szerepe volt az Állami Tervbizottságnak mindig.

Kérdés: Mi adta ezeknek a hatalmat? Politikaelméleti szempontból ez a nagy kérdés, végül is ezt nevezik a szociológusok a „szervezett felelőtlenség” társadalmának. Hogy mi adta a hatalmat nekik? Most én úgy tippelem, az egyik dolog az, hogy ezeknek a bizottságoknak az egyik /ereje/ lehetett az, hogy nyilván politikailag egy csomó kérdés megkérdőjelezhetetlen volt. Például a honvédelmi politika, hogy mit kell küldeni, abban az időben nem nagyon lehetett azt mondani a szovjeteknek, hogy 100 milliárddal kevesebbet akarunk. Tehát ez eleve fogta a /kezüket/. Mára kiderül, hogy egy csomó nagyvállalat az ugye hadiipari vállalkozás volt, következőképpen védett volt még hatalompolitika-ilag is. Jól gondolom? Ezt Ön hogy látja?

Válasz: Hogy mi adja az erőt? Valóban van egy ilyen, mondjuk, hogy erőforrás, mint pl. a nemzetközi egyezmények, mondjuk a hadipar vonatkozásában az Állami Tervbizottságnál. Hát az kötődött ugye a Szovjet Állami Tervbizottsághoz, annak a katonai részlegéhez. Minden ötéves tervben volt egy úgynevezett katonai protokoll, amit a Varsói Szerződés szűkebb végrehajtó testületénél aláírtak. Ezekben megvolt

az a kötelme, hogy melyik ország mit tegyen. Ők nem beszéltek forintról vagy rubelről, hanem azt mondták, hogy 12 MIG-21-es, ennyi harckocsi, s akkor zárhat a légtér, ha ez vagy az Bulgáriának, Magyarországnak megvan, a többi pedig az ország dolga. Ebből aztán következtek már a számok, tehát egyik az ilyen. A másik szerintem az, a kormánybizottságoknál azt el kell mondani, hogy tulajdonképpen az ő erejüket az is adta, hogy ők jó információkkal rendelkeztek, méghozzá nem csak úgy, hogy az jó, hanem az eredeti információ az övék volt. Nekik dolgozott egy csomó intézet, a távlati kutatással foglalkozók, a műszaki fejlesztéssel foglalkozók, a különböző szakárelemzések, tehát közgazdasági elemzések. Ezek mind azokban az intézetekben folytak, akikkel az OT dolgozott. Ha ő azt mondja, hogy a mi számításunk szerint, vagy a mi intézetünk számítása szerint ez így van, ez várható, azzal nem lehetett vitatkozni.

Kérdés: Az Országos Tervhivatalnak körülbelül hány osztálya volt?

Válasz: Neki tulajdonképpen mindenre volt osztálya, volt ipari, volt mezőgazdasági részlege, volt közgazdasági, volt pénzügyi. A gazdaságirányítást, a minisztériumi struktúrát az ő osztálystruktúrája követte.

Kérdés: Akkor itt kettős játék volt. Lehet azt mondani, hogy egy lobbí bevitelt az OT-be, egy érdeket, valamilyen érdeket, most mindegy hogy milyen érdeket, mondjuk egy energia lobbí vagy egy bármilyen más, vízügyi lobbí egy érdeket és akkor azt az OT a kormányon keresztülvitte, meghatározott koncepció után?

Válasz: Hát hogyan.

Kérdés: Szakmailag megkérdőjelezhetetlenül alátámasztva, mert hát azt meg lehetett játszani.

Válasz: Na, ugye azt rendszerint azok az emberek, akik a minisztériumban és az OT osztályaiból egy területen dolgoztak, hát ezek hetenként együtt ültek, ezek együtt keltek, együtt feküdtek, hát ezeknek együtt kellett dolgozni. Tehát ott tulajdonképpen ezeknek a gondolkodása is, és ha vita volt, akkor ezek megpróbálták ott kiszűrni a vitákat, meg osztályvezetői, főosztályvezetői szinten, hogy mennél kevesebb probléma kerüljön fölfele, hogy ott kelljen dönteni, mert azt mondjuk, hogy mért nincs egyeztetve az anyag? Mért nincs koordinálva? Ez viszont, ez az OT-nak a helyzete, a szocialista országokban a tervgazdaságból fakad.

Kérdés: Tehát ez nyilvánvaló, nyilván a legtöbb szocialista országban hasonló a mechanizmus.

Válasz: Ugyanez van. Nem véletlen, hogy a KGST-ben is ugye van egy olyan úgynevezett terv, ahol a Tervbizottsági Elnököknek a grémiuma van együtt. Ott vannak a tervegyeztetések, és minden.

Kérdés: Tehát akkor itt törik meg a piac logikája, nem tud kibontakozni a piaci gazdálkodás?

Válasz: Borzasztó nehéz. Egy Bajbakov, aki csinálta a „Goszplán”-t évekig.... és azok tudták azt, hogy a különböző mutatókból melyik ország mivel, hogyan, nemcsak rendelkezik, hanem milyen lehetőségei is vannak. Ez katonai vonaltól kezdve mindenre kiterjedt, egészen a fogyasztási cikkekig.

Kérdés: Igen, ez egy elgondolkodtató mechanizmus minden szempontból. Azon gondolkodom, hogy akkor mi mozgathatta az OT-t? Egyfelől tehát az OT megjárthatott politikai érdekeket, gazdasági vetületben, másfelől KGST érdekeket levetíthetett, harmadrészt voltak belső lobbik az OT-ban. Erre tudna-e konkrét példát mondani ehhez kapcsolódóan?

Válasz: Szóval az OT az ugye mindig tervben gondolkodott, hogy amit a tervben ők kialkudtak, ahogy a tervnek a számai zárnak, az egész élet abba férjen bele. A pénzügy pedig abban, hogy ezekhez a keretszámokhoz öneki ennyi pénze van, ő abból nem volt hajlandó engedni, ők legfeljebb vitatkoztak, hogy melyiknek a számítása rossz, tehát a tervszámok jók, vagy pedig a költségvetésnek a számai. Ez a kettő ha meg tudott egyezni, akkor nem fogunk eltérni a tervtől, mert ez a két tárcza tulajdonképpen ez le tudta fedni az egész rendszert. Ez megmondta akkor, hogy árak hogyan legyenek, bérek, adók, beruházás, mikor, hogyan, mi az, ami belefér egy kikalkulált tervbe.

Kérdés: Nem is merült föl az, hogy az OT-t megreformálják? Például, hogy szétdobják esetleg a piacgazdálkodás erősítésére?

Válasz: Ez, amiről most beszélgetnek, hogy legyen egy ilyen csúcsminisztérium, ez fölvetődött már akkor is.

Kérdés: Hányban?

Válasz: Hát, az mikor? Az Ipari Minisztériumot mikor alakítottuk? 1980-ban. Akkortájt merült föl a minisztériumnak az átszervezése, akkor felmerült már az, hogy kellene egy távlati prognózissal, gazdasági prognózissal foglalkozó részleg, hiszen az OT-nak ezt a borzasztó, részletekbe menő merevségét valamiképpen fel kell oldani. Ez most sem olyan egyszerű dolog, mint ahogy ezt mondogatják. Nem csak a magyarokon múlik ez, erre épül egy egész KGST rendszer. Mi ebből a KGST-ből csak úgy minden... nélkül kilépünk, nem biztos ám, hogy az nekünk egy pár évig jó lesz. Sőt! Ugye ez egy olyan sztálini tervutasításos intézményrendszer, amire az összes szocialista ország ráállt, s ezek tulajdonképpen egy ilyen „büro” jellegűek. Érdemes volt végighallgatni, amikor mit tudom én, KGST-ülés volt, a Tervhivatal elnöke azt mondja, ezek úgy szót értettek... azért, mert mind ugyanabból a kottából beszél, az teljesen mindegy, hogy vietnami tervhivatali elnökről van szó, vagy NDK-sról.

Kérdés: Tehát 1980-ban lett PB-tag. Ez mennyiben jelentett változást? Továbbra is megmaradt gazdaságpolitikai titkárnak. Mennyiben jelentett ez tehát változást?

Válasz: Talán inkább az embernek a magabiztosságában, az értekezleteken, a vitákban való szereplésében, hogy úgy mondjam a pozíció szempontjából jelentett ez inkább valamit. Maga a munka szempontjából semmit, mert ugyanazt kellett csinálni, amit korábban. Talán a sarj (?) adott valamivel mit tudom én nagyobb rangot a magának annak a munkának, amit végeztek, amiért felelősek voltak, hogy hogyan, miként tudtunk érvelni az ügyekben.

Kérdés: A '80-as kongresszus volt ilyen értelemben cezúra, lényeges változás a kongresszusok folyamatában, vagy a kor politikai változásainak érzékelésében, vagy nem?

Válasz: Szerintem nem. A '80-as nemigen.

Kérdés: Akkor került Ön be. Ki volt még, aki akkor került be?

Válasz: Nem tudom, a Korom Mihály és azt hiszem, a Méhes. Három új tag.

Kérdés: Az elég ellentmondásos megújítás volt, ha ezeket az embereket nézzük.

Válasz: Igen. Más-más meggondolásból került ... mindegyik be.

Kérdés: Akkor már beszéltünk arról, hogy '72-ben megtört a reform?

Válasz: '72-ről nem lehetett beszélni. Ezt egyszer és mindenkorra világosan a párton belül tisztázni kell, hogy mi akárhányszor visszautaltunk a reformok '72-73-as lefojtására. Erre mindig az volt, hogy „mi volt akkor”? „Mondják meg maguk, hogy mi volt '72-73-ban, mert szerintünk semmi sem történt” - mondja az „Öreg”. Egy-két olyan adjutánsa, mint az a Katona Pista, és mások, akik ottan elemzgettek és segítettek, a Vali néni, ezek a lehető legdegresszívebb szerepet játszották abban, hogy '72-73...

Kérdés: Pozsgay volt azt hiszem az első, aki '81 januárjában Szegeden fölvetette egy nyilvános fórumon ezt a '72-es visszarendeződést. Ő beszél akkor először nyilvánosan a mezőgazdaság hátrányos helyzetbe kerüléséről és sok minden másról. '81-ben volt... a fiatal társadalomtudományi oktatók országos konferenciája, s volt ott vagy háromszáz néző. Úgy kezdte Pozsgay, hogy nézzenek a hajamra: ősz, Kelet-Európa legfiatalabb minisztere vagyok. Utána beszélt a '72-es visszarendeződésről, tátott szájjal hallgattuk, a Tisztatáj hat hónap múlva közölte ezt a beszédét. Ez volt talán az első nyilvános áttörés.

Válasz: Én egy picit másként látom. A Pozsgay lehet, hogy mondta, hogy megőszült, hogy miben őszült meg abban az időben, azt nem tudom, de hogy nem ...

elsősorban abban, hogy '72-ben megakadt a reform, az biztos, hanem inkább abban, hogy huzakodtak az Aczállal, és akkor még nem dőltek el a dolgok.

Kérdés: Arra vagyok kíváncsi, hogy ki vetette föl először, ki érzékelte azt, hogy itt '72 volt egy törés?

Válasz: A Bognár. A Bognár, meg a Csikós és a Nyers Rezső, meg a Fekete János. Ezek mondták, de nem '81-ben, hanem már '75-ben is, meg '76-ban is, hogy akkor lett kisiklatva a dolog, és ezért nem tudjuk helyreállítani az ügyet. Én ezekről sokszor halottam, ott a Fehér Házban értekezleteken,... a PB-n nem mondta egyik sem. Nekünk a Gazdaságpolitikai bizottságban ott merték mondani. Hogyne, hát azért ott volt egy pár nagyon fölkészült közgazdász, akik tudták, hogy ott komoly hiba történt '72-73-ban.

Kérdés: Vannak olyan vélemények is, hogy a Kádárnak voltak különféle személyes közgazdász ismerősei, akik tippeket adtak neki. Volt ilyen? Például a Bognárt említik.

Válasz: Én nem tudok róla. Nem voltak ők a Bognárral jóban, hát a Bognár nem fogadta el '57-ben a miniszterséget, amikor alakult a Kádár-kormány. A Bognárnak följajánlotta, nem fogadta el, és ezen az Öreg megsértődött.

Kérdés: A Fekete János...

Válasz: A Fekete Jánossal viszonylag jóban voltak, de hát azon az alapon, hogy a Fekete János az egy elismert olyan profi bankár volt, hogy az „Öreg” bárhová elment külföldre, ott mindig megkérdezték tőle, hogy hogy van a Fekete János? S ebből ő következtetett, hogy a Feketét, mindenütt ismerték. De a Fekete János nem volt bejáratos úgy az Öreghez, egy évben egyszer-kétszer bement elmondani a problémákat, hogy ő, mit hogyan lát, de nem tudom, hogy volt-e neki ilyen, ezek a gazdasági dolgok sajnos sokat... a Németh Károlyra. Ő nem volt közgazdász úgy magunk között mondva. Az ideológiai front az egy elég jó kérdés volt az előbb. Ha most összevetjük a még csak nem is Gorbacsov-i korszakkal, hanem mondjuk azzal, hogy Andropov mikor kezdett el újítgatni ott a Szovjetunióval, ugye ott volt egy olyan, hogy az ideológiai front az ráállt a reform támogatására. Ők abból indultak ki, hogy a szocialista forradalomnak a továbbvitele szükséges, ezért az ideológia, a nyilvánosság és minden, ami a párt kezében volt, az hogy úgy mondjam, szolgálta ezt a gazdasági reformot. Most mindegy, hogy hogyan. Mi az eredménye neki. Na, azt majd meglátjuk! A magyar ideológiai front az borzasztóan meghasonlott ebben, és nagyon kettős volt ebben. Az egyik az támogatta volna, sajnos nem a közvetlen párt alá rendelt seregek, hogy így mondjam, hanem inkább a párton kívül lévők, azok sokszor reformpártiak voltak és érveltek jobban a reform mellett. Akiknek erősebb volt az ideológiai görcs, a kötöttség, a megszokottság, véleményem szerint ezért nem találta itt a helyét és nem találta a párton belüli élet se. Ahogy mondjuk

a PTO-s szakma sem, a kádermunka az egész párton belüli életnek a kérdése, azok nem voltak reformpártiak nálunk.

Kérdés: Mennyiben lehet igazat adni a védekezésnek, hogy az Andropov és később a Gorbacsov fogadása idején az volt a legnagyobb nehézség Magyarországon, hogy a fővezér, Kádár már öreg volt, s igazában maga a Kádár-korszak is már hanyatló ágában volt. Minden ilyen újítás már szükségszerűen ennek a kritikáját hozta felszínre. Szóval mennyiben lehetett ezt így érezni?

Válasz: Hát én egyszer-kétszer ott voltam ilyen tárgyalásokon, én úgy érzem, hogy az „Öregnek” nagyon nagy presztízse volt ezek előtt az emberek előtt. Nagyon nagy presztízse volt, mind a kettő előtt. Az Andropov idejében ő mondogatta, hogy az Andropov helyzetét lehetőleg a magyar gondokkal ne terheljük, tehát az, hogy újítsunk, és hogyan újítsunk, hogy ezek vessenek-e fel újabb problémákat a szocialista országok között, ezt nagyon végig kell gondolni. Ő nagyon törekénynek gondolta az Andropov helyzetét, nemcsak az Andropov egészsége miatt, hanem azért is, mert politikailag bekövetkezhet egy visszarendeződés. Ő mindenképpen segíteni akart a magyar tapasztalattal, politikusként látta az „Öreg” a /helyzetet/.

Kérdés: Mert hogy más generáció is...

Válasz: Nem véletlen, hogy ő a Gorbacsovot merte azért inteni, hogy lassabban, átgondoltabban. Nem az volt szerintem, hogy tehát az óvatosság, hogy akkor már napirendre került a politikai intézményrendszer reformja. Ő az intézményrendszer reformjáról már a XIII. kongresszuson egy-két szót szólt. Nem azért, mert az én felszólalásomban is, de elhangzott egy-két szó. Pozsgaynál, különböző helyeken is, és azt hiszem, a főbeszámolóban is. Na most ez a politikai intézményrendszer reformja, ez évekig olyan tisztázatlan dolog volt az „Öregben” és ezt ő nagyon egyszerűen levezette, hogy mi maguk ne misztifikálják: emögött többpártrendszer van, a többpártrendszer mögött pedig ennek a rendszernek a megváltoztatása van.

Kérdés: Ezt ő tudta?

Válasz: Tudta. Ezt ő számtalanszor elmondta, hogy beszélhetünk akármit, ennek a lényege ez.

Kérdés: Tehát ő bemérte, hogy a politikai rendszerben bármilyen változás egy többpártrendszer irányába fut ki?

Válasz: Igen. Tehát, hogy Magyarországon olyanok a történelmi és politikai viszonyok, hogy ezt másképp Magyarországon nem lehet. A májusi pártértekezlet előtt is elmondta, hogy bárhog fogalmazzuk, az, hogy /az/ egypártrendszer mellett szocialista pluralizmus... ez végül is egy lesz, mégpedig többpártrendszer, és az

ennek a rendszernek – a tulajdonképpen nem azt mondta, hogy bukása –, hanem hogy ebből egy más minőség fog kijönni.

Kérdés: Ez nagyon érdekes, amit mond. Mégis, hogy történhetett, hogy képtelen volt vezérelni már a folyamatot?

Válasz: Ott azt hiszem, hogy az utolsó két évben önála volt már egy félre tájékozódás, nem ismerte a valós helyzetet, a helyzetet úgy, hogy itt tulajdonképpen mi van a magyar politikai valóságban.

Kérdés: Egy pillanat, akkor még ne menjünk annyira előre. Itt '83-84-ben volt két célzása arra, hogy van kétféle szándék, hogy a politikai intézményrendszerben elmozdulás történjék. A Kádár keresztülvitte többek között a kettős jelölést, amit a többi kelet-európai szocialista országban nagyon rossz néven vettek, többek között Moszkvában is. A Politikai Bizottságban sem volt egyértelműen pozitív a fogadtatása. Milyen kételyek merültek fel ezzel szemben?

Válasz: Így van. Méghozzá azt, hogy kötelező. Ezt személyesen ő hajszolta keresztül. Kételyek? Az, hogy a párt nem fogja tudni érvényesíteni a saját elképzeléseit, mert ha szabadjára engedik a kettős jelölést, úgy, ahogy ezt kell, akkor mi lesz itt?

Kérdés: Ezt a Németh Károly mondta?

Válasz: Igen.

Kérdés: De volt még egy-két „kétkedő”, ha jól emlékszem, ezen a PB-ülésen felszólalt a Korom Mihály is, meg a Gáspár Sándor is.

Válasz: Azok is ezt mondták. Ebben az „Öreget” a legjobban szerintem az Óvári támogatta, mert az azt mondta, hogy ha már nem sikerült önként a többes jelölés, akkor csináljuk úgy, hogy kötelező. Akkor többen kiálltak emellett, hogy legyen ez így. Ha jól emlékszem, az Aczél is támogatta ezt.

Kérdés: Milyen más kísérlet volt még a politikai rendszer reformjára?

Válasz: Például a párt és az államnak a különválasztása, hogy nagyon szerény eszközökkel, de induljon meg. Azért az „Öreg” arra, hogy ami elnöki tanácsi hatáskör vagy parlamenti hatáskör, hogy ezt lehetőleg ne a házban döntsük el, ilyesmiről sokszor okította a népet, hogy miért nem szabad ezt, meg azt így csinálni pl. a tömegszervezetek önállóságának a kérdéseiben. Azért az, hogy az érdekérvényesítés, hogy a szövetkezeti szövetségek, a kamara elkezdett úgy dolgozni, hogy elvezetett egy önálló pályára...

Kérdés: Melyik kamara? Az ipari?

Válasz: Igen, meg a Gazdasági Kamara. Először az kereskedelmi volt, azt akkor átváltottattuk gazdaságira, tehát ő azért ezeknek a dolgoknak nem volt ellenére, és én

emlékszem, hogy amikor az egy minisztériumost csináltuk, az ipari minisztériumot, egy jó ideig kételkedett benne, azt is körüljárta. Különböző ismerőseitől is véleményt kérve, a végén azért belátta, hogy elvileg ennek jobbnak kell lenni és komfortabbnak egy irányítási rendszerhez, az egy ipari minisztérium jobb, mint a régi három ágazati. Tehát ő nem volt – hogy úgy mondjam –, tompa az ilyen gondolatokkal és kezdeményezésekkel szemben, sőt sok mindent ő maga is kezdett azzal a vehemenciával, amivel ez meglódult. A későbbiek folyamán a mezőgazdaság, meg állítom, hogy az, hogy szövetkezeti önállóság, meg szövetkezeti demokrácia, öneki voltak erről fogalmai, hogy ezt hogyan lehet csinálni.

Kérdés: Volt '84-ben a választási reformon túl egy másik kísérlet: a Parlament hatáskörének módosítása, ami '84-85-ben terítékre került. Itt azt mondják, hogy egy lépés előre, két lépés hátra.

Válasz: Igen. Szerintem szerencsétlen dolog volt egy ilyen házszabály-módosítás. Abba valamilyen liberalizálást bevittek, és ennek nyomán az első alkalommal volt valami kavargás ott a Parlamentben, ilyen összevisszaság. Akkor kezdődött az, hogy nem tudtak számolni, és ő /Kádár/ borzasztóan rühellte az ilyesmiket, hogy egy országnak a Parlamentje ilyen nevetségessé válik. Akkor próbálta azt mondani, hogy különbséget kell tenni, hogy mi az interpelláció, mi a kérdés, mire milyen választ kell adni, és ennek a vége az lett, hogy az „Öreg” beszabályozta, visszarendeződött a Parlament egy nem tudom milyen sztálini /formába/. Állítom, hogy az egész egy ilyen hangulati ijedelem volt, hogy ottan szavazgattak összevissza, és azt mondta, hogy ez lesz, mert csak nem lehet...

Kérdés: Tehát nem az ellenszavazatok miatt vette ezt vissza?

Válasz: Nem, ez én állítom! Ismerni kell azért az apparátust, amikor ő azt mondja, hogy ez így cirkusz, nem lehet csinálni, akkor csinált azt apparátus egy olyan előterjesztést, hogy nahát, akkor elejét vesszük mindennek. Ez olyan, mint hogy miért nem a Baló lett a TV egyik főszerkesztője. Azt nem tudom, tudják-e, hogy a tévések azt mondták, hogy a legtehetségesebb a Baló, az legyen a Hét című műsor vezetője. Az agitproposok bementek az „Öreghez”, a Lakatos, meg a Berecz, és mondták, hogy – a Hajdú akkor ment el követnek –, hogy van egy ott fölnőtt fiatalember, az legyen a vezető. Akkor, nem volt az hatáskör, csak hogy tudja, hogy ha megjelenik a Hét, mit tudom, minek a mezében, akkor hallja... akkor mondta, hogy ez helyes, hát „van ott több is”, azt mondja: „most már elértünk oda, hogy ilyen saját neveltetésűt kell előléptetni, nem kell mindig odaültetni”, helyeselte. S mondja, hogy ő is többek között volt most mit tudom én melyik kongresszuson a Sugárral, és az milyen ügyesen dolgozott, az ömellelte fordított is, meg ez, meg az. Hát ő példának említette, hogy az is, hogy hogy kinőtt, hát biztos ilyen a Baló is. Ezek meg mit tettek? Elmentek vissza, hogy nem a Baló lesz a Hétnek a főszerkesztője, hanem a Sugár.

Kérdés: És ez így történt meg?

Válasz: Ez így történt, mert én azt a variációt hallottam, hogy a Sugár szaladt be a Kádárhoz, és mit tudom én, panaszt tett a Baló ellen, hogy kérte, hogy őt nevezzék ki erre a posztra. No ez nem így volt. Na most, az intézményrendszerénél ő például látott fantáziát a vállalati tanácsokban. Az ellen is olyan föllépések voltak, ugye az izén, a KB ülésen, hogy az állami tulajdonnak a fölszámolása irányába elindultunk el, és a többi, és a többi. Az öreg ezektől nem félt. Azt mondta, hogy lehet közgyűléses vállalat, fel tudta fogni, el tudta fogadni a vállalati tanácsnak a dolgait, a pályázati rendszert a különböző igazgatói posztokra, úgyhogy ő ezekben szerintem nagyon fogékony volt még '84-ben is.

Kérdés: Mi volt a különbség a '80-as és '85-ös kongresszus között, tehát a XII. és a XIII. kongresszus között az Ön meglátása szerint?

Válasz: Szerintem a XIII. kongresszuson – 1985-ben – sajnos megerősödött az a fölfogás, hogy még nagyobb hangsúlyt kell tenni a folyamatosságra. Az „Öregnek” ez mindig ilyen kedvenc dolga volt, hogy tehát úgy változtatni, hogy a folyamatosság az meglegyen, ez öneki egy alapállása volt. Érződött a társadalmi elégedetlenség, szerintem ezért a XIII. kongresszuson demonstrálni akarták az egységet, folyamatosságot, szerintem ez volt az egyik, ami olyan nem jó volt. A másik pedig az, amilyen gazdasági programot rákényszerítünk az egészre, és az is egy hangulati nyomás volt, hogy élénkíteni, ő mondta azt, hogy „Abba kell hagyni a laposkúszást!”. Elértük akkor már, ahogy mondják, a tűrőképességet a lakosság életszínvonalában. A program csak az /lehetett/, ami szárnyaló, ami emelkedő volt. Az Aczéllal is volt egy vitánk, azt mondja, hogy egy olyan program kell, ami megkapó. Mondom, csináljon programot, ami megkapó. Az nem program, hogy át kell menni a tisztító tűzön, akármilyen nehéz, és végig kell járni egy olyan 5-6 esztendő, amikor a nehézségeinket megoldjuk, ez azzal jár, amit most csinálunk. Ehelyett: javítani, adni, ez volt a program, és ezt ugye mi nem tudtuk produkálni.

Kérdés: Az Önök számára már teljesen egyértelmű volt, hogy a gazdasági feszültségek már itt, az előszobában vannak.

Válasz: Persze, persze! Volt feszültség, akkor volt az, hogy variációkban gondolkozunk. A VI. ötéves tervnek legyen két vagy három variációja és abból a politikailag legkedvezőbb, ami közgazdaságilag a legnehezebb, az lett elfogadva.

Kérdés: Legnehezebb jelenti, hogy legrosszabb? Tehát akkor ilyen szempontból a különbség, a '80-as és '85-ös kongresszus között az, hogy itt a gazdasági feszítőerő nagyobb kényszerrel hatott a politikára.

Válasz: Úgy van.

Kérdés: '80-ban ez még nem tudatosult ilyen értelemben.

Válasz: Nem, mert azért '80-ban még több oxigénje volt a pártnak, gazdasági szempontból is és odahaza politikai szempontból is. ...A mozgástere, az elfogadottsága a pártnak, akkor még egy jobb helyzet volt.

Kérdés: Ha meg akarnánk ragadni a két korszak közötti különbséget, lehet, hogy a nemzetközi dolgok is bejátszanak? Mert akkor már ugye túl vagyunk Brezsnyev halálán, akkor jött Andropov, majd Gorbacsov.

Válasz: A mi kongresszusunkon még a Csernyenko volt itt, meg a Romanov volt itt. Tehát itt még, hogy úgy mondjam, a reformszellemű kibontakozásra olyan sok biztatást nem kaptunk kintről. Szerintem a magyar viszonyok, azok hatottak inkább tompítólag és bénítólag erre az egész XIII. kongresszusra.

Kérdés: Kívülről nézve úgy látszott, hogy kettős politikát folytat a vezetés. Már gondolok arra, hogy egyrészt tényleg ezek a kis lépések, hogy mégis menjünk előre a reform területén, legyen valami korrekció. A másik, hogy leültek a problémák láttán és megpróbálták az életszínvonalat, egyebet tartani. De volt egy harmadik dolog is, hogy végeredményben megindult egy nem egészen következetes politika az ellenzékkel. Ezek az állandó hisztériák március 15-e körül, meg egyéb, vagyis az ifjúságot egyre nagyobb méretekben tolta szembe a párttal.

Válasz: Az ellenzékkel kapcsolatosan én azt hiszem, hogy ott több hiba volt a pártvezetés részéről. Az egyik, hogy ezeknek az ereje nem is volt Istenigazából fölmérve. Sőt mindig ilyen lekezelőleg nyilatkoztak róluk, hogy ez egy jelentéktelen dolog, néhány tucat ember, nem kell nagy jelentőséget tulajdonítani neki. A másik az, hogy amit azok mondtak /az ellenzékiek/, abból semmit sem akartak elfogadni. Még akkor sem, hogyha jó dolgokat mondtak. Volt egy olyan /elv/, hogy ami nem törvényes, és politikailag nem legalizált, azzal nekünk nem is kell foglalkozni. Ebben szerintem a Politikai Bizottságnak nem voltak jó segítőitársai, főleg az értelmiségi területen dolgozó pártintézmények, és szervek nem. Én azt hiszem, hogy az Aczél az ismerte az ellenzékét, és azért ebben ő se jeleskedett, hogy itt mit kell csinálni.

Kérdés: Mintha itt kezdődött volna a szellemi szféra hibernálása. '82-83-84, én ettől kezdve nagyon intenzíven úgy éltem meg értelmiségi körökben – a tokaji írótabortól a különböző szociológiai összejöveletekig, teaházakig és repülőegyetemekig –, hogy nem lehetett tudni, hol van a határ, mikor, hol ráz az áram, hol nem ráz, miközben jött a feszültség. Egy abszolút bizonytalan helyzet volt, s nem lehetett ezt-azt közölni, vagy mégis!? A BM egyre drasztikusabban avatkozott be, akkor ott még vannak a március 15-ék, no meg egyre többen kiléptek a KISZ-ből, szóval ez egy eróziós folyamat volt. Itt indult el valami?

Válasz: Biztos, a párt az nem alkalmazkodott, vagy oldódott, hanem inkább bemerevedett, ez az erő, ez pedig ugye gyarapodott, és egyre leleményesebb lett a

maga munkájának a folytatására. Én azért hibáztatom ebben bent az osztályt is. Pál Lénárdék is merevek voltak ebben, ők azok, akik értenek ehhez, és ott kellett, hogy dolgozzanak, ezen a területen.

Kérdés: Lehet, hogy nagy hiba volt éppen Pál Lénárd odahelyezése, akinek politikai érzéke nem volt? De lehet, hogy egy ilyen figurára volt szükség. Mintha direkt öngyilkosságba szaladt volna az a vezérkar, hogy olyan embereket rakott, hogy nézze meg, hogy a mai ellenzékben a társadalomtudományi értelmiség 90%-a ott van, és a pártapparátusnak, a szakmai bizottságoknak ott vannak a matematikusok, a műszaki szakemberek. Nézze meg Budapest 22 kerületének ideológiai titkárait, műszaki egyetemet végeztek, meg matematikusok, fizikusok voltak, a KISZ-titkárok ezek voltak az utóbbi időben, s a bölcsészek, jogászok, közgazdászok mind ott vannak, a szellemi kapacitás ott van az ellenzéki szervezeteknél. Mintha egy folyamat kinyomta volna őket. A '80-as évek elejétől kezdve nagyon határozottan érzékelhető volt, hogy ez már így működik. Nem volt szükség közgazdászokra, jogászokra, bölcsészekre, tehát akik gondolkodtak, kreatívak, társadalomtudományi emberekre. Végrehajtó emberek kellettek, akiknek megmondják, mit csináljanak?

Válasz: De ne ugorjak annyira előre! Úgy látszott, hogy a pártvezetés úgy gondolkodott, hogy valamit csináljunk is, de közben ne csináljunk bajt, és akkor harmadrészt az ellenzékét meg általában egy értelmiségellenesség, szóval itt, ezek az írószövetség problémái, ugye, hogy az írókkal megint kiéleződik akkor ezek a nemzetiségi kérdések. ... Hiba volt '86-ban az ellenforradalomnak a 30. évfordulójának az erőltetése. Ezen bent egy vita volt, mi szoltunk a Berecznek, amikor megtudtuk azt, hogy itt könyvek, film, meg mit tudom én mi lesz, de ebben /az „Öreg”/ először tulajdonképpen velünk értett egyet, hogy nem kell ebből olyan nagy évfordulót /csinálni/.

Kérdés: Most a személyi változások érdekesek, hogy a '85-ös kongresszuson többek között ilyen személyek kerültek előtérbe, mint a Berecz. Ő PB-tag lett.

Válasz: Mindenki ellenezte.

Kérdés: Azt nem lehet tudni, hogy ki vitte be?

Válasz: A Kádár. Én nem tudok másra gondolni, mint erre, de ez az '56-nak a meghálálása volt. Nem tudok másra gondolni, de azt tudom, hogy két zárt PB ülésen is szóba került, mindenki azt mondta, hogy nem. A Losonczitól kezdve ott sokan mondták az indokaikat, hogy miért nem. Berecz meg nem, mert a politikai vonalvezetése, mert a magánélete stb. miatt egyszerűen nem való oda. Úgyhogy csak keresztülvitték. És...

Kérdés: Berecz kihez állt igazából legközelebb a Politikai Bizottságból, kivel értett leginkább szót?

Válasz: Hát abban az időben kezdett kapcsolatba kerülni a Gáspárékkal, Németh Károlyékkal, ezekkel volt ő kapcsolatba, úgyhogy a többivel én nem hiszem,... hogy jóban lettek volna, szóval úgy közelebről.

Kérdés: A Maróthyval sem?

Válasz: Nem hiszem. Nem hiszem, inkább ezekkel, meg a Gyenessel.

Kérdés: Gyenessel?

Válasz: A Gyenessel. Régi külügyesek kapcsolata alapján. Ő inkább ezekkel.

Kérdés: Tehát akkor a külügyes vonal volt?

Válasz: Igen. Na de a régi, mert az újjal, a Szűrőssel, azzal nem.

Kérdés: Ez a Puja Frigyes vonal?

Válasz: A Gyenes az volt valamikor külügyi államtitkár, Ebben az időben volt a Berecz külügyi osztályvezető, vagy osztályvezető-helyettes. A Pulya idején volt a Berecz külügyminisztériumi párttitkár. Tehát ez onnan volt datálva ez az ismeretség, és aztán ez a Gáspár és egyéb, ez...

Kérdés: 1985-ben bekerült a Politikai Bizottságba két új ember, az egyik volt a Berecz, a másik a Hámori Csaba?

Válasz: És a Grósz? Az nem akkor? De valószínűleg ő is akkor jött vissza. Nem tudom pontosan.

Kérdés: Akkor majd ezt meg kell nézni, mert én sem tudom biztosan most fejből. Abban az időszakban valamikor, csak nem tudom, hogy a kongresszuson-e?

Válasz: Hát vagy a kongresszuson, amikor ő fölkerült budapesti titkárnak, azt hiszem akkor ő PB-tag volt talán? A kongresszus előtt került föl. Igen, pár hónappal. Sőt, ő már szerepet játszott abban emlékszem a kongresszus előtt, hogy ő külön tartott egy budapesti nagy aktívát, ha jól emlékszem épp a kongresszusi... Igen. Ő mondta, hogy „Ne keressék az '56-osokat, mert itt vagyunk!”, hogy nyugodjanak meg. Igen, igen! Szóval akkor ő már, mint ilyen jövőbeli erős ember megjelent.

Kérdés: Akkor lett a KB egyik alosztályvezetője a Lakatos ugye? Lakatos hogy került oda?

Válasz: A Lakatos, az az MTI-ben dolgozott, talán a Berecz vitte őt oda? Nem. Nem... őt még azt hiszem, hogy a Győri Imre vitte be az Agitprop. Osztályra.

A Lakatos az jóban volt ott egyébként sok emberrel, ott az MTI-nél, úgyhogy öneki voltak úgy kapcsolatai. Nem tudom biztosan, azt mondják, hogy a Kádár feleségének volt kedvence.

Kérdés: Ekkor már világos volt, hogy baj van. Köztudott volt az utca emberének is, de Kádár mit tudott erről? Azt látjuk, hogy a változások ellen mintha védekezne, az öregeket maga köré gyűjti, ahelyett, hogy tényleg nyitna egy generáció felé, vagy legalábbis valami újítást hajtana végre. Ön hogy látja ezt?

Válasz: Szerintem ő sajnos egyre távolodott a problémáktól. Érdeklődését tekintve is, aztán kérdésekkel való ilyen intenzív foglalkozása szempontjából is, és hát őbenne azért volt egy olyan tudat szerintem, hogy alapvető dolgok azért rendben vannak. Jóval a kongresszus után is. Vonzódott a megszokotthoz, meg a korábbi megoldások felé és a megszokott személyek felé is. Azért volt az a szerencsétlen / rendezése/ a személyi kérdéseknek 1987-ben is. Szerintem az lett volna még egy utolsó lehetősége neki, hogy ha akkor ott ő mer radikálisan váltani.

Kérdés: Ahogy Ön említette 1986-ban a KB kiküldött egy bizottságot a politikai intézményrendszer reformjával kapcsolatban dolgozzon ki egy alternatívát. Ennek a vezetője Németh Károly volt. És tudomásom szerint a Politikai Bizottság elé másfél év alatt semmit nem tett le, csak '87 végén, de akkor már nem ő lett, hanem a Lázár lett a vezetője. Azt kérdelem, hogy miért éppen a Németh Károly került ennek a bizottságnak az élére? Azért, hogy ne is legyen semmi?

Válasz: Hogy ne legyen semmi. Ebben az egész értelmiségi politikában, hogyha lett volna ilyen, hogy kérem, van egy feszültség az Írószövetségben, és az a javaslatunk, hogy az egyik /megoldás/ az, amit ismernek, amit a Pál Lénárdék mondtak, de az a javaslatom, hogy... akkor ez egy kapaszkodó... Én szerintem, hogy akkor lehet két dolgon gondolkodni. Hogy ez a ... hát sok ilyesmit lehetne mondani, hát a tervekhez, meg minden. Mi? És közben ennek a hiányát szerintem sokat érezték azért a PB-ben, hogy ugye jó volna hallani esetleg, hogy volna valami más lehetőség is, vagy összevetni mit tudom én egy megoldási lehetőséget mással. Tehát ezek nem voltak ott.

Kérdés: Én úgy tudom, hogy Kádárnak és Grósznak korábban is volt konfliktusa ill. problémája egymással. Mégis mi vezette a Kádárt arra, hogy a Grósz előtt utat nyitott például?

Válasz: Nem tudom. Fogalmam sincs. Én is úgy tudtam, és úgy láttam az ő kapcsolatukat, meg viszonyukat, hogy... hogy szóval nem azonos pályán gondolkodó, vagy rokonpályán gondolkodó, gondolatmenetű emberek.

Kérdés: Ha jól emlékszem, már Borsodba is azért került be, mert valamikor a '70-es évek közepén az egyik kongresszus előtt már volt ilyen szervezkedés, ami...

Válasz: Hát az a bizonyos ominózus '72-73-ban azért a Grósz abba a csoportba tartozott, amiről beszéltünk, hogy ...

Kérdés: A Pullai-féle csoportba?

Válasz: Persze, mert ugye a későbbiek ilyen elmondások alapján ..., én ezt azért...

Kérdés: Az eddigi interjúkban mindenki elmondta, hogy hogyan látja, most Önt kérdezem, hogy Ön mit, hogy látja azt a dolgot, mert ugye másként látja Pullai Árpád, másként a többi, tehát Ön hogyan látja, vagy milyen információ van a '72-73-as kísérletről, amikor Kádár leváltását próbálták, tehát mit tudna nekünk erről mondani?

Válasz: Én csak utólag /hallottam/, amit ezek az idősebb PB-tagok mondtak, azokat ismerem, egy-két dolgot mondott nekem annak idején az Aczél, aztán Nyersék, és amit mi megyei titkáraikon tapasztaltunk. Meg egyébként ugye, abban az volt, hogy akkor a mechanizmussal kapcsolatos, kérdésekben sajnos a PTO vezetése is, az agitprop vezetése is ... Reformok? ...hát ezek ilyen ideológiai okokból kifogásolták az egészet, és ebből nem is csináltak titkot. Én emlékszem a szegény Mona, szegény nyugodjon békében, akkor ott dolgozott. Jó haverok voltak a Grósszal. Azt mondták, hogy úri biznisz az az egész reform. Ennek sem az osztály, mit tudom én, megközelítése, se ez... akkor volt egy elmélet a politika elsődlegességéről. Erre volt ráfűzve egy csomó dolog. Hát ugye hogy... Biszku. Ezek találták ki ezt a politikai elsődlegességet, de azt... meg, hogy a párt munkásjellege, meg a társadalom szocialista vonásai, hát mind az ő jelszavaik voltak.

Kérdés: Hát az egyetemen ebből kellett vizsgáznia, előtte a filozófiát kérdezték, filozófia vizsgán.

Válasz: Igen a Biszku írta azt mondja, hogy a politikának elsőbbsége van a gazdasággal szemben és a tulajdonnal... '73-ban. A Társadalmi Szemle – hát fölírtam valahova –, majd ha még egyszer megtalálom. Nem, 1974. 3. sz.

Kérdés: Igen, mindig ez alkalmat adott a gazdaság visszavezetésére.

Válasz: Hát persze, hogy a gazdaság nem a saját törvényei szerint működött, és az áru és pénzviszonyok fele, hanem azt alá kell rendelni a politikának.

Kérdés: Azt mutatja, hogy az egy politikai integráció, mechanizmus volt.

Válasz: Persze.

Kérdés: Az érdekes volt, hogy az egyik oldalon a Grósz is úgy tűnik, hogy letette a voksot emellé az ideologikusabb vonal mellé akkor, '73-ban ugye? A KB-n ugye föl is szólalt ilyen szempontból, de ez még a kongresszus előtti időszakban volt ugye.

Válasz: De hát a Grósz a '80-as években is én szerintem ideológusként jött föl. Nem reformpárti volt? Akkor is demagóg szövegelésű volt, éppen az az érdekes, hogy a Kádár miért futtatta a végén? Nem tudom, én szerintem ezt beajánlották neki ... a Gáspárral volt jóban Grósz.

Kérdés: Az nem lehet, hogy a Gáspár vonal...az...biztos, hogy a Gáspár vonal volt? Nem a Németh Károly esetleg? Nem?

Válasz: Hát akkor a Németh Károly azt csinálta, amit a Gáspár mondott.

Kérdés: Káder ügyekben Németh Károlyra nagyon hallgatott a Kádár?

Válasz: Nagyon-nagyon!

Kérdés: Káder ügyekben. Tehát hogyha a Gáspáron keresztül fogadja a Németh Károlyt, akkor...

Válasz: Persze, csak az az egy volt mindig.

Kérdés: De milyen alternatívái lehettek volna akkor a Kádárnak?

Válasz: Hát azért volt egy nagyon nehéz helyzet, hogy nem volt miniszterelnöknek való. Mi akkor már ilyen leáldozóban voltunk akkor ugye.

Kérdés: Ez mikor volt?

Válasz: Ez '87. '86 vége, '87 eleje. ... Azt mondták, hogy jól kezdett Budapesten a Grósz, tud szólni a tömegekhez stb. stb. Meg kell próbálni, most a Lázár után kell ... egy olyan öntevékeny, szóval egy olyan miniszterelnök, aki tud intézkedni és keménykezű, határozott stb. Így ezek az érvek voltak, hogy miniszterelnök legyen belőle. Nem kell oda a gazdasághoz érteni, hanem szervezőnek, politikusnak lenni, majd... kb. ezek alapján ment aztán, hogy ...

Kérdés: De akkor az Ön neve is felmerült mint leendő miniszterelnök?

Válasz: Föl. De hát aztán ez a ... ez a dogmatikus szárny ez azt mondta, ... hogy nem, még a házból is ki. Itt lecsatlakozott az Aczél is ezek mellé. Tudta, hogy hol a többség, és....

Kérdés: Ez '87 eleje volt, az első felében?

Válasz: Igen.

Kérdés: Hadd kérdezzek itt egy személyeset! A kívülről nézőnek teljesen világos volt, hogy valami nagy marhaság történik megint, és most én tényleg személy szerint Öntől kérdezem, hogy amikor magát leváltják onnan, mint gazdaságpolitikai titkárt, akkor miért vállalja el a Budapesti Pártbizottság titkárságát?

Válasz: Hát mit tudtam csinálni? Azt mondtam már akkor, hogy kérem, van nekem javaslatom, engedjenek el engem nyugdíjba. Mert arra gondoltunk, hogy mint reformpárti, aki támogatta a reformpolitikát, fölállok és azt mondom, hogy ha nem, ... akkor én elmegyek nyugdíjba. Az „Öreg” azt mondta, hogy nem ez még a végső, meg nem az utolsó szó, van onnan visszatérés stb. stb. Vállalja csak el! Úgyhogy ment a rábeszélés, ahogy ez ilyenkor szokott lenni.

Kérdés: És hogy fogadták Öntől a budapestiek?

Válasz: Hát meg kell mondani, hogy volt egy kis fönntartás a budapestieknél, bár azt mondták, hogy az első olyan titkár voltam, akit a titkos szavazással választottak meg. Akkor csináltak egy ilyen egyjelöltes /próbát/, ebben volt egy kis bizonyos fönntartás, de meg kell mondani, hogy a budapestiekkel én kezdtem úgy össze-rázódni, föloldódni. Ők is elmondták, meg lehetett több mindenből érezni. Kevés volt az idő ahhoz, hogy az ember valahogy Budapesten kibontakozzon, mert azért Budapest az nem volt egy reformfészek. Évtizedekig, 1968-ig visszamenőleg... Most is olyan. Nekem nem tudnak csinálni, most se a pártértekezleten, ... Ezzel együtt Budapesten lehetett volna dolgozni, de hát közben így alakultak... A kormányban lévő munka után, amikor már az „Öreg” belátta azt, hogy ő nem tudja tovább csinálni, neki szerintem akkor már nem maradt, hogy kire hagyja a főtitkári posztot.

Kérdés: Nem merült föl előtte alternatív gondolat, hogy kinevel maga alatt valakit? Vagy a környezetében, vagy legalább 2-3 embert?

Válasz: Sosem beszélt róla. Egyszer beszélt arról, hogy a portugálok csináltak valami 3 évvel ezelőtt, egy olyan megoldást, hogy a Cunalh mellé azt hiszem 3 vagy 4 titkárt odavittek és ők működtek ilyen titkári grupban /csoportban/, ... az tetszett neki, ő azzal foglalkozott, hogy ezt kellene megcsinálni itt nálunk is. Azt lehetett róla /tudni/, abbahagyta, akkor egy darabig élt benne az, hogy ő még tudja csinálni, utána átváltott, azt mondta, hogy jobb lesz ezt a váltást, ami be fog következni, ahogy ő mondta, hogy „a kispadról végignézni, s ha kell, akkor segíteni az újnak”.

Kérdés: Gondolom a kínai példa lebegett már a szeme előtt?

Válasz: Kínai példa és...

Kérdés: Teng is ezt csinálta.

Válasz: Igen, bár öneki volt fönntartása ezzel az ún. tanácsadói, meg nem tudom én milyen poszttal, úgy... volt neki... kacérkodott is, de azért volt fönntartása is. Ezért lehetett könnyű...

Kérdés: Hát hiúságból gondolja?

Válasz: Nem. Ő valahogy nem tudta a struktúrába elhelyezni ezt, és tulajdonképpen ezért tetszett neki meg viszonylag rövid idő alatt az elnöki poszt. Hogy így van ez jól? Ez már pár héttel a pártértekezlet előtt /volt/.

Kérdés: '87-ben a személyi változásokon milyen dolgok döntöttek, hogy például a Lázár odakerült Kádár helyettesének?

Válasz: Ezt kimondottan az Aczélnak köszönhető, azért merek beszélni róla, mert ővele is beszélünk. Azt mondta, hogy olyan főtitkárhelyettes kell, aki nem csinál semmit, akkor /ő/ alkalmas lesz. A másik ugye, hogy a Lázár nem fog ártani, se öneki, se másnak, és amit az „Öreg” mond, azt biztos megcsinálja. Öneki /Aczélnak/ ebben szerintem nagyon negatív szerepe volt a '87-as nyári káderlépésekben.

Kérdés: Egy PB-tag meg azt mondta, hogy a szociáldemokrata Lázár kell oda, hogy meg legyen a kettős a kommunista szociális..., tehát Nyugat fele.

Válasz: Á! Ki tudta, Lázárról, hogy szociáldemokrata volt? Senki. Ott tudták meg, hogy fiatalember korában mondta, hogy ült a Szocdem Pártban. Nem. Ez volt. A másik /Németh/ ugyanígy, sőt átmenteni a Németh Károlyt, és maradjon a Gáspár, akkor is ugye az volt, hogy ezek maradjanak.

Kérdés: Akartak is maradni, tehát a Németh és a Gáspár?

Válasz: Persze. Udvariasan mindig mondták, hogy ők már 60 fölött vannak, rendelkezzen velük a PB, ez a szokásos beszéd, ez ment akkor is.

Kérdés: A Gyenesnek sem volt sok kedve nyugdíjba menni?

Válasz: Nem, nem, nem! Hát most is, ha nem piszkálják meg ezzel a 4 kizárással, még nem ment volna el. Ez a 4 kizárás, ez tulajdonképpen kinek az utasítására történt? Kik hagyták jóvá ezt a dolgot?

Kérdés: Ez Politikai Bizottsági döntés volt, mert azon a PB-döntésen volt szó a FIDESZ-ről is.

Válasz: Ez PB-döntés volt, én most pontosan nem tudom, hogy hogyan került oda be, már hogy kinek a javaslataként. Azt hiszem, hogy a Gyenes játszott itt össze az „Öreggel”, hogy ezt be kell a PB-re vinni és ott csinálni egy ilyen konzultációt, hogy mi a jobb, pártbüntetést adni ezeknek vagy se. Az kerekedett fölül, ...

hogy ugyanezt csinálhatják pártonkívüliként, ha ennek a 4-nek meg van engedve, hogy párttagként randalírozik, akkor ebből egyre több lesz a pártban ilyen. „Jobb, ha a párton kívül” – ... ez volt a logikája az egésznek. Egy páran ellenezték, hogy hagyni kell őket, de azt sem tudták megmondani, hogy mennyivel jobb, ha hagyják. Szóval akkor ez ugye elrontott... de ez a helyzet már csak mérgesedett, hogy ki lettek zárva, aztán meg az, hogy... visszajöhetnek, de nem jöttek

Kérdés: A '87-es évnek két másik politikai története volt, az egyik a FIDESZ megalakulása, a másik Lakitelek. A Politikai Bizottság tárgyalta ezeket? Ön hogyan fogadta?

Válasz: Hát megmondom, hogy erre nem nagyon emlékszem, hogy a FIDESZ-re, hogy ... A Lakitelek az az... Igen, akkor talán ez beugrik.

Kérdés: A Hámori Csaba volt. Szóval ő hozta elő, mint KISZ-titkár, hogy foglalkozni kell ezzel, sőt hát tudomásom szerint azt mondta, hogy ez rendőrhatalósági ügy, akkor kezdődtek a házkutatások, és akkor erre még nagyobb volt az ellenállás.

Válasz: Stimmel,... hogy most abbahagyta, tényleg beszélt erről. Ez érdekes dolog volt, ez az információ, mondjuk az ilyen típusú az ellenzéki dolgokról nem mindenki kapott információt. A PB-nek hogy ki mire tartozik, hogy kire mi tartozik arról kapott... Én jobban voltam a gazdasági dolgokról /informálva/. Ilyen belügyi... én például ... alig voltam informálva, erről ... az Írószövetség dolgairól, mert nem foglalkoztam /vele/. ... ezért van az, hogy mit tudom én, hogy a FIDESZ-ről, arról biztos tudott a Hámori Csaba, mert mesterien meg volt oldva, hogy ... hogy ki mivel foglalkozik, oda tartozik, arról kapjon információt.

Kérdés: Ki adta ezeket az információkat? Ki döntötte el, hogy kinek melyik?

Válasz: Ez mindig a főnöknek a... /döntése/, tehát az, hogy belügyi információból mit kap meg valaki, azt a főnök dönti el ... Őelőtte ott volt egy... egy ... , ahogyan minden rendes hivatalban van egy osztási rend, hogy milyen papírt ki kap meg, szóval ott is meg volt, hogy ...

Kérdés: Ezt ő látja?

Válasz: Igen, és kész.

Kérdés: Igen, de ő már tudta, hogy mi van abban a papírban? Láttá, hogy milyen információt... vagy ő is informált? Csak a témát?

Válasz: Csak a témát. Ő nem volt kíváncsi azokra az információkra, melyeket mi kaptunk meg, neki meg volt külön az ő információs rendszere.

Kérdés: Meg voltak a '87-es választások, személyi változások? Akkor már lehetett érezni, hogy minden megy szét, hogy ez a csapat nem együttműködik, hanem szétesik? Miben lehetett ezt akkor ott érezni a politikában?

Válasz: '87 nyara után átrendeződött az egész. Én tudom, hogy amikor Budapestre kerültem, akkor meglátogatott egyszer az Aczél is, és egyszer a Gáspár is. Akkor én annyit mondtam, hogy ez a parti vesztesre áll. Ez a csapat nem tudja kivinni a kátyúból a kocsit. Akkor ők azt... az Aczél azt mondta, hogy a Budapest itt a lényeg, meg az a fontos, mondogatta ott a magáét. A Gáspár azt mondta, hogy szerintem csak ezzel a csapattal lehet valamit kezdeni, /nem egy teljesen/ új csapattal. De szerintem egyik sem hitt benne, amit mondott. Csak egyenként szerintem mindegyik tudta, hogy... hogy itt egy rossz irányba megyünk,

Kérdés: Ilyen emberek jöttek még a PB-be, mint a Lukács János, most jutott az eszembe. Nem tudom, milyen erőt képviselt ő? Amikor Pécsről fölhozták és miért éppen onnan Pécsről, vagy...

Válasz: Lehet Szobróról is ... lehet, hogy ezt is Aczél javasolta, vagy ki javasolta ezt?

Kérdés: Mert ennyi erővel hozhatták volna a ...

Válasz: Mert a titkárnak a Németh Miklóst, azt mi javasoltuk. Hogy ha már... , mert ott is, hát ott lehetetlen nevek merültek fel, ugye, hogy Szokaitól kezdve ... amikor én onnan eljöttem és nem volt Gazdpol titkár ugye, hát a Gyuricza az csak közel, hagyján, de akkor azt mondogattuk, mitől jobb, ha egy reformgondolkodású ember lesz az, a Németh Miklós az. Hogy kinek jutott eszébe, hogy ezt kell fölhozni. Biztos, hogy ennek a körnek a ...

Kérdés: Így utolsó pillanatokban, már amikor érezni lehetett...

Válasz: Olyan fontos posztra – minthogy... az „Öreg” akkor már nem ismerte meg az embereket –, hát őneki akit úgy mondták, hogy nahát ezt hiába ezt tartanánk jónak, vagy azt tartanánk jónak és ... hát a Baranyát az /Aczél/ ismerte a legjobban.

Kérdés: Még egy momentum volt a '87 végén, így az eseményeket követve, megalakult a Demokrata Fórum. Ez volt '56 óta az első nyilvános szervezet megalakulása Magyarországon, amely nem az MSZMP. A sajtó is hírt adott róla. Hogy viszonyultak Önök ehhez?

Válasz: Lakitelekkel volt egy csomó dilemma, hogy ehhez hogy viszonyuljunk. Emlékszem, egy PB-ülésre, amikor először fölvetődtek ezek a dolgok, akkor azt mondták, hogy kérem az összes ilyen szervezet nem legális, ez rendszerrel szemben létező politikai tömörülések. Ennek megfelelően kell ezekkel foglalkozni. Kb. ez volt az alapállás, amit az „Öreg” ebben megfogalmazott, és majd ha ők ugye úgy dolgoznak és kiássák a csatabárdot, akkor mi is, Nekünk is van mondanivalónk,

nekünk is van erőnk, de ez már ilyen... , ilyen önvigasztalások voltak. Hát apróságokon ment a vita, hogy helyes-e ha elmegy oda a Pozsgay, volt-e engedélye, nem volt-e engedélye. Ebben a bizonyos 1987. november 11-i Magyar Nemzetben is miért tették bele azt a felhívást, meg hogy a Pozsgayra hárul-e, amit a Magyar Nemzet lehozott. Vizsgálták, hogy ebben kik tehetnek erről. Akkor a Berecz az tudott róla, letagadta, hogy nem konzultált, szóval ez egy olyan... ehhez a testülethez már nem méltó munka kezdett akkor ott alakulni. És akkor ott volt a nagy várakozás, hogy majd jön a pártértekezlet és ott majd tisztázódnak a dolgok. A pártértekezletnél azért vissza kell arra utalni, főleg abban a tanulmányban, ... amit a pártértekezleten elfogadtak, amit javasolt a Politikai Bizottság, az jó volt.

Kérdés: Tehát a pártértekezlet előtt egy héttel, 12-én volt egy politikai bizottsági ülés.

Válasz: Akkor már csak személyi dolgok voltak. Személyi dolgok. Igen. Na most a tervezetknél ugye az erősödött meg, hogy az ún. szocializmus „alappozícióit” ez a pártértekezlet erősítse meg.

Kérdés: Mit értettek azon, hogy alappozíció?

Válasz: Az alappozíció az egypártrendszer, a párt vezető szerepe, a tulajdonreform. Mindez úgy, hogy elmegyünk a vegyes tulajdonig, amiben lehet a külföldi és a magántulajdon, emellett a nagy szocialista közösségű tulajdonnak a hasznosítását meg kell oldani, hogy jobban hasznosuljanak. Kell a politikai pluralizmus, de alávétve a pluralizmust a szocialista célok erősítésének. Ez volt a pluralizmusnak a dolgában. Végül az volt, azt hiszem, hogy a pluralizmusba beleértettük a tömegszervezeteket is, az állami munkának a javítását, sőt már ott volt az, hogy a kádarmunkánál szabadabb szelekció stb... Tehát, hogy igenis lépni kell, de tudni, hogy minden lépésnek mi lesz a következménye. A nemzetközi dolgainkhoz való hűség és a kötelezettségeknek a teljesítése, hogy a vállalat... azt hiszem, hogy ezek voltak főleg a bizonyos alappozíciók.

Kérdés: Egy csomó egymásnak ellentmondó törekvést foglal magában. De világos volt, hogy gyakorlatilag a Kádár a maga csoportjával letette a fegyvert a nehézségek előtt? Lehet ezt mondani?

Válasz: Felemás módon viszonyult hozzá. Szóval ezt nyilván nem tudták, hogy ezt csinálják, de gyakorlatilag az történt. Őneki volt egy bizodalma, hogy egy jó csapat majd ezeket meg tudja valósítani a konferencia után, a Grósznak a vezetésével.

Kérdés: Ő komolyan gondolta, hogy kiszálljon a konferencia után a politikából, mint elnök? Vagy még annyira ő nem?

Válasz: Nem, ő azt nagyon világosan megmondta, hogy ő a PB munkájában nem vesz részt, a KB-üléseket levezeti, de ő érdemileg nem akar belefolylni /semmibe/.

Kérdés: Mikor volt ez, amikor ő ezt már érzékelte? '88 melyik hónapjában lehetett érzékelni, hogy a személye...

Válasz: A május 1-jét megelőző pár napon. Ami a Grósznak az interjújában van, amit adott ennek a szélhámos bécsi pasasnak, a Hitelben megjelent a ...

Kérdés: A Lendvainak?

Válasz: Igen. Fontos dátumok vannak ott.

Kérdés: A 10-es számban?

Válasz: Azt hiszem a 10-es, ez ilyen április vége... Szerintem..., ahogy zajlottak ezek... ő /részt vett/ volt valami 4-5 beszélgetésen, Budapesten kezdte, aztán megyei titkárokkal, parasztokkal, iparosokkal, szóval ott a beszélgetéseken akkor sok minden elhangzott. Nem voltak ezek egy ilyen /nagy/szilárdságú beszélgetések, de azért sok helyen mondták, hogy tarthatatlan a helyzet és a káder dolgokkal egy... teljes elégedetlenség van az országban. Ez lehetett szerintem az egyik indíték, és azért a hangulatban benne volt az, hogy itt pártértekezleten lehetnek nem várt dolgok is. Egy esetben például... ő is azt mondta, /Kádár/ hogy a pártértekezlet után, ha megválasztanak KB-tagnak... olyan nagyon föltűnően hozzátette, őt hogyha megválasztják KB-tagnak, ... mert szerintem ezek vihették őt arra, abba az irányba, hogy kiszáll és átadja a ...

Kérdés: Lehet, hogy ő /Kádár/ már kapott olyan információt, hogy itt egy olyan elképzelés van, ami nem egyezik az övével?

Válasz: Szerintem ezt nem, mert meg volt ő lepődve a pártértekezleten. Erre ő nem gondolt, hogy itt ennyi PB-tag még csak a KB-ba sem kerül bele.

Kérdés: Nem szűrték meg tőle az információt az utolsó hónapokban? Kádár előtt? Hogy érzékelte Ön azt?

Válasz: Lehet, ugye akkor én Budapesten voltam, annyira nem voltak közel hozzá. A személyi kérdésekben Budapesten az világos volt szerintem, hogy a Gáspárt nagyon sokan ki fogják húzni. Németh Károlyt, Lázárt, engemet is, de ennyien nem gondoltak. Azért hogy... hogy ez a kihúzás, hogy a /KB-ba/ sem kerülnek be, ezt nem hitték, figyeltek arra, hogy kik lesznek újból PB-tagok. Volt egy meglepetés, azért mondtam, hogy az első reflexiója a nagyfőnöknek tulajdonképpen az volt, hogy ez egy puccs volt.

Kérdés: Tehát arra gondolt, mert rögtön azt mondta, hogy ez egy előkészített dolog volt?

Válasz: Igen.

Kérdés: És azt nyilatkozta, hogy az volt?

Válasz: Igen. Tehát szervezkedés volt. Volt egy ilyen érzése a Gáspárnak is, de hát ezt bizonyítani senki sem tudta, meg nem is vizsgálta azt hiszem senki.

Kérdés: Na jó, ez azóta már nyilvánvalóvá vált, már a nyugati sajtóban és magyarul is már megjelentek erről, „Az elméleti cikkekben” is ez anyag volt, hogy voltak komoly telefonváltások, úgyhogy tulajdonképpen...

Válasz: Azt nem olvastam, igen?

Kérdés: Én már a pártértekezlet előtt három nappal tudtam, egy szűkebb konferencián Egerben elmondták, hogy eddig a reformellenesek mindig szervezkedtek, most itt az ideje, hogy a reformpártiak is ezt tegyék. Elmondta a Pozsgay és utána meg a Nyers is a pártértekezlet előtt. Akkor már világos volt, itt még az utolsó pillanatokban is mentek a telefonok. Volt olyan, aki azért esett ki az utolsó pillanatban, mert feladta a Kádár János kabátját ott a pártértekezleten, ezt meglátták és veszített 6 szavazatot.

Válasz: Igen, ezek konkrétumok. Visszatérnék itt egy dologra, hogy még a pártértekezlet előtt melyek voltak a fő célkitűzések, amelyeknek a realizálása kellett volna ahhoz, hogy rendbe jöjjenek a dolgok. Az ember, ha ezt ma hallja, teljesen világos, hogy tényleg ez megvalósíthatatlan program, szóval hogy ezek ellentmondanak egymásnak, a valóság egészen más, mint ami ezekben a célkitűzésekben szerepel. Mit jelent ez az Ön számára, ha ma végiggondolja ezeket a dolgokat? Mi volt emögött? Emögött egy generációnak a rövidzárata van, amelyik nem tudott már váltani. Nem akármilyen évtizedek voltak az elmúlt évtizedek.

Kérdés: Szerintem a vezetésnek az ismerete, a tájékozottsága a valós helyzetről, ott volt valami probléma, mert ilyen tévedést nem lehet másképp elkövetni, csak úgy.

Válasz: Itt a tévedéseknek van egy logikája, hogy ugye egy következetes, hogy itt valamit itt Kelet-Európában, egy elmaradott régióban lehet valami olyasmit csinálni, amit megfogalmaztak valahol ugye Angliában valamikor a múlt században szóval ez a bizonyos szocializmus, amelyik majd megoldja az emberiségnek a problémáját. A Gorbacsov-i megelőzés, tehát az, hogy megelőzött bennünket a Gorbacsov-stílus és egyéb, szóval, hogy az is szerintem az elégedetlenséget fokozta a magyar pártvezetéssel szemben, hogy valamikor az elsők voltunk, úttörők voltunk, most meg hogyan lehetünk itt utolsók, hogyan váltunk sereghajtóvá ezekben a ... reformdolgokban. Amíg korábban volt egy magyarázat, hogy visszavet bennünket a Szovjetunió, most ez az ellenkezőjére fordult. Én szerintem a hangulati elemekben ez is... olyan sokat számíthatott.

Kérdés: Ön sokat megélt az elmúlt évtizedben, különösen '77 és '87 között. A mai szemmel nézve, hogy ítéli meg most a dolgokat, az eredmény és a sokféle tapasztalat ismeretében...?

Válasz: Én most nagyon sötéten látom a magyar helyzetet. Hát úgy, hogy szerintem a hatalmat, amit mi pluralizálni akartunk, és demokratizálni... stb., nos, szerintem most nem tudunk megállni ott, ahol meg kellene állnunk. Azt, hogy a szocializmustól leválasszuk a sztálini modellt, hogy ezt a műveletet mi végre tudjuk-e hajtani, és egy tényleg sztálini modelltől mentes valamit létre tudjunk hozni, én abban bízom. Attól tartok most, hogy ez nem fog sikerülni és most úgy látom, hogy nincsen már olyan hatással a vezetés az egész társadalomra, hogy moderálni, orientálni tudja a folyamatokat. Nem rosszabb a helyzet, és az nem rajtunk múlik most, csak azon, hogy az ellenzék az még ott tart, ahol tart.

Kérdés: Ha most kívülről próbál visszafelé nézni, akkor egyfelől hogyan értékeli a Kádár-korszakot, főleg az elmúlt 15 év történelmi helyét és szerepét? Menet közben milyen alternatívák voltak, amelyeket esetleg másképp kellett volna csinálni, a mostani ismeretei szerint?

Válasz: Tehát én úgy látom, hogy borzasztó nehéz az utolsó 15 évet elválasztani a 40-től. Szóval annyira összefolytak a dolgok.

Kérdés: És a 40 évtől el lehet a 30 évet választani?

Válasz: Nem. Az is összefolyik? Szerintem a gazdaságban a struktúrának a kialakítása az elkezdődött '45 vagy mit tudom én '46-ban, '49-ben. Nagyon nehéz azt mondani, hogy itten ... most a gazdaságban így van, az konkrétan kihat egy csomó egyéb dologra is, tehát itt folyamatokat kell értékelnünk és nagyon nehéz az utolsó 15 esztendő kiragadni ebből. A '72-73, ez egy önállóan is értékelhető mondjuk a szakasznak a kezdete... A Kádár-korszakról. Igen, ott kezdődött valami új, sőt, szerintem a Nagy Imre féle új szakasz politikájánál kezdődött valami új: az első elszakadás a sztálini modelltől tulajdonképpen ott kezdődött el, /az volt az/ első elmozdulás '53-54-ben. Ez folytatódott '57 elején. Nekem az a véleményem, hogy mikor az ereje teljében volt ez a párt és a bizalomnak a csúcán, tehát amikor a legnagyobb bizalom övezte ezt a pártot... Ha akkor ő mer a pluralizálásra gondolni, és tényleg az ő segédletével és bábáskodásával sikerül egészen eljutni odáig, hogy még pártokat is engedi, és végig megy ennek a töménytelen törvénysértésnek a dolgán, akkor /minden más lett volna/. Lerendezhette volna, amikor minden eszköze megvolt neki ehhez, lehetősége, hogy csökkenti a rendszerrel szembenálló vagy sértett embereknek a táborát. Ő tulajdonképpen folytatja azt, amit elkezdtek '54-ben meg '57-ben. Most ez valamilyen oknál fogva – külső, meg belső okoknál fogva – elmaradt és tulajdonképpen utána átváltott egy olyan helyzetbe a fejlődés, hogy nyomás alá került a párt.

Kérdés: Az elmaradás dátuma? Mikor volt minderre lehetőség?

Válasz: Szerintem olyan kb. '68-70-es években, akkor volt egy olyan pozícióban ez a párt, hogy mindent meg tudott volna csinálni, tehát kiépíthette volna a saját maga ellenzékét, meg mindent.

Kérdés: Lehet, hogy épp azért nem csinálta meg, mert mindent meg tudott volna csinálni, azt is megengedhette, hogy nem csinálja meg?

Válasz: Hát igen, ki csinálja meg, amikor a legjobban megy a dolog?

Kérdés: Lehet, hogy nem is volt meg a köztudatban évtizedekig, de hogy a párt itt elmulasztott egy sor lehetőséget... Nem volt ebben valahogy a mélyén – hogy különösen a Kádár személyéhez kötődően – ott lebegett a Nagy Imre kivégzése? Ha ugyanis elkezdenének egy rehabilitációs folyamatot, akkor ez blokkol mindent.

Válasz: Ez tulajdonképpen soha nem került úgy napirendre, sem a Rajk-ügy, sem a Nagy Imre-ügy, szóval erről mély hallgatás volt erről. ... Többet nem tudok, mint PB-tag koromban.

Kérdés: Még a Rajk-ügyet el lehet úgy intézni ...

Válasz: Hát most már csak azt is az Isten tudja, hogy hogyan volt a Rajk-ügy. Ebbe nem voltak beavatva szerintem a PB tagjai ... Én legalábbis tudom, hogy Óvári sem.

Kérdés: Érdekes volt, amit mondott, hogy volt egy nagy lehetőség, ez a '68-70-72-es időszak, mert ebben még a párt vezette a folyamatokat, utána folyamatosan nyomás alá került.

Válasz: Én szerintem akkor kezdett el sodródni és nyomás alá került és utána jött a védekezés.

Kérdés: Ezt lehetne úgy megfogalmazni, hogy '65 felé világos lett, hogy valamit váltani kell, akkor '68-ig elkészültek a tervek. Akkor jött a nagy reform meghirdetése, majd jöttek a csehszlovák események. Fejtő Ferenc a kelet-európai reformok történetéről írt könyvében írja, hogy az '50-es évektől mindig ez van, reform. ... Azt mondja, hogy mindig az a probléma, hogy ahogy meg-hozzák a reformot, az eredménytől elszörnyednek, visszahőkölnek és megerősödnek az ellenerők. Visszarettennek és megindul a visszarendelés. A másik pedig az, hogy a reform-változással bizonyos emberek pozícióit is sértik. A sértett emberek akkor rögtön összerándulnak,...

Válasz: Igen. Ezzel együtt, hogy amit most hirdetnek, hogy ez az egész szocializmus, hogy ez egy kilátástalan vállalkozás, hogy ebben semmiféle lehetőség nincs, hogy ezt lássuk be. Én szerintem ezt nem szabad elfogadni!

Kérdés: Még egy vonatkozásban értékelni kellene a Kádár-korszakot, egy nemzetközi relációban, kelet-európai relációba beágyazva. Hogyan látja? A '70-80-as években ez is benne volt.

Válasz: Úgy látom: ennek a rendszernek volt egy ..., egy nagyfokú tekintélye és presztízse a külföld felé, a Nyugat felé talán nagyobb, mint Kelet felé, de ezt elfogadták azért a szocialista országok is. Legföljebb hozzátették, hogy a magyarok dolga, nem követik. Szóval a magyarok úgy jók – mindig mondták –, hogy nem akarunk sem modell lenni, se ez, se az a külföldnek. Én azt hiszem, hogy ezt egészen '85-ig, a '80-as évek első feléig tulajdonképpen megkalapolták. Én tapasztaltam ezt a külföldi tárgyalások során, hogy ez tulajdonképpen ez volt. Sok dologban irigyeltek bennünket, nem csak az eredményekben, hanem a megoldási módokban...

Kérdés: A kelet-európai országok?

Válasz: Igen, igen. Hát a nyugatiak pedig abban, hogy ennek van egy logikája és ez el fog vezetni oda, hogy ... a diktatúra és ez a sztálinista modell Magyarországon föloldódik, hát ők ebben láttak egy nagyon nagy ...

Kérdés: A kelet-európai országok részéről értek minket valahonnan támadások?

Válasz: Nem, nem. Én szerintem az utóbbi években, hát én most a '85 előttiről /beszélek/, a '85 előtti évekre mondom, nem igen, nem értek bennünket. Még az NDK-soktól sem. Vitatkoznak ilyen lépéseken, hogy vállalati tanács, vitatkoznak olyan dolgokon, hogy például a kisvállalkozásoknak a rendszere, amit elkezdtünk, de a rendszer lényegét tekintve a megoldásban, szerintem inkább irigyelték tőlünk, hogy hogyan tudtuk ezeket megcsinálni, bevezetni, náluk is jó lenne, de náluk más a helyzet... A Nyugat pedig az, hát tudta, hogy ennek van egy olyan logikája ezeknek a lépéseknek, hogy a gazdaságban ott, ott a gazdaság logikája fog győzni.

Kérdés: Mit tart az elmúlt 30 év legnagyobb politikai eredményének?

Válasz: Én első helyre tenném azt, hogy azért ez a rendszer, hogy úgy mondjam a tanulóshoz, művelődéshez közel engedte a tömegeket. Ez egy olyan dolog, amit ettől a rendszertől nem lehet elvitatni. Iskoláztatással ennyi munkás és parasztgyerek az értelmiség soraiba be nem tudott volna kerülni, én szerintem soha. Lehet, hogy ennek vannak, mint minden menynységnek vannak minőségi árnyoldalai stb., de ez ... itt nagyon sok ember maradt volna úgy, hogy mondták volna neki, hogy milyen okos kis kanászgyerek. Mert ilyen /lett volna/, de értelmiségi nem lett volna soha belőle. Az egyik ilyen, a másiknak azt tartom, hogy Magyarország mezőgazdaság és a szövetkezetpolitikájába alkotott egy olyat, most is olyan, még most sincs annyira elrontva, amire nemzetközileg fölfigyeltek. Tehát a mezőgazdaság meg a

szövetkezet politikára. Véleményem szerint most mondhatjuk, hogy hogyan kellett volna még jobb szövetkezeteket csinálni, de biztos, hogy amikor elkezdtek a nyugati farmerek ide járni, hogy miket fedeztek azok fel a magyar szövetkezetekben, milyen értékeket. Azelőtt 10 évvel – ... az egy más dolog –, a mi pénzügypolitikánk, meg a mi szabályzórendszerünk az most odavitte ezt az egészet, a mezőgazdaságot, tehát ahová vitte... Szóval azért a paraszt most is jól érzi magát a szövetkezeteknek a többségében, és a legéletképesebb kisüzemek az ipari szövetkezetekből alakulnak át. Szerintem a magántevékenységek a rehabilitálása, de szabályozott módon való rehabilitálása /is fontos/. Ez szerintem egy helyes irányú dolog, ahogy ez elkezdődött az utolsó években. A magam részéről nem látom azt, hogy amit a 35-40 év alatt itt csináltak, arra mindenre fátylat kell borítani, mert ez végül ... ez nem igaz. Kérem a magyar falu az kialakult, kiépült, szemben egy olyan szocialista országgal, ahonnan faluról elmenekültek az emberek Magyarországon. Mi is elkövettünk egy csomó hibát, a településfejlesztési politikánkban, mégis ezzel ... nem lehet mondani, mert én még most is azt mondom, hogy azért amit engedünk mondani most az életszínvonalra, az az ... abban van egy csomó demagógia. Nem igaz az, hogy itt mindenki a létminimum alatt van. Ahol ennyi pénzt ki tudnak vinni Bécsbe. Bécsbe nem a gazdag emberek járnak, Bécsbe a szegény emberek, mert a gazdag emberek azok tovább mennek és ott költik a pénzüket. Itt van egész biztos szegénység is, de összességében kérem azért még mindig ott a teljesítmény.... Én ezt az első három dolgot tartom olyannak, hogy Még talán egyet meg lehet mondani, hogy a szocialista országok közül mondjuk a felépítmény, meg..., meg intézményrendszer dolgában is elindult egy olyan úton, aminek lehet, hogy a kifejlesztésére több időt kellett volna hagyni. De nem biztos, hogy '70 párttal kéne megoldani ugyanezt.

Kérdés: A negatívumok is érdekelnének.

Válasz: Hát én a negatívumokat sajnos a gazdaságban látom elsősorban, hogy ott nem tudtunk egy következetes reformpolitikát vinni. Ez az egyik, a másik az, hogy népszerűtlen dolgoktól visszahátrálunk, amit akkor még kisebb zökkenőkkel meg lehetett volna oldani, és a harmadik pedig, hogy nem tudtunk összhangot teremteni a gazdaság és a politika reformjában. Hát ezt, én ezeket látom, hogy ... hogy ...

Kérdés: Arra válaszoljon kérem, hogy milyen alternatíva volt menet közben? Mondott egy dátumot, 1972-73. Voltak még olyan időszakok, politikai konfliktusok, ahol lehetett volna valami más megoldást találni?

Válasz: 1984-ben, amikor elfogadtuk a reform továbbfejlesztésével kapcsolatos határozatot. Ezt is, ha komolyabban vesszük, '84-ben még a kezünkben volt egy sor dolog. Akkor szerintem még ha nem következik be utána is egy visszarendeződés, akkor ..., tehát '84-ben ..., ez április. Ezt érdemes azt a határozatot ... Nekem Amerikában mondták, amikor én jártam kint, hogy ..., azt mondták, hogy az

dicsőségére válna a hogyhívják ... kint bármelyik izének, tanulmányi intézetnek, mert mindig azt mondják, hogy ..., hát hiába, hát ezt sem tudtuk megcsinálni. Én szerintem az utolsó lehetőségeinket éltük a reformban...

Kérdés: Hogy nem tudták azt megcsinálni, mi volt az oka?

Válasz: Hát nézze, nálunk ezek a politikai idegenkedések, ezek az ideológiai félelmek,... én ezt tartom a legdöntőbbnek. Tehát hogy mindenből filozófiát, ideológiát csináltunk, olyan dolgokból is, amikből nem kellett volna. Szóval ezt a szocializmust nem tudtuk másként elképzelni...

Kérdés: Egy pragmatikusabb szemlélet nem tudott áttörni az ideológia béklyóiból?

Válasz: Igen, igen. Úgy van.

Kérdés: És a '80-as évek közepén még volt egy lehetőség...

Válasz: Szerintem ott még volt, hát...

Kérdés: Ön végig a reform támogatója volt és annak számított? Milyen kapcsolata volt a többiekkel, szóval így a többi reformerrel? Gondolok itt a Nyersre, vagy a többire? Személyileg hogy nézett ki ez és miért nem szerveződött meg úgy?

Válasz: Nem. Hát övelük főleg ilyen munkaközösségekbe, bizottságokba tehát szakmai vitákra /találkoztunk/, ahol ők tanácsadóként szerepeltek, főleg ott találkoztam velük, és... de kapcsolat volt tulajdonképpen köztünk,... és elég jó kapcsolat, de szóval olyan szervezett módon, ahogy kellett volna, ha úgy vizsgálom, tulajdonképpen úgy nem dolgoztunk. Én megmondom, hogy én mindenféle olyat, ami nem fért bele úgy az általam fölfogott, elfogadott pártszerűségbe, én azokat nem nagyon csináltam, sőt lehet, hogy kellett volna több.

Kérdés: Igen, a politikában ez nem biztos, hogy megengedhető, ha a másik fél úgy csinálja...

Válasz: Igen. Igen.

Kérdés: Tehát a konspiráció-hiány, meg a szervezkedésnek a logikája...

Válasz: Hát persze, igen. Lehet elítélni a frakciózást, mert az hozzátartozik a politikához, különösen ha döntenit kell.

Kérdés: Nagyon kifárasztottuk?

Válasz: Hát... mikor lesz ebből anyag?

Ebből? A jövő kérdése. Rajtam nem fog múlni! Köszönöm a beszélgetést!

Korom Mihály:

„Elszakadtunk a realitásokról, az álmainkat vagy az elképzeléseinket összekevertük a valósággal.”

Kérdés: Ön a '70 évek elején is benne volt a magyar politikai életben, sőt már a hatvanas években is, ahogy az életrajzát olvastam. Minek tulajdonítja, hogy a hetvenes évektől bekerült a politikai vezetés legmagasabb szféráiba? Milyen tényezőknek?

Válasz: Hát kérem szépen, ezen a kérdésen én magam is már többször elgondolkodtam. Én arra jutottam, hogy az én életpályámat sok tekintetben a véletlennek köszönhettem. Ha ezekről a véletlenekről beszélünk, akkor mindjárt megmondom azt is, hogy én '66-ban, ugyan ehhez a beszélgetéshez nem közvetlenül kapcsolódik, '66-ban, '63-tól '66-ig voltam a Központi Bizottság titkára, én egyébként hogy akkor a központi bizottság titkára lettem, azt én a magam számára annak tudom be, hogy az abban az időben történt a Marosán elvtársnak a kiválása a politikai vezetésből. Ezt én csak azért gondolom, és azért hozom össze az én személyemmel, mert én az úgynevezett adminisztratív titkári beosztásra kerültem megválasztásra a Központi Bizottság részéről. Tudvalevő, hogy ezt a funkciót korábban, többek között, én előttem ő töltötte be. Tehát tulajdonképpen én vettem át az ő munkaterületét, az úgynevezett adminisztratív ügyek pártvezetését. '66-ban ugyan én kikerültem a Központi Bizottság titkárságából, és onnan kezdve igazságügy-miniszterként dolgoztam, de minden bizonnyal, itt is szerepe volt a véletlennek, mert az akkori elődöm, Nezvál Ferenc elvtárs elérte a nyugdíjkorhatárt, és a politikai vezetés úgy látta, hogy szükség lenne az Igazságügy Minisztériumban folytatandó munkámra, és így kerültem én aztán az Igazságügy Minisztériumba. Természetesen tagja voltam a Központi Bizottságnak akkor is és később is, egészen a mai napig az vagyok, és hát így kerültem én közelebb, hogy úgy mondjam a szűkebb politikai vezetéshez. Aztán később pedig és ez is minden bizonnyal, amikor '78-ban ismét központi bizottsági titkár lettem, az pedig az én megítélésem szerint összefüggött azzal, hogy Biszku elvtárs kivált a politikai vezetésből, és ő is az adminisztratív ügyekkel foglalkozott többek között, mint központi bizottsági titkár, és én '78-ban ugyancsak az ő reszortját vettem át. És ebben a minőségben dolgoztam én egészen a nyugdíjazásomig, a XIII. pártkongresszusig.

Kérdés: Amikor Ön a '60-as évek második felében igazságügy-miniszter lett, akkor milyen személyi kapcsolatok járultak hozzá, hogy éppen az igazságügyi tárcát kapta? Tudom, hogy Önnek jogász a végzettsége, de lehetett volna, hogy a pártközpontban más fontos beosztást is kaphasson. Mi döntött ebben?

Válasz: Kérem szépen, nekem természetesen a jogi élettel volt kapcsolatom. De én nem hiszem azt, hogy engem ezek a kapcsolatok tettek volna, vagy emeltek volna az egyes, ezekbe az említett beosztásokba. Én egyébként többször, amikor mondjuk ezekről a kérdésekről beszéltünk már, mint az én funkcióba kerülésem, vagy funkcióváltásomnak az ügyéről, akkor én valahogy úgy voltam, és ezt kifejezésre is jutattam, hogy én nem nagyon tartottam helyesnek azt a gyakorlatot, hogy itt van Korom Mihály – valahogy úgy mondtam, hogy olyan vagyok talán én mint a disznózsír –, hogy én jó vagyok kocsit kenni, kocsikenőcsnek is, meg főzni is, meg abroncsot kenni is? Tehát, hogy én hol KB-titkárként, hol határőrparancsnokként, hol igazságügy-miniszterként, hát hogy én alkalmas vagyok erre a beosztásra? De végül is mindig az volt az érv, egyébként még a fiatal koromban is hivatkoztam annak idején, és akkor is az volt az érv, hogy úgy látják, és ezt rendszerint Kádár elvtárs közölte velem, illetve hát természetesen dolog, hogy ő közölte velem a személyemre szóló javaslatokat, hogy úgy találja a pártvezetés, hogy én alkalmas lennék azon megjelölt funkcióknak a betöltésére. Mert énnekem valami különösebb személyes kapcsolatom, vagy nem is tudom, én akárkire mondhatom, az akkori politikai vezetésben olyan különösebb baráti vagy nem tudom milyen kapcsolatom nem volt. Tehát nem hiszem azt, hogy én valamilyen baráti kapcsolatom alapján kerültem volna ide vagy oda.

Kérdés: Csak azért kérdeztem, mert Ön határőr parancsnok is volt, ahogy az életrajzát ismerem, és Ön is említette, aztán az MSZMP KB egyik vezetője, igazságügy-miniszter. Ma, ez az életpálya kicsit furcsának tűnik, hogy akkor ez nem volt ennyire furcsa?

Válasz: Akkor ez nem volt furcsa. Tudniillik ugye általános volt az is,... hogy is mondjam, ez akkor elfogadott pártnormákhoz vagy pártfegyelemhez tartozott, hogy az ember nem ott dolgozik feltétlenül, ahol akar, vagy hát elfogadom azt az érvet, hogy a pártnak arra van szüksége, hogy ide menjek, meg oda menjek, vagy amoda menjek. Hát nem egyedül voltam én, hanem azt hiszem százai és ezrei a kádereknek. De egy vonal, egyébként az ismerhető az én életpályámon, nevezetesen az, hogy én soha nem dolgoztam gazdasági területen, kulturális vagy külügyi területen, hanem én mindig az államélet területein dolgoztam. Akár a Belügyminisztériumban, akár a Határőrségnél, akár a pártban, akár pedig később az Igazságügy Minisztériumban, illetve ismét a pártban.

Kérdés: Nagyon izgalmas időszakban volt igazságügy-miniszter, a '68-as gazdasági reformok idején. Mit jelentett az a minisztérium számára, hogy '68-ban a gazdaságirányítás megváltozik. S milyen politikai konzekvenciái voltak ennek? Egyáltalán voltak?

Válasz: Voltak. Feltétlenül. Amikor 1966-ban én átvettem az igazságügyi tárca vezetését, akkor az egyik legfontosabb feladatul azt kaptam – ezt az MSZMP Központi Bizottsága vezetése, és az állami vezetés részéről is mondom, vagy oldaláról is mondom –, hogy jogászok és közgazdászok együttes munkájával és összefogásával járuljunk hozzá a régi gazdaságirányítási rendszer jogi kereteinek lebontásához, és jogi keretek helyébe igyekezzünk újakat adni. Korszerűt, amit akkor úgy mondtak, hogy az új gazdasági mechanizmus igényeinek és követelményeinek megfelelő jogi felépítményt megteremteni. Ebben az időben ennek volt egyébként következménye a szövetkezeti törvény, az állami vállalatokról szóló törvény, aztán maga az Alkotmány is erre az időre esett. ...A nagy módosításra gondolok. Számos más olyan jogszabály készült, amelyek hivatva lettek volna előmozdítani a, hogy mondjam, a felépítménynek, a jogi felépítménynek is azt a fajta kimunkálását, hogy az utasításos rendszerről a közgazdasági, a gazdaságirányítási módszerek előtt megtisztítsuk az utat. Hát hogy ez mennyiben sikerült, így utólag visszatekintve rá, ezek a kísérletezések vagy kísérletek, ezek azért hoztak eredményt, de végül is igazából nem a jogalkotás döntötte azt el, hogy a gazdaságirányítási rendszernek a sorsa milyen lesz Magyarországon. Ugye mostanában sokat beszélünk bizonyos visszarendezésekről. A visszarendeződés egyébként, hát arról nem beszélve, hogy ugye rengeteg vitával járt. ...Ez a jogász és a közgazdasági csoport is, vagy team, amelyet én vezettem, ugye ez is nagyon-nagyon különbözőképpen gondolkozott a kérdésekről, és a visszarendeződésnek én most a nemzetközi politikától eltekintek. Ebben az esetben megítélésem szerint már a nyomai ott megjelentek, amikor mondjuk mi javasoltuk, hogy például a kormányzati struktúrán is változtatni kellene, minisztériumokat össze kéne vonni, minisztériumok apparátusát, ha azt akarjuk, hogy ne az utasításos rendszer domináljon, ... a gazdasági minisztériumok apparátusát is jelentősen le kellett csökkenteni, vagy le kellett volna csökkenteni.

Kérdés: Milyen minisztériumok összevonását tervezték?

Válasz: Hát már akkor felmerült az egységes Ipari Minisztériumnak a létrehozása, hát ez később következett be.

Kérdés: Akkor miért nem lehetett ezt megcsinálni?

Válasz: Hát ennek nagyon sok ága-boga volt. Valahogy azt hiszem, hogy az újtól való félelem, és a bizonytalanság, hogy most van valami, egy adott struktúra, de mi lesz a helyébe, milyen, tehát volt valamiféle ilyesfajta félelem is. Például én már korábban akkor is javasoltam az egységes Kereskedelmi Minisztériumnak a

létrehozását, tehát a belker. és a külker. összevonását. Vagy visszatérve az Ipari Minisztériumhoz, hát olyan indokok is elhangzottak, hogy akkor azok nagyon-nagyon kilógnak a szocialista tábor struktúrájából.

Kérdés: Ez a pártközpont felől jött – gondolom – ez a vélemény. Ott néhányan megfogalmazták, de nyilván ez sem volt egységes azért.

Válasz: Nem volt ez egységes.

Kérdés: Kik voltak, akik jobban ilyen szempontokat vettek előtérbe?

Válasz: Hát megmondom, hogy elsősorban – amelyekre, vagy akire én visszaemlékezem – ez nem a pártvezetéstől, hanem inkább az érintett miniszterek részéről jelentkezett, legalábbis énfelem, mint Igazságügyi Minisztérium, és a teamet vezető miniszter felé.

Kérdés: Tehát akkor mondjuk a Kohó és Gépipari Minisztérium részéről.

Válasz: Ó, a Nehézipari Minisztérium részéről, a Könnyűipari Minisztérium részéről, nekik ugyanis ki volt alakítva a szocialista országokkal különösen a KGST keretében a kapcsolatrendszerük. Attól félték, hogy ha ez a kapcsolatrendszer megbomlik, akkor nem tudni, hogy mi lép a helyébe, egyáltalán nem fog-e zavarólag hatni majd a KGST-n belüli gazdasági együttműködés kívánt fejlesztése vagy erősítése tekintetében. Na de ilyen kérdés egyébként, mint amit én most mondok, ez a Központi Bizottságnak a plenáris ülésén vagy máshol, ez a legjobb tudomásom szerint nem szerepelt. Ezt csak úgy illusztrációként mondom. Aztán nézze, itt van a szövetkezetek kérdése. Én a szövetkezetek ügyében nagyon jól együttműködtem és tudtam dolgozni, mint igazságügyminiszter is a Fehér Lajossal, és nagyon jól megértettük egymást. Ő nagyon nagy híve volt – sokszor egy kicsit talán, véleményem szerint hogy mondjam, egyoldalúan is, de én ezt nem rovom fel hibájának, ezt természetes dolognak tekintem – a szövetkezeti önállóság kiteljesedésének. Aztán ugye elkezdődtek ott is különböző kérdések körül a viták: Mi legyen a szövetkezetek jövője? Van-e jövője Magyarországon az önálló szövetkezeti mozgalomnak? Ez különösen a mezőgazdasági szövetkezetek tekintetében éleződött ki vagy érződött, például ÁFÉSZ-ek vagy tudom én, hogy a fejlődés útja nem az-e, hogy majd egy kommunista tulajdonba összekapcsolódik vagy összeolvad az állami tulajdon és a szövetkezeti tulajdon? Voltak ilyen nézetek. Hát, kérem szépen ezek, ahogy a Szovjetunióban is, és azért a Szovjetunióban folyó ilyen nézetek meg viták, azok óhatatlanul hatottak miránk is. Mi végül is abban maradtunk, hogy a szövetkezeti mozgalomra szükség van, és mindenféle siettetés az csak káros lehet az ország gazdasági élete, az ország lakosságának ellátása, és a nemzetközi piacon való jelenlétünk tekintetében. Én még arra is emlékszem, hogy olyan vitáink is voltak, hogy emlékezetem szerint a '70-es években a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben a szövetkezeti tulajdon az körülbelül alig talán

valamivel meghaladta az 50%-ot. A másik 50% az jogilag a termelészövetkezeti tag tulajdonában volt, de a szövetkezet használatában természetesen. Fölmerült a kérdés, hogy egy törvénnyel vagy akármilyen állami rendelkezéssel nem volna-e itt az ideje már tabula rasát csinálni? Hogy ugye ez a szövetkezeti, hogy mondjam, az egységes szövetkezeti tulajdon legyen, és ne legyen ez a kétféle, hogy a fele föld pedig jogilag még a tagoké. Aztán volt egy olyan dolog, amivel én találkoztam annak idején, hogy én nem tudom, hogy mondjam ugye, mert mondják így, mondják úgy, hogy bizonyos munkásellenzék a pártban. Hát ezt ugye Biszku Bélához kötik, aztán Venéczi Jánoshoz, Csendes Károlyhoz talán Pullai Árpádhoz is kötik, aminek az volt a lényege vagy az értelme talán, hogy a párt privilegizált helyzetbe hozza a mezőgazdaságot, a mezőgazdasági szektorban dolgozók ugye, azok nem járulnak hozzá olyan mértékben az állam teherviseléséhez, tehát, hogy a fő terhet most is a munkásosztály viseli.

Kérdés: A Venéczi János hol dolgozott?

Válasz: Venéczi János akkor a Központi Ellenőrző Bizottságnak a titkára volt.

Kérdés: És Csendes Károly?

Válasz: Csendes Károly pedig a Legfőbb Ügyészségnek volt a helyettese, és ez érdekes. Persze nem egyforma súlyú emberekről van szó.

Kérdés: A legfőbb ügyész-helyettes az...

Válasz: Kérem szépen, jó, hogy ezt a kérdést felteszi. Azért abban az időben, és én emlékeztetek arra, hogy most nem is tudom már, a X. pártkongresszus-e vagy a XI., erre most nem esküszök, majdnem úgy vonult be a magyar párt történetébe, mint a harácsolók elleni harc kongresszusa. Majdnem így vonult be. Mert nagyon sok eljárás indult, főleg termelészövetkezeti emberek ellen,... de termelészövetkezeti elnökök ellen is, azért hát úgymond, alaptalanul gazdagodnak, kijátsszák a jogszabályokat, megsértik a jogszabályokat és így tovább. És ebben természetesen az ügyészségnek is szerepe volt. Én emlékszek olyan kérdésekre, hogy Dimény Imre volt a Földművelésügyi, a Mezőgazdasági és Élelmezésügyi miniszter, és arról, a következő volt a képlet: a termelészövetkezetek termékértékesítési szerződést kötöttek a terményforgalmi vállalatnál. A termékforgalmi vállalat azonban nem tudta elvinni, elszállítani a terményt, hanem úgynevezett tárolási szerződés alapján visszahagyta a termelészövetkezetben. De ez már nem a termelészövetkezeteké volt, mert az eladta. Most előfordult számos olyan eset, hogy a termelészövetkezeti elnök, a termelészövetkezetek, hát akár takarmány, akár pedig nem takarmánygabonáról lévén szó, úgymond hozzányúltak ahhoz, ami már nem az ő tulajdonuk, de az ő területükön lévő terményekhez. És akkor a jogi szervek, a bűnüldöző szervek azok pedig egyre-másra eljárást kezdeményeztek normál jogi alapon, egyébként hát úgymond megállt az ügy, hogy milyen alapon használta fel mondjuk a kukoricát,

vagy nem tudom milyen takarmányt a termelőszövetkezetek a saját állatainak az etetésére, amit kénytelenek voltak megtenni, mert nem tudtak mit csinálni, azzal, hogy majd a következő termésnél visszapótolják. Én emlékszek, hogy például egy időszakban, ha nem tévedek, 9 vagy 11 Baranya megyei termelőszövetkezeti elnök ellen akartak ilyen módon büntetőeljárást indítani. Én magam is határozottan felleptem ez ellen, és azt kértem, és ezt ajánlottam az én kollégámnak, Dimény Imrének, hogy miután mind a két terület állami felügyelete hozzá tartozik, hát valahogyan rendezzék ezt az ügyet.

Kérdés: Tehát végül is több tsz-elnök ellen indult eljárás, sokan voltak 10 hónapos vizsgálati fogságban, aztán kiderült végül is, hogy most az utóbbi időben rehabilitálták őket.

Válasz: Igen, igen.

Kérdés: A Rozmaring Tsz elnökétől kezdve itt lehetne sorolni a listát, máig nem tudják sokan, hogyan is folytatódott annak idején, tehát egy ilyen koncepció keretében?

Válasz: Biztos, ez biztos, ez kétségtelen, ezt mással nem is lehet magyarázni. Kétségtelen.

Kérdés: Tehát akkor ez nyilvános? Egy ilyen konstruált koncepció alapján indultak el ezek a vizsgálati perek?

Válasz: Ezek a vizsgálatok – hogy mondjam – jogilag, vagy a törvény formális értelmezése tekintetében fennálltak, tehát ennyiben nem voltak konstruált perek, hogy valahogy kitalálták volna, mert volt valami alapja, csak az alappal volt a probléma. Ez volt a gond.

Kérdés: Például a Rozmaring ügyére ha jól emlékszem, ott az volt a probléma, hogy néhány gépkocsivezető visszaélt ott a benzines dolgokkal, a benzinjeggyel, és akkor a tsz-elnököket lecsukták 10 hónapra, amit vizsgálati fogságban töltött.

Válasz: Na, látja, ez egy nagyon érdekes kérdés. Én annak idején ezzel nagyon sokat foglalkoztam, mint igazságügy-miniszter. Én ugyan természetesen sem a rendőrségnek, sem az ügyészségnek, sem a bíróságnak sem tudtam mondani – mert hát ez nem az én funkcióm volt –, hogy ugye mostan így ítéljük meg az ügyet, vagy úgy ítéljük meg. De én is fölfigyeltem arra, amit Ön mond, hogy hát különféle információk, bejelentések, meg beszélgetések alapján is, hogy különös módon, ha valami a termelőszövetkezetben történik, akkor mindjárt a termelőszövetkezeti elnököt ültetik a bíróságok a vádlottak padjára. Én elmondtam, hogy mi bűnüldöző szervek két brosúrával le vagyunk maradva az élettől, mert ha mondjuk a Ganz MÁVAG-ban is – sose felejttem el, ezt a példát használtam –... akkor Csörgő János-

nak hívták a vezérigazgatót. Ha ott valami bűncselekmény történik, akkor eszébe sem jutott a rendőrségnek, ügyészségnek és a bíróságnak, senkinek, hogy a Csörgő Jánost ültesse a vádlottak padjára, hanem azt ülteti oda, aki konkrétan felelős, aki elkövette azt a bizonyos bűncselekményt. A termelőszövetkezeteknél ez nem így volt, mert, mondom, hogy el voltunk maradva két brosúrával. Azért, mert mi, a mi bűnüldöző szerveink még valahogy úgy gondolkoztak, mint, ami a termelőszöveti mozgalmon első éveire volt jellemző, hogy – most eltűlözva mondom – az elnök egyik zsebében volt a kiadás, a másikban pedig a bevétel, tehát tényleg minden öhozzá futott össze. A '70-es évekre ezek a gazdaságok már megnöttek, megerősödtek, ezek nagyüzemekké, a szó igazi értelmében nagyüzemekké váltak, és ezért léptem én fel. Hát nem tartom én ezt magamnak különösebb érdemnek vagy minnek, de hogy ezzel a gyakorlattal a bűnüldözésben is szakítani kell.

Kérdés: Tehát akkor ez az ügyészségtől indult ki ez az egész koncepció, hogy a termelőszövetkezetek vezetőit teszik felelőssé ilyen értelemben és a termelőszövetkezet elnökét... szinten felelősségre vonták? Ez a koncepció onnan indult ki? ...Tegnap az interjúalanyom, akivel beszéltem, azt mondta, hogy ez igazából nem a pártközpontból indult ki, hanem különböző szervezetek túllihegték a dolgot.

Válasz: Ez egyébként pontosan így van. Nem tudom, ki mondta Önnek, de pontosan így van. Tehát a pártközpontból... nem jött valamiféle utasítás erre.

Kérdés: Vagy ha onnan jött, akkor nem írásban jött, hanem különböző informális kapcsolatok révén.

Válasz: Én ezt nem zárom ki, de én nem tudom.

Kérdés: Tehát Politikai Bizottsági határozat nem volt erre?

Válasz: Nem.

Kérdés: Legfelső szinten?

Válasz: Nem. Hát aztán, nézze, hogyha még beszélünk ugye ezekről az évekről, és ugye egy nagyon nagy kérdés volt,... a új gazdaságirányítási rendszer egyik-másik kérdése. Visszatérve: nagyon sokat gondolkoztam én is, akkor is, azóta is ezekről az ügyekről. És hogy mért bukott meg az akkori kísérletezés? Azt hiszem, az egy külön tanulmányt, és nem is egyet megérdemel. Nyilván meg is lesz majd, el is kezdődött ez a munka, de amikor '68 után, az új gazdaságirányítási rendszer bevezetése után azért valahogy. Lehet, hogy illúziókat kergettünk, én magam is azt gondolom,... hogy az majd gyorsan megváltoztatja a helyzetet, biztosítja a gyorsabb előrehaladást, a gyorsabb előrehaladást, a gyorsabb fejlődést. Amikor aztán teltek-múltak az évek, akkor kiderült, hogy azért ez tényleg csak illúzió

maradt, mert, én erre nagyon jól emlékszek, hogy azért elhangzott, hát a dolgozó emberek részéről is, mindannyiunk részéről, hogy „kérem szépen, hát jó, hát új gazdaságirányítási rendszer, de hát most mi változott, mivel lett jobb, vagy mi a helyzet, hát csak a cégtáblát festettük át vagy micsoda?” Azért az is elhangzott, hogy ugyanakkor, amikor a Magyarországon a gazdasági élet nem akar valahogy olyan gyorsan, ahogy szeretnénk volna előbbre menni, hogy azért a régi, úgynevezett régi szisztéma szerint irányító szocialista országokban pedig hát én elsősorban az NDK-ra és Csehszlovákiára gondolok, ezt mondom, ott pedig azért legalább is a statisztikai adatok tükrében úgy látszott, hogy tehát a régi irányítás mellett mennek jobban előre a dögök. Én persze ezt kétlem, hogy a kettőt valahogy így össze lehet hozni, de abban az időben ezek a kérdések felmerültek.

Kérdés: De milyen szinten merültek fel, tehát hol merültek föl? Milyen bizottságban vagy...?

Válasz: Kérem szépen még a Központi Bizottság ülésén is elhangzott az, amikor hát kritika tárgyát képezte az, hogy nem haladunk eléggé előre, hogy a termelésben nem érjük el azokat a mutatókat, amiket a magunk számára kitűztünk, hogy igaz, hogy bízunk. Ez volt azért azokban az években, az első években feltétlenül, hogy bízunk az új gazdaságirányítási rendszerben, és tegyünk meg mindent annak a jó, a lehetséges jó működéséért, de azért ne legyünk mi, hogy is mondjam, ne legyünk mi ilyen nagyra ezzel a mi gazdaságirányítási rendszerünkkel, mert íme, azért a másik országokban, amelyek nem ilyen irányítás mellett, azért mégiscsak...

Kérdés: Nem emlékszik, hogy kik voltak, akik mondták?

Válasz: Kérem szépen,... ezeket Kádár elvtárs ajánlotta a... De ezért egyáltalán nem valami visszarendező céllal, vagy mit tudom én, szó sincs róla. Aztán kérem szépen, ennek az új gazdaságirányítási rendszernek az ügyéről még én azért annyit: én hangsúlyozom, ugye nem voltam gazdasági szakember. Nem is vagyok, de azt szeretném mondani, hogy én szerintem mi elkövettünk egy hibát. A mi gazdaságirányítási rendszerünk körül csapott nagy hűhóval, hogy hogyan változtatjuk mi majd meg, szóval olyan volt ennek az egésznek szerintem a sajtókezelése, amit azért az akkori szocialista világ egyes országaiban valamiféle olyan benyomást kelthetett, hogy hát mit akarnak már ezek a magyarok? Ezek már megint valamit kitaláltak, és hát aztán, mondom, sajnos ugye ennek az eredményeit igazából aztán nem hozta meg az élet.

Kérdés: Melyik országokban volt ez érezhető? A külföldi útjaikon tapasztalták ezt Önök?

Válasz: Külföldi útjainkon, útjaimon én úgy tapasztaltam, hogy ugye rengeteg kérdés volt, rengeteg... kételkedés, jó szándék is természetesen, mert hát nem lehet azt mondani, hogy a többi szocialista ország egy blokkot alkotott volna ellenünk,

de hát inkább „ez a tényleg, hogy jó lesz” ez, vezet ez majd valamire? Mert azért ők is nézték a mi statisztikai adatainkat is és tudja mi volt az egyik nagy problémánk? Egyébként ma is ez az egyik nagy problémánk megítélésem szerint nézze meg a Statisztikai Hivatalnak a közleményeit. Az elosztási oldal, életszínvonal, jövedelmek alakulása és így tovább, azt rendszeresen túlteljesítettük, és túlteljesítjük a kiáramló pénzt és... jövedelmet, ugyanakkor pedig a termelési oldalt rendszeresen nem teljesítettük. Hát itt azért ugye évek során felhalmozódott egy ilyen... dezinfláció.

Kérdés: Persze a kiáramlók között benne vannak a nagyberuházások is.

Válasz: Benne vannak.

Kérdés: A '70-es években elkezdődött nagyberuházások?

Válasz: Kérem szépen! Magyarországon, nem tudom, igen, hát ugye nézze csak ezek a nagyberuházások. Szóval Magyarországon volt egy bizonyos időszak, én nem tudom, hogy ez milyen magyar sajátossággal, mert isteni rendelésre ez biztos nem jött. De azért volt nálunk valamiféle megalománia. Én ezt még a mezőgazdaságra is értem, amikor ugye elkezdődött a nagy termelészövetkezeteknek a szervezése.

Kérdés: A termelészövetkezeteken kívüli erők részéről. Tehát nem a tsz-ben találták ezt ki.

Válasz: Nem, nem a tsz-ben, ez kívülről jött. De a Központi Bizottságnak valamiféle instrukciójáról, én legalábbis nem tudok. ...De... nézze, hogy nem lehet autarchia a gazdaságban, a gyakorlat viszont mást mutatott, hogy ugye, hogy ezt is nekünk kell csinálni, meg azt is nekünk kell csinálni, mert sokszor rá is fizettünk. A KGST hibája ez, meggyőződésem szerint, hogy ránk szakosítottak, vagy másokra szakosítottak különböző termelési megoldásokat, és közben pedig azok nem végezték el.

Kérdés: Például mire gondol?

Válasz: Hát például én arra gondolok, ránk szakosították a KGST-ben az autóbuszgyártást. Én ezt nagyon helyes dolognak tartom, és azt hiszem, hogy mi többé-kevésbé eleget is teszünk ennek. De emiatt maradtunk ki mi... a személyautó gyártásából. Hogy majd úgyis kapunk mi az autóbuszokért, ugye, és ahol már megvan (NDK, Csehszlovákiában, vagy Románia vagy akár a Szovjetunió is). ... Kérem szépen,... tehát hogy legyen meg nekünk ez a nagyberuházásunk és közben pedig az autóhellyel oda jutottunk, ahova jutottunk. Énnekem az a véleményem, hogy ha mondjuk, akkor nem ezt az utat követjük, akkor talán ma az autóhelyzet.

Kérdés: Tehát a KGST-n belül egy kényszerhelyzetben voltak? Tőlünk minden minisztériumi ágazat figyelembe vette a KGST-t! Kénytelenek voltunk elsődleges szempontként állami elvárásokat figyelembe venni?

Válasz: Biztosan, mert azért nézze, emlékezhet arra az időre, hogy azért az együttműködésben nagyon sok tekintetben azért a jelszavak domináltak, az internacionalizmus dominált, de kevésbé.... annak rendeltük alá.... mi magyarok is, az internacionalizmusnak,... a mi gazdasági kérdéseinket is. Nem mondanám ezzel, hogy mi kiárusítottunk, vagy az akkori vezetés kiárusította az akkori magyar gazdaságot, de valahogy úgy volt ez, hogy ugye nem is annyira üzleti alapon mentek ezek a gazdasági kapcsolatok. Na jó, hát erre persze ugye sokan mondják, és én ezt nem is tudom megcáfolni, hogy lehetséges, hogy mi jártunk volna rosszul össz volumenében, ha mondjuk a mindenkori világpiaci árakat... értjük. Hát miután a nyersanyagban ugye egy közismerten szegény ország vagyunk, aztán később persze visszaütött ez a bukaresti árelv.

Kérdés: Na, akkor hadd kanyarodjunk vissza 1971-re. 1971-ben volt egy KB-határozat, amely nyilván komoly jogi vonatkozásokat tartalmazott, az államélet továbbfejlesztéséről. Ez gondolom, hogy önt közelebbről is érintette, mint igazságügyi-minisztert. Mit tudna erről mondani, hogy milyen alapelvek kaptak teret ebben a koncepcióban?

Válasz: Kérem szépen, ha nem tévedek, akkor azt hiszem, hét bizottságot küldött ki a Központi Bizottság. Választási rendszer előkészítése vagy korszerűsítése, az államigazgatás korszerűsítése, az alkotmány-koncepció kidolgozása, illetve a lényeges módosítás kidolgozása, aztán a többi kérdések emlékezetem szerint inkább tán gazdasági jellegűek voltak, azokra már én nem is emlékszem pontosan, de különösen emlékszek az előbb említett három bizottság munkájára, annál is inkább, mert az alkotmány előkészítésében én magam is tevőlegesen részt vettem. És a választási rendszer előkészítésében is természetesen. Hát a három bizottság munkájából a legkevesebbet lehetett felhasználni és legkevesebbet tudtunk előre-menni a közigazgatás átszervezésével összefüggésben.

Kérdés: Kik voltak a bizottság vezetői? Körülbelül kik lehettek?

Válasz: A választási rendszer előkészítő bizottságának, ha nem tévedek, ezek a dokumentumok, ha nem tévedek, akkor az Orbán László volt akkor az Agitprop. Osztálynak a vezetője, a Közigazgatási Bizottságot a Timár Mátyás vezette, aki akkor miniszterelnök-helyettes volt, a mi bizottságunkat, amelyben én konkrétan dolgoztam, az Alkotmány előkészítő bizottságot pedig a Kállai Gyula elvtárs. Na, most hát azért... ezeknek a bizottságoknak nem volt hiábavaló a munkájuk. Hadd mondjam el csak konkrétan a mi bizottságunk alkotmány előkészítését. Az Alkotmány előkészítésnél nagyon nagy viták bontakoztak ki. Hát az ország

alaptörvényéről van szó. Azon folyt a vita, az volt az alapkérdés, hogy új Alkotmány vagy Alkotmány módosítást tegyünk-e le a Központi Bizottság asztalára?... Én magam is azt a vélemény határoztam meg – de végül is ez is lett az uralkodó álláspont a Központi Bizottságban is –, hogy ne új Alkotmányt, bár jöllehet, mindannyian elismertük a KB-ban, a Kormányban, az Igazságügyben, mindenfelé, hogy az 1949-es Alkotmány már nem segíti elő megfelelően a társadalmi fejlődést. Tehát azt vagy lényegesen korszerűsíteni kell, vagy egy új Alkotmányt. ...Az alakult ki, végül is olyan ideológiai vagy elvi alapon, hogy csak az Alkotmány átfogó korszerűsítésére kerüljön sor, mert mondtam én is, mások is, hogy egy új Alkotmány az feltételezi a társadalom fejlődésének egy magasabb szintre való emelését. ... Tehát azt tudja rögzíteni. Na most ebben az egyben már ugye mondtuk, hogy a szocializmus alapjait leraktuk, ... vagy nem is tudom, talán valamivel később tán, hogy a fejlett szocialista társadalom építéséhez kezdtünk hozzá. Ez valahogy ennek a két periódusnak, mert tudja, hogy a történelem nálunk úgy periodizálva volt, már a szocialista társadalom története, hogy még miután nem tudjuk definiálni, hogy mi is az a fejlett szocialista társadalom, mi az, tehát ezért még várjuk az új alkotmánnyal. ... Ez volt az egyik alapvető kérdés. A másik kérdés az volt, hogy megint csak elvi alapokról kiindulva, hogy kimondhatjuk-e azt, hogy Magyarország szocialista köztársaság? Lehet, hogy ez ma úgy tűnik, hogy hogy merült ez fel, vagy mért merült fel, vagy egyáltalán. Ön biztosan tudja, hogy ebben az időben már, meg korábban is azért a szomszédos országok alkotmányai azok mind a szocialista köztársaságoké: Csehszlovákia, Románia, a Szovjetunióról nem is beszélve... . Hogy mi mondjuk-e azt ki, hogy Magyarország szocialista köztársaság? Vagy sem? Hát nagy viták voltak ezen pro és kontra. Végül is ezt a kérdést, én ne haragudjon, hogy én most Kádár elvtársra hivatkozom ismételten, de a Kádár elvtárs álláspontja döntötte el szerintem helyesen a kérdést, aki azt mondotta, a Központi Bizottság ülésén, Politikai Bizottság ülésén és más alkalmakkor is, hogy azt deklaráljuk az Alkotmányban, ami megvan, és nem azt, ami felé törekszünk. Mert nem értené meg az egyszerű dolgozó állampolgár vagy annak milliói, hogy azt mondjuk, hogy Magyarország szocialista köztársaság, de nem lehet kapni rendesen húst, nem lehet lakáshoz jutni, és nem tudom én, sorolhatnám tovább, hogy az életkörülményei milyenek. Mert akkor azt mondaná – kérem szépen – az állampolgár jogosan, hogy hát milyen szocialista köztársaság ez? Szóval ilyen viták voltak. Aztán hát ugye azért az Alkotmánnyal összefüggésben egy dolgot, vagy többek között azt kimondtunk, és ebben nem is volt különösebb vita... sajnos, hogy nem. ...Aztán később ez valahogy vissza is ütött, hogy... ugye a korábban az Alkotmány azt tartalmazta, hogy a dolgozókat milyen jogok illetik meg. Ez '49-ben helyén való is volt, és természetesen hát eljutottunk '72-ig, amikor már hát ugye egész más volt a világ, hogy állampolgári joggá tettük,... mindenki számára... az oktatás ingyenességét, az egészségügyi ellátást, a szociálist... milyen ellátásokat. Igaz, hogy az Alkotmányban, és ezt még a jelenlegi Alkotmány is tartalmazza, hogy bizonyos olyan

garanciák kerültek be a korábbi megfogalmazásokhoz képest, amelynek az a lényege, hogy a munkához való jogot például, vagy nem tudom én, ahogyan deklaráltuk, hogy a Magyar Népköztársaság milyen módon törekszik elérni. Igen, ezek, amikor én mondtam, hogy ez bizonyos dolgokban, vagy bizonyos értelemben később visszaüött, hogy... az állam olyan kötelezettségeket is vállalt, amelyeknek a teljesítésére aztán később a gyakorlati élet ezt bebizonyította, képtelen volt és képtelen. Meg mondom most is, hogy bizonyos illúziókat kergettünk, én magam is, hogy a szocialista társadalmat sokkal gyorsabban föl tudjuk majd építeni, mint ahogy ennek a most már lehet mondani, reális feltételei megvoltak. Hát most ugye így alakult ki ez a bizonyos, hogy mondjam, paternalista államfelfogás, és mindenki az állam felé tartotta a markát.

Kérdés: Na, ez egy érdekes dolog volt, amit mondott. Kivel vitatkozott legtöbbször ebben az időszakban, ki az, akivel a legkevésbé értett egyet? Már koncepcionális kérdésekben.

Válasz: Nem tudom így. Nem tudom.

Kérdés: 1971-ben volt egy KB-határozat az állami rend továbbfejlődéséről. Ebben a KB-határozatban, s ennek következtében a '72-es alkotmánynak van három területe, amely eltér a többi kelet-európai ország Alkotmányától, ez pedig a hatásköröknek a szabályozása. Ugyanis a külügy, a belügy és a hadügy az a KB hatáskörébe került, és a KB illetve a Politikai Bizottság szabályozza ezt. Ezek azok a kulcskérdések, amik nem a Minisztertanács vagy az Elnöki Tanács színterein dőlnek el, hanem kikerülnek az államélet hatásköréből. Az Alkotmány szerint is. Erről tudna nekem valamit mondani? Milyen tényezők és viták után alakult ez így?

Válasz: Kérem szépen, ez egy természetes dolognak tűnik akkor.

Kérdés: Mert a többi szocialista országban nem így van az Alkotmányban, eltér a '72-es magyar Alkotmánytól. Mi az oka?

Válasz: Igen, úgy van. Kérem szépen, a Központi Bizottság foglalt ebben állást, most már én nem emlékszem, hogy melyik évben. ...Ez összefüggött a pártirányítás kérdésével, a társadalom és az állam pártirányításának a kérdésével. Nevezetesen azzal, hogy tényleg a külügyet, az igazságügyet, az ügyészséget, a belügyet, tehát ezeket...

Kérdés: És a honvédelmet is?

Válasz: Igen. Tehát, hogy ezeket a területeket közvetlenebbül kell irányítani a pártnak, mert a hatalom biztosításának ezek a kulcspozíciói. Ma már... már ez tényleg egy túlhaladott dolog, de akkor úgy tűnt, hogy ez egy természetes

megoldás. Én azt nem tudom, hogy ezzel bárki is vitatkozott volna, legalábbis én nem emlékszem. Legalábbis az én körömben nem.

Kérdés: Például mi van, ha a külügy vagy az igazságügy irányítása ilyen értelemben KB, KB-titkári vagy PB-nek a hatáskörébe kerül?

Válasz: Kérem szépen, a KB-titkár az a KB megbízásából és a PB-nek a megbízásából járt el, természetesen, és bizonyos... káder hatáskörök is, egyébként ... oda kerültek, tehát inkább végrehajtó szerepe volt a KB-titkárnak, bár ez azt is jelentette, hogy a hogy mondjam, a mindennapi életből nekem, személy szerint, aki azt ugye '78-tól KB-titkár voltam, hát napi kapcsolatom volt ezeknek a megnevezett területeknek a vezetőivel, és vezető munkatársaival.

Kérdés: Tehát '78 áprilisától volt adminisztratív titkár?

Válasz: '78 áprilisától, igaza van.

Kérdés: Önhöz melyik ágazat irányítása tartozott?

Válasz: Ezek, amiket Ön mond, vagy felsoroltunk az előbb, a tanácsokat is ide értve és a sportot is.

Kérdés: Na, most ez akkor valószínűleg így indul ki, hogy megyei szinten is ez volt a helyzet, tehát mondjuk egy adott megyében, Heves megyében az ottani megyei pártbizottságnál?

Válasz: Adminisztratív titkára.

Kérdés: Ugye ez a KAO, a Közigazgatási és Igazságügyi Osztály?

Válasz: KAO volt, igen.

Kérdés: KAO ilyen értelemben volt akkor a bíróság, ügyészség problémáiért is bizonyos értelemben felelős egészen a sport területéig.

Válasz: Igen, igen, így volt.

Kérdés: Akkor ez a struktúra lényegében '56 után, '57-től kezdve így volt? Ebben nem volt lényegében változás akkor? Csak a '72-es Alkotmányt ezt formalizálta.

Válasz: De az Alkotmány, ezt nem. Azt az Alkotmány így nem tartalmazta. Az Alkotmánynak tudja mi volt a koncepciója? Nem a hatalmi ágak megosztása, hanem a hatalom egységének a kérdése. És miután az Alkotmányba belekerült az, és többek között az én javaslatomra is, hogy kodifikáljuk azt, hogy a magyar társadalom... vezető ereje a Magyar Szocialista Munkáspárt, hát ez az előbb említett dolog tulajdonképpen ezzel összefüggésben alakultak így ki. Hát azért

nézze, most ugye az alakult ki sajnos az idők során vagy az idők folyamán, hogy a kormány ezekben a kérdésekben,... amiket emlegettünk, ezekből a kérdésektől, hogy mondjam egy kicsit távol került. Mert azért az Alkotmányban benne van ám az is, hogy a Minisztertanácsnak feladatai vannak a honvédelem, a belbiztonság és nem tudom én milyen más területeken, de ezekben az ügyeknek itt a lényegesebb ügyeknek az eldöntése az mégiscsak ugye a pártban történt meg és nem a kormányban. Na, most persze azért ezt úgy is kell ám nézni, hogy a mindenkori miniszterelnök a Politikai Bizottság tagja volt, a minisztertanács elnökhelyettesei közül... úgyszintén tagja volt a szűkebb politikai vezetésnek, tehát nem úgy volt ez, hogy van egy párt, és van egy kormány, de tény az, hogy a súlypontja az irányításnak átkerült a pártba. Ez megfelel a valóságnak.

Kérdés: Mikor került át ...

Válasz: Hát, amikor én ott voltam, '78-ban, akkor már ez volt.

Kérdés: Nem lehet, hogy '57-től kezdve folyamatosan erről volt szó?

Válasz: Minden bizonnyal erről volt szó, hogyha ez így nem is volt kimondva. De hát ez, sőt, hát meggyőződésem, hogy ez így is volt.

Kérdés: Tehát akkora a '72-es úgy módosított Alkotmány nem szabályozta le ezeknek a bizonyos területeknek a részét, hanem végül is megadta azt a lehetőséget, hogy ez a párt KB hatáskörébe kerüljön ez a terület.

Válasz: Igen, igen, ez megadta. De mondom, nem az Alkotmányban nincsen ez így leírva, de ebből az alapelvből következett, hogy az MSZMP a társadalom vezető ereje. Na, most nézze, ennek volt egy csomó hátulütője, ennek a fajta megoldásnak. Mert egyrészt mondom az, hogy a kormánytól kicsit távolabb kerültek ezek a kérdések, ez az egyik dolog, ugye ez egy nagyon fontos dolog. A másik pedig az, hogy ezeknek a szervezeteknek a vezetői, az említett testületeknek vagy minisztériumoknak a vezetői is, de ez végig lehet, azt hiszem, hogy a kiskunmajsai tanácselnökig is, vagy nem tudom én, meddig, mondani, hogy is mondjam, úgy rászoktak arra, hogy ... amit önekik kellett volna eldönteni, saját hatáskörben, azokat is felhozzák, avagy felvitték a párt szintjére, hát a különböző szintekre. És én megmondom, hogy én ez ellen sokszor berzenkedtem, mert mondom, tessék, döntsék el. Valahogy a struktúra ilyen volt, és ebből is következett az, hogy sokszor ezeknél a területeknél igazából a tanácsok is, meg más szervek is inkább csak a párthatározatok vagy állásfoglalások államosításának az eszközei voltak. Tehát rátették a pecsétet a párthatározatokra... Én fölléptem sokszor az ellen – nem elég következetesen és nem elég határozottan – felléptem az ellen... Itt a feladatokból kiindulva, féléves tervek... elkészítésénél, hogy egyeztetni kell,... hogy mivel foglalkozzon a párt, milyen kérdésekben tartsa fenn magának a döntést vagy állásfoglalását, és milyen kérdésekkel ne foglalkozzon...

Kérdés: Volt olyan, hogy konfliktus volt a kettő között? Ön érzékelt ilyen helyzeteket?

Válasz: Kérem szépen, volt ilyen. Most a konfliktus? Hát, amikor mondjuk a Politikai Bizottság munkatervét tárgyaltuk, vagy a titkárságnak tervét tárgyaltuk, akkor... készültek ezek a munkatervek? Sajnos elég hiba volt... Összegyűjtöttük a javaslatokat, amelyek végül is az állami szervektől az osztályok útján összeállításra kerültek a Politikai Bizottság munkatervében vagy a titkárság munkatervében és... mikor napirendre került, én többször mondtam,... hogy nem kellene, hogy a Politikai Bizottság ezzel foglalkozzon, hát foglalkozzon vele a Kormány, vagy foglalkozzon vele adott esetben a megyei tanács, és ne pedig a megyei végrehajtó bizottság. Hogy is mondjam? De ilyen volt a struktúra, és az megfelel a valóságnak, hogy ebben a tekintetben én sem voltam elég konzekvens...

Kérdés: A '70-es évek végén érezte, hogy az országban már jelentkeznek problémák, feszültségek? A gazdaságban 1978-ban, '79-ben már megvoltak az első személyi változások is. Érződött az, hogy az ország kezd eladósodni?

Válasz: Kérem szépen... én úgy értékeltem, hogy igazából a problémák valamilyen oknál fogva – én nem tudom most megmagyarázni, mert nem tudom átlátni –, de valamilyen oknál fogva mégsem kerültek a nagy kérdések oda, a politikai vezető testületek elé, én most elsősorban a Központi Bizottságot értem ez alatt.

Kérdés: Milyen kérdésekre gondol?

Válasz: Például a hadi kiadásoknak az ügye az én területemen vagy az én volt munkaterületemen.

Kérdés: Akkor arról milyen szinten döntöttek?

Válasz:...Igazából a Politikai Bizottságban. Nem kis viták után persze...

Kérdés: Na, ez érdekelne, amikor a hadikiadásokról beszéltünk, végül is ki döntötte el, hogy milyen javaslatot tesz a Politikai Bizottság elé?

Válasz: A Varsói Szerződés tagállamai között a politikai tanácskozó testületek állásfoglalásain alapuló, úgynevezett protokoll, amely... a mindenkor katonapolitikai helyzetből kiindulva szabja meg azt, hogy az egyes országoknak a közös védelmi költségeikhez milyen arányokban kell hozzájárulni. Amikor az ország gazdasági helyzete kezdett láthatóan rosszabbá válni, volt az törekvés, hogy mindenféleképpen fenn kell tartani egy bizonyos elért szintet. Azt gondolom, hogy a fölvetett hiteleknek egy része éppen ezt a célt szolgálta. A gazdaságpolitikai vonal, ha nem is nagyon határozottan, de fölvetette, és hát hogy is mondjam, hogy nem elég következetesen, de fölvetette a katonai védelmi költségek csökkentésének az igényét. Mert... honnan lehet elvenni? ... Nyilván az egészségügytől meg a

kultúrától, oktatástól, mit tudom én honnan, szóval ez volt a legkézenfekvőbb. Igen ám, de azért voltak nekünk... bizonyos nemzetközi kötelezettségeink. ...A hadsereg létszáma, a hadsereg fegyverzete, a hadsereg felszereltsége hadra foghatósága, a belügyi fegyveres testületek működésének az ügye. ...Valahogy mégis konszenzusra... jutottunk, én ide értem most ugye a Havasi elvtársat is, akivel én együtt kerültem oda... , aztán az akkori Pénzügyminisztériumot, a Tervhivatalt, a honvédségnek, a belügynek a vezetőit.

Kérdés: Ki volt akkor a pénzügyminiszter?

Válasz: ...A Hetényi, korábban a Faluvégi és azt megelőzően pedig még a Vályi Péter.

Kérdés: Vályi Péter 1973-ban?

Válasz: Igen. Szóval hát végül is közös nevezőre jutottunk abban az értelemben, hogy mind a két fél – időzójelben mondom most a két felet – ugye valamit engedett. Az akkori helyzetet is figyelembe véve a gazdaságpolitikai vonal is kénytelen volt belátni, hogy nemzetközi kötelezettségeinknek eleget kell tenni. ... A védelmi képességünket megfelelően fenn kell tartani. ...Sokszor napirenden volt ez a kérdés. ...Tényleg nagy terheket jelentett a népgazdaság számára a fegyveres erőknek a fenntartása. ...Még olyan módszerhez is folyamodtunk, hogy mondjuk, amikor egy-egy ötéves tervet tárgyaltunk, akkor arról volt szó, hogy hát nem évekre pontosan elosztva, mondjuk ugye az öt évből adódott volna, tudjuk teljesíteni ezt a honvédelemből ránk háruló kötelezettséget, hanem ahogy a gazdasági helyzet megengedi, tehát összességében ugyan majd teljesítjük, de bizonyos csúsztatásokkal. ...Ez az akkori politikai szituációhoz és nemzetközi helyzethez is hozzátartozott. ... A magyar katonai vezetés,... Czinege Lajos volt a honvédelmi miniszter elég sok kritikát is kapott a Varsói Szerződéstől is, ... az ottani Katonai Tanácsban, mert ő azért azt hangsúlyozta – és becsületére legyen mondva –, hogy nagyon határozottan kiállt emellett, hogy figyelemmel kell lenni a hátszár szilárdságára is, amikor a fegyveres erőket építjük, fejlesztjük, fenntartjuk, új fegyvereket. Arról nem is beszélve, hogy egy-egy új fegyverrendszernek a bevezetése ötször meg nyolcszor annyiba került, mint mondjuk 10 évvel azelőtt. Czinege Lajos nagyon határozottan kiállt azért, hogy azért legyenek tekintettel a Varsói Szerződésben is a mi teherbíró képességünkre... a hátszár szilárdságának a kérdésére,...mert mit ér az a fegyveres erő, ...ha nincs mögötte szilárd hátszár? ...Tudom én, minden katona... szeretné, ...hogy a szivarzsebéből és a lajbizsebből is kis rakéta lógjon ki. ...

Kérdés: 12 évig volt ugye igazságügy-miniszter, '66-tól '78-ig?

Válasz: Igen.

Kérdés: Mi az, ami az igazságügy-minisztersége idején a legnehezebb időszak volt?

Válasz:Én azt hiszem, hogy az új gazdaságirányítási rendszer jogi munkálatainak a kérdése. Rögtön az elejétől '66-tól. Olyan nehézségek voltak, hogy... ezek időben elcsúsznak, tehát nem tudom egy évre, vagy másik évre mondani, hogy én komolyan gondoltam, és komolyan is csináltam azt, hogy nem elég csak a gazdasághoz új irányítási szisztémát bevezetni, hanem ennek párosulnia kell többé vagy kevésbé a felépítmény átalakításával is. Ennek a következő állomásait tudom én magának megjelölni. Az Alkotmányról beszéltünk az imént. Magától értetődik, hogy minden Alkotmány annyit ér, amennyit belőle végrehajtanak. 1949-es alkotmányunk már kimondta például a bírák választását, de csak az '70-es években lett így. Ez így igaz. És nem kis ellenállással.

Kérdés: Kik választották a bírákat?

Válasz: Amikor én még odamentem, akkor az igazságügy-miniszter nevezte ki a bírákat. Az én időmben történt az a változás, többek között, az én kezdeményezésére. Már a '72-es nagy alkotmány-módosításba ez is még bekerült, de mondom, ... ezt nem lehet csinálni, hogy megint írott malaszt maradjon, és akkor én javasoltam azt, hogy a bírákat válassza meg az Elnöki Tanács. Hát a népi ülnökökről én most nem beszélek, mert azokat korábban is választották. De a hivatásos bírákat. ... Ez egy elég nagy fordulatot jelentett azért. ... Nézze, én sosem szóltam bele, hogy a bíróságok milyen ítéletet hoznak.

Kérdés: Mivel lehet ennek az akkori jelentőségét jellemezni?

Válasz: A bírói függetlenség irányába tett jelentős lépés. ...Én soha nem mondtam egy bírónak se, hogy milyen ügyben milyen ítéletet hozzon, de maga az a tény, hogy tulajdonképpen éntőlem, ... az igazságügy-minisztertől függött az ő egzisztenciája, azért ez óhatatlanul is oda kötötte. Most utána ... az Elnöki Tanács választotta és választja jelenleg is a bírákat, és ez egy helyes dolog, de azért az nem ment olyan könnyen ám még a minisztériumban sem. ... Azt mondták az én munkatársaim, hogy saját magam alól húzom ki a , nem is tudom... micsodát, a talajt? Mondtam, hogy... itt nem erről van szó, ez fontos elvi kérdés. ...Ön minden biztonnyal tudja, hogy Magyarországon, ... ugyanakkor '45 után kialakult hogy gazdasági ügyekben, mondjuk vállalatok közötti vitában a bíróság... úgyszólván alig tudott beleszólni, mert voltak... a központi és területi gazdasági döntőbizottságok. Ezek úgymond bíraskodtak, államigazgatási szervek voltak. Én azt mondtam – épp az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésének tanulságai alapján is –, hogy ez így nem jó. Ezeket a döntőbizottságokat meg kell szüntetni, és integrálni kell a rendes bírói szervezetbe. Nem ment egyszerűen a dolog. Ugyanaz volt a munkaügyi döntőbizottságokkal. Ott egyébként sajnálatos módon – és ez a mai napig is a

tudomásom szerint úgy van –, ahogy igazából nem sikerült a kérdést megoldani, mert a szakszervezetek, a SZOT akkori vezetői azok nagyon határozottan ragaszkodtak ahhoz, hogy nekik is legyen beleszólásuk a bírának a választásra, az elnöki tanácsi választásra történő előterjesztésben. ...Az igazságügy-miniszter tette egyébként az előterjesztést, de a munkaügyi bíróságoknál és a katonai bíróságoknál is így van. Ott pedig a honvédelmi miniszterrel egyetértésben kell az igazságügy-miniszternek előterjesztést tenni. Tudja, hogy Magyarországon egészen a Bach-korszak óta – hogyha nem tudja, most megmondom – ugye létezik a bírósági telekkönyvi hivatal intézménye. Ez létezett a hetvenes évekig szintén Magyarországon is.

Kérdés: Mit jelent az, hogy bírósági telekkönyv?

Válasz: Tehát a telekkönyv, ahol a tulajdon, tehát az ingatlan tulajdonoknak a nyilvántartása, hiteles nyilvántartása folyik, ahova ugye a tulajdonosváltás, a jelzálogkölcson vagy teher, ami rajta van azon a bizonyos földön vagy házon, vagy nem tudom ingatlanon, ugye azt ott mindenki megnézheti. Telekkönyvnek hívjuk, ez bírósági intézmény volt. Ugyanakkor '45 után kialakult nálunk egy párhuzamos földnyilvántartás, ez a földnyilvántartó hivataloknak az intézménye. És tulajdonképpen nagyon sok párhuzamosság, szóval párhuzamos vonalakon, párhuzamos nyilvántartás alakult ki. Én azt mondtam, hogy kérem szépen, ez drága az országnak,... össze kell vonni a kettőt,... legyenek a földhivatalok azok, amelyekbe a telekkönyv... beintegrálódik. ...Ezeket a példákat én azért mondom, hogy látszólag ezek nem valami különösebben falrengető ügyek, a felépítménynek az alakításában, de inkább ilyen próbálkozások és kísérletezgetések, amelyeknek azért mégiscsak volt valami értelme. Tehát nem lehet azt mondani, hogy az alépítményben ugye valami megindult, és a felépítmény pedig teljesen változatlanul és mozdulatlanul maradt.

Kérdés: 1978-tól voltak a lényegesebb személyi változások. Ennek keretében került Ön is a KB-ba, és a KB titkára volt. Kik voltak azok, akik Önnel együtt kerültek akkor, mint KB-titkárok?

Válasz: Havasi Ferenc. Ketten kerültünk.

Kérdés: Ketten kerültek be. Ez akkor úgy nézett ki, hogy a hetvenes években felgyülemlett gazdasági feszültségek valamilyen kezelését adják?

Válasz: Hát ezt én így megítélni őszintén szólva nem tudom. Mintha az lett volna a mi feladatunk... a többi kollégákkal együtt,... hogy levezenyeljük vagy lemenedzseljük ezeket a kérdéseket? Nem hiszem. Ez így nem merült fel.

Kérdés: Biszku Béla például miért került akkor ki?

Válasz: Én ezt megmondani pontosan nem tudom.

Kérdés: Fiatal volt még ... természetesen törésnek érzí...

Válasz: Világos, világos, hát ő majd megmondja, mert én ugyan beszéltem vele természetesen, mikor a ... munkáját tőle átvettem, de valahogy ez nem került ilyen mélyen szóba, hogy mostan miért is történt ez? Mert mondom, hogy ugye valahogy az volt az embernek a véleménye, hogy ... kérem szépen, hát ha úgy találják, hogy ide kell jönni.

Kérdés: Kik voltak azok a személyek, akiket Ön a Politikai Bizottságban a leginkább tisztelt ebben az időszakban?

Válasz: A legnagyobb tisztelet az a Kádár elvtárs iránt volt, én bennem. Aztán én tiszteltem, és nagyon tiszteltem ma is a Fock elvtársat, Kállai elvtársat. Kik is voltak akkor még? De hát főleg ezeket az elvtársakat. Hát nézze csak, ugye ez a tisztelet, hogy is van? Mondom ma is megvan bennem.

Kérdés: Még jussunk el '87-88-ig! '80-ban, amikor Ön PB-tag lett, a PB-ben milyen funkciót kapott, milyen feladatkört?

Válasz: Ugyanazt, mint azelőtt.

Kérdés: Tehát titkári minőségben lett PB-tag.

Válasz: Úgy van.

Kérdés: És ugyanazokat a koncepciókat, feladatokat vitte magával.

Válasz: Az nem változott. ... A pártbeli rangom emelkedett, de a munkaterületem ugyanaz maradt. Na most valamit azért én mondanék erről a tiszteletről is, meg a munkarendszerről. Szóval, hogy is mondjam? Azért mindig hangsúlyoztuk... a kollektív vezetésnek a fontosságát, és igazából azért, hát őszintén meg kell mondani, hogy ez a kollektív vezetés inkább kifelé mutatkozott meg, de úgy belülről sok tekintetben sántított. Távol áll tőlem, hogy én most mondjuk, a Kádár elvtársra verném a balhét. Szó sincs róla, mert ez igaztalan lenne. De végül is az ő iránta részemről... tagja részéről is az a nagy tisztelet, és az a nagy tekintély, ami őt egyébként a nemzetközi kommunista mozgalomban is, meg idehaza is abban az időben övezte, ez sok tekintetben meghatározta... az ő vezetési stílusát is. ... Én megkockáztatom azt, hogy ilyen értelemben bizonyos személyi kultusz alakult ki körülötte. Tehát nem a korábbi értelemben vett személyi kultusz, mert az ellen ő nagyon határozottan föllépett, ugye a képek, a tapsolás,... ő nagyon szerényen élt különben, azt én tudom és tanúsítom, és arra biztatott mindenkit, ezt mindig elmondtam minden központi bizottsági alakuló ülésen is. Sokszor hallottam tőle, hiszen a VIII-tól a XIII. kongresszusig hallottam ezt tőle, de ő valahogy úgy alakult ki a helyzet, és én ezt nem tudom pszichikailag sem megfejtani, hogy azért – hogy mondjam –, hát tényleg őt tekintettem én a legokosabbnak. Énnekem lehetett

ilyen véleményem, amolyan véleményem, ő azt meghallgatta természetesen, el is fogadott sokat, meg mit tudom én, de végül is azért ő összefoglalóin egy-egy vitában hát mégiscsak a tulajdonképpen ugye, hogy mondjam? Elfogadva, meg tolerálva, meg kiegyensúlyozva, de hát azért ő volt a meghatározó egyénisége a pártnak. Hát ez, azt hiszem, nem szorul különösebb magyarázatra, vagy indoklásra. De másik dolog, hogy amikor ő 1972-ben a Központi Bizottság elé terjesztette azt a kérését, hogy mehessen el nyugdíjba, hát erről majd a Fock elvtársat tessék megkérdezni, hogy ez hogy is volt... */Kérésére a magnó kikapcsolva!/* Arra emlékszek vissza, hogy Kádár elvtárs a KB-ülésen az én számomra akkor teljesen váratlanul, de hát aztán kiderült, hogy a Politikai Bizottságon belül erről nagy viták folytak, korábban is, hogy ugye kérte, hogy a Központi Bizottság nyugdíjazza, mert minden magyar állampolgárnak, aki 60 éves, megilleti, hogy nyugdíjba menjen. Őszintén szólva, én ezt akkor nagy megdöbbenéssel fogadtam, mint KB-tag, és örömmel szavaztam meg, a szó igazi értelmében is megkönnyebbüléssel szavaztam meg azt a javaslatot, amit éppen a Fock elvtárs terjesztett akkor elő, hogy a témát a Központi Bizottság vegye le napirendről. Mert a Kádár Jánosra szüksége van a pártnak, szüksége van az országnak, a nemzetközi kommunista mozgalomnak. No, én ezt nem bántam meg persze azóta sem, két dolgot azonban nagyon megjegyeztem magamnak. Az egyik: akkor Kádár elvtárs azt mondta, hogy jó, elvtársak, én ezt a KB-állásfoglalást tudomásul veszem, és a büdös életben én az én nyugdíjazásomat az életben elő nem hozom. Hát aztán, ugye '72 óta eltelt egy jó pár esztendő, 70 éves lett, 75 éves lett, tehát ő nagyon, tehát ő nagyon következetes volt ebben a tekintetben. Azt hiszem, túlzottan. Mondom most már, és nekem meggyőződése, hogy az általam is korábban sokszor bírált, meg nem értett rotáció, amit a jugoszlávok vezettek be először, nem is az ő szisztémájuk szerintire gondolok én, pontosan, de hogy szükség van nemcsak... a közvetlen munkatársaknál, egy nagy embernél, egy vezér egyéniségnél a rotációra, az időszakos változásokra, hanem szükség van a legmagasabb poszton is. Ez nekem egy nagy tanulság. Éppen a Kádár János elvtárs életútjának '72-től való figyelemmel kísérése alapján.

Kérdés: Térjünk most akkor vissza, hogy Ön Politikai Bizottsági tag lett, '80-ban, amikor több személyi változás is volt. Kik azok az emberek, akik bekerültek a Politikai Bizottságba?

Válasz: Hát Havasi is. Aztán ki volt akkor új? Óvári Miklós? Vagy ő már akkor az volt? Kik voltak akkor ott a tagok? Talán Sarlós István? Ha jól emlékszem. Hát nem tudom, sajnos ezek, ugye, úgy összemosódnak a nevek és az évszámok, hogy nem tudom én. Maróthy talán akkor került be, aztán a Méhes is.

Kérdés: Milyen változást jelentett az, hogy Ön PB-tag lett?

Válasz: Megmondom őszintén, az égvilágon semmi különöset. Én végeztem utána is ugyanazt a munkát, legfeljebb az, hogy mondjuk, hogyha lementem vidékre,

akkor elég sajnálatos módomban elég sokszor nagyon furán ütött ez vissza. Mondjuk a szülőfalumba lementem, akkor ott a kormányőrök megjelentek és azok biztosítottak engem. De hát más semmi különösebb, én több fizetést nem kaptam...

Kérdés: Ilyenekre gondolok, hogy esetleg jobban átlátta a dolgokat? Benne volt abban a döntési testületben, amely a tűzvonalban volt?

Válasz: Nem, kérem szépen itt a következő a helyzet. Hogy mi a különbség a PB-tag KB-titkár és a nem PB-tag KB-titkár között? Hát a KB-titkár mindig itt van a Politikai Bizottság ülésén, tehát én ott voltam, amikor nem voltam PB-tag is. A különbség csak az volt, ... hogy korábban nem volt szavazati jogom. Ennyi volt a különbség. Részt vettem korábban is az üléseken, és részt vettem utána is.

Kérdés: Önnek nem volt beleszólása, hogy az új PB, hogy alakuljon? Kérték az Ön véleményét is, hogy milyen személyek kerüljenek bele? A '80-as PB-be?

Válasz: Nem.

Kérdés: Önnek nem kellett cédulán leadni az elképzeléseit Kádár elvtársnak?

Válasz: Kérem szépen, ez '85 előtt volt.

Kérdés: A 1979-80-as évben még nem?

Válasz: Várjon csak egy pillanatra, én azon a zárt ülésen, mint KB-titkár, hát ez kis különbség, ahol végül is kialakították a Politikai Bizottság tagjai a személyi javaslatokra vonatkozó elgondolásokat, én azonban nem vettem részt. Tehát a PB zárt ülésein a KB-titkárok nem vettek részt, és nem vesznek részt, azt hiszem most sem. ...Cédula, az már tényleg akkor is volt, a Kádár elvtárs kérte, mindenkitől, hogy mégis, de az inkább a funkciókra vonatkozott, vagy legalábbis én úgy fogtam fel, hogy a funkciókra nézve milyen elgondolása lehet az embernek. Én egyébként azt, hogy a Politikai Bizottság tagja leszek, vagy annak vagyok javasolva, a kongresszus egyik szünetében tudtam meg, mert annyira sikerült elkonspirálni, ezt az egész dolgot.

Kérdés: A kongresszussal kapcsolatban Ön érzett-e valamilyen lényegesebb változást az 1980-as kongresszuson a korábbi időszakhoz képest, vagy egy folyamat része volt csak, tehát nem volt lényeges változás a korábbihoz képest?

Válasz: Én úgy éltem meg, egy folyamatnak a részeként. Minden kongresszusnak természetesen megvolt a maga központi elgondolása, vagy valamilyen központi témája, de ezeket én a folyamat részeként tudtam értékelni és nem külön kiemelve.

Kérdés: Nem érzett különösebb cezúrát, vagy egy radikálisabb változást. '81-82 folyamán azonban az ország gazdasági helyzete érezhetően romlott, és a Politikai Bizottság is ezt érezte. 1982 végén terítékre került az ország fizetőképessége, hogy válság van.

Válasz: ...Hogy válság? Tudja ezt a szót egyébként, és ezt a kifejezést másfél évvel ezelőtt még el sem fogadtuk. Válságjelenségek, vigyázni kell, óvatosnak kell lenni, de az, hogy válság, a szó maga nem forgott így, legalább is abban, azokban a berkekben, vagy azokban a körökben, ahol én dolgoztam.

Kérdés: Milyen szót használtak rá?

Válasz: „Nehézségek”, „átmeneti nehézségek”, a „nemzetközi gazdasági helyzet kényszerítő”, a „cserearányromlásnak” az ügye, aztán azt, hogy... meg tudjuk majd állítani a határon a nyugati kapitalista gazdaság válságának a begyűrűzését.

Kérdés: 1982-83-ban érezhető volt ennek a politika területén is a hatása? Hogy a szovjet vezetés nehezebben mozdul?

Válasz: Kérem szépen, a májusi pártértekezlet személyi döntései azok meg is leptek, meg nem is. Miben nem volt nekem meglepetés? Hát az már elhatározott dolog volt – különben is ugye a KB állásfoglalása is azt juttat a kifejezésre –, hogy a Kádár elvtárs a párt elnöke maradjon,... és ő kérte is, különben a KB-ülésén, hogy ő maradjon. ...És ő kérte is, különben a KB-ülésén, hogy ő maradjon is ki a Politikai Bizottságból is, tehát ez engem nem lepett meg. Nem lepett meg a Gáspár Sándornak a kikerülése.

Kérdés: Arra számítani lehetett? Vagy mért nem lepte meg? Úgy tudom, ő nem akart kikerülni.

Válasz: Kérem szépen azért, mert a küldöttek körében forgolódva, ugye még a választást megelőzően olyan elemi erővel láttam én feltörni azt, hogy a Gáspár ne!... És nem nagyon hatotta meg a küldötteket az sem... amikor... elterjedt, hogy a Gáspár Sándor, ha be is kerül a Központi Bizottságba, hogy akkor ő... azt kéri, hogy ne jelöljék a Politikai Bizottságba. Na, most én számítottam arra is, hogy a Lázár elvtárs, hogy ő elmegy nyugdíjba, tehát ő nem kerül a Politikai Bizottságba, az Óvári Miklósról ugyanez volt a véleményem. Nem teljesen ez volt a véleményem a Németh Károlyról, mert hát azelőtt nem is tudom, mennyivel lett ő államelnök. ... Ez mondjuk – de csak ebben az értelemben –, úgy meglepett. Na most, ami érdekes dolog, hogy a küldöttek a következőt akarták keresztülvinni a pártértekezleten, legalább is így volt néhány csoport, hogy az országos pártértekezlet válassza meg a Politikai Bizottságot, ne a Központi Bizottságra bízsa a Politikai Bizottság megválasztását. Ennyiben módosítsa a szervezeti szabályzatot. Ennek az értelme pedig az volt, hogy – és aztán ez jelentkezett a szavazásoknál, ugye az

említett elvtársaknál is –, hogy akkor jó, hogyha ez nem megy, most a pártértekezlet nincs erre fölhatalmazva, meg mi, akkor lehúzzuk a sorompót a KB-nál. ... Nem bírtak abban, hogy a Gáspár Sándor tényleg tartja is majd azt, hogy akkor tényleg nem jelölteti magát,... ezért akkor kell lehúzni a sorompót a KB-nál, mert ha nem KB-tag valaki, akkor világos, hogy politikai bizottsági tag eleve nem lehet. ...A Havasi elvtársnál... övele kapcsolatosan... lehetett, hogy hát Budapesten azért őt – tudom, egy kicsit ejtőernyősnek fogadták, vagy fogták fel – mikor odakerült, és azért jelentős részben őt is felelőssé tették azokért a gazdasági nehézségekért, vagy eladósodásért, hát ő volt végső soron a párt gazdaságpolitikai titkára. Úgyhogy én nem osztom azt, hogy itt valamiféle puccs, vagy nem tudom mi volt. Vannak, akik ezt mondják, de nem tudom, mire alapozzák.

Kérdés: Ezt mondják azért, mert minden harmadik széken a pártapparátusok emberei ültek, nem delegáltak voltak, akik ott voltak küldöttként, nem megválasztottak, hanem meghívottak voltak. Ilyen értelemben apparátusi emberek voltak, de még azok is fellázadtak a régi politikai bizottsági tagságok ellen.

Válasz: Az ilyenfajta megítélésnek azért volt alapja. ...Nézze, kádermunka, ugye! Én is megszavaztam, hogy a Lázár elvtárs oda bekerüljön főtitkárhelyettesnek. De azért nekem is volt olyan véleményem, hogy hát végülis úgy egymás között beszéltünk, de az „Öreg” tekintélyére való tekintettel, hogy mondjam, megint oda jutok vissza, hogy ha ő javasolja, hát na, hát akkor szavazzuk meg. ...Akkor kellett volna, már öneki nyugdíjba menni, vagy az Óvári Miklós... Nagyon szeretem különben az Óvári Miklóst, tisztelem, de hát ugye, az Országgyűlési Irodának a vezetője, szóval én most csak a funkciójánál fogva ismertem. Vagy a bocsánat, a KB-irodának a vezetője volt, én is azt mondtam, nem okvetlenül kell a Politikai Bizottság tagjának lenni, még akkor sem, hogyha ugye Csernyenko elvtárs is az volt valamikor, odakint az SZKP-nál és úgy lett a főtitkár. Úgyhogy,... ezek a politikai kérdések...

Kérdés: Az új főtitkár személyével kapcsolatban Önnek volt elképzelése, hogy ki legyen az új főtitkár, vagy akkor már egyértelműen az volt, hogy Grósz Károly lesz?

Válasz: Én Grósz Károly mellett voksoltam.

Kérdés: Igen. Előtte még, mielőtt ezek a javaslatok elhangzottak?

Válasz: Milyen javaslatok?

Kérdés: A Grósz Károlyra szóló javaslatok. Előtte is Ön már a Grósz Károlyra gondolt?

Válasz: Előtte is, igen.

Kérdés: Tehát akkor nem az étlapból választott, hanem már eleve rá gondolt?

Válasz: Igen, igen.

Kérdés: Volt más alternatíva? Volt neki alternatívája?

Válasz: Az én szememben nem volt, az én szememben nem. Az én gondolkodásomban...

Kérdés: Mikortól volt ez már, hogy a Grósz Károly lesz esetleg a Kádárnak az utódja?

Válasz: ...Mondjuk a pártértekezlet előtt én olyan jó néhány hónapra teszem, legfeljebb félévre teszem a magam szempontjából.

Kérdés: Az országgyűlési szereplésével volt ennyire elégedett?

Válasz: Országgyűlési szereplésével, igen. Hát azért kormányelnöki szereplésével is, az egy más dolog, hogy őt is sok mindenért lehet ma ... bírálni, hogy egyik héten így mondja, másik héten úgy mondja, ..., de ... én más alternatívában nem is gondolkoztam.

Kérdés: Akkor most azt kérdezem, hogy ha Grósz Károly azt mondja, hogy nem vállalja tovább, lemond holnap, Ön szerint ki lenne a jelenlegi KB-tag, PB-tag alkalmas ember, aki képviselné a tárcát?

Válasz: Kérem szépen, én akkor a jelenlegi konstellációban a Nyers Rezsőre szavaznék. Bár ő is hatvan.. éves, azt hiszem, 66. De én őrá tudnék szavazni. ... De hát majd meglátjuk.

Kérdés: Még egy kérdést hadd tegyek föl, hogy ha ezt a 15 évet Ön végiggondolja – engem a 15 év érdekelne –, ha értékelné, mit tart a legnagyobb pozitívumnak?

Válasz: Hát kérem szépen, a legnagyobb pozitívumának én csak azt tudom mondani, hogy azért ez a társadalom – és én most széles értelemben mondom ezt a munkásokra, parasztokra és értelmiségiekre egyaránt –, ha sok hibával is, de hát azért – sok gonddal, a vezetés hibáit is ide számítva –, azért mégiscsak élt, létezett, meg van, mégiscsak valahogy a, hogy is mondjam, hogy akármilyen rossz szocialista modellben is, de azért fenn tudta magát tartani. Ez a rossz szocialista modell, nem tudok mást mondani, azért, hogy mondjam, mégse váltott át valamiféle más alternatívára, valamiféle kapitalista modellre, és remélem, hogy nem is fog átváltani, hanem egy megújított, egy igazából demokratikus szocializmus az fog Magyarországon kialakulni, és az fog Magyarországon uralkodni a társadalmi rendszerben.

Kérdés: Mi az, ami az elmúlt 15 évben az Ön számára a legnagyobb negatívum volt?

Válasz: A legnagyobb negatívum feltétlenül a párt és az állam ilyesfajta összefonódása volt. Igazából minden ellenkező híresztelés dacára, a párt vezetői, magamat is beleértve, amikor ott voltam – azért ha bevalljuk, ha nem – elszakadtunk a realitásokról, az álmainkat vagy az elképzeléseinket... minden ellenkező híreszteléssel szemben összekevertük a valósággal. ...Azt hittük, hogy a lehető legjobban csináljuk. Hát nekem ez meggyőződésemm volt!

Kérdés: S mi volt az oka annak, hogy elszakadtak? Nem kaptak elég információt? Nem volt elég kontaktusuk? Nem volt szaktanácsadó testület?

Válasz: Nézze, tanácsadó testület persze, olyan, mint ma van, ilyenek nem voltak, illetve hát voltak bizottságai a pártnak. Persze, de őszintén megmondom, hogy... én a magam nevében beszélek, hogy az ember olyan gyarló és esendő ám, hogy azt szereti meghallgatni, ami neki is tetszik. Az ő gondolatvilágába is belevág. ... Volt ugye egy szisztéma, és ezt főleg, amikor én odakerültem, ez már bevett szokás volt,... hogy három hónapos úgynevezett látogatási tervet készített, fogadott el a Politikai Bizottság, a tagjai meg a KB-titkárok részére. És minden hónapban ugye ki erre, ki arra, ki amarra, hogy ez meg volt tervezve, lement oda. Ezek a látogatások, úgymond szervezett látogatások ezek nem hozták meg igazán az eredményüket. Nem volt arra lehetőség igazából, hogy az ember ott a dolgozókkal, vagy azok képviselőivel, azokkal igazából és mélyrehatóan és felelősen tanácskozzon. Leragadtunk, én magam is leragadtam a párttitkárnál, az üzemigazgatónál vagy a tsz-előknél, KISZ-titkárnál, vagy még mit tudom én. Próbálkoztunk, én magam is, hogy szocialista brigádvezetőkkel tanácskozzam, de hát ők is ugye elsősorban a maguk ügyes-bajos helyi kis dolgait vetették föl,... ez az elszakadás. Ez pedig ugye, azt mondjuk, hogy '56-nak ez az egyik nagy tanulsága, illetve a korábbi vezetésnek, az '56 előtti vezetésnek, Szerintem abba a hibába mi is beleestünk.

Kérdés: Mesélik, hogy egy dunántúli megyében, amikor kinn volt a Politikai Bizottság tagja, megkérte az embereket, mondják el őszintén a gondolataikat. Elmondták, s az, aki felszólalt, azt kirakták a Városi Pártbizottságból, minden tagságát elveszítette egy héten belül, a helyi vezetők ezt így lerendezték.

Válasz: Biztos, hogy nem a Politikai Bizottság kérésére.

Köszönöm ezt a beszélgetést a Kádár-korszakról, és annak jogtörténetéről!

Méhes Lajos:

„Itten hatalmi harc is folyik az utódlásért”

Kérdés: A Kádár-korszakról és a korszakváltásról gyűjtök anyagot egy akadémiai kutatási program keretében. Önt is azért kerestem meg, mert a korszak egyik fontos szereplője volt..

Válasz: Kezdjük előlről? Szóval, én ezzel a címmel vagyok bajban, mert az, hogy az elmúlt 15 évet vizsgáljuk, szerintem ez önmagában a problémákra igazán nem fog választ adni. A jelenlegi belpolitikai kérdések, az világos, hogy vannak előzményei öt évre, 10 évre, 15. De szerintem akkor járunk el helyesen, hogy ha ezeket visszamenve korábbi időszakok ismeretében vizsgáljuk. Ez a korábbi idő nálam azt jelenti, hogy az első világháború vége, és azok az állapotok, amelyek az ellenforradalmi Magyarországon kialakultak. Amelyek Trianon következtében és az ellenforradalmi rendszer következtében kialakultak az országban.

Kérdés: Mégis közelebbről hogyan kötné ezt ehhez az utolsó periódushoz?

Válasz: Ezt annyiban kötném össze, hogy erre az időszakra jellemző az ellenforradalmi korszakra. Jellemző az, hogy ugye ebben az időszakban az országban a szociális problémák fantasztikus módon fölhalmozódtak. Uralkodó osztály semmi más utat nem látott ezeknek a problémáknak a levezetésére és ezt tanították az iskolában nekünk, gyerekeknek is, hogy az ország történelmi határait kell visszaállítani, a szociális kérdéseket most háttérbe kell helyezni, és mindent ennek a szent célnak kell alárendelni. Így kell élni, a haza régi történelmi határainak visszaszerzésén belül kell gondolkodni és ez lesz, ez lehet a felnövekvő – akkor felnövekvő – új nemzedéknek az életideálja, eszméje. Azzal, hogy a szociális problémák pedig azután oldódnak meg. Én egy olyan helyen laktam Pesterzsébeten, amelyik egy kifejezetten munkás város volt, és amelynek a nyomornegyedeit személyesen ismertem és tudom, hogy micsoda fantasztikus létbizonytalanság élt az emberekben. Ezt követi a második világháború, a második világháború utáni összeomlás, az országnak az a súlyos gazdasági állapota, de erkölcsi állapota is az országnak, az a reményvesztett állapota. Tehát semmi nem oldódott meg a második világháború végére az alapproblémákból, viszont minden ideálja, minden reménye szinte összeomlott és ott volt hát az ifjúság vagy a fiatal nemzedék volt ott a Don-kanyarnál meg a hadifogolytáborokban és így tovább. Tehát ilyen körülmények között kellett utat mutatni és ebben a reménytelen állapotban és rendkívül súlyos állapotban jelentett az ország számára, a lakosság számára az az ideológia egy vonzerőt, amelyik a szocializmus eszméiben öltött testet. Na, mostan ez nemcsak mint ideológia és mint eszme hatott. Ha ezen az úton járunk, akkor a szociális problémáink megoldásra

kerülnek. Ami akkor rendkívül fontos volt, hogy a környező országokkal a barátság helyreáll. Tehát egy fantasztikusan elvadult viszony volt a környező országokkal, és hogy ezen az állapoton mi túljutunk, ahhoz ez az eszme, illetve, hogy hogyan kell ezt a gyakorlatban csinálni, mint társadalmi modell szovjet modell állt rendelkezésre. Szerintem ezt a szovjet modellt, amit mi átvettünk, ezt komolyan, részleteiben is meg kell vizsgálni, hogy tulajdonképpen ilyen összetört állapotban, amiben voltunk, ez mennyire jelenthetett, adhatott valóban perspektívát és mennyire jelenthetett valóságos vonzerőt ez a program. Ha részleteire bontjuk, akkor jól ismerjük, mert ott van benne a teljes foglalkoztatottság problémája. Tehát az, hogy munkája legyen mindenkinek. Ott van benne az, hogy szociális biztonság, társadalombiztosítás, hogy nyugdíj. Hát az egy óriási vívmány. Amikor pláne az '50-es évek elején nőknél 55 év, férfiaknál 60 éves korban nyugdíjba mehettek – de még a mai napig egy sor európai tőkés ország nem tűzött ki célt maga elé. Akkor az üdülés, akkor az olcsó lakás. Hát a lakbérek, a régi Magyarországon a kereseteknek, egy szakmunkás keresetének körülbelül 30%-át tették ki, egy szoba-konyhás lakás. Akkor alapvető ilyen közlekedés, alapvető élelmiszerek, valóban rendkívül olcsók lettek. Na most tehát ezzel így egy olyan szociális program alakul mint most az üzemi kör, vállalati, szociális pénzére – nem kell azt hiszem belemenni ennek a részletezésébe –, amelyik egy ténylegesen érdekelte az embereket, ténylegesen magával tudta ragadni az embereket. Igaz, hogy ehhez hozzátartozott az, hogy mindezt csak egy alacsonyabb bér mellett lehetett elérni. Egyébként egy ilyen kérdésnél is, talán az amit az előbb kérdezett, hogy „na de milyen összefüggése van a mára”? Például: egy ilyennek, hogy normarendezés és ezek túlajtása a Rákosi időszakban, ennek meggyőződésem szerint a következő, tehát az ellenforradalom utáni 30 esztendőre, sőt a mai napig kihatása van.... Tehát az, hogy mindenkinek munkája legyen, 15 éves lakásépítési program keretében 1 millió lakás épült meg és így tovább, nem sorolnám, hogy hogy. Budapest azt hiszem IV. ötéves tervben egy megkülönböztetett figyelmet kap, Budapest fejlesztése, és hát azért itten jelentős munkás-tömegek, munkás és értelmiségi, alkalmazotti tömegeket érintett, és a 70-es években kapta ezt a főváros, amikor hát olyan új lakónegyedek épültek meg egy Miskolccal, egy ötéves tervben egy-egy Miskolc nagyságú városnyi új lakás épült, a fővárosban. Na de ehhez a metró megépülése, az a hallatlan nagy háztartási gépesítés, ami megindul, az automobilizmus terén, ami megindul és így tovább. Azt az érzést keltette – és azt hiszem, hogy igazunk volt –, hogy ez a politika, tehát hogy amelyik ezt a szociális biztonságot adta, itt hozza a maga eredményeit. Ebben a tudatban éltünk akkor is, amikor már nagyon világosan tudjuk, hogy mennyi volt ebből a saját teljesítmény és mennyi ebből az idegen. De ezt követő időszakban is, mikor rájön a vezető, hogy énnekem ezekre inkább szembeötlik, az ember meg folyton visszatér az eredeti programhoz, tehát azért azt soha nem akarta csökkenteni, a szociális oldalt. Nem gondolkodott abban, hogy munkanélküliség, nem gondolkodott abban, hogy akkor kevesebb lakást építsünk és így tovább.

Kérdés: Sőt, ezek a redukciók idegenek voltak a szocializmus elveitől?

Válasz: Úgy tűnt, hogy ezek megbontják. Ez valami más út akar lenni, hát le akar térni egy meggyőződés szerinti útról. A '68-as reform időszakára visszatérve, szóval a '68-as reform előkészítő vitái során, majd a Központi Bizottsági ülés során – én egyébként akkor még a KISZ első titkára voltam –, és hát az akkori fiatalok, egyetemi fiatalok véleményét is ismerve valóban teljes mellészélességgel tudtam kiállni a reformnak olyan célkitűzései mellett, hogy ezt a bürokratikus tervutasításos módszert módosítani, változtatni kell. Erősíteni kell a vállalati önállóságot, és a közgazdasági eszközökkel történő irányításnak kell nagyobb szerepet adni. Én úgy hiszem, hogy magam is és a Központi Bizottság többsége is akkor ezt természetesnek gondolta. Ezután következik az a szakasz, amikor ugye elkezd működni ez a reform, jönnek az első intézkedések... A bemutatkozása a reformnak – akkor már én a szakszervezetnél voltam, a Vasas szakszervezetnél – a bemutatkozás az olyan volt, hogy nem értették a munkások azt, hogy miért érdemes elmenni a termelőszövetkezetbe dolgozni, egy öntőnek vagy egy esztergályosnak. Korszerűtlenebb technikával nem olyan magas kvalifikáltságot igénylő munkát végezve, többet kerestek, mint amennyit nagyüzemben keresni lehet. Ez volt, amivel a probléma én szerintem kezdődött. A másik szintén a bérekkel kapcsolatos volt. Érthetetlen volt az emberek számára az, hogy a Váci út egyik oldalán többet fizetnek, mint a Váci út másik oldalán ugyanolyan esztergályosnak ugyanazért a munkáért. Vagy ebben az időben lett főlsszabadítva a munkaerőnek a szabad mozgása, ennek a feltételei akkor lettek megteremtve, és otthagyták az egyik üzemet, elment a másikba. Ott új emberként többet keresett, mint az ott dolgozó régi. Érthetetlen volt. Ezek a különböző szorzószámok, amik ugye kezdtek megjelenni, hogy ugye a bérezések, a jövedelmezőség, a bérezések kiszámításához amilyen számokat kitalált a vezetés, és amiket az emberek nem értettek. Egyetértettek a végén abban, hogy a kohászatban romlanak a bérek, ott ahol magas az állóeszközállomány, ott jobban romlik a bér, mint ahol igen alacsony. És ezt nem tudták megérteni, és nem volt válasz rá. Csak azt akarom mondani, hogy a találkozás két-három év során, a reform gyakorlati kezdő lépései során bár vállalatvezetésnél bizonyos önállósági törekvések talán jobban érvényesülhettek... A vezetők most önállóbbak lettek. A dolgozó tömegek a reformnak számukra érthetetlen oldalaival találkoztak. Ekkor következett az be ugye, hogy... ott volt az '56 emléke még nagyon komolyan a közéletben, valamint a '68-as csehszlovák események hatása. Ez nagyon mélyen ott élt az emberekben. Hát világos volt, hogy a rendszer alapvető bázisa, ha elégedetlenkedik, akkor foglalkozni kell a vezetésnek. Erre így került sor, hogy „a munkásosztály helyzete” című napirendi pont a Központi Bizottság 1972-es, talán novemberi ülésére ki lett tűzve. Én állítom, hogy az a munkásvélemény, amelyik akkor megnyilvánult, és amelyiknek én magam is hangot adtam a Központi Bizottsági ülésen is a felszólalásomban, akkor az, nem a reformokat akarta megtorpedózni, hanem rá akarta a figyelmet vagy fel akarta a figyelmet hívni

arra, hogy itt valami nem stimmel. Valami kidolgozatlanság van. Valami olyan, ami nem kívánatos hatások irányába viszi a dolgok alakulását. ...A Központi Bizottsági ülésen amilyen határozatok születtek, azokra ma így utólag azt lehet mondani, hogy valószínűleg, hogy azok nem voltak helyesek. Ugyanis azzal, hogy egyszerűen a munkásságnak ilyen egyszeri fizetésemelést határozott el, de az ugyanott dolgozó és hasonlóan sújtott alkalmazottaknak meg értelmiségieknek nem, ez hiba volt. Egész biztos, hogy hiba volt itten az a bértáblázati rendszernek, ami ezért egyébként olyan sok zavart később nem okozott, inkább a felfogása volt, hogy tehát mindenütt egyformán keressenek az emberek, és ehhez a bértáblázat akar útmutatást adni. Tulajdonképpen azért ez soha istenigazából szerintem nem lépett be a gyakorlatba, nem működött, de maga a gondolat az egyenlődsi felé mutatott. Akkor, tehát ez egészen biztos, hogy hibája volt ennek az intézkedésnek, tehát hogy még a gyáron belüli munkás és értelmiségi szembenállást csinált. Egyéb intézkedések is, amelyek például lakáselbírálásnál, vagy valamivel a kölcsönnél kedvezőbb helyzetben van a fizikai dolgozó stb., valószínűleg, hogy ezek nem voltak helyesek. Tehát én elsősorban ilyen kedvezőtlen hatására gondolok vissza, mert amit nagyon gyakran emlegetnek, hogy innen kezdődik a nagyüzemeknek valami menlevelet, hogy adjanak. Szerintem lehetett a dolgokat így is értelmezni. Maga a '72-es határozat azért nem így szólt. A '72-es határozatban az volt, hogy 5-6 nagyüzemnél az előre látható hogy saját erőből nem tud talpra állni. Tehát központi segítség kell.

Kérdés: Igen, hat nagyüzemet emeltek ki akkor.

Válasz: Ezenkívül az ország exportjának, vagy az iparexportjának, már nem tudom pontosan hogy szólt a fogalmazás, körülbelül a felét kitevő 40-45 vállaltot. Vállalatot helyzetét folyamatosan figyelemmel kell kísérni. Ha visszagondol valaki, hogy a gyakorlatban mi történt, akkor azt lehet megállapítani, hogy istenigazából ezzel az 5-6 nagyüzemmel, amelyikre azt mondtuk, hogy nem tud saját erejéből lábra állni, nem foglalkozott a vezetés és nem tette rendbe. Ezek közül egyetlen egyet úgy, ahogy megoldottak, azzal, hogy a Vörös Csillag Gépgyárat a Rába beszippantotta. Amelyiknek viszont a problémái most az elmúlt években ütöttek vissza, és történt ugye ennek a más oldalú rendezése. De a többi vállalat esetében tulajdonképpen lényeges változás, tehát az, amelyik strukturálisan megváltoztatta volna a vállalati viszonyokat, nem történt.

Kérdés: És ez miért nem történt meg? Erről nem tudna valamit mondani? Nem volt pénz hozzá vagy elgondolása nem volt?

Válasz: Én szerintem nem voltak ehhez elgondolások. Idáig nem is, én nem láttam, tehát mint a Vasas Szakszervezet főtitkára, bár mindig fölvetettük a Kohó- és Gépipari Minisztérium felé akkor, hogy baj van ezekkel a nagyüzemekkel. Különböző programok készültek, például a kohászat fejlesztésére, a kohászati problémák rendezésére, valamikor '77-ben készült program. A kohászat ott

tart, ahol tart. Igazán hathatós és mélyreható átgondolása annak, hogy milyen strukturális változások kellenek, ezek nem születtek meg. Sem a reformmal együtt, sem a reformot azt mondják megállító határozat után. Bár itt a felelősséget magára a határozatra vetítik vissza. Pedig a határozatot nyugodtan úgy is kellett értelmezni, hogy ezek maguk – hisz úgy is szolt –, hogy a maguk erejéből nem képesek, meg különös figyelmet kell fordítani, hogy a központnak kell beavatkozni, mert a gyár saját erejéből nem képes erre a változtatásra.

Kérdés: Igen. Ma erre azt mondják, hogy gyakorlatilag ez megakadályozta a struktúraváltást, mert végeredményben Magyarországon már akkor meg kellett volna indítani az egész ipari struktúra átalakítását, a magyar feltételeknek megfelelő irányban, és ez nem következett be.... Egy olyan ígérettel, hogy... segítik a nagyvállalatokat, hogy talpra álljanak, amiből aztán..., máig nem lett semmi.

Válasz: Igen, mert ezek a vállaltoknak nyújtott segítségek... hosszú időn keresztül olyan segítségek voltak, amiket utólag kaptak meg, amiből már semmit megújítani nem lehetett. Csak év végén, az újév elején, amikor készült a kassa, az elszámolás, akkor kiderült, hogy milyen mérleggel zárt a vállalat... Akkor belépett valóban mindig az a szemlélet, hogy de itt is rendesen dolgoztak az emberek, miért büntessük őket, és utólag megkapták dotációként. Ami arra jó volt, hogy ő is tudott tíz valahány nap nyereségrészesedést fizetni, tehát a hiányait fedezni tudta, de nem tudott érdemleges változtatást elérni. A programok, akár a kohászati program akár a – például a GANZ MÁVAG-ra is készült program... talán '77 vagy '78-ban lett az elfogadva, ami egy 10 milliárdos megsegítést jelentette a vállalatnak, úgy, hogy hitel formájában.... Erre az időre azonban már egy új helyzet áll elő, mégpedig az, hogy amikor ezeknek a vállaltoknak a hitelt vissza kell fizetni más hitel visszafizetési kamatkondíciók... lépnek be, mint amivel fölvtették a hiteleket.... Az egész reform kapcsán, erre a kérdésre érdemes odafigyelni, és egy kicsit tanulmányozni, hogy olyan vállalatok, amelyek még az ómechanizmusban vettek fel nagy hiteleket, és csináltak nagy technikai változtatást, ezek a vállalatok a mai napig jól tudnak működni, még a mai napig talpon tudnak állni. Például a Rábát azt nagyon sokszor emlegetik a jó példák között. A Rába esetében egy nagyon fontos és lényeges momentum az indulásnál van,... hogy ő még az ómechanizmusban lett kistafirungozva. Akkor vásárolhatta meg azt a nyugatnémet licencet, amelynek alapján ma is még a motort gyártja... Tulajdonképpen akkor épült ki az a bázisa, amely egy ilyen járműgyártáshoz a motor és a hátsó tekintetében a részegységeket adja. Na most a többi vállalat, amelyek már a '70-es években fejlesztenek – tehát az új mechanizmusban -, azok különösen '78-as párthatározat után súlyos helyzetbe kerülnek. Például ez Egyesült Izzó, amely körülbelül ugye a '70-es évek vége '80-as évek vége elején... olyan 6 milliárd forintos fejlesztést hajtott végre... Az Egyesült Izzó 1978-79-ben a veszteséges vállalatok közé tartozik, ma is egyik legnagyobb exportőrünk egyébként.

Kérdés: Ha jól emlékszem '78-ban a Politikai Bizottság ülésén /kitárgyalták/ a gazdasági problémákat,... például az Egyesült Izzó... teljes megdőbbenést keltett, mert a köztudatban az volt, hogy valami /sikeres/, szuper vállalat.

Válasz: Igen,... és itt is van a dologban egy rejtély visszafelé, magam számára is, hogy ezekkel a pénzügyi mozgásokkal,... szabályozók meghatározásával, életbe léptetésével szóval minden évben szinte előről kellett mindenkinek tanulni számolni, hogy mi hogy fogja érinteni a vállalatokat, és soha nem lehetett elég világos tiszta képet kapni. Nem sikerült megfelelően az eredeti cél felé közeledni, hogy világos ár- és értékviszonyok keletkezzenek az országban. Ez szerintem a reform hosszú, most már elég hosszú története során ezt nem sikerült kellőképpen megközelíteni, sőt, még jobban összekuszálódtak a viszonyok.

Kérdés: Mit gondol, miért történt ez?

Válasz: Ennek a története... azzal függ össze, hogy aztán már a '70-es évek közepe táján az országnak milyen anyagi gondjai keletkeznek. Egy új vonulat lép be a gazdasági történésekbe, ez pedig az, hogy a... világgazdaságból bennünket ért veszteségek ugrásszerűen megnövekedtek. Ebben azoknak az elvtársaknak, akik azt állították, hogy a határon megállítható a válság begyűrűzése, ... súlyos tévedésük volt.

Kérdés: Ez eléggé súlyos!

Válasz: Ha '73-74-re tesszük ezt az árobbanást a nyugati piacon, a mi reagálásunk istenigazából a '78. decemberi határozattal kezdődik, tehát csak '79-et vehettünk /figyelembe/. 5-6 esztendő feltétlenül a késés időtartamának tekinthetünk.... Akkor egyre inkább a technikai elmaradottságunk is jelentkezik, mint probléma... Nem tudjuk megfelelően a szocialista relációból beszerezni a technika korszerűsítésének az eszközeit, például a könnyűipari rekonstrukcióhoz, amelyik a '70-es években zajlik – '70-es és 80-as évek eleje –, nem tudjuk beszerezni a technikát szocialista relációból, rákényszerülünk a nyugati technikának a behozatalára. Ahhoz viszont kellene exportképes magyar termék, a magyar termékek azonban elsősorban szocialista és hazai piacra lettek kifejlesztve. ... Belépett az egészbe egy tőkeszegénységi állapot, amely nem volt képes megfelelő eszközöket biztosítani ezeknek a nyugati termelési eszközöknek a beszerzésére. A lemaradás ennek következtében... ez tovább fokozódott. ...Elkezdett visszaütni... egy régi... tulajdonképpen... '45-től bennünket kísérő probléma, hogy ez a gazdasági elkülönülése a két világrendszernek, ez a gazdasági elkülönülése, ez a nemzetközi munkamegosztásból való kikapcsolódásunkat jelentette, és amelyek ugye a '70-es években egyre súlyosabban jelentkeztek....

Kérdés: Visszatérnék erre a könnyűipari rekonstrukcióra! Ezt később úgy értelmezték sokan, hogy végeredményben egy sajátos hatalmi harcnak az eredménye lett abban az értelemben, hogy már a beruházási eszközök szűkössége miatt igazából kiéleződött a különböző tárcák – ma azt mondjuk lobbyk – közötti küzdelem. A könnyűipar azért kapott egy nagy összeget, mert az ipari lobby meg aztán az agrár-lobby egy ilyen patthelyzetbe került, tehát egyik sem tudott túlsúlyra jutni és ezért egy ilyen megoldásként a könnyűipar kapta meg az eszközöket a beruházásból.

Válasz: Őszintén szólva erről nem tudnék érdemben nyilatkozni, válaszolni, tekintettel arra, hogy ez a '70-es években kezdődött. Én '78-ig a Vasasnál voltam. Őszintén szólva nem nagyon hiszek ebben, hogy ilyen... lobby-működés kell. Valószínűleg persze az mindenhol, mindenhez kell, ennek a létezését kár lenne tagadni, de itt sokkal inkább arról van szó, hogy akkor is és most is... , közszükségleti cikkekkel a magyar, tehát a belső piacot 80%-ban a magyar ipar látja el. A belső piacnak az igényessége azért a '70-es években már észrevehetően növekedett, tehát kötelező volt követni. Ha már ilyen ipari lobbykról beszélünk, egyrészt szerintem... ilyenek léteztek és vannak, voltak mindig. Természetes hogy működött energia-lobby, és szerencsére, hogy azért az ország elmúlt több mint négy évtizeden keresztül energiaproblémával gyakorlatilag nem küzdött. Az ország fejlődésének sem ipari, sem háztartási energia fogyasztás tekintetében nem volt gátja az energia, tehát mindig előtte járt. Bár ezek óriási pénzeszközöket kötöttek mindig le, ezt a feldolgozóipartól vette el. A másik ágazat, amelyik tudott fejleszteni – tehát volt először ugye az iparosításban az, hogy vasacél országa és akkor ment egy ilyen irányú fejlesztés. Későbbi időkben azonban a vegyipar vett át egy ilyen vezető szerepet a fejlesztésben. Tehát ha a beruházásokat valaki visszafelé megnézné, én azt hiszem, azt látja, hogy a kohászat ugye leáll, és a vegyipar /beindul/. Most erre is azt tudom mondani, hogy szerencsére..., hiszen a műanyagok iránti igény világszerte hát a modern életnek egyik tartozéka.... Voltak ebben a vegyipari fejlesztésben hibák is, de azért azt hiszem alapvetően ez egy pozitív irányú fejlődés volt. ...A könnyűiparnak a fejlesztése ... érthető volt. Ott azonban egy olyan probléma lépett be, hogy mivel azért a kiharcolt összeg az nem volt az igényekhez képest olyan túl magas, ennek következtében többféle beruházást egyszerre indítottak, azt ott vékonyították. ... A munkafolyamat végén lévő egységeket hagyták el bízva abban, hogy ezt úgyis meg kell majd venni, ha kész lesz a beruházás, akkor ugye ezeket meg fogják venni. Ezek aztán később plusz terhekként jelentek meg a vezetés számára. ...Előre akkor úgy nem látta, hogy ezt milyen ügyesen bújatták el ezeket a témákat. ...Most hol is tartunk?

Kérdés: Igen, most itt végigfutottunk itt a gazdaságfejlesztésnek bizonyos problémáin. Én most visszatérnék egy kicsit 1972-re. Szóval mai szemmel, ha nézzük, akkor, amit elmondott abból is körülbelül azt lehet mondani, hogy tehát '68-ban megindul a reform, a '70-es évek elejére kiderül, hogy a reform folyamatok olyan társadalmi ellentmondásokat hoznak felszínre, amelyek... részben talán a reformnak tulajdonítható, részben annak, hogy ezt hogyan valósították meg az akkori körülmények között. Most, mai szemmel nézve én úgy látom, hogy akkor gyakorlatilag fölmerült az a probléma, hogy ha egyszer gazdasági reformot indítunk és az érdekellentétek kiéleződnek, akkor itt egy olyan új politikai rendszerre van szükség, amelyik képes kihordani ezeket az érdekellentéteket, egyeztetni, nyilvánosságra hozni, tehát valójában egy új korszak nyitányaként a problémákkal törődött elvben. Ezzel szemben... az történt, hogy a problémák mentek – mert például a szakszervezet a munkás-ságnak a problémáit közvetítette, képviselni próbálta, kiéleződtek az ellenté-tek – ezzel szemben a politikai centrumban – tehát a párton belül, mondhatjuk a párt apparátusában is megszerveződik a politikai reform ellen valami, ami-nek eredményeképpen... jöttek ezek a határozatok. A határozatoknak ma én a legnagyobb hibáját abban látom, hogy gyakorlatilag lefojtották az egészet. Most én szubjektíve nem tudom ezt megítélni, hogy miért. Hogy megijedtek a problémáktól, vagy pedig eleve... egy valamilyen hatalmi szándék vezérelte őket? De mindenesetre... akkor merült fel, először ha jól tudom, hogy esetleg Kádárnak menni kell, meg egyéb ilyen dolgok. Szóval így történtek az esemé-nyek? Maga hogy látja, mert mégis maga az egyik főszereplő volt?

Válasz: Jó, én benne voltam a folyamatokban. Tehát még egyszer mondom '78-ig, mint a Vasas főtitkára, elsősorban ilyen területen tudok véleményt mondani. Hát Központi Bizottság tag is voltam és ottani vitákra is emlékszem. Nyíltszíni meg-jelenése lett volna például mondjuk Kádár Jánossal szemben, én ezt nem tagad-hatom. Sőt,... akkor, amikor... '72-ben – ... akkor volt ő 60 éves, és amikor ... a Központi Bizottságnak följánlotta a lemondását, akkor teljes meggyőződéssel és teljes egyhangúsággal döntött a Központi Bizottság amellett, hogy... kéri a Kádár Jánost, hogy folytassa tovább a munkáját. ...Lehet, hogy magában Kádár Jánosban fölmerült, hogy a bizalom vele szemben megingott, de nem... bennünk. A Vasas szakszervezetben nem, ... abban teljesen biztos vagyok, és én nem tapasztaltam ilyet, hogy Központi Bizottságban sem. Az viszont igaz, hogy a munkatársait... elkezdtek osztályozni és... azok, akik mondjuk elsősorban a... reformintézkedé-seknek a fő képviselői voltak,... ezekkel az elvtársakkal szemben nyilván voltak megjegyzések. Őszintén szólva énelőttem különösebben ilyenek nem voltak. De valahogy úgy olyan – ha így visszagondolok, rá – az mondjuk olyan szinte olyan természetesnek tűnt. De épp arra, ami közvélemény kialakult, tehát amit az előbb mondtam a reformmal kapcsolatban, hogy hát a Nyers elvtárs elkerült a Központi Bizottság titkári beosztásából, ez az időpontja azt hiszem '74 lehetett. De hát vala-

hogy ez olyan természetesnek tűnt, és... ekkorra veszi át ezt a területet a Németh Károly. ... Ma már az ember teljesen nyilvánvalóan tudja, hogy ő nem rendelkezett ... ugyanazokkal az ismeretekkel, és nem érezte ugyanúgy magáénak azokat a reformtörekvéseket, amelyeket a Nyers Rezső képviselt. Tehát mondjuk, én erre azt tudom mondani, hogy ha én most magamat akarom – én ebben a vitában nem vettem részt – de hogy mondjuk a régi érzéseimet, hogy olyan természetes volt, hogy ugye hát ő forszírozta annyira ezeket a szociális problémákat, mert folyton abba ütköztünk bele, hogy amikor ment, az olyan természetesnek tűnt.

Kérdés: Igen. Ez az egyik oldal. Másrészt, viszont ha a határozatokat, vagy mit tudom én akkoriban megjelent a Társadalmi Szemlében vagy Népszabadságban akkoriban megjelent cikkeket nézzük, akkor azért itt egy nagyon masszív,... reformellenes ideológia bontakozott ki. Gondoljon a tsz-elnökök pereire,... hogy így megindult egy jogellenes, ilyen ex-kampányszerű... eljárás a különböző tsz-elnökök, meg kisvállalkozók ellen. Általában, a tulajdonnak megszületett az... újraértékelése..., hogy az állami az az igazi szocialista és minden más az kevésbé. ... Akkor meghírdették például azt hiszem a Biszku az egyik cikkében meghirdeti, hogy a politika elsődleges a gazdasággal szemben. ...

Válasz: Ezekre azt tudom mondani, hogy tulajdonképpen ezek korábban is éltek, tehát ... – most, utoljára mondanám – a politika elsődlegessége, gazdasággal szemben, ez hosszú időn keresztül énszerintem a saját meggyőződése is volt. Amikor azt mondtuk..., hogy megváltoznak a tulajdonviszonyok és az osztály új viszonya a tulajdonhoz az egy új gondolkodásmódot és egy új fegyelmet fog teremteni,... egy ilyen öntudatos fegyelmet fog létrehozni és ez más lesz, mint a kapitalizmus stb. Ez a felfogás ez az eszme bennem is élt... Ebben a hit, hogy... a tudat változásával,... annak következményeként a munka is változni fog. ...Ez mondjuk olyan, amelyik ... '70-ben csöndesebb volt és '76-ban erősebb. A gazdasági ösztönzést, ezt soha nem adtuk föl,... és '68 után inkább azt láttuk, hogy ezt akarjuk erősíteni. De azért mindig ott volt, hogy a politika primátus-e ebben? Ennek azt hiszem az én gondolkodásomban... a '70-es években is meghatározó szerepe volt és ebben... azok az előzmények, amire utaltam. Részben... az adott nemzetközi helyzet realitásai is figyelmeztettek mindig, hogy ezeket nagyon együtt kell vizsgálni. Hát ennyit ehhez az ösztönzéshez. Na most amit én azonban nagy problémának látok, hogy az elmúlt 40 esztendő alatt, miközben mi ezeket a szociális problémákat tartottuk a kérdések kérdésének, és azt hittük, hogy majd a tudattal, a munkaversennyel és így tovább ezekkel pótolni lehet azt, amit a gazdasági versenynek..., a piacnak..., a vállalkozásnak kell produkálni. Tulajdonképpen megerősítettünk az emberekben egy... régen meglévő gondolkodásmódot és ezt az „egyenlősdí” elvet. Ez régen is benne élt a munkástömegekben és ezt..., a 40 esztendő... nagyon felerősítette. ... Tulajdonképpen akár a '72-es határozatnak a fő kritikáját fogalmazom, akár az egész '70-es éveket vagy saját munkámat ebben az időszakban,

hogy mennyi az, amit az egyenlőség, az egyenlősi ellen tudtak tenni. Én azt hiszem, hogy azzal együtt, mi másképp fogjuk, másképp értelmezzük ..., megítélésem szerint azonban ezt nem így éltük meg és nem tudtuk ezt a nézetet megváltoztatni. Most ennek azután, hogy milyen szerepe volt abban, hogy a mai napig nem került sor /egy olyan döntő dologra/, mint bérreform. ...Amelyik segített volna jobban ezen. Hogy az „egyenlősi” azért hogy néz ki, ugye... különböző gyáraknál elég sokat fordultam meg, és mindig néztem, hogy a különböző munkások /között/, akik egymás mellett dolgoznak, milyen alaphér-különbség van. ...Kiderült, hogy nagy különbségek nincsenek, viszont a keresetekben azért mégis vannak különbségek. ... Kiderült, hogy úgy, hogy a mesterek, művezetők, elsősorban a jó szakmunkásoknak igyekeznek olyan munkákat adni, amelyekkel túlórázni lehet, szombat-vasárnap is dolgozni. Valójában a keresetben így a különbsége abban ... jelent meg, hogy több órát dolgozott. Amikor én ipari miniszter voltam a VGM-ekkel kapcsolatban '82-ben jelenik meg ez a határozat. Valójában ez a felismerés volt mögötte, hogy ott van a munkásokban a teljesítmény, ezeket a teljesítményeket kellene jobban a felszínre hozni, aminek van rendszer-, munka-, üzemszervezési feladata, de van ösztönzési, az ösztönzésnek is van benne szerepe. Akkor ez a furcsa figura lépett életbe, ez a VGM-munka /Vállalati Gazdasági Munkaközösség/, amely különösen a kezdeti időben jellemzően a jó szakmunkások munkaközösségei voltak. Ők kerestek sokat. Na most megint el bírta viselni – bár nagy harcok voltak ekörül –, de mégis el bírta viselni a közvélemény azért, mert órákban többet teljesítettek. Én magam egyébként akkor arra gondoltam, hogy jobban ráviszi a vállalatvezetőket és a vezetést is arra – és itt a munkaügyi kormányzatot gondoltam elsősorban –, hogy valóban a gyáraknál ... kell munka- és üzemszervezés terén komoly intézkedéseket tenni. A másik pedig, hogy gyorsítani fogja a szabad bérnegotáció feltételei megeremtése felé az utat. A Munkaügyi Minisztérium azonban abszolút elzárkózott ettől és tulajdonképpen... csak a legutóbbi időben lehetünk tanúi valamilyen bérrealizálási intézkedésnek. ... Visszatérve: ez az „egyenlősi” az, amit /a reform/ nem tudott kimozdítani, és ami nagyon sok elemében, a mai valóságunkban is ott van. ...Tulajdonképpen ennek a levét isszuk, mert a hatékonyság nem tudott ennek következtében úgy kifejlődni, ráadásul jött ez az új adórendszer, amelyik még jobban visszafogta a teljesítményeket a vállalatoknál, tehát ez változatlanul én azt hiszem, hogy a gazdaságnak egy nagyon súlyos problémája.

Kérdés: Mai szemmel nézve nem gondolja azt, hogy ennek az is oka lehet, hogy végeredményben ahhoz, hogy ez az egyenlődsdi-szemlélet véglegesen felszámolásra kerüljön, ahhoz igazában gazdasági feltételként kellenének tényleg nyíltabb piaci viszonyok, amit viszont soha nem lehetett. Soha nem valósult meg és éppen ezért soha nem kényszerült az ember vagy a vezetés arra, hogy fölszámolja, nem is tudta volna ezt az egyenlődsdit ilyen körülmények között felszámolni.

Válasz: Igen. Na ez tehát teljesen igaz, hogy ebbe az irányba kell haladni. ... A piaci viszonyok létrejötté, ... viszont nemzetközi adottságainkkal is összefügg, KGST-piac, tőkés piaci lehetőségeink befolyásolják, és hát a termékeink színvonala, technikánk jelenlegi színvonala, tehát sok minden befolyásolja. ...Kissé ugye mi most járjuk azt az utat és látjuk, hogy ... ez az importliberalizálás tekintetében megtett lépések még azért az első hónapoknál tartunk, korai volna erről még bármit mondani. Most lehetett volna ezt 10 évvel ezelőtt? Nem vagyok benne biztos.

Kérdés: ...Korábban volt erre kísérlet, és ... utána kiderült, hogy rontja az egyensúlyt,... a fizetési mérleg egyensúlyt és akkor újra jött a visszaszorítás a visszarendeződés.

Válasz: Igen, ez tény. Nagyon nehéz kérdés... Itt van egy olyan probléma – és valamennyiünkben egy ilyen türelmetlenséget gerjeszt állandóan –, hogy a reformról már több mint 20 éve hogy beszélünk, már azt lehet mondani, hogy a könyökünkön jön ki ennek a különböző alkotó eleme is, a nehézségek is, meg a visszahúzó erők is... Sokat beszélünk róla és kevesebbet cselekszünk, tehát a szavak és a tettek elválnak egymástól. ...Én jól emlékszem azokra a ragyogó előadásokra, amelyek mondjuk a '80-as évek elején elhangzottak különböző közgazdászok részéről, vezető közgazdasági emberek részéről, amelyek a piaci mechanizmus fejlesztéséről, az árak liberalizálásáról és így tovább szóltak. Na, most azután állandóan hangoztatott tétel volt, hogy a jól működő vállalatokat támogatni kell, a rosszaktól el kell vonni. Amikor azonban ezt a gyakorlatban kellett alkalmazni akkor mindig az történt, hogy utólag kapott a gyöngé. Miből? Attól, hogy a jótól vettek el. ...Akkor én az egyik ilyen vezető államférfinak beszéltem erről az ellentmondásról, hogy ez tarthatatlan, akkor ipari miniszter volt, és akkor az volt az érdeke, és hogy azért dolgozzak, hogy a jók kapjanak. ...Akkor ez volta a válasz: de akkor honnan vegyünk el, a mérlegét, az ország fizetési mérlegét miből fogjuk javítani? A rossztól nem tudunk elvenni. Állandóan visszajutottunk tehát ehhez a bűvös körhöz, amelyet úgy lehet nevezni, hogy költségvetés, és költségvetési szemlélet. Ezt előttem már nagyon sokan megfogalmazták, úgyhogy ebbe én nem akarok belemenni. Teljesen igazat adok azoknak, akik ennek az elmúlt – mondjuk főleg a '80-as éveknek, hogy miután már minden fölismerés megvolt – fő problémáját különösen ebben látják, hogy ez a költségvetési szemlélet érvényesül és nem a termelés föllendítésének /célja/, ... hogy a jók kiugratásán keresztül törjünk ki. ...Ennek nem tudtunk utat törni, ebben valóban ennek a szemléletnek nagy szerepe volt. Na de itt megint

van egy olyan helyzet – és most már előbbre ugranék '82-re, akkor ipari miniszter voltam –, és pontosan így május tájékán, talán épp most van évfordulója annak, amikor olyan likviditási helyzetbe került az ország, hogyha egy bank 8 órákor ugye bejelenti – egy nemzetközi bank, – hogy lehívja a tartozásunkat, fizessünk, nem tudtunk volna fizetni 9 órákor. Márpedig azt fizetni kell. Egy ilyen ... helyzetbe kerültünk, és ott voltunk mi ipari minisztérium, akit már egy más ipari irányításra szerveztek. A három minisztériumból szerveztük össze magunkat egy stratégiai irányítás céljából és ez a helyzet visszalendített bennünket egy sokkal rosszabb, korábbi irányítási formába, ... amit úgy nevezett akkor a köznyelv, hogy egy ilyen „manuális irányításhoz” jutottunk vissza. Mi, az ipari tárca, tiltakoztunk ellene, hogy vállalatok beruházásaiba mi szóljunk bele, hogy melyiknél lehet stopot elrendelni, hogy a folyamatban lévő importalkatrész ne jöjjön be. ... Belekényszerítették az Ipari Minisztériumot, hogy miután ilyen jelegű apparátusát már leépítette, hogy a meglévő embereket másképp csoportosítsa és az Árhivattal és a Tervhivattal együtt ilyen mélységig menjen bele az import szabályozásába. Ez egy rendkívül súlyos – s magamnak személy szerint is rendkívül – súlyos válságidőt teremtett, és tulajdonképpen összes gondjaim ide vezethetők nagyon is vissza. ... Tulajdonképpen, hogy aztán később mikor látta az ember a problémákat, bizonyos kérdések akkor világosodtak meg előttem, többek között az, hogy itt nagyon sokan belebeszélnek a dolgokba, de felelni nagyon kevesen felelünk. Tehát amikor egy Minisztertanácsai előterjesztés vagy ugye annak különböző bizottságai elé készül jelentés és javaslat, akkor előterjesztő ugyan az Ipari Minisztérium, de legalább 3-4 különböző állami szerv aláírása szükséges ahhoz, hogy be lehessen terjeszteni. Ennek következtében az előterjesztő arra kényszerül..., hogy mindig módosítson, tehát mindig újabb és újabb kompromisszumot kössön, még mielőtt a bizottság elé mehetne egyáltalán. ... Tulajdonképpen mire odaér a bizottság elé, addig az már tele van tűzdelve kompromisszumokkal, már nem igazán az ő akarata, ami benne megtestesül, a felelősséget azonban még így is szinte kizárólag neki kell viselni a döntésekért. Tehát hogy ez a vezetőség-felfogás nem jó, az mondjuk ebből a pozícióból lett számomra teljesen világos nyilvánvaló, az Ipari Minisztériumból. ... Szerintem ... az ipari tárcának az eszközrendszere, a szerepe nem lett megfelelően kidolgozva és nem kapta meg ezeket.

Kérdés: Tegnap Havasi Ferencsel beszélgettünk, és éppen nyomoztuk, hogy mégis hol születtek a döntések. Ez bizonyult a legmisztikusabbnak, a legmegragadhatatlanabbnak, hogy végülis ki döntött, vagy egyáltalán hol születtek a döntések?

Válasz: Hát így születtek a döntések, tehát hogy apparátusok egyezkedése, rengeteg engedmény mindegyik oldalról természetesen. Valahol, mint vezető gondolat, úgy benne volt egy gazdaságpolitikai cél, amit azonban mindenki a maga szájá íze szerint vagy a székének megfelelően értelmezett és hát ennek megfelelően szólt

hozzá ezekhez a vitákhoz. De a végén – számomra azért az az érdekes –, hogy a végén, amikor kellett addigra valakit keríteni, mindig az aláírókat meg lehetett találni. De itt jön zavarba a vezetés, ugye mert azért azt tudja, hogy ez így nem igaz. Ugyanis ez a döntési rendszer ez nem volt jó, ezt a döntési rendszert kell megváltoztatni ebben az irányban szerintem azért a mostani események alakulása jó irányú fejlődést mutatnak.

Kérdés: Ön tulajdonképpen akkor csöppent bele éppen a közepébe, amikor már világossá lett, hogy itt nagy problémák vannak, amikor ugyan ... még azt is lehetett remélni, hogy talán még lehet kiutat találni. Ugye? ...Ez '78–84-ig igazában egy ilyen helyzet volt. ...Ez időszakban rengeteg döntéshatalasztás történt, illetve a felelősségvállalás gazdasági vezetők részéről, ... nem következett, vagyis szóval nem vállalták a felelősséget. A felelősségvállalástól mindeki ódzkodott.

Válasz: Igen!

Kérdés: Kicsit így személyesen is nézve a dolgokat, abban az időszakban,... kik voltak azok, akik tényleg próbáltak valamit csinálni, és kik voltak azok, akik az ellentmondások között próbáltak manőverezni?

Válasz: Hát nézze! Mondjuk tehát azt, hogy ezt a '78-as decemberi határozatot, hogy ezt most már aztán komolyan kell venni, hogy az ország helyzete súlyos, – ezt én gondolom – és abban a szellemben, ahogy az a decemberi határozat szólt, illetve azt megelőzően a '77-es termékszerkezet váltás, a külgazdasági feltételeket figyelembe véve, ... tehát akik ezt komolyan gondolták. Én meg vagyok győződve, hogy a Havasi ilyen volt, én is ilyen voltam. Tehát akik komolyan akartak cselekedni, és akár ő van ott a Politikai Bizottságon belül, akár én a Budapesti Pártbizottságon vagy az Ipari Minisztériumban, ennek érdekében nagyon komolyan próbáltunk cselekedni. Most, hogy ezek hogy haltak el, illetve hogy gyengültek, én azt hiszem, hogy... ami egyben politikum volt azt nem eléggé egységesen értelmeztük. ... Akkor komolyan le kellett volna avval az egyenlősdivel számolni. ... A Budapesti Pártbizottságon én előterjesztettem... egy ilyen könyvet, tessék beleolvasni, hogy ezt a nagyüzem problémát valahogy magunkban, kommunistáknak... rendezni kell. ...Egy dolog az, hogy nekünk a nagyüzem, mint politikai bázis, egy más dolog azonban az, hogy az egy vállalat, ... ha egy üzleti vállalkozás, ha hasznot hoz. Ha nem hoz hasznot, akkor ez, mint politikai bázis fog bennünket visszavetni. Az ilyen és ehhez hasonló fölvetések akár az én részemről, akár mások részéről azért érződött, hogy nem találnak nagy – különböző aktív körökben – nem találnak ezek nagyon nagy tetszést, nem nyernek el. Ugyanis ehhez már megint hozzájön egy másik dolog, mégpedig az áremelés. Azt hiszem ... /van/ '80 nyarán valami nagyon radikális áremelés, amikor – vagy '79 vagy '80 nyarán, most nem akarok hasalni –, de amikor beindítjuk ezt az egész politikai munkát a Központi Bizottság

ülésén, fővárosi kommunista aktíva ülésén, és azt követően. ... Megindult ebben az irányban egy pezsgés, hogy egy drasztikus áremelés következik be '80-ban. Tehát már megint a reform honnan mutatkozik be? Onnan mutatkozott be, hogy egy drasztikus /dolog/. ...Hosszú idő után hozzá kellett nyúlnunk olyan árukhoz, mint a kenyér, a hús, stb., szóval alapvető élelmiszercikkek árához. Ez megint világos, hogy ... azokat erősíti – ... ez sehol nincs kimondva –, ... akik azt mondják, hogy ebből már megint nem jön jó ki. Most én is a magam részéről, amikor átkerültem, azért vállaltam, nagyon nagy nehezen – befeküdtem kórházba minden, nem akartam én vállalni azt az ipari miniszterséget –, ... hogy ugye hát egy politikus kerüljön oda, ne mondják, hogy egy technokrata, ne nézzen úgy ki ugye, hogy az ipart nálunk lebecsülik. ... Szerintem az Ipari Minisztérium átszervezésével, amit meg akartak oldani, azt meg is oldották. Megoldottuk. Az eszközrendszer azonban nem volt megfelelő, de elindította, illetve folytatta azokat a folyamatokat, amelyek szerintem a reform irányába mutattak. Tehát folytattuk azt, hogy a nagyüzemeknél ezeket a vízfejeket meg mondvacsinált nagy üzemeket ... elkezdünk bombázni, de konkrétan. ...Nagy téma volt, kiválasztottam a legsúlyosabbat, Csepelt. Ugye Csepelnél az volt a probléma a gyárban, hogy az egyik ág nyereséges volt, a másik veszteséges, és ők a vállalaton belül eltüntették ezeket, de a költségvetés felé megjelentek támogatásként. ...Ezt a trösztöt meg kellett szüntetni, önálló gyárakat kialakítani, és azokat közvetlen kapcsolatba hozni a költségvetéssel, hogy rá lehessen őket egy új gazdálkodásra kényszeríteni. ...Ezt követően /jött az/ Egyesült Izzó. ... Amelyiknél nem ilyen változtatás történt, ... ott is egy szanalási programot kellett elkészíteniük, melynek következtében komoly szervezeti változtatások történtek, létszámleépítések. ... Kezdték azt írni Nyugaton, hogy 1500 embert elbocsátottak a Tungsramnál. ...Az volt egy nagy unikum abban az időben. ...Megindítottuk ezt a folyamatot. ...Volt az a felismerés, hogy az államosításnál a szolgáltatások tekintetében túlszaladtunk, hogy a kisüzemek száma nálunk nagyon alacsony és így tovább. ...Akkor vittük be az Elnöki Tanács elé a javaslatot, hogy 12 /fős/ tehát hogy egy kis farm engedélyezése 12 foglalkoztatottal /lehessen/. Ez egy nagydolog volt. ...Engedtük ezeket a vállalati gazdasági munkaközösségek útjára. Mivel bérreformot nem tudtunk /csinálni/, tudtuk, hogy ott van a teljesítményhiány, tudtuk azt, hogy a vállalatok egy sora munkaerő problémával küzd. Adni lehetőséget arra részükre, és ezzel is tulajdonképpen kényszeríteni őket arra, és a felső vezetést is arra, hogy a bérreform, valamint a munka- és üzemszervezés tekintetében valami komolyabb történjen. Pedig én azt tudnám mondani, hogy egy sor olyan dolog, export, nyugati exporttámogatás, hát azért azt, hogy azokat a likviditási gondjait akkor megoldottuk az országnak. ...Abban azért az iparnak nagyon döntő szerepe volt, /vagyis azoknak az/... intézkedéseknek, amelyeket akkor tettünk, bár ezek az intézkedések nem reform konformok voltak. Ez teljesen logikus, hogy akkor elkezdenék központilag megmondani, hogy te 70%-nál tartasz, a beruházásnál, ami ezután jönne, ott állj meg, /mert nincs pénz kifizetni. ...Vissza lehet majd keresni

azt, hogy na ki a felelős, hogy az a beruházás nem lett arra határidőre meg, és nem hozta azt a devizát. ...Az előbb szó volt arról, hogy felelősség, na, most akkor egy ilyen képnél, hogy néz ki ez a felelősség? Tehát ott konkrétan ilyen módon jelent meg. ...Valamennyi esetet természetesen a maga konkrétságában vizsgálva, hát azért közelebb lehet jutni, hogy mégis személy szerint is kik voltak.

Kérdés: Igen. Ön 1983-ban lesz a SZOT főtitkára. Ez egy érdekes helyzet, mert az ipar alá került ez a minisztérium. Átkerült Ön a SZOT-hoz, vissza a SZOT-hoz, tulajdonképpen nem idegen helyre, mert ott már tevékenykedett, ugyanakkor a SZOT egy sajátos helyzetben van már hosszú idő óta, tulajdonképpen a '70-es évektől azt hiszem. Egyrészt azzal kapcsolatban, amiről már szó volt, hogy itt a munkás-elégedetlenség, közvetítés, a megoldatlan kérdések, életszínvonal csökkenés stb., Másrészt már van egy olyan vélemény, hogy a SZOT nem képes – ekkor a '80-as években kiéleződik –, igazában ... az érdekképviselőre sem. Nem támogatja igazán a reformhaladást sem, tehát tulajdonképpen úgy néz ki, hogy a hatalmi nem tudom hány szögön belül a SZOT egy bizonyos konzervatív szerepet tölt be. Ön hogy látta ezt, és mennyiben találkozott ezzel, amikor visszakerült a SZOT-hoz? Milyen problémákkal találta magát szemben?

Válasz: Ennek mondjuk ... története van. Én most ... nem akarok ebben elmélyedni. Mindenesetre, amiből ki kell indulni az az, hogy a szakszervezetek a reform során – a '68-ban bevezetett reform során – nagyon komoly jogkörökhöz jutottak. Nem szabad elfelejteni, hogy ... ekkor kapják meg ... a beleszólás jogot, aztán az egyetértés jogot, vétőjogot, sőt. 1976-ban a szakszervezetek kiharcolják azt, hogy ezeket a jogkörökkel a bizalmiak is rendelkezzenek, ... a vétőjog kivételével a bizalmiak is rendelkeznek, amely azt jelenti mind a mai napig, hogy bért megállapítani, jutalmazni és a dolgozót érintő kérdésekben elbocsájtásban és stb. dönteni csak a bizalmi meghallgatásával, a szakszervezet véleményének ismeretében lehet. Tehát óriási jogköröket kapott a szakszervezet. ...Ez a második olyan fázis, amikor jogkört kap a szakszervezet. ...Amikor áttér a Sztálin-modellre az ország az '50-es években, akkor mindenki emlegeti azt, amikor az MDP Politikai Bizottsága szindikalizmussal bélyegzi meg a szakszervezeteket, valamikor '50-ben, ... augusztusban, de szeptember végén az egész társadalombiztosítás felügyeletét átadja a szakszervezeteknek. Tehát a társadalombiztosítás, az üdülés, a munkavédelem, állandó irányítási feladatait egy társadalmi szervezet kapta meg '50-ben. Egy óriási hatalom került ezzel a szakszervezetek kezébe. A másik a '68-as reformmal ez nem lett fölülvizsgálva, tehát ezt akkor egy más logika és egy más szerepfelfogás alapján kapta a szakszervezet, hogy ennek fejében ő vállalja a munkára való ösztönzést, a munkafegyelem betartását, hogy erre örökdik ő maga is. /Ezzel pedig a szakszervezet/ egy sor termelési feladatot vállal, miközben lemond a sztrájk-jogról. Tehát különböző dolgok ellentételeként kapta akkor. Most jön egy új szituáció 1968-ban,

és mennyire nem lett akkor ez komolyan intézményrendszer érintően végiggondolva, hogy ez milyen új hozzáállást igényel a szakszervezetek részéről. Itt csak az lett, hogy ... ahogy a piac fog érvényesülni, nehogy valami történjen a munkásság rovására. Ezért megkapta ezeket a jogköröket '68-ban. ... Eljutunk '76-ig, ennek én személyesen is részese voltam, mint Vasas Szakszervezet főtitkára 1966-tól. Akkor még azt ismertük fel ott a vasasoknál – és ez már régi kezdeményezésük volt –, hogy ez az óriási jogkör, amit megkapott a szakszervezet, ez főt van a nagyvállalatok csúcsain lévő szakszervezeti bizottságok kezében. De mit se tud róla a szakszervezeti tag, hogy az ő érdekében ezekkel a jogkörökkel hogyan él a szakszervezeti bizottság. És akkor indult meg az a folyamat nálunk, a vasasoknál, hogy most amit divatos mondani, alulról építkezni. ... Szóval nekünk ott van a régi szakszervezeti munkának a főszereplője a bizalmi, a szakszervezeti bizalmi kell olyan helyzetbe hozni, hogy ő legyen a meghatározó és döntő faktor a különböző jogok gyakorlásánál. Tehát hogy a bizalmi testület elé kell vinni a vállalati szociálpolitikai terveket stb., és önekik közvetlenül be kell számolni az őket küldő dolgozóknak stb. hát ez az elv érvényesült abban, és egy nagy önállóságot kapott ebben.

Kérdés: Milyen önállóságot kaptak ... a Vasas Szakszervezet arra, hogy ezt a formát kikísérletezze és megcsinálja?

Válasz: Megcsináltuk, azután általánosan elterjesztették. ... Ebbe kapcsolódott aztán be az a – már a SZOT-nál, a SZOT titkárság szintjén született gondolat, hogy ezeket a jogköröket leadni a bizalmaikhoz, először eléggé megrettentem ettől, hogy ... minden művezető, minden munkaadó az a bizalmival kell, hogy fog ebből bérezés, ösztönzött bérezés kijönni? De nem tiltakoztak ellene. ... A legjobb tudomásom szerint a mai napig ez érvényben van. Abban az időben lett kipróbálva egyébként ez, hogy – és arra érdemes visszamenni – valamikor '74-75-ben vetődött fel /a/ munkástanácsok létrehozása. Mi meg azt mondtuk, hogy minek munkástanács vezető, hát ott vannak a szakszervezeti tanácsok, illetve hogy egészen pontos legyenek, ott van a 100 éves hagyományokkal rendelkező bizalmi testület. Miért kell nekünk egy másik? 97%-ban szervezett dolgozókból áll a vállalat, tehát érdekeltség kifejezésére megvannak a képviselők és annál jobbat nem tud mást kitalálni. Ez már csak választás kérdése, hogy elvállalja-e az illető vagy nem vállalja el. ... A lényeg az, hogy a szakszervezeteknek a '70-es években szerintem egy megújulását hozták ezek a változások. ... A bizalmiak szerepét /növelte/ egyrészt a szakszervezeti jogosultság kiszélesedése, más /részt/ a bizalmiak szerepének /kiterjesztése/. Igen ám, csak mikorra ezek kiforrtak – mondjuk '78-ra –, addigra elfogytak az osztható javak. ... Ott voltak a jogok, ott volt a szervezet, csak egyre kevesebb volt az, amit osztani lehetett. ... Egyre több szükségmegoldás született, ... /az/ 1978. decemberi határozat után. ... Itt árakra gondoljunk, meg a költségvetésben hol akart folyton faragni? Hát a szociális kiadások ... területén, akkor lakásépítkezések /területén/. ... '83 decemberében visszakerülök a szakszervezetbe és a SZOT főtit-

kárként. /Ez/ egyébként külön tárgyalható téma lenne, mert egy elég zavaros helyzet keletkezett ekörül, hiszen a Gáspár Sándor maradt függetlenített elnökként, Pol. Biz-tagként én, mint főtitkár, Pol. Biz-tagként szóval egy zavaros vezetési szituáció keletkezett. De a dolog lényegét ...nem ez adja, hanem az, hogy 1983 októberében a párt központi bizottság önálló napirendi pontként – a felszabadulás óta először, '56 óta legalábbis mindenképpen először – tárgyalta a szakszervezeti munkát. A szakszervezetek kettős hivatásáról vallott '66-os politikai politikai bizottsági határozatot megerősíti a Központi Bizottság. ... Tulajdonképpen ... a régi struktúrához nem nyúlunk, csak javítgatjuk, és a demokratizmust egy kicsit fejleszteni kell, meg a rétegmunkát fejleszteni kell tartalommal született egy határozat. ... Én akkor nem voltam tisztában hogy mennyire, de azt azért sejtettem, hogy ez az igényeket nem elégíti ki. Speciel pont akkor ez munkaterületem nem. Én olyan mélyen nem gondolkodtam el, hogy milyen strukturális változásra volna szükség. Ennek következtében, amikor én belépek a szakszervezetbe, 1984. januárjában, az első idő az, hogy ennek a központi bizottsági határozatnak a földolgozása folyik a pártszervezetekben. ... A megyei pártbizottságok, kerületek, alapszervezeti taggyűlések tárgyalják fél éven keresztül ezt a központi bizottsági határozatot. ...Nagyon sok ilyen tanácskozáson részt vettem és nyugodtan mondhatom, szinte egyöntetű volt a kérdés, hogy mi az új ebben a határozatban. ... Valamit vártak az emberek ettől a határozattól, és nem kapták azt meg. ... Az első időkben ... a SZOT korábbi vezetésének a vonalát átvéve én is mondtam, hogy ... ebben az a jó, hogy nincs benne új. Folytatjuk a régit, csak az ismert irányokba fejleszteni kell a munkát. Az élet azonban zajlott, és tulajdonképpen a különböző napi ütközések során – amíg akkor '84-ben merültek föl kérdések – ... világosodott meg jobban az én számomra is az, hogy ... tulajdonképpen itt új helyzetben van, a szakszervezetnek is újra kellene gondolni az egész szerepét, ... jellegét, hatalomhoz való viszonyát és így tovább. Szóval az élet más irányba halad, mint amit ez a határozat megerősített. ... Jöttek a napi gyakorlati kérdések, amelyek azonban egyrésztől úgy is csoportosíthatók, hogy tehát van egy erős olyan inger a központi bizottság részéről – hát ennek nyilván Havasi elvtárs lehetett ugye a csúcán –, amelyik ugye azt akarja elérni, hogy a szakszervezetek visszább szoruljanak, hátrább szoruljanak. Most szerintem a témák, amikben ezt kezdeményezték, nem voltak szerencsések. Ebből az egyik azon az ülésen hangzott el – '84 decemberében egy Központi Bizottsági ülésen, – amikor elfogadták azt, hogy én megyek át a SZOT-ba. Ott arról volt szó, hogy ezeket a különböző mentelmi jogokat meg kell szüntetni – ami nagyon helyes volt –, mert azok egy más szituációban szükségesek voltak a törvényesség betartása érdekében. Egy Központi Bizottsági taggal szemben bármilyen eljárást, ... csak akkor lehet kezdeményezni, ha a Központi Bizottság engedélyét megkapták hozzá. Na ezt végigvitték egészen alapszervezetig stb. ... Egy teljesen más téma a bizalmiak védeltsége, mert olyan nincs sehol a világon, hogy párttitkár védeltsége. De olyan, hogy bizalmi, tehát a munkavállalók érdekképviselőjének védelme, ilyen

jogok vannak, a világ sok országában. Nálunk e tekintetben is ... olyan túlszaladás történt, hogy ha a bizalminak, a szakszervezeti tisztségviselőnek a tiszte megszűnik, utána még két évig élvezi ezt a védettséget. ... Ez azt jelentette, nehogy amint mint szakszervezeti tisztségviselő tett bírálatokat, ... ezt megtorolhassák, miután nem lesz tisztségviselő. Volt logikája. Gondoljunk a régi törvénysértések időszakára, ennek meg volt a maga jelentősége. Elvileg /igen/, de gyakorlati jelentősége nem volt, mert nem volt erre szükség. Tehát a 10 év alatt 10 ilyen eset volt, az országban, akkor sok. Igaz, hogy '83-ban volt, azt hiszem két ilyen eset is, amikor élni akartak ... jogvédelemmel visszafelé, visszamenőlegesen. ... Most kiderült, hogy ott a Kádár elvtárs elővezette egy fölszólalás keretében, hogy az ilyeneket meg kell szüntetni Hogy értelmezték ezt a szakszervezetnél? .. Úgy, hogy ez a szakszervezetek számára egy pofon, egy kihívás. ... Miért? ... Ezt nem lehetett magyarázni, én abban a tudatban voltam, hogy ... ez egy vélemény, valakinek a véleménye ... igaz, hogy jelentős tekintélye a párt/ban annak/ a valaki/nek/, de egy vélemény. ... De egy hónap múlva megkeresett a Lázár elvtárs, hogy hát ... realizálni kell, és ennek a jogi koordinálását is el kell végezni. ... Megindult egy ilyen munka, amelyik rendkívül zajossá tette a viszonyt a központ illetékes osztálya és a SZOT között, illetve hát az ágazati szakszervezetek között. ... Szerintem ezt nem kellett volna bedobni, ... fölösleges irritálás volt. Egy másik ilyen dolog ... a funkcionáriusok bérezése. Amikor a párt ... és a KISZ áttért arra, hogy a vállalat fizeti, valamikor 15 esztendővel ezelőtt vagy 10 esztendővel ezelőtt, a szakszervezet nem tért át. Azt mondta, hogy ő nem teszi magát ki ilyen helyzetnek, és azért van a tagdíj, /hogy/ abból fize/ssék/. ... Azonban az értékcsökkenések a '80-as években már bekövetkeznek, a szakszervezetnél még az én odamenetelem előtt megszületik egy döntés, /amit/ a pártközpont/hoz a/ PTO-val egyetértésben, hogy ugyanúgy ahogy a párt tisztségviselők ... kerüljenek át a szakszervezeti tisztségviselők is a vállalati állományba. ... Már odakerülök és akkor ebből a nagy Havasi elvtárs problémát csinál: ezt nem lehet! ... Egyeztető megbeszéléseik, és akkor kiderül, hogy találunk egy megoldást... amiben megegyezik... Német Károly, a Lázár, a Gáspár, a Havasi és én. Őt politikai bizottsági tag. Ez volt ugye az egész '84-es esztendő, ezt nem lehetett keresztül vinni, a KB illetékes osztályai megakadályozták. Tehát 5 PB-tag egyetértése volt, és nem tudtuk keresztül vinni, hogy politikai bizottsági döntés szülessen belőle. Én visszajöttem a politikai bizottsági ülésekről ... és be kellett számolni az embereknek, hogy mi van. Nincs eredmény. ... Ilyen nagyon kiéleződött /a vita/. ... Akkor jön ez a vállalati tanácsok, közgyűlés /ügye/ stb., és nincs /ennek/ tisztázva, hogy a vállalati tanácsi és szakszervezeti szerepkörök. ... Azt mondtuk, hogy kérem, itten ezeket előzetesen tisztázni kell, hogy egyiknek mi a feladata, másinak, mert összemosódnak. Ki lesz akkor még inkább felelős a dolgokért? Hát meg duplán számoljon be az igazgató a vállalati tanácsnak is, meg a közgyűlésnek, és a szakszervezeti bizalmi testületnek is? Hát ezeket mind tisztázni kell! A Politikai Bizottság mondta, hogy igen, ezt tisztázzák! A tisztázás

nem történt meg, és ... megtörtént, hogy viszont a Központi Bizottság határozatot hozott ebben az ügyben, '84 áprilisában. Ezt követően /egyetértettünk, hogy szükséges/... a dolgozók jobb bevonása, meg érdekeltebbé tétele a vezetésben stb. Egy újabb fórum, és a szakszervezet egészen odáig elment, hogy magára vállalta, hogy ... majd az egész szavazást szervezi, lebonyolítja. ... Utólag vád is érte, hogy túlzottan rátette a kezét, de nem volt ez a szándék, hanem egyszerűen az, hogy ... ha egyszer ilyen forma, hogy a dolgozók beleszólása, hát legyen. Ennek a végrehajtási határozata, és az már a Politikai Bizottság előtt zajlik, és ... akkor nem sok egyeztetés volt. Végül Havasi elvtársnak egy levélben írtam, hogy – ezt mondtam el a Politikai Bizottságnak –, akkor értek egyet, ha ez nem sérti a szakszervezeti jogosítványokat. Most erre megnyugtattak, hogy nem sérti. Akkor kész, akkor legyen! Ez is egy ilyen marakodási /vita/, egy nagyon feszült légkörben zajlott le ez a vita és ... legalább 3-4 más kisebb jelentőségű kérdés volt, személyi kérdések, sok minden más felvetődött, és ... akkor bennem az érlelődött meg, hogy ... le kell ülni a Kádár elvtárral és vele beszélni. ...Meghívtam őt egy látogatásra a SZOT vezetéséhez, /hogy üldön/ ... le a titkársággal és beszéljük meg, mert ezek mérgesednek. ... Volt is rá egy határozat '84 nyarán, hogy a Politikai Bizottsági munkarendben ez így szerepel, hogy ilyen átfutásokat, azt a politikai bizottság hagyta jóvá, ... ez benne szerepelt, és erre nem került azonban sor. ... Tulajdonképpen ez a SZOT és a mondjuk Havasi és környezete – én nem tudom, most hogyan fogalmaztam ... ezt így meg pontosan – szóval az itt jelentkező viták nem lettek tisztázva. ... Ez megakadt. ... Ennek szerintem más okai is voltak, mert itt nyilvánvaló, hogy ment egy olyan harc, amelyiknek mondjuk a két csúcán ugye Havasi egyik oldalon, másik oldalon már a Gáspár állt, és én valahol köztük voltam. ... A gyakorlati napi kérdésekben kellett, hogy ütközzek, itt azonban valami más vita zajlott köztük. ... Még ezekhez a vitákhoz – amely aztán nagyon komolyan az egész felfogásom további alakulása szempontjából döntő volt – egy előterjesztésük a Havasiéknak. ... Megint ilyen költségvetési szemléletű volt, azt hiszem az, hogy ... három nap után nem kell orvosi bizonyítvány vagy micsoda és fizetik a táppénzt és.. igen. Ennek fölemelése azt hiszem négy napra. ... Erre azt mondtuk, hogy ez értelmetlen dolog, nem helyes, nem jó, stb., ... de ez mind ... ilyen apparátusok közti egyezkedés során, illetve ... a köztünk lévő viták során. Leültünk vele (a Gál, aki helyettesem volt a SZOT-nál), leültünk a parlament szünetében Havasi elvtársal erről tárgyalni, hogy ez nem jó ... javaslat. Akkor kiderült, hogy az orvosok is ezt mondják, hogy nem jó, na majd utánanézzünk. ... Nem azért mert a szakszervezet, hanem sokkal inkább azért, mert az orvosok lelkiismeretével nem egyezett össze. Nehogy azt nézzék ki, hogy ... sok a túlóra, akkor el lehet menni betegálmányba, akkor magasabb stb., tehát ezeket a manipulációkat, hogy kiszűrjék, azért a nettó táppénzre áttérnek. Ebben rendkívül éles vita alakult ki köztünk, ez bekerült a Politikai Bizottságba is ez a vita, ami azonban azzal zárult, hogy egyezzünk meg. Hát egyezkedni nem tudtunk, viszont a Havasi elvtárs betervezte a Központi

Bizottság ülése elé a javaslatot, tehát ezt a nettó táppénzre való áttérést. ... Mi tanakodtunk, hogy most hogyan csináljuk, ne fűjjuk túlzottan föl. De hát azt se lehet, hogy ne jelezzük, hogy nem értünk egyet. ... Abban maradtunk, /hogy/ ... akkor még a Csehák Judit volt a szociálpolitikai titkár, hogy ne ő, tehát még addig se emeljük, hanem a Prieszol Olga volt a társadalombiztosítási tanácsnak az elnöke, Központi Bizottsági tag, ő szólaljon föl, mert a többiek is sérelmezik, tehát a szövetkezetiek is. ... Nem egyszerűen szakszervezet, szövetkezetek is és mások is sérelmezik, tehát a leghelyesebb, hogy ha ő szólal ebben föl. ... Ő szólalt föl ezen az ülésen, plusz fölszólalt a Gáspár is, ennél a napirendnél, de nem erről beszélt. Pontosan megmondani azt, hogy ő abban a felszólalásában mit akart, ezt én most megmondani nem tudom. De mindenesetre ebben ő fölszólalt. Sor került a szavazásra. A szavazásra ugye a Lázár elvtárs bocsátja a témát, és akkor úgy terjeszti elő, hogy hát aki egyetért a beszámolóval, határozati javaslattal, összefoglalóval – amiben ugye elutasították újból – ugye az tegye fel a kezét. Na mostan paff voltam én magam is, hogy akkor most mit tegyek, hiszen a Politikai Bizottságnál az volt hogy megegyezünk, de nem történt megfelelő előterjesztés, akkor most hogy legyen? Hát szolidaritásból én rászavaztam, föltettem akkor a kezem. A Gyöngyössy István az Építők Szakszervezetének a főtitkára – KB-tag volt szintén – ő ellene szavazott, de rögtön szót is kért. Föállt, és mondta, hogy ő nem ellene akar szavazni, csak ebben a kérdésben kér külön szavazást. Tehát ami ma természetes, hogy amiben vita van abban, külön kell /szavazni/, ez akkor a Központi Bizottság előtt egy ismeretlen dolog volt, ilyen nem fordult elő. Én sem tudtam, hogy kell viselkedni ebben az esetben, és akkor nagy nehezen külön lett ez föltéve és akkor ugye mondjuk én ellene szavaztam, és a Gyöngyössy és a Prieszol, ketten-hárman nem tudom ki, és ugye mondjuk például a Gáspár az megszavazta. Tehát mit akarok evvel mondani? Hogy ennek később lett egy olyan megvilágítása, mintha valami szakszervezeti frakció lett volna. Ennek semmiféle frakciója nem volt, sőt én részemről pont az, hogy leszállítsam, ... ne úgy hogy a főtitkár, tehát SZOT-titkára reklamálja benne magát, hanem így szállítsuk le. Természetesen ezt a Kádár elvtárs nem hagyta szó nélkül. Ő Politikai Bizottsági ülésen ezt szóvá tette, és elmarasztalt személy szerint engem ezért az incidensért. Ez idáig nem volt szokás, és ő nem is hajlandó ilyet engedni, hogy idáig fajuljanak a dolgok.

Kérdés: Tehát egyszerűen az, hogy itt újraszavazásra tették fel a kérdést?

Válasz: ... Maga az incidens ... ahogy lezajlott, szokatlan volt. ... Természetes hogy szokatlan volt, hát nem volt még. ... A másik része ... az volt /igazán/ szokatlan, hogy egy Politikai Bizottsági tag, ellene szavaz a másik Politikai Bizottsági tag előterjeszt/ésének/. Mondom én határozottan így tudom, hogy ez történt amit elmondtam, ... hogy a megegyezés nem volt meg benne. ... Talán helyesebb lett volna, ha én nem komplikálom a dolgot és nem ... Prieszol Olga a tanács részéről, hanem én személyesen szólalok föl. Lehet, hogy ez, de én akkor úgy ítélt meg,

hogy ez tupírozná. Most visszagondolva, pláne, hogy a Gáspár is fölszólalt, még inkább nagyon fura színezete lett volna. Ezen a Politikai Bizottsági ülésen én azt mondtam, hogy Kádár elvtárs, én szakszervezeti főtitkár vagyok, itt lehet, hogy hibákat követtünk el, számomra is furcsa volt a szituáció, de hát ez így történt. De én egyébként pont a beteg emberek zsebéből nem tudok megszavazni pénz kivételét, hangsúlyozom, mint szakszervezeti főtitkár, én ezt nem tudom megszavazni. ... Előre vetítette a fölszólalás a jövőre vonatkozóan, hogy amikor pont ezekhez a szociális kérdésekhez akartunk hozzányúlni, hát a szakszervezet akkor a pozíciója miatt, ... a hivatásából eredően a dolgozók oldalára kell, hogy álljon. Na, most mi volt számomra ebből a következtetés? A gyakorlati következtetés az volt az én számomra, hogy ... itt ez a szakszervezeti szerepfelfogás rossz, tévedés, mert ugye részt veszünk a hatalomban, de ... az emberek mit sem tudnak ezekről a vitákról. ... Számunkra csak úgy lehet a döntésben részt venni, ha van nyilvánosság, tehát innen született meg bennem az a gondolat, hogy a szakszervezeti munkának. ... már komoly tépje van, a nyilvánosság. ... Nem lehet az apparátusok egyezkedésénél megrekedni, mert ezzel a szakszervezet elveszti az erejét, mert akkor a minisztériummal szemben ugye nem tudja a tömegek erejét felvonultatni. ... Itt egy új stratégiai váltásra van szükség, és nem jó a '83-as határozat. ... De ennek mondjuk az utolsó lökése ez a Központi Bizottsági ülés volt, ahol nagyon nyilvánvalóvá vált, hogy ... a szakszervezet nem tudja önmaga megcsinálni ezt a váltást, ha nem történik meg a pártnál a váltás, ha a párt vezető szerepét fölfogásban nem történik meg a változás. Tehát így mentem bele és kértem, hogy abban a bizottságban részt vehessek, ahol pedig ... ezt el lehessen végezni. ... A pártvezető szerepét hogyan tovább? Amikor mi indultunk, nem volt más, át kellett venni a SZOT, nem volt jobb, azt úgy láttuk, hogy az kipróbált, egy világháborút elvisel és így tovább ... jó, ha azt átvesszük. Most már van 40 év tapasztalata mögöttünk, nézzük meg, hogy a remélt változásokból mi valósult meg és mi az, ami nem? Mi az, ahol valami nem stimmel ebben az egészben? ... Az állami oldalon ezek: a munkamegosztás, a felelősség, innen /pedig/ a szakszervezetnél a nyilvánosság. ... Sok új ismeretet adott az az időszak a különböző munkaterületekről, amiket szereztem. No a bizottság munkája azonban tulajdonképpen először is ennél megállt, hogy mi az, hogy 40 évre vissza? ... Csak olyan felhatalmazást kaptunk, hogy a XIII. kongresszusig vissza, és /így/ egy furcsa helyzet alakult ki abban a bizottságban. ... A Pozsgay mondta ezt, hogy nem többről van szó. Én mondtam /Pozsgaynak/, mi nem egy töről származunk, és mi /mind/ketten mondjuk Na, most ez akkor egy fejezet lett, a Katona István kapta /a jegyzőkönyvet/, aki az irodának a vezetője volt. Én mai napig nem láttam ... a szöveget. ... Elmentünk a Központi Bizottsági ülésig '88-ig. ... Itt van a fölszólalás, ezt ott elmondtam. A másik ilyen /téma/ az volt, hogy itt strukturális változásra, nem javítgatásra van szükség ...

Kérdés: Közben megjelent Gorbacsov? A politikáját, hogyan értelmezték?

Válasz: Valamikor talán '86-ban, nem tudnám így most időpontilag összeszedni, de lehet, hogy később '87-ben, amikor már ilyen részjelentéseket tárgyaltunk, akkor derült ki egy ... vitánál, hogy a Gorbacsov-i politikát ebbe a bizottságba nagyon eltérően értelmezzük. ... Az én álláspontom az volt, hogy figyeljünk oda, mert ő se csak a közelmúltról beszél, az elmúlt néhány évről, hanem egy korszakról beszél, és az igaz, hogy mi '56 után változtunk meg a táboron belül. A szocialista országok közösségén belül mi sok mindent másképp csinálunk meg, más a mi strukturális berendezkedésünk, sok minden más. De megítélésem szerint nagyon sok mindent akkor mi igazítottunk, aztán vissza is csúszunk, és van, amiket meg nem változtattuk meg, akkor sem, amikor kellett volna. ... Mindenképp ... vissza kell menni. Na most innen ... kezdődött el az a vita, hogy ugye rosszul halljuk a Gorbacsov-i hangot. Mi már ezen túl vagyunk, ők csak most kezdik. Most ez bizonyos értelemben természetesen igaz volt, nálunk más szellem, más légkör volt, mint egy SZKP-n belül. De jól tudta az ember akkorra, hogy azért voltak már ennek azok az akadályai, amelyeket le kell bontani ahhoz, hogy egy egészséges, pezsgő pártélet alakulhasson ki. Most ezen a bizottságon belül ez rendkívüli módon le volt fojtva, és szerintem itt lett volna a nagy lehetőségünk, hogy ha ebben a kérdésben korábban indult volna meg a Központi Bizottság szintjén ez a vita. Sajnos azonban belementünk abba, hogy folyton tolódjon, mert ez eredetileg úgy volt, hogy '86 januárjában indult azt hiszem a munka, vagy '85 végén valamikor és, hogy '87 elején bemegy a Központi Bizottság elé és /végül/ '88 májusában vagy áprilisban került oda. ... Ezek a csúszások, ... húzások akkor már jöttek, a napi problémák tömegei, /és/ ezek már zavart okoztak. ... Egyébként itt különböző társadalomtudósok dolgoztak ezeken az anyagokon, tehát ez szanaszét lett terítve az országban ezek különböző megrendelések formájában; valószínűleg itt is. Hát én a gazdasági és a párt témával foglalkoztam. Hát legalább öt témában kértünk tudományos intézetektől, hogy tudományos intézetektől kapjunk anyagokat. ... A Lakos elvtárs vállalta, hogy majd ő intézi, de én a mai napig egy ilyet nem kaptam. Ezt én szintén szóvá tettem a Központi Bizottsági ülésen, hogy miért nem? Viszont ezek dolgoztak rajta, ez kikerült, és az emberek azt látták, hogy valahol ott ahol kéne foglalkozni vele ott ... nem foglalkoznak és szerintem ezek aztán különböző más csatornákon kerültek megvitatásra. ... Elvesztette azt a lehetőséget, hogy a párt maga kezdeményezi, mivel maga /a párt/ vetette fel, ... hogy ezt a kérdést vizsgálni kell, csak szerintem megtorpant a kérdés nagysága előtt. ... Ami ebben meghúzódik, ami emögött van, a tartalom nagysága előtt, és ott megtorpant.

Kérdés: Igen. Még két dolgot szeretnék kérdezni. Az egyik, hogy Ön '85-ben elment nyugdíjba. Volt összefüggése ennek a nyugdíjazásnak az előző évekbeli vitákkal?

Válasz: ... Ennek az oka egészségügyi ok volt. ... Nekem volt két infarktusom, ... az ezzel járó ütközéseket nagyon nehezen viseltem, ezek sok stresszel jártak. ... Itt világossá vált számomra, hogy egy új helyzet van: nem folytatni kell egy szakszervezeti munkát, itt egy gyökeres változást kell csinálni! ... Ehhez hatalmas erőre van szükség, ami párosul egy csomó olyannal, amely köré – most nem akarok beszélni –, amelyeket ilyen személyek közötti ellentétek és viták ... kísérnek. ... Én levontam a konzekvenciát, így nem szabad. ... Hogy tehát segíték ennek a szakszervezeti kongresszusnak, segítém a párt Központi Bizottságában ezt a párt vezető szerepe alakulását ebben, ami segít országgyűlési képviselő, mint a Vasas központi vezetőség tagja, élem tovább a magam közéletét. De ezt így tovább nem lehet. Amit az előbb mondtam, hogy az ember úgy érezte magát, hogy én valahol itt egy ütközőpont voltam. ... Ki szeret ilyen helyzetet? Szóval ez egy nagyon nehéz, személy szerint egy borzasztó nehéz időszak volt, amely nagyon sok olyan kellemetlen élményt adott a számomra, nem tudom, majd egyszer visszaemlékszem. ... Érdekes a dolog lényege, ... meg kell erősíteni, hogy az ember azt elég jól látta, hogy itten hatalmi harc is folyik az utódlásért. ... Én soha hatalmi harcban nem vettem részt. Én, ha hívtak valahova úgy dolgoztam. De hogy én valakit kifúrjak vagy valami, szóval én ilyenekben soha, sem a saját személyemben sem hogy valaki ilyen csapatot itt nem vett, és nem is akartam ilyenben részt venni. Itt azért az ember érezte, hogy itt ... másról is van szó, nemcsak egy politikai, nemcsak egy gazdasági, hanem egy hatalmi harcról is. Itt készülnek egy következő szakaszra, és ezek a frontok, ahogy kezdtek alakulni, ... nekem nem tetszettek. Ezek is mondjuk így eléggé megviseltek, amikor az ember ezt látta, hogy ez nagyon gusztustalan. Aminek bőven természetesen mindenki ilyen ideológiai politikai érveket mond, de azért nem egyszerűen /csak/ azok vannak, hanem hatalmi harcok is vannak mögötte. ... Azt hiszem, ezt a mai események mutatják, hogy az egy évvel ezelőtt lezajlott ... esemény, ... hogy ez a feltételezésem ... reális volt.

Kérdés: Tudja, azon gondolkodtam, hogy ... teljesen világos volt, hogy itt valaminek történni kell és megindult egy polarizálódás a vezetésen belül. Ugyanakkor azonban azt hiszem, hogy egy csoport, akik tényleg akarták a változást, ... nem találtak utat.

Válasz: Biztos, hogy így van. Ezt tulajdonképpen a helyzetek is hozták. És azért még egyszer szeretném azt mondani, hogy amikor én Vasas szakszervezetnél vagyok, énnekem a legfontosabb – de így hiszem, hogy ez mindig is így lesz –, hogy akkor abban gondolkodjak, hogy a vasipari dolgozók érkei védelméért mindent megcsináljak.

Kérdés: De minden érdekvédőnek ez a lényege. Nem?

Válasz: Igen. Na, most viszont mikor közzéadja gondolkodik, akkor azt mondja, hogy kérem, én vesztegetéseket akarok megszüntetni és hatékonyságot akarok növelni. Világos, hogy őneki elő kell terjeszteni azt, ami munkásérdeket sért. Ennekem védeni kell a munkást, ezeket kell, az ő érdekeit sértő intézkedésekkel. Itt el kell jutni – és nekem is talán a Budapesti Pártbizottság az az időszak – amikor eljutok annak a felismeréséhez, hogy ... itt a munkanélküliséget is vállalni kell. Amikor én szakszervezeti főtitkár voltam '84-ben, akkor zajlott az angol bányászok sztrájkja. Én beszéltem azokban a napokban angol bányászokkal. Nyugatnémet szakszervezeti elnökkel beszéltem, akik szintén az elbocsátások ellen küzdöttek, csak ők a munkaidő rövidítéséért harcoltak és nem ... a munkahelyek, a vállalati leépítések ellen vették föl a harcot. Ők nem értettek egyet az angol szakszervezettel, de azért szolidárisak voltak, támogatták. ... Mi nagyon rossz helyzetben voltunk és akkor látszott a szakszervezetünkön belül, hogy én tulajdonképpen az, hogy veszteséges bányát működtetni nem lehet én ehhez a felismeréshez eljutottam. De én éreztem, hogy ha én ezt nagyon hangosan mondom, az a saját környezetemben ... nagyon nagy ellenállást vált ki. Ehhez nagyon nehéz pártfogóra lelteni, egy olyan szituációban, amikor ez a főtitkár–elnök viszony is egy ilyen kérdéses téma. Hogy lehet itt eredményesen harcolni?

Kérdés: Végül meséljen nekem erről valamit! Nem akármilyen dolog lehetett ott főtitkár–elnök viszony. Most akkor ki vezeti a szakszervezetet?

Válasz: ... Korábban a főtitkár vezette, az elnök az mindig egy ... reprezentatív funkció volt. Főtitkár vezette és volt a főtitkárhelyettes. Amikor én átkerültem az Ipari Minisztériumból, akkor úgy volt, hogy ... egy ideig – én magam úgy gondoltam –, hogy a kongresszusig ... vannak ketten, de a felelősség a főtitkáré. Az operatív ügyek irányításáért a felelősség a főtitkáré, és az elnök az elsősorban a világszövetségnek az elnöke egyúttal. Tehát adott, hogy elsősorban a nemzetközi ügyekért legyen a felelős. Tulajdonképpen így indultunk, és ezt erősítette meg a Németh Károly egy ilyen hármásban történt beszélgetésen. A ... SZOT-ülésein a Gáspár Sándor is így nyilatkozott, azonban nagyon hamar kiderült az én számomra az, hogy azért ezt ... nem mindannyian szó szerint értelmezzük. Mert ugye először is rögtön ki lett kötve, hogy fél évig nem nyúlhatok emberekhez, tehát cserélni nem lehet. Ez akkor már rögtön megfogta az embernek a kezét. ... Egy 30 éve összeszokott garnitúrába bemenni, azt elképzelheti... A garnitúra nemcsak hogy összeszokott, hanem ahhoz a munkához kvalifikált is, képzett is. ... Ennyit erről. Ez egy nagyon nehéz szituáció ezt emberileg megélni. Én nagyon nehezen éltem meg!

Köszönöm a beszélgetést! Jó egészséget!

Óvári Miklós:

„A káderpolitika a leggyengébb oldala volt a Kádár-féle politikának”

Kérdés: Alapvetően az elmúlt 15-20 év története érdekel és azért kerestem meg Önt, mert Ön az 1970-es évek elejétől a magyar politikai vezetés egyik közismert személyisége. Érzékelt-e valamiféle változást a magyar politikai vezetésben a '70-es évek elején a '60-as évek végéhez képest?

Válasz: Úgy emlékszem, hogy '70 végén lettem a Központi Bizottság titkára. Nem voltam Politikai Bizottsági tag, de majdnem minden ülésen részt vettem, mint KB-titkár, kivéve egy-két ülést, amelyik zárt ülés volt. Számomra azzal kezdődött a titkárság, hogy a párt megtárgyalta a dolgokat, nem túl részletesen, és /döntöttek/, én az Agitprop. titkár lettem. Többek közt az maradt meg az átadásból, /Kádár ?/ azt mondotta, hogy kellene csinálni egy olyat, ami a párttagság hangulatával, a tömegpolitikai munkával foglalkozik, és ezt az Agitprop. osztálynak kellene csinálni.

Kérdés: Ez hányban volt?

Válasz: Ez '70 legvége, vagy '71 eleje, közvetlen a Kongresszus után mindjárt, azt hiszem '70 legvégén volt a kongresszus, novemberben és vagy '70 decembere volt, vagy '71 január elején. Az átadott munkák közt szerepelt, hogy a tömegpolitikai munkáról, a párttagok hangulatáról kellene készíteni a Politikai Bizottságnak egy jelentést. Hát én új titkár voltam, az új vezetésben is új tag, nem is nagyon értettem ezt a feladatot, de valahogy ösztönösen nem nagyon törekedtem, hogy ezt most azonnal elkezdjük. Úgyhogy én az Agitprop. Osztályt már nem szorgalmaztam, hogy ez készüljön, és egy idő után ezért elkészült egy ilyen anyag, de hát nem az Agitprop. osztály készítette, lehet, hogy annak a részvételével, de nem irányításával. Magát az előterjesztést nem tudom, hogy ki írta alá, de nyilván Pullaiék vonala készítette el és valószínűleg ő látta el a kézjeggyével. Ezt az anyagot okvetlen meg fogom nézni a politikai bizottsági anyagok között.

Kérdés: Melyik osztály írhatta ezt?

Válasz: Ezt a PTO, de lehet, hogy az Agitproppal együtt működtek. A Politikai Bizottság elé került az anyag, ami egy átfogó előterjesztés volt tulajdonképpen a párt egész munkájáról, tehát nem a PTO munkájáról, nem az Agitprop. munkáról, hanem ott mindenről volt szó. Szóval ez az anyag nekem nem nagyon tetszett, úgy emlékszem több pontban bíraltam is. Egy pontra határozottan emlékszem, hogy erősíteni kell az ateista pártot. Nekem az volt a véleményem és gondolom, hogy

a jegyzőkönyvben benne van a fölszólalásom, hogy most nem az a gond, hogy az ateista propagandát erősítsük, egyébként az ateistákkal nem nagyon minden világos, de hát nem ilyen feladatot kell kitűzni. De a többi része is, amire én most már nagyon halványan emlékszem, vagy egyáltalán nem, egy nem jó előterjesztés volt, mondhatni, hogy hivatkoztak a pártban lévő hangulatra. És nem alaptalanul, mert a hangulat-jelentésekben voltak ilyen vélemények, ezek mondhatni túlsúlyban voltak. Azt is mondhatnám, hogy reformellenes részletek voltak a hangulat-jelentésekben túlsúlyban. Én nagyon hasznosnak tartanám, ha megnéznénk az irattárban ezt az előterjesztést, és az ezt megelőző hangulat-jelentéseket. Tudniillik, hogy ugye gyakran hivatkoztak arra – a pártértekezleten is –, hogy nem hallgatott a vezetés arra az alulról jövő észrevételekre. Az alulról jövő észrevételek nyomást gyakoroltak a pártvezetésre, mégpedig balról. Hogy a hangulatjelentés mennyire volt, mennyire tükrözte valóban a hangulatot, azt persze utólag nehéz megállapítani. Akkor is volt olyan gyanúm, most is van, hogy ez egy ilyen szervezett dolog volt, hogy ugye alulról hozzák a hangulatot, és ezzel nyomást gyakorolnak a pártvezetésre. Akkor volt ez a lángossütő, meg ezek a dolgok, a „kispolgári jelenségek” a társadalmi életben, amiből bűnügyet is /kreáltak/, és ezek nagyon vastagon benne voltak már. Ha komolyan meg akarjuk nézni a hangulat-jelentéseket ajánlom, meg ezt az előterjesztést, és ennek az előterjesztésnek a vitáját, mert szerintem itt kezdődött el az 1972-ben létrejött határozat. Részletekre nem emlékszem, de ezt Kádár elvtárs azzal zárta le, hogy „ezt így nem lehet csinálni, hogy hangulat-jelentésekből kiindulva a párt egész politikáját kifele (?) vonatkozóan hoznak oda egy anyagot. Ugyanakkor tekintsük át szisztematikusan az egész pártéletet, a pártmunka minden föltöltését, és azt tárjuk a Központi Bizottság elé. Ezt ne a PTO csinálja, hanem minden szektor, osztály csinálja meg a magáét, és abból készítsünk egy ilyen általánosabb anyagot.” Most ebből lett a reform második, novemberi határozati javaslata, és majd a határozat is. Most ideológiai vonatkoztatásban, itt két jelszót mondtam el. Az előkészítés során és aztán a novemberi KB után még erősebben: az egyik a munkáspolitikai, a másik, a kispolgáriság elleni harc. Hogy munkáspolitikai címén a nagyüzemek tönkremennek, a mai gazdasági reform következtében odadobták az embereket a versenybeli támadáshoz. És hát a munkáspolitikai ... Pedig a munkásság, elsősorban a nagyüzemi munkásság érdekeit kell a pártnak képviselni, és ez a politika, amit az MSZMP ugye '68-tól, vagy még előbb folytatott, ez nem felelt meg a nagyüzemi munkásság érdekeinek. Egyébként ebben a két kérdésben a munkáspolitikai meg a kispolgáriság, ebben nekem megvan pontosan, hogy mik az álláspontok a '72 november után itt tartott – decemberben vagy januárban tartottak itt – Agitprop. titkári értekezletet. Egyébként kiadtak egy ilyen kötetet tőlem, abban is benne van, tehát elég könnyű hozzájutni, de megvan valószínűleg a jegyzőkönyvben is.

Kérdés: Az változatlan kiadás?

Válasz: Az rövidített, de... megvan talán valahol a jegyzőkönyvem, ezek meg is vannak még, az egész, tehát a fölszólalások is.

Kérdés: Lehet, hogy érdemes lenne, mert ahhoz akkor bátorság kellett.

Válasz: Hát én akkor azért a gazdasági reform mellett álltam, és próbáltam ebben a két kérdésben valahogy valamilyen normális álláspontot elfogadni, tehát a munkáspolitikát nem csak az, hogy a munkásosztálynak az érdekeit képviseljék, hanem a munkáspolitikát a parasztság életszínvonalát javítjuk, ... vagy pedig az értelmiségi politikát, mert az szolgálja a munkásosztály többi rendszerét. A kispolgáriság az nem a lángossütés... majd talán megtalálom ezt a jegyzőkönyvet és odaadom. Érződött az, hogy hát a reform ellen van egy támadás. Nem tudom, hogy ki hogy ítéli meg az én szerepemet, én nem voltam akkor PB-tag, én úgy éreztem, hogy Nyersert támogatom az Agitpropos előadásaimban is, és azt hittem, hogy az derül ki, hogy próbáltam magyarázni, megvédeni a gazdasági szempontokat. A személyi kérdések később jöttek.

Kérdés: Itt alakultak-e ilyen csoportok? Milyen vonalak formálódtak?

Válasz: Az ellenerők vezérszónoka Komócsin Zoltán. Hogy vezéralakja volt-e, azt nem tudom, de hogy úgy mondjam, ő volt a legintelligensebb, a legjobb beszélője neki volt. Ő a Politikai Bizottság tagja volt, és tudott lendülettel, kicsit demagóg módon is beszélni. De idetartozott az is, hogy Biszku ügyetlen felszólaló volt. Valahonnan máshonnan vette az érveit és azt pedig nem jól adta tovább. Nem tudom igazán, talán a Szamosi volt a tanácsadója a Népszabadságtól és még nem tudom kik lehettek, és azt ő próbálta képviselni. Na, most idetartozott a Pullai is, aki ezt a csoportot támadta, és hát a Gáspár. Nem tudom, ő mindig eléggé ravasz ahhoz, hogy.... Szóval hát /Gáspár/ úgy állt a folyosón, én vele talán nem voltam olyan hivatalos kapcsolaton kívüli kapcsolatban. Tehát ő állítólag..., de hát nem tudom, hogy ő idesorolható-e vagy nem.

Kérdés: És az Aczél?

Válasz: Ő nem tartozott ehhez a kommunista társulathoz. Azt hiszem, hogy ő sokkal többet tudott nálam, tehát jobban értette, hogy miről van szó és bizonyára volt benne egy olyan, hogy most ezt hogyan lehetne kivédeni. Gondolom a '73-as ügy miatt – ez a filozófusok távozása ideje – és próbálja valahogy megmenteni a helyzetet, hogy ne mondhassák azt ránk, hogy revizionisták vagyunk.

Kérdés: Volt-e valamilyen érezhető ellenerő ebben az időszakban, tehát akik a leghatározottabban a Komócsinnal szemben vitatkoztak?

Válasz: Volt, hát: a Méhes és a Fehér Lajos. Én kisembernek számítottam ezek közt a nagyok közt, tehát aztán akkor én úgy érzem, hogy én őket támogattam,

és megúsztam, már amennyire lehetett. Azt hiszem az Aczél is ilyen felfogásban gondolkodott. Hogyha a Kádár nem foglal állást a reform mellett, akkor győznek a kommunisták. De végeredményben ez döntötte el '72-73-ban...

Kérdés: Akkor a '72-es év az még kötélhúzás volt ilyen értelemben?

Válasz: Igen, '72 az az, és ez szerintem nagyon pontosan végig volt vezetve a jegyzőkönyvekből, meg az előterjesztésekből is, és a Politikai Bizottság vitáiról. Ott kéne kezdeni: hangulatjelentés, ez az első előterjesztés, vagy tömegpolitikai munka, vagy milyen címe volt, és ennek az előterjesztésnek a sorsa, mert ez többször tárgyalva volt.

Kérdés: Hadd térjek még vissza ezekhez a hangulat-jelentésekhez, mennyiben lehetett azt manipulálni a hangulat-jelentéseket, olyan értelemben, hogy a megyei titkárok úgy küldték ki, hogy ilyen előzetes telefonon...

Válasz: Nem azt manipulálták, amit ők fölküldtek, mert énnekem többször gyanús volt, hogy ezt jelentik. Fölhozták a megyéből érkezett jelentéseket: Minden hangulatjelentés tele volt a Rákosi halálával. Az országban meg sem említették, meg sem érezték, hogy meghalt, el volt intézve, mert én tudom, hogy a hangulatra egyáltalán nem volt befolyással... Mégis a hangulatjelentések tele voltak a Rákosi halála körüli pro vagy kontra nézetekkel, és mintha ez lenne a pártban vagy az országban a létkérdés. Abszolút, semmiképpen a nép meg nem mozdult erre a hírre, annyira érdektelen volt. Én egyébként egy ilyen értekezleten el is mondtam példaként, hogy ne a magunk hangulatát közöljük a hangulat-jelentésekben, hanem a politikai hitét az embereknek, és ne a saját nézeteinket.

Kérdés: A hangulat-jelentéseket esetleg Pesten megváltoztatták, vagy...?

Válasz: Én azt hiszem, hogy akik csinálták – mert ugye volt egy ilyen országos hálózat –, azok nem vették a fáradságot, vagy pedig annak a hangulata éppen olyan volt, hogy bement az eszpresszóba és akkor beírta, hogy... Azt is el tudom képzelni, hogy főntről kapta a helyi szervektől a tanácsokat. Ez nem direktbe megy ám, hogy most csináljunk egy kampányt a reform ellen, hanem úgy hogy erre figyeljenek, mert van ilyen, hogy a reform milyen problémákat okoz, és akkor figyelnek. Azt tudom, hogy nem a KB-ban változtatták meg. Én többször kértem az osztályt, hogy akkor is, meg aztán a későbbi időszakban is, mutassák meg, hogy ez hol van, és akkor fölhozták és tényleg az állt a telexekben, hogy igaz... Ezek mindenhol, minden megye és Budapest is küldött, de voltak külön kiválasztott megyék, ahonnan többet is küldtek, tehát nemcsak a megyén keresztül. Aztán később a Havasi elvtárs ezt úgy nevezte, hogy ezek a „riogató jelentések”, amelyek riogatják a vezetést.

Kérdés: 1972-ben azt mondta, hogy megerősödött a konzervatív csoport, tehát azok a konzervatívok, akik reformellenesek voltak. Volt ezeknek érezhetően nemzetközi bázisuk is? Itt elsősorban szovjet vonatkozásra gondolok?

Válasz: Ezt akkor nem éreztem, mert a szovjetek nem velem tárgyaltak, ha egyáltalán tárgyaltak személyi kérdésekről, akkor nagyon kevés emberrel. Lehet, hogy a Kádár elvtárral, lehet, hogy még mit tudom én Komócsinnal, ő volt az emberük, lehet, hogy Biszkuval. De ezek nem mentek tovább, nem került az ülésre, szóval nem volt jelentés erről, hogy mit tudom én a nagykövet azt mondta volna, hogy... Én ezért ebben szinte egy nulla vagyok. Az most láttam, az Olej Medvegyevnek (?) egy műsorát itt a magyar tv-ben, és ő azt mondta, hogy 1970-ben napirendre került a Szovjetunióban Sztálinnak a rehabilitálása, és hogy az mégsem következett be, úgy emlékszem Gomulának és Kádárnak köszönhető. Kádárban biztos vagyok, hogy ezt mondta, de még egy nevet mondott, úgy emlékszem, hogy Gomulka. Amikor ezt hallottam, akkor kezdtem úgy visszagondolni, hogy na, akkor Magyarországon mi hol vagyunk? Marosánt kihagyhatom, mert ő akkor már nem volt benne a vezetésben. Nekem mondta, mert velem beszélve jött haza, nekem elmondta, hogy őt megkeresték a Biszkuék, vagy a Komócsin, nem tudom szóval valaki ebből a társaságból, és felajánlottak neki vezető tisztséget a pártban, ha hajlandó a Kádár ellen fellépni. Ő ezt elutasította, nem volt hajlandó rá. De ezt nekem mondta, nem is olyan rég, talán egy éve, a múlt év áprilisában talán vagy májusában, közvetlen a pártértekezlet előtt ezt elmondta nekem, és én ezt elhiszem neki.

Kérdés: Igen, ő is benne lett volna az új Politikai Bizottságban?

Válasz: Hát ő nekem elmondta, hogy be akarták venni, azzal a feltétellel, hogy legyen, aki fölvetné, hogy Kádár távozzon, de ő ezt nem vállalta.

Kérdés: Elindult egy szervezkedés, többek között a Marosán fogta a Hegedűs András kezét is és még hasonlóakét. Érezhető volt az, hogy rövidesen személyi változások lesznek '73-ban a balos, reformellenes nyomás hatására?

Válasz: Hát az ember sejtette, hogy így nem nagyon volt tervezve, szóval nem volt bejelentve. De az ember sejtette a határozatokból, hogy itt változások lesznek. Az is érdekes, hogy technikailag hogyan megy végbe egy ilyen változás? Úgy kezdődik, hogy Kádár elvtárs azt mondja, hogy személyi kérdések is napirendre kerülnek ezen a Központi Bizottsági ülésen, vagy kongresszuson, és megkért mindenkit, hogy egy neki szóló személyes levélben. Kézírással – tehát hogy senki ne lássa –, írja le a szempontjait, hogy milyen személyi változásokat tart szükségesnek a vezetésben, a PB-ben, főleg PB-titkárság és az állami vezetés csúcán, tehát nem a minisztereknél, hanem miniszterelnök, esetleg helyettes, államelnök szintjén, vagyis a legfontosabb funkciót betöltők között. Ezeket a leveleket összegyűjtöttük. Én '74-ben még nem írtam ilyen levelet, mert nem voltam PB-tag. Későbbiekben

aztán, amikor ez napirendre került, ... akkor az ember leírta sorban, hogy kit javasol, kit nem javasol titkárnak, meg ezekben a felső posztokra. Én nem tudom, hogy többiek hogy írták, én igyekeztem rövid indoklást is adni, mert nem mondta meg a Kádár elvtárs, hogy milyen módszerrel kéri, csak kéri PB-tagok személyes álláspontját kizárólag az ő részére. Amikor ezt megkapta, akkor segítség nélkül – tehát ő nem mutatta meg senkinek –, elkezdett ebből valamiféle statisztikát csinálni, és kialakult egy kép, hogy kik azok, akiket sokan akarnak a PB-ben, vagy sokan nem akarnak, akiket javasolnak titkárnak, meg ezekbe a funkciókba. Az összegezést ő egy zárt Politikai Bizottsági ülésen ismertette, ott már csak a PB-tagjai vesznek részt, jegyzőkönyv sincs, magnetofon sincs, semmi nincs. Csak a PB-tagok vannak és elmondja, hogy a beérkezett levelekből hát ez az eredmény jött ki. Ő nem foglalt állást. Azt mondta, hogy na, akkor ezt most vitassuk meg, és ezek után a végén foglalta össze a vitát. Na, most a vitában – én sosem mondtam mást a vitában, mint amit leírtam – mások, hogy csinálták, én nem tudom, azért föltételezem, hogy lényegében az írásban beadottnak megfelelően foglaltak állást. A vita után a Kádár elvtárs megpróbált valamilyen összegezést adni azzal, hogy most még gondolkodjunk, hiszen majd még egy megbeszélésre sor kerül, ahol aztán kialakultak az álláspontok, a javaslatok. Ugye itt vannak a mai írásokban utalások, hogy a cetliket húzzák ki a zsebükből és így folyik a Kádár-politika. Hát ez teljesen komolytalan! Ilyen sosem volt! Amikor előadó volt a Központi Bizottságban személyi kérdésben, hát persze, hogy volt egy cédulája, amin volt egy vázlat, az olvasta föl, de nem úgy, hogy innen húzom elő ezt, vagy nem. Ő ezt nagyon komolyan vette, összegezze a kialakult véleményt. Szerintem mondjuk az egyik nagy hibája, hogyha van hibája, akkor az a káderpolitika, és nem az, hogy szubjektíven igényes vagy sem. Volt egy olyan nézete, meggyőződése, hogy hű a párthoz, régi mozgalmi ember, ő ismeri a kádereket. Pl. Németh Károly PTO-s volt, vidéken dolgozott, Budapesten dolgozott, ő ismeri a kádereket. És ezért sok kérdésben itt azt mondta, hogy ha személyi javaslatok voltak a PB előtt, rendszerint akkor volt vita, ha valaki, ... ő ismerte az illetőt. Akit nem ismert, azt mondta, hogy az előterjesztőt ismeri, biztosan igazuk van. Az eredményt, azt utólag közölték.

Kérdés: Érdekes lehetett az az időszak, például hogy a Lukács-iskolával kapcsolatos állásfoglalás hogy alakult ki? Milyen politikai viták előzték meg?

Válasz: Hát nagy volt a politikai vita erről. Ha jól emlékszem, megírta ezt a Kiss Bence és Kádár azt mondta vagy még nagyobb port csináltak, amikor a csehszlovákiai beavatkozás mellett foglalt állást. Erre utal ez a Világosság /folyóirat/. Megjelent egy külön száma erről a vitáról, akkor volt balos nyomás is, a Szigeti József, és Sipos a párttitkár. Nekem nagy vitám volt velük, de ők voltak balról, ők szigorúbban akartak eljárni. Ebben benne is van.

Kérdés: A Világosság külön számában?

Válasz: Igen. Nem azért, hogy magamat igazoljam, volt egy levelem is a kerületi pártbizottságról, akkor ez ellen a balosság ellen, mert ők túl akartak menni a Szigeti meg a Sipos fellépésben ezekkel a filozófusokkal szemben.

Kérdés: A Siposnak mi volt a másik neve?

Válasz: Talán benne van ebben, de talán meg lenne ennek a levélnek a másolata is nekem, majd ha megtalálom azt is megmutatom. Szerintem a lényeg az, hogy valahol rám hivatkoznak, hogy én akkor azt mondtam, hogy az ideológiai vitát a „kegyelem” ölte meg. Ezt tudom mondani.

Kérdés: Ez nyilván egy Politikai Bizottsági döntés volt, hogy állást kell foglalni? Egyértelműen honnan jött ez?

Válasz: Nem hiszem. Lehet, hogy volt titkár, vagy valaki mondta, hogy ezt meg kéne vizsgálni, de nem ismerte senki, én sem olvastam ezeket az írásokat. Azt nem tudom, hogy hogy jött. Az úgy ismert volt, hogy van egy ilyen tanulmány, ami a tőkét akarja, mit tudom én megreformálni, és hogy ebben állást kéne foglalni, de hogy ezt ki mondta? Tény az, hogy lefolytatása az az volt, hogy a munkaközösség megvitatta, én akkor még nem voltam akkor tájt, azt hiszem, hogy az Aczél elvtárs vezette, de ebben sem vagyok biztos, de valószínűleg ő, és a munkaközösség kialakított egy álláspontot, és az ilyen dokumentumoknál az volt a gyakorlat, hogy bemutatták a PB-nak és kérték a PB hozzájárulását ahhoz, hogy a munkaközösség állásfoglalását. Talán én úgy emlékszem, hogy a PB ebben nem határozott, hanem tudomásul vette a munkaközösségnek az anyagát. Na most nekem van olyan gyanúm, hogy ebben az játszott szerepet, hogy már érlelődtek a személyi változások. Az Aczél elvtárral kapcsolatban is megvolt a vád, hogy ő revizionista – talán Moszkvából –, de ezt csak gyanítom, és hát bizonyítani akarta, hogy ő nem revizionista, de ez feltételezés.

Kérdés: Lehet, hogy ez kapcsolatba hozható a Szovjetunióban is ebben az időszakban egyes társadalomtudósokkal szemben megindult eljárásokkal?

Válasz: Biztos, biztos.

Kérdés: A '70-es évek második felében érzékelték azt, hogy ez az új Politikai Bizottság egy más irányba indult? '75-től kezdve már azt mondom, hogy egyértelműen érezhető volt, '75 és '80 között?

Válasz: Inkább én a szakaszhatárt inkább 1974-78 közé tenném, mert '74-ben volt a változást, és '78-ban volt egy újabb változás. Most a HVG-ben olvasom, hogy '74-ben a reformer Nyers helyett és a liberális Aczél helyett a konzervatív Óvárit tették be, ami egy hülyeség. Nem azért, mert én nem vagyok konzervatív, hanem

azért, mert köztünk nem volt különösebb vita '74-'78 között az Aczél elvtárrsal, hogy egy másfajta vonal jött volna, hogy kulturális politikánk rendeződjön. De hát vannak fiatalok akik... a Nyerset, a Németh Károlyt... A tudományos Aczél helyett konzervatív Óvári jön, mert én sem tudtam mást csinálni, mert nem volt más a kultúrpolitika, másrészt az Aczél elvtárs ugyanúgy irányított, mint PB-tag és mint miniszterelnök-helyettes, én meg csak titkár voltam. Én kerültem ugyanis az Ő helyére, az én helyemre meg a Győri került be '75-ben.

Kérdés: Ő ott milyen pozíciót töltött be?

Válasz: Agitprop. titkár '80-tól... A Tudományos és Kulturális Bizottság az kettévált '80-tól. A Győri '75-80-ig volt Agitprop. titkár, én voltam a kulturális titkár. A Győri elég gyengének bizonyult, és hát ők azt mondták, hogy át tudnám-e vállalni átmenetileg mind a kettőt? '80-tól '82-ig én mind a kettőt betöltöttem a kulturálist is, meg a tudományost is, a Győri meg ott maradt osztályvezetőnek, titkár volt és osztályvezetőnek tették vissza. Akkor '82-ben visszajött az Aczél elvtárs és én voltam az Agitprop. területen.

Kérdés: Akkor a kultúrát megkapta az Aczél elvtárs és ...?

Válasz: '82-ben, tehát '70-től '74-ig Aczél elvtárs kultúra, és meg... '74-től Aczél elvtárs miniszterelnök-helyettes, én a kulturális titkár, és a Győri Agitprop. titkár. Ez 1980-tól volt. '80-tól annyi a változás, hogy én megkaptam az Agitprop. területet is a kultúra mellett, és a Győri az osztályvezető volt, az Aczél elvtárs maradt miniszterelnök-helyettes, és '82-től aztán az Aczél elvtárs ismét kulturális titkár lett, visszaállt.

Kérdés: Győri az osztályvezető lett?

Válasz: Igen, hát nem találtak neki helyett, én meg azt mondtam, hogy hát maradjon.

Kérdés: És utána mi lett vele?

Válasz: Átment a Közművelődési Tanácsba, vagy fene tudja, hogy hívják...

Kérdés: Eltűnt a süllyesztőben elég gyorsan, mert?

Válasz: Hát valamilyen fontosnak mondott társadalmi pozíciót kapott, és elment aztán a Közművelődési Tanácsba.

Kérdés: Tehát '74-től kezdve érezhető is volt már ez a személyi változásnak a következménye, a politikai következménye? Vagy csak a későbbiek folyamán?

Válasz: Ez folyamatos, nem egyik napról a másikra megy. Amikor '74-ben a Központi Bizottság döntött személyi változásokról, Kádár elvtárs bejött a szobámba és lediktálta a közleményt. Én fogalmaztam vele, de hogy mi legyen benne, azt

ő diktálta. Ennek a lényege hangsúlyozottan arról szólt, hogy nem változik a párt politikája, nem változik a kulturális politikája. Ez benne is van a közleményben, de hát persze, hogy a gyakorlatban azért az változott, mert a Nyers helyett a Németh Károly jött, s az nem ugyanaz. Szerintem a kulturális politikánk nem változott, lehet, hogy változott, én legalább is én így látom.

Kérdés: A tudománypolitikában voltak lényeges változások? Akkor szűnt meg egy nagyon erős szociológus vonal, a szociológusok nagy többsége '74 után visszakerült.

Válasz: Ez volt a Hegedűs, de az nem a szociológia ellen ment, hanem az még előbb volt, '74 előtt.

Kérdés: Igen. Csakhogy '74 után a szociológia oktatása lekerült a napirendről, úgy volt, hogy egyetemeken oktatják, de csak '80-tól kezdték el ismét. Itt 7 év kiesett, és utána...

Válasz: Azt tudom, a Szalayval számolgattuk. A Vitányi vagy, hogy hívják volt az, aki a Szelényihez kiment... Konkrétan nálam nem jelentkeztek, most ezt nem mentségeként mondom.

Kérdés: Tudománypolitikával abban az időszakban ki foglalkozott?

Válasz: Hát én foglalkoztam hivatalosan, de hát az sohasem úgy megy, hogy odahozzák, mondjuk a Szelényit mindig, hogy most legyen szíves ezt most tiltsam be.

Kérdés: Például akkor a társadalomtudományban – én emlékszem – nagy félelem volt. Akkor voltam egyetemista, és akkor a tanárok sem igazából tudták, hogy mit lehet itt mondani és mit nem. Kihúztak minden második kötelező szakirodalmat ebben az időszakban. Ön a kulturális titkár volt '74-től '80-ig, Aczél György viszont Politikai Bizottsági tag volt, akkor végül is ki döntött?

Válasz: '75-től én is PB-tag voltam.

Kérdés: A kultúrpolitika akkor milyen munkamegosztásban történt, ha ketten is PB-tagok voltak?

Válasz: A munkamegosztás nem volt jó. Tulajdonképpen ketten csináltuk, de ő szerette, ismerte nagyon jól ezeket a kulturális személyiségeket. Akkor még éltek is a nagy öregek, neki nagyon jó személyes kapcsolata volt, nekem nem, úgyhogy ezeket a konkrét ügyeket általában ő intézte.

Kérdés: Hát a nagy öregek kik voltak?

Válasz: Németh László, Déry, Illyés ezekkel ő nagyon rendszeres, személyes kapcsolatban volt. Rendezőkkel, színházrendezőkkel, az idősebb korosztállyal sajnos, neki az volt a gyengéje, hogy a fiatalokkal nem nagyon volt kapcsolata.

Kérdés: Hát akkor, hogy intézték Önök között a munkamegosztást? Konzultáltak rendszeresen a dolgokról?

Válasz: Konzultáltunk. Igen. De én elfogadtam mindig nagyjából, amit ő mondott, amiben valószínűleg nem volt igazam, hogy elfogadtam, de abból indultam ki, hogy a pártban az a dolgunk, hogy a párt politikáját közvetítsük a kulturális társadalomhoz. Tehát nem az, hogy én mondjam meg, hogy melyik darabot mutassák be, melyiket ne mutassák be, hanem hogy a kulturális területen dolgozó alkotók ismerjék, hogy mi a párt politikája. Én kimentem ilyen aktívaértekezletekre, de nem hiszem, hogy valaki tud arra példát mondani, hogy valamit megbíráltam, valamilyen előadást, vagy képet, vagy nem tudom, hogy mit, egyszerűen azért, mert nem értem /hozzá/. Hivatalból nem értek, magánemberként lehet, hogy értek valamit, mert azért egyetemet végeztem, de hivatalból nem érthetek hozzá. Mindig azt a véleményt képviseltem, ... hogy azt mondjam el, hogy mi a párt véleménye a politikai kérdésekbe, hogy ezt ők értsék, aztán, hogy hogyan fordítják le, az már az ő dolguk. Nem szóltam bele soha olyanba, hogy ezt ne jelentessék meg, ezt ne adják elő, vagy kiállítás hogy kell rendezni, még akkor sem, ha az egyéni véleményem mondjuk esetleg megvolt. ... Én a feladatomat úgy fogtam fel, hogy a párt politikáját kell közvetíteni az írókhoz, a művészek felé.

Kérdés: Abban az időben már az osztályon dolgozott például a Knopp András is, a '70-es években ő elsősorban kihez kapcsolódott személyesen?

Válasz: Hát mindkettőnkhez. Szóval nem volt köztünk semmilyen feszültség vagy féltékenység, hogy miért hozzám jön valaki, miért ő hozzá. Elég gyakran összeültünk megbeszélni a konkrét dolgokat. Ez nem volt jó módszer egyébként, azt el kell mondani. Ha az Aczél elvtársnál volt ilyen miniszterhelyettesi értekezlet, nálam nem volt soha. Tehát ahol a miniszterhelyetteseket összehívta és akkor megbeszéltek valamilyen konkrét ügyeket. Én nálam nem, nálam volt azért olyan, hogy Aczél elvtárs, mások, meg én. Mi négyen, a miniszter, a miniszterelnök helyettes, a titkár és az osztályvezető. Én magamról nem nagyon tudom elmondani, ... hogy közvetlen állami feladatokban beavatkoztam volna. De ezt tényleg nem mentségemre tudom mondani.

Kérdés: Nem képzelhető el esetleg, hogy a '70-es évek második felében már erősebben egy Aczél–Knopp vonal érvényesült a kultúrpolitikában vagy az Agitprop. vonalon?

Válasz: Az elképzelhető. Az nem csak elképzelhető, hanem én azt mondom, hogy az évekig érvényesült, hát egészen hát 1985-ig.

Kérdés: '74-től '85-ig mi más lehetett volna?

Válasz: Szóval kezdettől fogva... sokan voltak, akik mások megjelentek nála. Azt nem a rovására írom én, inkább az előnyére, hogy ő képviselt egy folyamatosságot, még ha abban voltak is kitérők. 1957-től kezdve – amikor miniszterhelyettes volt –, attól kezdve, amíg miniszterelnök-helyettes vagy KB-titkár, ugye az '85-ig, általában ő képviselte a párt kulturális politikáját. Mondom ebben részemről biztos volt ilyen passzivitás is, hogy én nem tartottam feladatommak, hogy kiadókkal tárgyaljak, meg színház igazgatókkal tárgyaljak, hanem inkább abból a szempontból próbáltam dolgozni, hogy elmondjam, hogy a pártnak mi a politikája. Volt ott sok mindenki. Knopp, az egy kis ember volt az Aczél körül....

Kérdés: Volt még mellette más is azért?

Válasz: Persze, hát nagyon sok ember, hát nagyon sokan jártak be az Aczél elvtárhoz. Hát mondjuk itt még egy lehetett, hogy a Knoppban volt még egy ilyen büszkeség is.

Kérdés: Ki volt még, aki így esetleg fajsúlyos ember volt?

Válasz: Én azt hiszem, hogy ott megfordult gyakorlatilag mindenki nála. Az egész minisztérium, a mindenkori minisztériumi vezetés, a mindenkori KB osztály, mégpedig nem csak osztályvezető helyettes, hanem munkatársakkal is. Ő rendszeresen tárgyalt szövetséges vezetőkkal, ezek az ismert kulturális személyiségek.

Kérdés: 1978-ban volt érezhető először, hogy az 1972-73-as fordulat az igazából egy visszalépést jelentett? Hogy érezték ezt, hogyan nyilvánult ez meg? Jelzések mentek a Politikai Bizottság felé?

Válasz: Igen. Főleg a gazdaság terén, én úgy érzem, főleg a gazdasági problémák sűrűsödtek össze és ott kellett változtatni. Az adatokat mi megkaptuk, mert azt mondják, hogy nem kaptuk meg. Minden hónapban megkaptuk az anyagokat, itt az a két-sárga jelentés a gazdaság fejlődéséről és abból kiderült, hogy nagymértékben nőnek az adósságok és ez így nem mehet tovább. Akkor változott ugye, mert a Németh Károly helyett jött a Havasi Ferenc, aki meg kell mondani, hogy elég bátran hozzányúlt ehhez a kérdéshez. Szerintem igen nagy érdeme volt, most függetlenül attól, hogy itt erre a mai feladatra jó vagy nem jó, a Havasinak nagy érdeme volt.

'78 nyarán emlékszem egy politikai bizottsági ülésre, nem sokkal a személyi cserék után, ahol feketén-fehéren kirakták az asztalra a helyzetet. Ezt a Hoós hozta be – még arra is emlékszem –, hogy hogyan állunk az adóssággal, és hogy változtatni kell a gazdaságpolitikai vonalat. Meg is kezdődött egy változás, most más kérdés, hogy elégséges volt vagy mennyiben volt eredményes, de ezt az anyagot is érdemes volna megnézni. Ez '78 augusztusa, ha jól emlékszem, de tudom, hogy a következő évi terv előterjesztése folyt, és ez egy elég drámai jelenet is volt, ahol kimutatták azt, hogy így nem lehet tovább, ahogy eddig ment.

Kérdés: Értem. De ugyanakkor – 1977 körül – döntöttek a Bős–nagygyarosi erőműről is. A Politikai Bizottság tárgyalta ezt az óriás-beruházás?

Válasz: Nem emlékszem, hogy így külön Nagymarosról tárgyaltak volna.

Kérdés: Tehát nem a Politikai Bizottság döntött ebben a kérdésben?

Válasz: Nem. Hát egyszerűen, szóval nem ért hozzá a Politikai Bizottság, szóval mondjuk azt elképzelni, hogy a PB-n azt mondják, hogy nem jó a Bős–Nagymaros vagy a PB azt mondja, hogy meg kell csinálni...? No, ilyen nem volt! Nem is volt ez akkor, ez egy központi kérdés egyébként.

Kérdés: Tehát akkor nem is került a PB elé ez az ügy?

Válasz: Lehet, hogy valamilyen... tervnek, az éves tervnek a részeként volt egy mondat, hogy a beruházások között ebben az évben elkezdik ezt meg ezt és ott fel volt sorolva a Bős–Nagymaros is, de ez akkor egyáltalán nem volt olyan politikai ügy, hogy még mondjuk külön tárgyalta volna a PB.

Kérdés: Melyik hivatal hatáskörébe tartozott akkor ez a téma?

Válasz: Gondolom a Tervhivatal talán, de ebben sem vagyok biztos. Azt hiszem, '83 lehetett, akkor, de akkor is olyan furcsa módon került oda, mert aztán úgy emlékszem, hogy a Tétényi, tehát a Tudományos Osztály terjesztette elő, aminek a lényege az volt, hogy bizonyos problémák vannak Bős–Nagymarossal kapcsolatban. Ebben nem tudott a PB állást foglalni, mert hát nem műszaki emberek ülnek ott, és akkor született egy olyan határozat, hogy komplex vizsgálatot kell folytatni, ez volt a PB döntése. Minden kérdésre kiterjedő komplex vizsgálatot folytassanak és utána dönten. A „Határozatnak” a végén volt egy olyan záradék, hogy az Agitprop. Osztály, vagy az Agitprop. Bizottság, készítsen egy tervet a Bős–Nagymaros propagandájáról. Most van olyan vélemény, hogy megtiltották azt, hogy írjanak a Bős–Nagymarosról. Én soha nem mondtam, hogy kérem, az nem megy, hogy hoznak egy jelentést, amelyik a problémákat sorolja föl és akkor az Agitprop. Bizottság készítsen egy teret, egy propagandát. A kettő együtt nem megy, mert vagy vannak problémák, akkor nem lehet, gondolom terveket csinálni. Lehet, hogy ezt értelmezték úgy, hogy nem szabad írni róla. De világos, hogyha a problémák

jönnek, akkor az Agitprop. Bizottság vállalja azt, hogy ennek a propagandájához készítsen tervet? Mit propagáljon?

Kérdés: Többet már nem került ugye a nagymarosi vízlépcső napirendre?

Válasz: Aztán megint visszakerült egyszer, 1985-ben talán, amikor megvolt a komplex vizsgálat. A PB nagyon nehezen tudott ebben állást foglalni, mint ahogy ma sem tudott állást foglalni, de hallottam a rádióban azt, hogy az egykori Politikai Bizottság közül egy volt ellene.

Kérdés: Én már kettőről is hallottam, két PB-tagtól, hogy ők szavaztak ellene, két tag egymástól függetlenül azt mondta, hogy ő volt az egyetlen, aki ellene szavazott.

Válasz: Lehet, hogy az Aczél elvtársnak voltak fenntartásai, de szavazás egyébként nem szokott lenni. Neki mintha lettek volna, és nem tudom, hogy mondta e még valaki?

Kérdés: Még Havasi Ferenc is most a Rádióban ezt állította egy rádióinterjúban, Aczél György pedig egy beszélgetés kapcsán.

Válasz: Elképzelhető, hogy ők elmondták a fenntartásaikat, én azt hiszem, hogy hozzá sem szóltam.

Kérdés: Ki terjesztette elő az ilyen anyagot?

Válasz: Hát az elsőt a Tétényi, ahol a problémák voltak leírva, aztán nem tudom, hogy a másikat kik, mert ugye, mint a komplex vizsgálat eredményét. Úgy kell elképzelni, hogy ott ül a PB, és vannak különböző vélemények. Nem vagyunk sem üzletemberek, sem biológusok, tehát nem tartom jónak egyébként, ha illet egyáltalán a PB dönt el. Nem beszélve a szenilitásról, mert tényleg nem tartom magam műveletlen embernek, több nyelven beszélek, egyetemet végeztem, mindezzel együtt én nem tudom megmondani, hogy ez most jó vagy nem jó, és mint PB-tag sem tudom megmondani.

Kérdés: Kanyarodjunk akkor még vissza időben és nézzünk egy másik témát. 1979-80-ban már közismert volt, hogy a tudományos és közoktatási vonalon feszültségek vannak az akkori művelődési miniszter Pozsgay Imre és a PB tag Aczél György között. Ön, hogy látta ezt, hogy milyen tényezők hozhatták ezt ki és leszüremkedett-e ez Ön osztályára?

Válasz: Igen. Az egyik, ami eléggé nyilvánvaló, hogy egy kicsit az volt a baj ezekben az években, – talán a 30 évben is –, hogy nem az igazi problémák jelentkeztek, hanem annak a lenézett része. Valószínűleg ennek a közmegegyezésnek ez a hátránya is, hogy nem maga a probléma, hanem annak egyik eleme /jött elő/. Ez az elem először a személyi kérdéseknél jelentkezett a Pozsgay meg az Aczél között.

Valahogy én abból indultam ki, hát az legyen, hogy ők ketten egyezzenek meg, én meg beterjesztem a PB elé a javaslatot, amikor fölállt a minisztérium. De ők nem nagyon tudtak megegyezni.

Kérdés: Miben?

Válasz: Hát mondjuk azt, mint a torta ilyen volt. Nekik már voltak vitáik, a miniszternek voltak vitái a miniszterhelyettesekkel, a miniszterhelyetteseknek pedig a főosztályvezetőkkel.

Kérdés: Tehát akkor több rétegű vitáról van itt szó?

Válasz: Többretegű volt és valahogy lehet, hogy ez nem így volt, de mintha a miniszterhelyettesek az Aczélhoz álltak volna közelebb, a főosztályvezetők a Pozsgayhoz. Aztán biztos, még lejjebb is mentek a dolgok. Na, most, hogy emellett milyen elméleti különbségek voltak? Talán az ellenzékhez való viszony... De ez sem úgy, ahogy mondjuk, ma jelentkezne, hanem Pozsgay az közel állt a népiekhez, a Csoórihoz, meg a környezetéhez, az Aczél meg inkább a polgári értékekhez /állt közel/. Ez a népies-polgári vitának egy nagyon sajátos megjelenése, mert mondjuk az Aczél az inkább ezekkel állt kapcsolatban, a Pozsgay meg a népiekkel. Na most a népieknek ez ... a valamennyire létező antiszemitizmusa, ez nem nagyon tetszett az Aczél elvtársnak, a Pozsgaynak meg inkább. Én azt gondolom, az ilyesmi elvi kérdés. De aztán ezek egész konkrét ügyekben jelentkeztek, hogy ki legyen igazgató valahol. Engem, őszintén szólva nem nagyon érdekelt, csak az, hogy nem tudtak megegyezni. Mondjuk, a Nemzetiben ki legyen igazgató?

Kérdés: Hogy voltak azok a tárgyalások, hogy a népieknek talán lapalapítási engedélyük lett volna? Már Illyés Gyulának is ígéretet tettek annak idején és nem kapták meg?

Válasz: Ez később volt már. Hozzám nem jutott el ilyen lapalapítási ügy, illetve egyszer jutott, de akkor én már nem voltam semmi itt a kulturális életben, hanem csak a KB Iroda vezetője. Ilyennel jöttek hozzám, hogy próbáljak valamit csinálni, de akkor már tényleg nem tartozott hozzám egyik sem, akkor a Pál Lénárdhoz tartozott. Egyébként ebben a 3 évben én nagyon ügyeltem arra, hogy a volt területeimhez ne nyúljak vissza, hogy ne nehezítsem ennek a két utódnak – a Berecznek és a Pál Lénárdnak – a munkáját. Lehet, hogy ez is baj volt, de én ebből indultam ki, hogy nem jó, ha az ember visszanyúl.

Kérdés: A Berecz mikor vette át Öntől ezt a területet? 1985-ben? Pál Lénárd is akkortól volt?

Válasz: '85-ben vette át, igen, és a Pál Lénárd is? 1985-től érezhető volt, hogy nemcsak gazdasági, de politikai feszültségek is vannak az országban? Érezhető volt már hamarabb is, de most ez is többféleképpen jelentkezett. Az egyik nagyon

gyakori jelszóm volt, pártszervezetekben akárhol jár az ember, azt mondták, hogy a nép a tűrőképességének a határához érkezett. '80-tól folyamatosan a tűrőképesség határán..., de ez nem politikai kérdésekben, hanem gazdasági. Hogy már megint áremelés, merem mondani, hogy egy ilyen reformellenes nyomás az végigkísérte a PB-t az alsóbb szervektől. A nép, bár már azt is megértem, hogy a nép nem szereti az áremeléseket, de ez már funkcionárius körökből, az apparátushoz jön. Ezeket mindig nehezítették a gazdasági reformot szolgáló döntések. Mondjuk '84 áprilisában a KB foglalkozott a gazdasági reformok továbbvitelével, és sok olyan eleme benne volt már ebben a határozatban, aminek a végrehajtása elkezdődött egy folyamatban: bankrendszer, tulajdonviszonyok. Tehát azt is ugye elég nehezen lehetett elkészíteni, azt a '84-es anyagot, főleg ilyen nem gazdasági, hanem főleg politikai ellenérzések miatt. Hogy mi lesz akkor, kizsákmányolás...

Kérdés: De gondolom egyes személyekkel is meg kellett bizonyos döntésekben küzdeni?

Válasz: 1984. április, akkor volt egy KB határozat, ami a reform folytatása akart lenni, ezt szorgalmazták, megírták a Havasiék. Ne csak a saját feje után menjen, hanem volt egy konzultatív testülete, amiben a mai közgazdászok is benne voltak, így a Tardos, Antal, Nagy Tamás, Bognár, szóval ezek mind benne voltak ebben, ő szorgalmazta. Ellene nyíltan nem léptek fel, hogy ez nem kell, „nem kell a reformot megújítani” – így nem szólt senki, így nyíltan ez sosem jelentkezett, de konkrét ügyekben lehetett érezni, hogy nem helyeslik: Gáspár, Németh Károly, hát főleg ők. Kádár meg ilyen kiegyenlítő, inkább azért a reformot akarta, csak mondjuk azt, hogy nem vállalt egy ilyen nyílt összeütközést. A Havasi vállalt nyílt összeütközést is a Gáspárral, volt, amikor nem beszéltek egymással. A magam szerepét úgy látom, hogy ezekben az ügyekben mindig támogattam Havasit, meg az osztályt, munkaköri kötelességemen kívül is, mert nekem az egyáltalán nem volt kötelességem, de igyekeztem segíteni abban, hogy kézbe vegyek olyan anyagot, amiben a KB állást foglal, és ami előbbre viszi a gazdasági életet. Most ezt megint nem azért mondom, hogy mentsem, meg lehet nézni a jegyzőkönyvet. Mondjuk a '85-ös áprilisi KB előkészítése, az nagyon érdekes. Ha ilyen szárnyak, meg csoportok szempontjából akarja az ember vizsgálni a PB történetét, akkor ezt el kell olvasni, tehát a '85-ös áprilisi KB-ülést előkészítő jegyzőkönyvet.

Kérdés: A PB-vita úgy zajlott le, hogy előterjesztette Havasi a maga anyagát, és akkor így általában elfogadták, de azért részletekben már nem értettek egyet a kérdésben, majd lassan vissza-visszaléptek, vagy valamilyen más módszerrel dolgoztak?

Válasz: Azt, hogy részkérdésekben vitatták át, hogy ebben volt tényleg bankrendszer, tulajdonviszony, adó, nyugdíj, az már mindebben benne volt, és sajnos ezekben a gazdasági ügyekben nem volt elég színvonalas a PB. A jegyzőkönyveket, ha

valaki megnézni, az egész könnyen megállapíthatja, hogy szóval nem volt igazi koncepcionális vita vagy színvonal ezekben a gazdasági dolgokban. Részkérdésekben igen, de az nem igazi, én merem mondani. '84-ben gazdasági kérdésekben leginkább a Havasi volt a /felelős/, ez biztos. Na, most hogy ez ma elévül, vagy mi lesz, ez egy egészen más kérdés.

Kérdés: És a Kádár János, hogy foglalt állást a Havasi–Gáspár vitában, ha így egyszerűsítem a képletet? Én emlékszem rá, hogy '83-ban vagy '84-ben még arról volt szó, hogy nincs szükség a „reform reformjára”.

Válasz: Kettőjük között. Benne volt a határozatban is. Na, jó, hát az egy ilyen szóvirág, hogy reform. Nem az volt, hogy nincs szükség a reform továbbvitelére... volt egy elég erős „reform demagógia” is. Ahogy ma is van, hogy mindenki mondja a reformot, de hogy mit ért meg belőle, azt nem tudni. A reform továbbviteléről volt szó és továbbfejlesztéséről. Azt hiszem, hogy a „reform reformja” az egy ilyen nem tudom milyen...,

Kérdés: Én emlékszem rá, hogy legortodoxabb használták ezt a kifejezést végszükségből, mert elégük volt már a reformokból, de ilyen jelleggel különböző nyilvános platformokon ezt a mondatot is a Kádár János nyilatkozta...

Válasz: És, hogy ez mint jelent, azt megint nem tudni. Tudom, nekem is volt olyan főfogadásom, ahol azt kifogásoltam – Isten bizony a reform mellett álltam ki –, de kifogásoltam azt, hogy megjelent egy cikk, ahol 50-szer fordult elő a reform és nem tudni, hogy mi a „francnak”. Nem szolgálja a reformnak a jellegét, ha minél többször említjük, akkor nem lesz reform, hanem konkrét kérdésekről lesz akkor szó és nem a jelszavakról. Én így értelmeztem ezt a reform ügyet, és soha nem mondtam, hogy a „reform reformja”.

Kérdés: A '80-as évek második felében már nyilvánosan beszéltünk politikai feszültségekről, ami elvezetett '88 májusáig. Kérem, mondja el, hogy e folyamatot hogyan érzékelté, hogy élte meg?

Válasz: A reformnak a politikai vonala elmaradt persze a gazdaságétól. A politikai reformokban a Kádár János nem /volt/ túl nagy. Például /az 1985-ös választásokon kötelező/ többes jelölésre gondolok, amit ő vert át a Politikai Bizottság ülésein. A PB elfogadta a tézist, de úgy fogadta el, hogy a Kádár elvtárs kezdte azzal, hogy a '85-ös választás előtt minden évben kevesebb volt a közös jelölt /értsd kettős vagy többes jelölt állítása/ és nem lehetett ezt másképp megoldani, csak ha kötelezővé teszi a közös jelöltést. De most ezt mellékesen. '85-ben talán a kongresszus vagy a KB elhatározta, hogy a politikai intézményrendszer reformját ki kell dolgozni és kiküldött a KB egy bizottságot, Németh Károly vezette. Nem tudom, hogy kik voltak a tagjai, Pozsgay biztos benne volt, Lakos, meg még 15-én. Én 1987. novemberében olyan helyzetbe kerültem, hogy a politikai intézményrendszer reformjáról mondjak

már valamit, mert azért úgy lehetett tudni, hogy foglalkozik ezzel a párt. Én semmit sem tudtam mondani még véletlenül sem, mert a PB elé nem kerültek oda azok az anyagok. Hogy miért nem, azt nem tudom. Lehet, hogy nem készültek el, vagy lassan készültek el. A Kádár elvtárs elég mérgesen ült ott, és mondta, hogy képzelik, hogy majd jövőre készül el egy anyag a '90-es kongresszus előtt? Miért dolgoznak ilyen lassan? Ezt az intézetnek mondta, meg az Aczél elvtársnak, de tény az, hogy az első anyag '87 végén, talán decemberben került a PB elé. Akkor már a Lázár vette át ennek a bizottságnak az irányítását Németh Károlytól. Különben én sem tudom, hogy miért állt elő olyan helyzet, hogy '88 előtt került elő először a PB elé egy nem túl érdekes anyag... én úgy emlékszem, hogy '87 vége vagy november, vagy december. Azután az a KB elé került...

Kérdés: És ezt ki terjesztette elő?

Válasz: Akkor gondolom a Lázár elvtárs, mert ő volt ennek a bizottságnak a vezetője. Ezt már gyorsított menetben tárgyalták, mert akkor már az /1988. májusi/ pártértekezletet elhatározták. Gyorsított ütemben került a KB elé és a párttagság felé, de hát az is olyan szerencsétlenül jött, hogy egyszerre három anyagot kellett a párttagsággal megbeszélni, volt egy gazdasági kibontakozás, aztán még volt valamilyen Agitpropos anyag is, /meg ez/. Ez nagyon gyorsított menetben és gondolom azért elég felületesen, és a párttagság tetszését nem megnyerően ment.

Kérdés: Még mielőtt a pártértekezletről beszélünk, lenne egy kérdésem: a '80-as évek elején fölmerült Kádár János visszavonulása? Tehát ő javasolta, vagy valaki más javasolta ezt?

Válasz: Ez úgy volt, hogy a személyi csomagterv került elő '72 körül. Ő azzal kezdte, hogy döntsenek az ő visszahívásáról, és fölajánlotta. Meg kellene nézni a 1972-ben írt levelét a Központi Bizottságnak, biztos megvan. Ott ő komolyan fölvetette, hogy hajlandó visszavonulni, és minden kongresszus előtt is. Nem azt mondta, hogy már pedig vegyék tudomásul, hogy tovább nem csinálom, nem ilyen formában. De minden kongresszus előtt felvetette azt, hogy ő szívesen elmegy nyugdíjba és átadja a helyét. Az álláspont mindig az volt, hogy maradjon, egységesen. Kivéve '88-as pártértekezlet előtt, ahol már nem volt ilyen levelezés, amit az előbb említettem.

Kérdés: A visszavonulása valóban benne volt a korszakban, vagy csak itt esetleg néhányan ezt rebesgették?

Válasz: Ezt néhányan kezdhették el. Én egyébként az ilyen megoldást elleneztem mindig, már azt, hogy egyesek kezdeményezik a fölvetését. Más az, ha a PB-ben a PB előtt, a KB-ben a KB előtt, fölvetni, mert erre azt mondom, hogy ezzel foglalkozni kell, de azt, hogy így!?

Kérdés: Ön szerint alkalmas volt arra egy KB-ülés, hogy valaki ilyen bejelentést tegyen, vagy valaki ilyen fölvetést?

Válasz: Alkalmas volt.

Kérdés: A PB is?

Válasz: A PB is. Ezt merem állítani. Nem igaz, hogy személyi diktatúra volt a PB-ben. Ez nem igaz. Az viszont igaz, hogy ha a Kádár Jánost valaki bírálta, az biztonságban érezhette magát. Kínosan ügyelt rá, hogy ne hogy visszalöjjon, még ha megérdemelte volna az illető, hogy visszalöjjenek neki, még akkor is. A KB és a PB is egészen biztos, hogy alkalmas volt, hogy ott valaki fölálljon, és azt mondja, hogy javaslom, hogy kongresszus után – vagy mit tudom én – más vezetés legyen. Ebből semmi baja nem lett volna az illetőnek, ez egész biztos, mint ahogy volt is ilyen.

Kérdés: Volt ilyen fölvetés?

Válasz: Volt: Fock János és Nyers Rezső. Átrakták az Elnöki Tanácsba, aztán főtitkár-helyettesnek. Havasi... tudták, ezt a párttagság nem nyerte meg, a KB ülés előtt történt, hogy ő fölállt és azt mondta, hogy nem fogadja el a javaslatot, javasolja, hogy Kádár pártelnök legyen, és semmi baja nem lett ebből, másnak sem lett volna baja.

Kérdés: És Kádár hogyan reagált erre?

Válasz: Ő megnézte az eredeti javaslatot, ami megint érdekesen született. Ezzel a módszerrel, hogy mindenki írja le levélben, összeszövegezték, én nem ezeket javasoltam. Nem az én szelvényem jött be győztesnek, de ez jött ki, ami aztán a KB elé került azzal, hogy előtte 30-40 KB-taggal konzultáljanak. Én is folytattam ilyen konzultációkat, már nem emlékszem kikkel, nem túl jelentős személyekkel.

Kérdés: Ez mikor volt? '87 őszén?

Válasz: '87 nyarán volt vagy valami ilyesmi körül.

Kérdés: Tehát amikor a Németh Károly lett a köztársasági elnök?

Válasz: Igen. Most a konzultációról: ezt a PB-tagok csinálták. De nem mindenki. Azzal jöttek vissza, hogy egyetértenek a megkérdezett KB-tagok a javaslattal. Én ott voltam egy ilyen beszélgetésen, ahol ezekről a véleményekről volt szó. Kádár János volt ott, Lázár ott volt, és talán Német Károly, ha jól emlékszem. Én ott megmondtam, hogy nem mindenki ért egyet. Mondom a Lázár elvtárs ott volt, és mondom a Havasi előtt. Ez őt nem bántotta, azért is mertem, nem mintha féltem volna, mert nem volt miért félnem, de nem kellett kockáztatni, hogy őt megbántom, mert ő nem ragaszkodott a főtitkár-helyettséghez.

Kérdés: Egyébként nem vonult volna vissza?

Válasz: Ő szívesen elment volna már nyugdíjba, ebben egészen biztos vagyok, hogy fél szóval kellett volna mondani és ő a nyugdíjat választotta volna.

Kérdés: Losonczy Pálnak azért van viszonylag nagyobb tekintélye, mert ő még akkor vonult vissza, amikor még méltósággal visszavonulhatott, nem pedig amikor elküldték.

Válasz: Lázárnak egy fél szót, vagy egy célzást kellett volna mondani, hogy jó, hát, mégis mint távozott miniszterelnök. Vállalta volna jó szívvel. Miért vállalta mégis a főtítkárságot? Gondolom, hogy Kádár János is kérte, hogy tegye meg már ezt a szívességet.

Kérdés: De miért volt ez a Kádárnak jó?

Válasz: Nem tudott dönteni abban, hogy ki legyen a helyettese. Akárki a helyettes, akkor már spekulálnak, ugye, hogy ő az utód.

Kérdés: Miért zavarta volna? Éppen ez az egyik tragédia, hogy nem volt utódja? Miért zavarta?

Válasz: Igen, lehet, hogy még nem alakult ki benne. Tehát akkor ugye ki lehetett volna őt buktatni. Grósz változatlanul alakult, később a Grósz akkor lett főtítkár. Ő már '85-től volt PB-tag és budapesti titkár. Szerintem a Grósznak nem ártott az, hogy egy évig miniszterelnök volt, nyomban megismerték külföldön, volt neki egy rossz híre. De így jobban megismerték az országban, mint külföldön. Ha '87-ben elvileg fölmerülhetett volna tán a Havasi, de ő a gazdaságpolitika miatt ő népszerűtlenné vált, nem teljesen megérdemelt. Más meg ki? Németh Károly nem. Havasi népszerűtlenné vált a közvélemény előtt, mert a gazdasági nehézségek miatt, ő, a gazdasági titkár a felelős. Akárki lett volna egyébként, ugyanez bekövetkezik. ... Ha valaki ott a gazdaságban reformot akart, akkor ez ő volt. Tehát nem volt Kádár elvtárs személye után egy olyan elvtárs, hogy kijelöljön, hogy na, akkor majd ő következik nemsoká.

Kérdés: És akkor ezért ez egy ilyen átmeneti időszak volt?

Válasz: Nem, mert a Kádárban ez nem volt meg azért, hogy ő nem akar utód nélkül...

Kérdés: Nem lehet az, hogy Kádár János attól félt, hogy idő előtt megvan az utóda? Habár az ő számára...

Válasz: Ő attól nem félt, hogy el kell mennie. Ő attól nem félt – de az nagyon nagy gond volt a számára –, hogy ki jön utána. Nekem még olyanokat is mondott, ilyen esti beszélgetéseknél, hogy, hű de szeretném látni, hogy ki lesz utánam. Tehát ő nem ragaszkodott ahhoz, hogy ő legyen, csak valahogy a megoldást nem találta.

Kérdés: Mikor érződött az az Önök számára leginkább, hogy politikailag még nagyobb feszültségek fognak jelentkezni a pártértekezleten, mint általában? Erre lehetett-e számítani?

Válasz: Hát ez fokozatosan alakult ki, minden évben vitattunk egy nagy anyagot a párttagságról, mert '86 végén volt egy gazdasági állásfoglalása a KB-nak, amire maga Kádár elvtárs azt mondta, hogy „ez még nem elég”. A helyzetet jellemzi, de a tennivalók nincsenek kialakítva és kell egy kibontakozási program. Ez volt '86 végén. Ami a KB elé került, azt vitatta a párttagság. '87-ben odakerült a kibontakozási program, nem elégítette ki a párttagságot az sem, azután úgy '88 elején ez a három anyag, a pártértekezlet, a politikai intézményrendszer, az ideológiai anyag, ezt sem fogadta elég jól a tagság. Én úgy láttam, hogy nem az volt a baj, hogy a párttagság nélkül döntött a vezetés, mert olyan nagy országos viták voltak. Volt arra lehetőség, hogy így párton belül én hozzá tudok szólni, mert ezek mind ott voltak, minden alapszervezetnél, de valahogy az eredmény nem elégítette ki őket. Úgy jöttek az újabb és újabb viták, érződött, hogy van egy elégedetlenség, de hogy ennek mi a konkrét tartalma, az nem jött elő, és én azt annyira nem érzékeltem. Nem azt mondta a párttagság, hogy legyen többpártrendszer, meg minden, amiről ma szó van, hanem, hogy a párttagságnak legyen nagyobb beleszólása a dolgokba. Én változatlanul azt mondom, hogy alapvetően meghatározza a politikai helyzetet a gazdaság, hogy hány százalékos az infláció.

Kérdés: '88 januárjában vagy februárjában érződött-e Kádár körül, vagy éreztették-e Kádár Jánossal, hogy itt lényeges változások lesznek, akár egy-két hónapon belül?

Válasz: Hát személyi tekintetben?

Kérdés: Személyi tekintetben is, tehát egészen a pártértekezlet napjáig.

Válasz: Tudom, hogy folyt egy agitáció az országban, ami már Kádár ellen volt, de hogy ki csinálta, miért, soha nem nyomoztam, nem tudom. De, hogy kéne személyi változás, az benne volt a hangulatban, én akkor mindig megértő voltam. A problémáknak a politikai lényegét ő látta meg a legjobban. A Kádár volt politikailag a legműveltebb, meg ő – és ezt merem ma is mondani –, egy európai formátumú politikus volt, ezt a képességét ő megőrizte a pártértekezleten is.

Kérdés: Akkor a kérdésem csak az csupán, hogy lehet, hogy saját maga nem érzékelte az utolsó pillanatokban, hogy valószínűleg körülötte össze fog szorulni a gyűrű.

Válasz: 1989. május 12-én volt egy Politikai Bizottsági megbeszélés, nem ülés, mert határozatot nem hoztak, jegyzőkönyv nem készült. Összehívta a Politikai Bizottságot 10 nappal a választás előtt, ahol elmondta, hogy ő hogy látja a szemé-

lyi kérdéseket a pártértekezleten. Volt egy bizottság, amelyiket a Politikai Bizottság azzal bízott meg, hogy személyi kérdésekkel foglalkozzon a pártértekezlettel összefüggésben. Ebben sem voltam benne, én sosem voltam ilyenben benne. Benne volt a Németh Károly, Grósz, Gyenes, és talán más nem is. A Gyenes közel állt a Kádárhoz, de mondjuk ő sem volt olyan nagy politikus. Tanácsadója nem volt, mert nem is volt ott nagyon ilyen funkció, hogy tanácsadó. Ő meghallgatott mindenkit. Az Aczélra hallgat kulturális ügyben mondjuk, de mondjuk más ügyben rám hallgat, a gazdaságban Havasira. Így emberileg volt köztük egy kapcsolat. Hogy aztán a konzultációk hogy folytak, vagy folytak-e, én azt tudom mondani, hogy a konzultációk a PB-ben voltak és ő nagyon vigyázott arra, hogy ne ilyen beszélgetés során dőljenek el a kérdések. Volt ilyen szokása, hogy körbejárt a házban, bement ehhez-ahhoz, hozzám általában este, mert én este bent voltam, mások már kevésbé, de a többiekhez is bement, Este mindig azzal jött, hogy na csináljuk „fájrontot”, szívjunk el egy cigarettát, aztán elbeszélgetünk. Ilyen levezető beszélgetés volt ez. Soha nem lehetett aktuális kérdést fölvetni, a másnapi ülésről beszélni, személyi kérdéseket előhúzni, mert biztos, hogy többet nem jött volna. Így a régebbi dolgokról, napközben történekről, de nem arról, amiről majd politikai döntést kell másnap hozni. Nem lehetett. Na, most én így értem a Gyeneshez való viszonyát is, mert őt is meg szokta látogatni, de nem hiszem, hogy egy ilyen találkozón ő valamilyen ügyet megbeszélt volna, vagy elmondjon valamit, mert az nem volt szokása. Sokszor bement a Németh Mikóshoz is beszélgetni, de nem ott dőltek el a dolgok, mert ő mindig azt mondta, hogy az üléseken kell hozni a döntéseket és ott dönteni. Tudom, sokan azt hiszik, hogy mondjuk én voltam a sűgőja. Nem is fogadta volna el, biztos azt mondta volna, hogy jó, majd holnap, vagy amikor legközelebb ülés lesz. Május 12-én összehívta a PB-tagokat a Kádár elvtárs, és elmondta a saját elképzelését. Azzal kezdte, hogy ő nem vállalja tovább a főtitkári tisztességet, minden lehetséges érvet fölhozott emellett, hogy nem hogy nem, egészségi állapotát részletezve, mindent, ami eszébe jutott, vagy ami vele szemben nem egészen tökéletes, mindent elmondott. Nemcsak az egészségét, a korát, azt is, hogy türelmetlenebb lett az utóbbi időben, ebben van igazság. Ez a végső, visszavonhatatlan elhatározása, hogy nem, és javasolta, hogy a Grósz legyen a főtitkár, és a PB-ben pedig kisebb változásokat javasolt.

Kérdés: Kit javasolt új tagként?

Válasz: Új tagként? Most arra ne emlékszem, hogy ezt ő adta elő, vagy Grósz Károly? De ez teljesen mindegy, biztos megegyeztek előtte. Új tagként a Nyerset, Pozsgayt, mind a ketten egyetértettek és mindenképpen támogatta a dolgot. Én tudom, például azt mondtam, hogy helyes, mert ezzel jelezzük, hogy gazdaságban a reformok, a politikában a demokratikus fejlődés útján lehet járni. Azon kívül Tatai Ilona is szóba került, valamilyen gazdasági ember, bizonytalan volt. Lehetne engem is, és ezek közt akarta Tatai Ilonát.

Kérdés: Arról is volt szó, hogy esetleg kik kerülnek ki, erről is beszéltek? Kiknek a neve merült föl?

Válasz: Igen. Maróthy és Aczél.

Kérdés: Aczélt sem akarták?

Válasz: Igen, örölkünk, kettőjükéről volt szó. Tehát egy kisebb mértékű átalakítást akartak.

Kérdés: És Lázár? Ha megszűnik a főtítkár-helyettség, akkor mihez kapcsolódják, mint PB-tag?

Válasz: Nem, de hogy a főtítkár-helyettségtől megy az igen, miután a Lázár is kiment. De nem, arról volt szó, hogy hát a Grósz mellett nem kell főtítkár-helyettes, hogy aztán a PB-ben bennmaradt volna-e, erre most már nem nagyon emlékszem. De azt hiszem, hogy ott kettőről volt szó, úgy értem a Maróthy meg az Aczél.

Kérdés: És az elnöki funkcióról is volt szó?

Válasz: Igen, de úgy, hogy ő /Kádár/ nem akart funkciót vállalni, semmilyen funkciót, ezzel kezdte, még PB-tag sem akar lenni. És akkor a Grósz mondta, hogy hát azért jó volna, a tapasztalatára szükség van, meg nehezen értenék meg, hogy ha egyszerre minden funkciótól megválna, vállalja el az elnöki tisztséget, és akkor vállalta.

Kérdés: Tehát ez visszavonhatatlanul eldőlt az ő személyét illetően is.

Válasz: Május 12-én visszavonhatatlan álláspontja volt az is, hogy nem javasolják majdan az új KB-nak az Aczélt és Maróthy-t. Én azt hiszem, hogy másról nem volt szó.

Kérdés: Ön, hogy ítélte meg, hogy minek következtében nem így alakult a forgatókönyv? Hogy volt az, ami volt?

Válasz: Nem hiszem, hogy ez egy forgatókönyv volt, mert hiszen az álláspontja az volt Kádár Jánosnak meg a PB-nek is, hogy saját ügyünkben nem mi döntünk, mert hát ezt majd az új KB fogja...

Kérdés: De eddig mindig bejött a forgatókönyv az elmúlt 30 évben, tehát, ahogy az előzetes javaslatok voltak, abban még nem volt változás, ez volt az első.

Válasz: Igen, ez volt az első. De az elvi alap az volt, hogy nem mi vagyunk a döntők, hanem a Kongresszus. Még itt érdekesség volt, hogy az előkészítés során az volt az álláspont, hogy olyan 30%-át kellene a KB-nak kicserélni újakra. Na, most jó két héttel előtte, a Kádár János vetette fel, hogy őt zavarja ez a megoldás, hogy egyesek kimaradnak, és hát hogy fognak azok kimaradni.

Kérdés: Tehát, nem a május 20-i PB-ülésen vette ezt föl?

Válasz: Lehet, hogy a PB-n, de nem ezen a 12-i megbeszélésen.

Kérdés: Nem? Hanem már korábban, vagy utána?

Válasz: Igen, vagy nem azt nem tudom, de a hivatalos formában volt egy KB-ülés a pártértekezlet előtt. kb. ezekben a napokban. Dadogok közben én is, meg lehet állapítani a jegyzőkönyvekből, hivatalosan ott vetette föl, de előtte is már emlegette, hogy hát az KB-t újjá kéne választani, akkor egyszerűbb lesz a 30%-os megújítás. A PB támogatta egyébként, hogy úgy legyen, és ne úgy, hogy valamit kidolgozunk, aztán marad minden, ezt hivatalosan a KB-ülésen is ő említette. Nem is volt az előadó azt hiszem, csak hozzászólt és ő mondta azt, hogy így kéne ezt csinálni a pártértekezleten és még arra is emlékszem, egy papírra írta fel ezt a határozatot, tehát hogy az egész KB-t meg kell újítani, aztán oda adta nekem, én fogalmaztam meg határozat formájában. Szünetben összeült a PB – a KB-ülés szünetében – és elfogadta ezt a javaslatot, az lett, hogy tehát az egész KB megújuljon. De ez csak 10 nappal előtte történt.

Kérdés: Ezt saját maga gondolta végig, vagy valakik „rebesgették” neki?

Válasz: Lehet, hogy valaki mondta neki, lehet, hogy nem, de ő hozta elő, más nem hozta elő.

Kérdés: Hogy volt ez? Ha valakinek valamilyen elképzelése volt, akkor kért nála kihallgatást, elment és elmondta neki, még mielőtt az a Politikai Bizottsági ülés elé került volna?

Válasz: Gyakorlatilag is az volt a helyzet, hogy ő mindenkit fogadott, pláne PB-tagot vagy KB-tagot. Ha valaki bement hozzá és javasolta neki, hogy ő terjessze elő, ezt nem tudom. Azt tudom, hogy más ezt nem jelenthette be csak ő, tehát nem volt mód rá. Lehet, hogy másnak is volt még véleménye, lehet, hogy ezt a Kádár az előkészítő bizottságban mondta el, azt nem tudom, de tény, hogy ő említette.

Kérdés: A Kádár vezette előkészítő bizottságnak kik lehettek a tagjai?

Válasz: Ők, meg biztos vagyok benne, hogy tagja volt a Németh Károly, Grósz, Gyenes. Lehet, hogy tévedek.

Kérdés: Ekkor sem merült föl változás, vagy esetleg új javaslat, hogy például kellene valaki új Németh Károly helyére?

Válasz: Nem.

Kérdés: Ezek még nem merültek föl, hogy esetleg a változások után lesznek-e személyi változások?

Válasz: Hát ezt az új PB-t én úgy gondolom a kongresszusig, tehát 1990-ig gondolták. Igen, de azt, hogy úgy, hogy a Németh Károlyt, meg a Gáspárt cseréljék le. Lázár az talán maradt volna, bár nem volt PB-tag. Amit a PB-n elmondott, az az, hogy orvosi papírok jöttek. Nekem is elmondta, hogy nem tud a hivatali szobájában ülni, úgy egy óra múlva már izzad, meg szédül, meg mit tudom én. Az orvosi papírokban is az van, hogy idegrendszeri problémák vannak nála. ...Én nem tudom, ilyen pletykák vannak, hogy összeveszekedett a Kádárral, én ezt nem hiszem, csak az egészségi okokra gondolok. El kellett volna utazzon, nem tudott elutazni, nem tud bent lenni a hivatalában és hogy olyan orvosi papírok voltak, hogy idegrendszeri alapon. Hát...

Kérdés: Így elérkeztünk a májusi pártértekezlet napjához. Az előtte való napon még nem volt semmi jele annak, hogy közben egy másik vonal esetleg szervezkedik, és Ön egy más platformon áll?

Válasz: Én nem emlékszem rá, lehet, hogy volt. Azt hallottam, hogy a Gáspárt az elnökségbe sem akarják beválasztani a Komárom megye képviselői, meg, hogy sokan ellenzik a Gáspárt a PB-ben is. Öszintén szólva nem jártam utána az Ellenőrző Bizottságban, volt más gondom is.

Kérdés: Berecz is benne volt a jelölő bizottságban?

Válasz: Nem, ő... várjunk, ő a szerkesztő bizottságban csak. Igen, mert én is ott voltam, állandóan ott üléseztünk a nagyteremben, tehát nem volt időnk arra, hogy kimenjünk az emberek közé, hogy elmenjek az állásokra beszélgetni erről. Azt lehetett látni, hogy a Gáspár nem lesz, a Németh Károly nem lesz, meg úgy általában a vezetésben nem lesznek ők a hangulat miatt. Legkomolyabban mondom, senkit nem kérdeztem meg, hogy hogyan van ez. Több mindenre tudok gondolni, nem tartom egész természetellenesnek, ezt Isten bizony mondom. 18 évig voltam titkár ugyanabban a székben. Nem igen vonzott engem a ranglétra, de ugyanabban a szobában, ugyanabban a székben 18 évig, azt hiszem senki nem volt rajtam kívül 18 évig egyfolytában. Még Németh Károly sem, a Biszku sem. Ezt tehát nem tartom abszolút természetellenesnek, hogy azt mondják, hogy ebből elég, köszönjük. Annál is inkább, mert '85-ben mondjuk akkor ugye engem fölmentettek az Agitprop. titkári megbízatás alól. Nem volt ez megindokolva, mert soha nem mondták, de úgy beszélgetésben azzal, hogy nincs kézben tartva. A Gáspár, a Németh Károly véleménye volt ez, mert ők hatan voltak, akik jobban kézbe tudták tartani.

Kérdés: És akkor így került a Berecz be?

Válasz: Igen. Ugyanakkor nekem azt mondták, hogy hát a Kádár elvtársnak kell segítenem, ilyen mindenfajta szövegezésben, nem politikai tanácsadásban.

A mindennapi munkára legyek a KB Iroda vezetője azzal, hogy ezután amit itt kell segíteni, legyek a segítségükre. Na, most, ha ő /Kádár/ nem főtitkár, akkor természetes, hogy nem kell neki segíteni. Tehát én természetesnek vettem, hogy nincs szükség egy olyan titkári funkcióra, hogy ő a Kádár elvtársnak kell segíteni, mert neki külön apparátusa van.

Kérdés: Az ekkori hangulatjelentések eljutottak Kádár Jánoshoz, tehát az, hogy az emberek tömegével az ő leváltását kérik, a nyugdíjazását?

Válasz: Így volt, volt tömeges hangulatjelentés, voltak ilyenek is, meg voltak olyanok is. A hangulatjelentésbe én nem olvastam bele, ezeket hetente kapták a PB-ben.

Kérdés: Kitől kapta a PB?

Válasz: Az Agitprop. osztály készítette. A Lakatosék, meg a 26-os...

Kérdés: Biztos volt néhány megye, ahol a hangulatjelentések ilyen jellegűek voltak, hogy nagyon erős a nyomás, Kádár Jánosnak nyugdíjba kellene vonulnia...

Válasz: Ez hozzám nem jutott el, jöttek levelek, amik ezt tartalmazták, és kb. ugyanennyi levél, amelyik éppen ennek az ellenkezője volt, de ez így a PB-n nem volt leírva, hogy van egy alulról jövő nyomás amelyik. Elképzelhető az, hogy megszűrve kapta a Kádár János az információt? A Heti jelentést? Ez megint ugyanaz, mint '72-ben, hogy lehet rendelni hangulatjelentést, azután lehet szűrni különböző szinten. Van, amit már megszűrnek az alapszervezetnél, de mondjuk olyat nem tapasztaltam, hogy ami beérkezett jelentés a KB-ban, ott kihagyták volna.

Kérdés: Olyan volt, hogy a napilapot ollózva adták Kádár János elé?

Válasz: Nem. Nem igaz. Nem, ezt ő nem tűrte volna el. De nem is csinálta senki, egyébként ez a titkárnő dolga. Maximum azt csinálták, hogy ha volt egy érdekes cikk, akkor piros vonallal alá is húzták, de nem a cikket, hanem a címét, hogy hát figyelmébe ajánlja, ő gyakorlott újságíró, neki nem kellett előkészíteni ezeket. A jelentéseket pedig, azokat aláhúzogatta neki, de egy titkárnő, a Lujza meg a Bartháné, ők mindig aláhúzták neki, de hát ő biztos elolvasta az egészet. Olyan nem volt, hogy manipuláltan jutott volna az anyagokhoz, ezt merem mondani. Az meg nevetséges is lett volna.

Kérdés: A titkárát Katona Istvánnak hívták, neki volt szerepe a hozzájutó információkban?

Válasz: Nem tudom, mert már nyugdíjas '85 óta, de azért be-bejárt minden nap. Olyan szerepe, hogy elvegyen információt, ez biztos nem volt, nem lehetett ilyen, mert ezt egyszerűen nem lehetett megcsinálni a Kádár elvtárral. Azt el tudom

képzelné, hogy valami vidéki folyóiratból odatesznek egy cikket, hogy olvassa el, ezt el tudom képzelni.

Kérdés: Tehát ők nagyon jó kapcsolatban voltak egymással, már ilyen...

Válasz: Nem. Ők régóta együtt dolgoztak különböző funkciókban, és nem túl nagyra értékelte a Katonát, ez az igazság. Nagyon világosan mondom. De a történetek, amelyeket róla elmondott, a Katonáról a Kádár elvtárs azok egyáltalán nem ilyen jellegűek voltak, abszolút körülményes, bonyolult embernek tartotta őt.

Kérdés: Csak erre voltam kíváncsi.

Válasz: Így jellemezte a dolgokat: „aki 20 percig beszél valakivel telefonon arról, hogy majd fölhívja, és majd megbeszéli vele”... Szóval nem volt... nem befolyásolta. Elképzelhetetlen.

Kérdés: Már hogy naponta bejárt hozzá és ezért...

Válasz: Naponta bejárt persze, mert hát mit tudom én referált, hogy milyen levelek érkeznek. Kétsoros válaszokat megírta, aztán vagy jóváhagyta, vagy nem. Nem lehetett őt nagyon... azt tudom, hogy volt ilyen hangulat, hogy a kapunál... nem eresztethet be olyat, akit jobb lett volna nem beereszteni, mert csak olyan tehetett, hogy nem adott be olyat, amit be kellett volna adni.

Kérdés: Esetleg tanácsot adhatott bizonyos dolgokban, mert mégis a májusi pártértekezlet meglepetésszerű volt a Kádár János számára.

Válasz: Az nem a Katonán múlt, mert a Katonának sokkal kevésbé volt kapcsolata az élettel, mint a többieknek – mert az akkori PTO-n nem tudom ki volt –, de egész biztos, hogy nem a Katonán múlt. Na, most ezt azért mondom, hogy védjem, ...

Kérdés: Igen, világos.

Válasz: Lassú, elég konzervatív gondolkodású volt a Katona, csak azt nem hiszem, hogy befolyásolni tudta. ... Szeretett fényképezni, tényleg volt fényképkiallítása is, ha jól tudom.

Kérdés: Már csak a pártértekezlet lenne akkor, még amiről nem beszéltünk részletesen. Az első nap az úgy indult és úgy kezdődött, ahogy azt nagyjából Kádár János is gondolta. Mikor érte őt az első meglepetés?

Válasz: Talán akkor, amikor az ő...

Kérdés: A legutolsó pillanatban?

Válasz: Hát én nem tudom, hogy mondták-e neki vagy nem, énvelem nemigen beszéltek. Azt tudom, hogy egy asztalnál ültünk éppen akkor, amikor jött a Petrovski, és mondta, hogy mi az eredmény.

Kérdés: Melyikkel kezdte a Petrovszki, mit mondott először?

Válasz: Azt mondta, hogy öt embert kimarat a KB-ból a régiékből. Nem szólt semmit, én azt mondtam, hogy én attól még nem változtam meg. De én úgy... látom, ezt Isten bizony mondom, több okot tudok magam is felsorolni, hogy így... hogy aztán mi volt a valódi ok, azt az tudja, aki szavazott. Egyik az, hogy a 18 év az sok, az a feladat, amivel odaküldtek, az megszűnt, hogy nem kell már ilyen titkári szintű segítség Kádár Jánosnak. Ott a HVG-ben megjelent előtte, hogy ki mióta PB-tag, én 1972 óta vagyok, meg a Kádár, meg a Gáspár. Tudom, hogy volt ilyen, hogy rossz tanácsokat adott, mert van egy jó király és van egy rossz tanácsadó, de ezeket én nem mindig veszem komolyan. A lényegével pedig tényleg egyet tudok érteni, hogy nem jó, hogy sokáig egy ember ugyanabban a székben ül. Nekem, ha a saját pályámat nézem, életpályámat, tulajdonképpen az volt a nem jó ebben, hogy 40 évig egy munkahelyem volt: a Központi Bizottság. Bejegyzés van egy és más, de gyakorlatilag a KB-nak a státuszában éltem 1948-tól 88-ig. Nem azért mert én akartam párttagnak lenni, hanem így alakult, mert 1948: vidéki pártiskola, de központi hatáskör, '49 a pártfőiskola, az is KB hatáskör, voltam másfél évig Moszkvában, hát akkor mondjuk formailag az Akadémia...

Kérdés: Melyik vidéki pártiskola volt az? Azt olvastam, hogy Szeged.

Válasz: Szeged: 1948. Először Szeged, aztán Győr mellett Ártánypusztá.

Kérdés: Visszatérve 1988-hoz. Kádár, hogy reagált arra, amikor meghallotta, hogy öten kimaradtak?

Válasz: Semmi, hallgatott. Egy kicsit elkomorodott.

Kérdés: És akkor megkérdezte, hogy kik azok?

Válasz: Hát a Petrovszki mindjárt közölte és akkor elmondta neki, én meg véletlenül ültem ott, mert nem szoktam mellette ülni, de akkor éppen hosszú szünet volt. Hát biztos, hogy mérges volt. Nem szólt semmit, ezt komolyan mondom, és azt tudom, hogy nem egyformán sajnálta őket. Nekem azt mondta egyszer, később egy hónap múlva, hogy ő egy embert sajnál az egészből, aki mondjuk így nem érdemelte meg, de nem mondta meg, hogy kit. Na, most én abból azt gondolom, hogy az egy vagy kettőt az vagy én vagyok, vagy a Lázár, vagy mi ketten. ...A Lázár azért lehet az az egyik, mert felelősnek érezte magát abban, hogy a főtitkár-helyettesességre rábeszélte, Lázár ugyanis nem szeretett volna főtitkár-helyettes lenni, ezért volt lelkiismeret furdalása. De hát a Lázárral semmi probléma nem lett volna, ha nem főtitkár-helyettes, hanem nyugalmazott miniszter, nem lett volna gond. A másik én voltam, – gondolom, ezt szerénytelenség nélkül merem mondani –, egyrészt azért, mert ismerte az álláspontomat, meg hogy én nem voltam rosszindulatú soha, nem voltam senkivel szemben. Meg aztán őket támogattam ilyen ügyekben, meg

gondolom nem mondta volna nekem, hogyha az egyik nem én vagyok, akire gondol. Én evvel elég hamar megbékültem, mert valahogy tudom magam kívülről nézni, és kívülről néztem tényleg mindig. Én nagyon szívesen mentem volna vidékre, bármilyen funkcióba, komolyan. Pesti vagyok, született pesti. Szíves mentem volna valami állami munkára, nem miniszternek, nem tudom, minek, kisebb munkára is. De így nagyon egysíkú voltam életemben, mindig csak KB-s voltam. És ebből 40 évet...

Kérdés: Mikor a májusi pártértekezleten az új Politikai Bizottságot összeállították, akkor ez milyen szempontok alapján ment?

Válasz: Mindenkiel egyetértettem, aki ott bekerült, ezt a legkomolyabban mondom. Már említettem is hogy miért a Nyers? Szocialista, demokrata és gazdasági reformer. Én javasoltam a Lukácsot is. Bizonytalanul merült fel, pedig van már vidéki tapasztalata, meg azért ez egy munkáspárt, hát azért ő volt munkás. Most nem tudom, hogy jól tettem-e vagy nem, hogy én javasoltam, és amikor kiderült, hogy a 13-ból csak 10 maradt a választás után, és hát kéne egy 11-ik, akkor már a Grósz is ott volt Kádár elvtársnál, én egyetértettem, bár akkor már elvileg nem volt szavam. A 11. Iványi legyen az, mert ugye a Havasi kimaradt. Én így döntöttem, tehát előtte is az Iványival ott ültünk, nem mintha ez számított volna, de hát hárman ültünk ott, és a Grósz mellett ült, nem mintha ez már akkor számított volna, de hát hárman ültünk ott a Grósz mellett? Sajnos még azt lehetne mondani, hogy kevés dicséretet kapott a Kádár elvtárs a pártértekezleten, azoktól, akiknek kellett volna segítenie. A határozati javaslat előkészítésében a beszédének az előkészítésében hogy milyen anyagok kerültek a PB-hez, ezt megint meg lehet nézni.

Kérdés: Tényleg ki lehet hozni, hogy akiknek retorikusok írták a beszédét, az maradhatott KB-tag, akinek nem, az nem? Azt terjedt el, hogy volt, akinek éppen azon múltott, hogy a beszéde nem volt jó. Ha például azt az egy mondatot elmondja önkritikusan, hogy „ezért én is hibás vagyok”, és amúgy jó volt a beszéde, akkor bekerült volna, akkor még megkapta a szükséges szavazatot. De olyat is hallottam, hogy azért mert fölsegítette Kádár János kabátját, az utolsó pillanatban lehúzták.

Válasz: Nem, ezt nem hallottam, ez nem igaz. Egyébként ő nem szokta a KB-ülésekre vinni a kabátját.

Kérdés: Állítólag még filmen is megvan ez a jelenet, ezt a nagy nyilvánosság előtt tette, és hát sok ember számára ez taszító volt.

Válasz: Hát nekem is föl szokták segíteni a kabátom. Nem azért mert PB-tag vagyok, hanem azért... Szóval ezek nincsenek így. Tény az, hogy szinte nulla volt az a segítség, amit kapott. Azután javaslatot adtak, de nem adtak ott segítséget.

Kérdés: Kinek kellett volna ott segítséget adnia?

Válasz: Például a Berecz Jánosnak az Agitprop. osztály részéről. A második ember volt, aki kapott, én láttam. Egy héttel a pártértekezlet előtt – ugye pénteken nyílt meg a pártértekezlet – előtte való pénteken kapott egy szöveget a Bereczéktől, hogy ezt javasolják neki elmondani. Megnézte, kétségbeesett, én is megnéztem, kétségbeestem, hogy olyan gyenge volt. Akkor azt mondtam neki, hogy most szombat van, én próbálok addig írni neki szombat-vasárnap, hogy más legyen. Lehet, hogy valamit fölhasznált abból, de az egy nulla volt. Én mondtam, hogy megírom, hétfőn odaadom, péntekig még meg lehet csinálni. Én egyébként ebben nem vettem részt, mert nem volt a területem, de akkor kétségbeestem, hogy milyen gyenge. Csináltam egy szöveget. Hétfőn reggel várt egy papír a Kádár János kézírásával. Ő 10-re szokott bejönni, de beküldte előbb gépkocsival. Abban azt írta, hogy „nem fogadtam meg a tanácsát, dolgoztam szombat-vasárnap, és írtam valamit, ezt nézze meg!”, aztán hogyha ő bejön, beszélünk róla. Írt egy szöveget, majdnem olyan terjedelműt, mint ami elhangzott. Az ő beszédét mindig kellett stilizálni, mert ő nem a nyelvtanra gondolt, hanem ahogy jött, úgy jött. Na én elolvastam, és amikor bejött, azt mondtam neki: én is megcsináltam, legépeltettem, amit ő csinált, azt is és nagyon sok a hasonlóság, tehát a kettőből – alapul véve az övét –, nagyon könnyű már megcsinálni egy beszédet. Kérdezte, hogy mikor tudtam megcsinálni? Mondtam, hogy otthon. Mondom, hogy éjjel 2-kor fejeztem be. Abból a kettőből csináltam meg lényegében azt, amit ő elmondott. Na de így kell dolgozni, szóval nem...

Kérdés: Roham munkában?

Válasz: Nagy a felelősség, a magam beszédét, vagy nem tudom mit készített, de azzal, hogy ott a főtitkár mit fog elmondani, hallatlanul sokat segítettem, neki. Ugyanez állt a pártértekezleti határozat előkészítő anyagaira, amik elég gyenge írások voltak. Lehet, hogy azok már nincsenek meg, de egyik-másik biztos a PB anyagok között szerepel, érdemes megnézni, fantasztikus dolgok voltak.

Kérdés: Ezeket hol lehet megtalálni?

Válasz: A PB üléseinek anyagai között, kevés, nem mindegyik került a PB elé, mert oda már javítva kerülnek. De azóta már javították őket, így valószínűleg nem lehet megtalálni. Egy dolgot még mondanék, ami még nem volt velünk. Négy dolgot mondtam, mert azért mi titkárok mi néha beszélgetünk, vagyis négy kérdést inkább. Azt hogy hogy jutottunk ide és egyáltalán hová jutottunk, ki vagy miben látja a kibontakozás útját, és mi változik, összevissza írták. Szóval sajnos ebből a pártértekezletből ez a gyenge előkészítő munka is benne van, azért én most nem akarok beleesni.

Kérdés: Nem lehet, hogy direkt azért volt gyenge az előkészítés, mert másképpen akartak rá...

Válasz: Ezt én nem merem kimondani, nem merem, mert ez már gyanús így is. Ha ezt mondanám. Hát hogy direkt csinálták volna? Én azt mondom, tudnak ők akkor is, hogyha direkt csinálják. Ha én azt mondanám, hogy direkt csináltak rossz anyagot, akkor ez egy gyanúm, amit nem tudok igazolni.

Kérdés: Befejezésképpen, Ön szerint milyen tényezők járultak hozzá Kádár János bukásához? Mondhatjuk idézőjelben is a bukást, mondhatjuk anélkül is.

Válasz: Nem tudom, hogy most bukott, vagy nem bukott. Szerintem most nem a mai állapotban lévő Kádár Jánost kell megítélni, nem. Az értelmiségi körökben lehet, de úgy egyszerű emberek nem tekintik annyira bukott embernek, mint ahogy ez a tömegkommunikációból ez most kitűnik. Sokkal több emberrel beszélek, egyszerű emberekkel, mert a régiekkel nem, nincs hozzájuk sok közöm, nemigen találkozunk.

Kérdés: Na most itt lehet, hogy szétválnak a korszak értékelése, és egy-két figurának a korszakba vetett, tehát mondjuk Gáspár Sándort értékelnénk, akkor...

Válasz: Nem, az nem érdekes, az sem, hogy az Óvári kicsoda, az sem.

Kérdés: Tehát akkor úgy lenne érdekes, hogy az a májusi pártértekezletet szükségszerűen be kellett, hogy következzen az a májusi pártértekezlet és egy ilyen nagy radikális váltás? Generációváltás, ha úgy tetszik vagy voltak más alternatívák, lehetőségek is?

Válasz: Szerintem ez előbb-utóbb be kellett, hogy következzen. De ez nem egy új ruha. Nem feltétlenül volt szükséges, hogy Kádár János bukásához vezessen. Én azt hiszem, hogy őt a történelem sokkal pozitívabban fogja értékelni, mint ahogy ma egyik-másik nyilatkozatban, vezércikkben teszik. A pártértekezleten ő nagyon nagy tapsot kapott. Azt nem az Aczél elvtárs kapta, hanem a Kádár elvtárs kapta. Én még a pártértekezlet küldötteiről sem tételezem fel, hogy akkor az lett volna az igazi, ami ma. Ezt az idő fogja megoldani majd. Itt valami megváltozott, ha úgy tetszik megint, de azt a 30 évet nem hiszem, hogy a történelemben úgy jegyeznék, hogy minden rossz volt, sőt inkább...

Kérdés: Befejezésül azt kérdezném, hogy hogy lehetett volna ennek a korszaknak más befejezése?

Válasz: Lehetett volna. Ezen gondolkodva mondtam én már nem csak most, hanem régebben is, hogy a káderpolitika az a leggyengébb oldala volt a Kádár-féle politikának...

Köszönöm!

Sarlós István:

„Ha egy PB-tag valahol fölállt, és azt mondta, hogy kétszer kettő négy és fél, akkor ezt párthatározatként kezelték”

Kérdés: Sarlós Istvánnal beszélgetünk. 1971-72 történéseiről kérdezem Önt, egészen a '88 májusi pártértekezletig. Egy politikátörténeti áttekintést szeretnénk megrajzolni a korról. Ön 1963-tól a Fővárosi Tanács elnökeként dolgozott. Hogy került át a párt apparátusába?

Válasz: Én a párt apparátusába nem kerültem be, később sem. 1963-tól '70 decemberéig voltam a Fővárosi Tanács elnöke, '70 november végén volt a pártkongresszus és a pártkongresszust megelőzően a Biszku behívatott engem a pártközpont-hoz, s közölte velem, a pártkongresszuson javaslatot tesznek arra, hogy én legyek a Népszabadság főszerkesztője. Közöltem a Biszkuval, hogy nem vállalom, az alkatom nem alkalmas arra, hogy főszerkesztő legyek, felkészültségem nem tesz alkalmassá arra... Pluszként még hozzátettem azt is, hogy a lapnak van három főszerkesztő-helyettese, akik politikailag képzetek, a párt számára teljesen megbízhatóak, és az újságírásról a kisujjukban több van, mint ami... /bennem/ van, vagy lesz akár 10 év múlva is. Tehát nem vagyok alkalmas főszerkesztőnek. A Biszku erre közölte velem, nem érdekli a PB-t, ha a KB úgy dönt még a kongresszusig, hogy én leszek a főszerkesztő, akkor kénytelen vagyok elvállalni. És az történt, hogy a kongresszust követő KB-ülésen a Kádár be is jelentette, hogy felszólítottuk Sarlóst, hogy legyen a Népszabadság főszerkesztője, közölte, hogy nem vállalja, de a második kérésre kijelentette, hogy a párt döntéseit magára nézve kötelezőnek tekinti. A Népszabadságnál is azzal kezdtem a munkásságot, /hogy/ kollégáimnak mondtam, nem akartam jönni, párthatározatot hajtok végre, nem értek a lapszerkesztéshez, nem vagyok főszerkesztőnek való. Tehát nem kerültem a pártapparátushoz. És onnan már a Népfrontba, a Népfrontból pedig a kormányba kerültem. Tehát az én mozgásom ezen az úton ez volt. Hozzáteszek valamit. Hogy föltették sokan a kérdést, és szemrehányást tettek nekem, hogy miért kerültem el a Fővárosi Tanácstól. A válaszom mindig az volt, hogy fogalmam nincs róla, hogy az én elvitelemre miért került sor, az odavitelem az más kérdés. Az odavitelemnek az volt a magyarázata, hogy előzetesen sok mindenkit felkértek arra, hogy legyen főszerkesztő és mindenki mondta, hogy nem. Tehát minél közelebb jöttünk a kongresszushoz, annál kevésbé fogadták el a neveket, utolsónak például Havasi Ferencet kérték fel. Közölte, hogy nem vállalja, és november 6-án beszélt velem a Biszku, november 8-án volt PB-ülés, amelyik az utolsó határozatot a kongresszusra meghozta, tehát én egy kényszerhelyzetbe kerültem. Az odakerülésemnek ez a magyarázata. A Tanácstól való elkerülésemnek viszont nem csak egy föltételezett magyarázata,

amit sok mindenki mondott, és én reálisnak tartok...: „Hibás vagy, mert nem jártál be sem a Budapesti Pártbizottságra, se a Minisztertanácshoz tanácsokat kérni a Fővárosi Tanács munkáját illetően, hanem teljes önállósággal végezted a magad dolgait, vagy a Tanács dolgait.” Ezt én azért fogadom el reálisnak, mert '68 végén megrendezték a minősítésemet. Nem volt szokás a Fővárosi Tanács... embereit minősíteni.

Kérdés: A párt minősített akkor?

Válasz: A párt. Ha akarnak minősíteni, minősítsenek. És ott a Németh Károly a jelenlévő Papp Lajosnak, aki a Tanács Hivatal vezetője volt, a következő kérdéseket tette fel: „Lajos, te hosszú ideig Megyei Tanács elnöke voltál, hogyan működöttél együtt a Megyei Pártbizottság első titkárával?” Papp válasza: „minden hétfőn reggel 8-kor elmentem a megyei első titkárhoz, aki akkor a Bodnár volt, tájékoztattam őt a Tanács előző heti tevékenységéről, felvázoltam, hogy a következő héten milyen problémáink lesznek, és kikértem a tanácsát a jövőt illetően.” Németh Károly erre egyetlen megjegyzést tett, hogy ő három és fél éve a budapesti első titkár, a Sarlós még egyetlen egyszer sem járt nála, hogy kikérje a véleményét a Fővárosi Tanács munkáját illetően. Erre az én véleményem az volt, hogy a Fővárosi Tanácsnak van egy vezérkara, ha az el tud egy kérdést dönteni, akkor döntse el. A legfontosabb kérdések pedig úgymint választott testületek elé kerültek, a főváros fejlesztési terve pl. általános rendezési terve, az a budapesti pártbizottság elé került. Tehát ez volt az egyik dolog, amit utólag a szememre vetettek. A másik dolog megint egy jelentéktelennek tűnő dolog volt, két példát mondok rá: a Köztisztasági Hivatal vezetője akkor is az a Hajdú György volt, aki ma ott van. Retentő nagy havazás volt, és kétségbe esve jött hozzám, hogy nem tudják rendesen takarítani az utcákat, mert hol ez a vezető, hol az a vezető rátelefonál, hogy az ő utcájukban még nem takarították el a havat – mit csináljon? Mondtam, hogy: „öreg, csinálj egy eltakarítási rendet, ahol elsősorban a tömegközlekedési útvonalakat kell tisztán tartanod, és ezt én aláírom. Ebből mi következik? Ha téged felhív bárki, akkor azt mondod: Nem tudok X elvtárs most felmenni a Meggyfa utcába takarítani az utat, mert a Sarlóstól írásbeli utasítást kaptam, hogy erre a nyolcadik sorozatban kerül csak sor, és én ezen nem változtathatok. Mert akkor az illető, ha akar, föl hív engem, s akkor én lerázom, vagy nem fog felhívni, és akkor rendben van az ügy.” Tehát ezt utólag a szememre vetették, hogy ezt nem lett volna szabad csinálnom, mert volt, aki föl hívott, és annak azt mondtam, hogy: „elvtársam, tessék lejönni a meredek utcáról gyalog, mert fontosabb az autóbuszjáratok útja, mint a maga mellékutója.” Vagy: szóltak nekem, hogy a vezető elvtársak ráhajtanak a közúton a sínekre, nagy a por. (?) Válaszom az volt: „ne hajtsanak rá a sínekre, mert tudtommal a KRESZ ezt tiltja, s ha nem hajtanak rá, nincs por, mert annak van egy programja, amikor meg fogják javítani a síneket.” Ugyanakkor volt kollégáim azt mondták, hogy örült voltál, mert akkor látszatra be kellett volna járnod pofavizitre

legalább, ha nekem választanom kellett, azt mondták volna, Sarlós, leváltunk... vagy maradsz, de akkor bejársz minden héten tanácsot kérni, akkor az előadói tisztelet választanám, mert rosszul éreztem magam. Tehát gyakorlatilag volt köztem meg a Budapesti Pártbizottság és a minisztérium között egy feszültség. Szerencsém mi volt? Hogy nem tudták közben azt mondani, hogy nagy disznóságok történtek a fővárosonál, nagy elmaradások, nagy hibák voltak, mert nem kérdeztél meg minket. Tehát marad az, hogy áthelyezünk. A második kifogáscsoport... az ma már komikusnak tűnik. Az így szólt a minősítésemben: „hiba, hogy minden előadását papír nélkül, szabad előadásban mondja el, mert ezzel azt a látszatot kelti, hogy lekezeli azokat, akiknek beszél.” S a válaszom az volt: „hogy ez akkor fogadható el, ha azt mondjátok, hogy én hülyeséget hülyeségre halmoztam a szövegemben. Ha nem halmoztam, akkor nem hiheti senki azt, hogy lekezelem azokat, akiknek beszélek.” Egyébként mondtam, megszoktam, ’40-ben tartottam először a szoc.dem. pártban pártnapot, hogy mindig papír nélkül beszélek. Tehát voltak ilyenfajta magatartásbeli feszültségek, ezért vittek el szerintem a Tanácstól.

Kérdés: Az Ön által említett minősítések hol olvashatók?

Válasz: Tanácsnál semmiképpen sem, de fogalmam nincs róla, hogy hol vannak, /a párt irattárában/ valószínűleg ott, vagy a Budapesti Pártbizottságon, mert engem ez nem izgatott, tehát nem volt nekem probléma utólag, hogy mi van, mert az mondtam: „Bumm, legfeljebb leváltak”. Erre ugyan azt mondták, hogy cinikus vagyok, de hát, na és akkor? Akkor leváltak.

Kérdés: 1970. december 1-jétől került a Népszabadsághoz főszerkesztőnek, ’74-ig volt ott. Ekkor vesz lendületet igazából a gazdasági mechanizmus, ami majd hirtelen megtorpan. Hogyan élte át ezt az időszakot, mint főszerkesztő?

Válasz: Nézze, egyrészt a föllendülésnek mindig voltak bizonyos ellenzői a Népszabadságon belül is. Ezek az ellenzések sohasem úgy nyilvánultak meg, hogy a párt... akár a nép... fölállt valaki, és azt mondta, hogy le a reformmal, hanem ez úgy nyilvánult meg, hogy cikkekben bonyolódott a vita. Azt mondták, hogy nagyon nagy engedményeket tükröz az az írás vagy az az írás. Én cikkekre már nem emlékszem, mert olyan régen volt. ...Ha neveket akarok mondani, de jobb elfelejteni, ugye a Szamosi volt mondjuk az a vonal, amely a Biszkuékkel együtt a reform visszafogása /vélemény jellemzett/. A Földes, aki gazdasági szakember volt, az a reformok mellett volt. A Rényi az tulajdonképpen a kettő között úgy ingadozott, hogy szívesebben csinálta a reformot, és hajlott a korszerűre. De ő sok mértékben függött az Aczéltól, és az Aczél hangulatától is függött a Rényinek a magatartása. Az egész periódusban – nemcsak kulturális vonalon – az Aczél magatartásának volt egy jelentős szerepe.

Kérdés: Aczél György volt a felügyelője igazából a Népszabadságnak?

Válasz: Az Aczél nem volt felügyelője, de az informáltsága révén túl sok mindenbe bele akart szólni. Kijelentem azt is, hogy a pártközpontban egy Csendes nevű elvtárs, aki azóta elhunyt, volt a Népszabadság felügyelője, övele két irányban volt ütközésem... Ez a Csendes én szerintem egy jó szándékú, gyenge képességű ember volt ahhoz, hogy pártközpontban alosztályvezető és alosztályvezető-helyettes legyen. Hát miben volt vele a vitám? Fölhív, és azt mondja: „ma megjelent a Népszabadságban egy cikk, s az elvtársak szóltak, hogy ez a cikk nem üti meg a Népszabadság.../színvonalát/.” Erre mondom Csendesnek, kik azok az elvtársak? Azt mondja, a második (?) emelet, ott voltak a titkárok. Erre mondom: „öregem, mondd meg ezeknek a titkároknak, hogy ahogy neked telefonáltak, úgy nekem is tudnak telefonálni, mert én vagyok a KB-tag, én veszek részt a politikai bizottsági ülésen, sokkal egyszerűbb, ha közvetlenül nekem mondják meg ezt.” Vagy volt olyan, hogy a Csendes felhívott, és azt mondja, hogy ez meg ez az újságíró valamit rosszul csinált. Na jó, el fogom intézni az ügyet. Fölhívott egy idő múlva, hogy hogy intéztem az ügyet? Mondom, lezártam. De hogyan? Mondom: „öregem, az a Népszabadság belső ügye, az én meg az újságíró belső ügye.” Kaptam az újságíróktól később levelet, hogy nagyon tisztességesnek tartották, mert közöltem, hogy az én dolgom felelősségre vonni, s a párttal szemben csak én vagyok felelősségre vonható abban, hogy a Népszabadságban mi jelenik meg, senki más. Mert mindenki a beosztottam, és mindenki mást csak rajtam keresztül lehet felelősségre vonni. Most ezt nagyon nehezen értette meg a Csendes. S az én időmben volt az is, hogy Agit. prop. bizottság elé kellett vinni egy jelentést a Népszabadságról, a Népszabadságnak az volt a véleménye, a régi vasárnapi mellékletet meg kell tartani, az Agit.prop. Osztály írt egy jelentést, hogy nem kell megtartani. És ez volt az a speciális eset, a cél az volt, hogy Agit.prop. Bizottság, utána PB elé megy a Népszabadság, az Agit. prop. Bizottságon nem fogadtuk el. /Ez/ '73-ban /volt/... Az Agitprop. Bizottság levette a napirendről az anyagot, és maradt köztünk a Népszabadság mindhárom főszerkesztő-helyettese. ...Mi azt mondtuk, hogy kell a melléklet, az Agit.prop. Osztály azt mondta, hogy nem kell a melléklet. De ebben mindig a Csendesnek volt benne a keze, és őt a rossz magatartása miatt sosem őt marasztalom el, hanem mindig azokat a láthatatlan embereket, akik mögötte voltak.

Kérdés: Mikortól volt érzékelhető az Ön által említett feszültség?

Válasz: Már '71-ben is volt, pontosabban ez a harc, ez a feszültség mindig azért jött létre, mert az Agit.prop. Osztály onnan akarta irányítani a Népszabadságot. A három főszerkesztő-helyettest már eleve nem akarta odairányítani... Ha én elolvastam egy cikket, és jónak tartottam, ráírtam, hogy engedélyezem, vagy egyetértek vele. Nem olvastam el mindent, mert nem tartottam főszerkesztői feladatnak, hogy én mindent elolvassak. De ha nem értettem valamivel egyet, akkor örökké írásba adtam, minden újságírónak, mivel, miért nem értek egyet, mit javaslok, hogyan szerkessze át.

Ha ő elfogadta, akkor minden sima volt, vagy ha nem fogadta el, akkor is megjelenhetett a cikk. De nem állítottam le a cikket, mert azt mondtam, az ő dolga, ha ütnék rajtam egyet, ütök akkor rajta, ha ütni kell. De az elvem az volt, hogy se prémiumelvonásra, se írásbeli megrovásra nem szabad soha senkit elmarasztalni, legfeljebb azt mondom neki, hogy ezt nem kellett volna tennie. Volt olyan eset Baranya megye vonatkozásában, hogy tsz-összevonásokat akart a megye, de a tsz-összevonásoknál nem tartották be az előírásokat, mert volt egy olyan szabály, hogy tsz jelenlévő és jelen nem lévő tagjainak kétharmad része kellett, hogy megszavazza az egyesülést. S volt egy egyesülési törekvés, ahol az egyik tsz nem akart egyesülni. S akkor a megye erőszakoskodott. Katonai dzsipeken vitték be a tsz-tagokat a közgyűlésre. A Népszabadság tudósítója ott volt, ezt megírta. Akkor a megyei pártbizottság titkár helyettese, vagy a megyei tanács elnöke, Földvárinak hívták, nem tudom már, itt volt vagy ott, de a két ember összefogott, s a KEB-ig jutottunk el, ahol közölték, hogy kitiltják a Sólymot (?) Baranya területéről, mert ezt megakarta írni, meg még valakit. Nem jöhet be a megyébe, mert ezt így megírta, nem volt igaza. Ezzel a KEB nem tudott mit csinálni, a Népszabadság képviselőjében ketten voltunk ott a Szamosival, és védtük a Népszabadság álláspontját, hogy joga volt megírni a cikket, de senkinek nincs joga, a Venéczi volt akkor a KEB titkára, s azt mondta, hát mi a fenét csináljunk? Tehát ilyenfajta súrlódások voltak.

Kérdés: Hadd kérdezzem meg Venéczinek mi lett a sorsa?

Válasz: Meghalt. Amikor a Kádár 70 éves volt, '82-ben még ott volt, de nagyon rossz állapotban a Kádárt köszöntő ünnepségen, utána egy pár hétre meghalt. Rákja volt, azt hiszem. ... Tehát gyakorlatilag ezek a feszültségek örökké fennálltak. De arra törekedtünk, /és/ egyetlen egyszer nem fordult elő, az én időmben, hogy berohant volna valaki a Népszabadság nevében a pártközpont valamelyik osztályára, hogy kérem, itt valamit változtatni kell, nem tudunk megegyezni, álljatok mellém.

Kérdés: Írásban voltak ilyen levélváltások bizonyos ügyekkel kapcsolatban?

Válasz: Nem. Ez csak telefonon volt, én vagy elfogadtam, amit mondtak, és akkor megcsináltam, amit kellett, vagy nem fogadtam el, és akkor azt csináltam, amit én akartam. Na, most újra kihangsúlyozom, hogy rossz határozat volt az, amivel engem, előttem... na hogy hívták a főszerkesztőt? Meghalt az is pár évvel ezelőtt, aki a Magyarok Világszövetségének a főtítkára lett később. Na! Gosztonyi! Hiba volt a Katona Pistát odatenni főszerkesztőnek.

Kérdés: Ez az a Katona István, aki később a Kádárnak a titkárságára került?

Válasz: Igen, az volt az. Hiba volt a Nemes Dezsőt odatenni, tehát vagy a Rényit, aki főszerkesztette a lapot, kellett volna kinevezni főszerkesztőnek, vagy pedig egy igazi virtigli újságírót kellett volna főszerkesztéssel megbízni. Tehát mindig olyan megoldásokat tettek, és ennek egyik oka feltehetőleg az volt, hogy a Kádár a Rényiben

bízott meg. Mert a Rényi is részese volt annak a Népszabadság sztrájknak, ami '57 első napjaiban sorra került. Ez végigkísérte. Nem akartak belőle főszerkesztőt csinálni. Tehát ilyenfajta ütközések is voltak. Nagyon érdekes módon, nekem több vitám volt a Magyar Nemzethez odaküldött főszerkesztő-helyetessel, aki most a Vasárnapi Híreknek a főszerkesztője. Majd annak is eszembe fog jutni a neve – újságíró volt különböző helyeken – és oda küldték a Magyar Nemzethez, amikor nem is volt ott semmi feszültség, csak ő mindig azt állította, hogy őt komiszárnak küldték oda, hogy politikailag szedje rendbe a Magyar Nemzetet. Miatta ötször kinn voltam a Magyar Nemzet szerkesztő bizottsági ülésén, ahol mindig kijelentette, hogy ő akármit mond, ő nem komiszárnak jött, hanem főszerkesztő-helyettesnek jött, a lapért mindig a főszerkesztő a felelős, mert ha nem felelős politikailag, akkor le kell váltani. Ha nem váltjuk le, akkor nélküle ez a jó ember semmit a világon, azt hiszem, Ökrösnek hívták, a felesége az Agitprop. Osztály személyzetise volt, és az keverte mindig a bajokat. És volt egy másik lapja, egy paraszti lapja is a Hazafias Népfrontnak.

Kérdés: A Szabad Föld?

Válasz: Szabad Föld, annak a főszerkesztője egy Gerencsér nevű ember volt, aki regényeket,... tárcákat írt a lapban, nem tudott írni, én az összes kéziratot megkaptam, mert valaki beküldte. De ráírtam, hogy szerintem nivótlan, vagy megjelent a lap és akkor írtam neki egy levelet, hogy ne írogasson a főszerkesztő minden lapban három cikket, még akkor se, ha... írja, s akkor ő berohant a pártközpontba, Grósz volt akkor az Agit. prop. Osztály vezetője, s én a Grósznak azt mondtam: „Ha nekem, mint a Hazafias Népfront főtítkárának, a lapot üzemeltető cég vezetőjének nincs jogom beledumálni abba, ami a lapnál van, akkor a holnapi naptól kezdve a Magyar Nemzet címlapjáról levetetem azt, hogy Hazafias Népfront lapja, s akkor... amit akar.” S a Grósszal megállapodtunk, hogy igenis jogom, sőt kötelességem, hogy a nivótlan cikkek ellen föllépjek. Az egész szerkesztőség a Gerencsér ellen volt, és aztán nagy nehezen sikerült őt leváltatni, s elküldeni máshová. Tehát ilyen dolgok mindig voltak a politikában. Csak a kezelésével volt az a baj, hogy miközben demokratikusan akartunk vezetni, a forma demokratikus volt, a határozathozatal soha nem volt az. Én már másoknak is elmondtam egyszer a rádióban (?), /hogy/ a Politikai Bizottságban igenis voltak viták. Ellenjavaslatok, észrevételek, kiegészítő megjegyzések, mindig voltak. Mindenki nyugodtan el tudta mondani az észrevételeit. Soha senkit nem dorongoltak le az észrevételeiért. De amikor a zárszóra sor került, akkor az az ülésvezető, és az 99,9 %-ban a Kádár volt, akkor a határozatot úgy mondta ki, hogy amit ő jónak tartott, azt elfogadta, a többire nem reagált. És mert nem alakult ki egy demokratikus döntéshozatal, ezért az történt, hogy senki nem állt föl, hogy kérem, én is tettem két javaslatot, na, elfogadják-e vagy szavazzunk róla, mert tudomásul vette, hogy a főtítkárnak az a véleménye, hogy most nem aktuális, és ezt tette antidemokratikussá a demokratikusan lebonyo-

lított vita után a vita lezárását vagy a határozathozatalt. Ez annyira így volt, hogy a Kádár időszakának az egyik utolsó KB-ülésén az történt, hogy nagy vita volt, rengeteg vita volt, és erre Kádár azt mondta, hogy „kérem, a gyakorlatnak megfelelően a titkárság meghozza majd a ...”

Kérdés: Ez '87 őszén történt?

Válasz: 1987 tavaszán. Meghozza majd a KB ma megfelelő határozatot, a titkárság átdolgozza a javaslatot, kiküldjük vitára, a megyei pártbizottságokhoz, s a központi bizottsági tagoktól azt kérjük, hogy menjenek ki és képviseljék ezt a határozatot. Tömpe István szót kért, s azt mondta, hogy de hát hogy képviseljük mi, amikor csak akkor fogjuk látni, amikor a címzettek is megkapják. A Kádár erre azzal reagált, hogy 30 éven keresztül ez volt a gyakorlatunk, hogy a PB-n elhangzott vitát határozati szövegeeléssel a titkárság emelte, semmi okunk nincs arra, hogy ne bízunk meg a titkárságban, ez most így lesz. Akkor fölállt a Molnár (?) Zsuzsa, s a Molnár (?) Zsuzsa azt mondta, hogy az lenne jó Kádár elvtárs, ha minden elhangzott javaslat fölött külön szavaznánk. S a Kádár azt felelte, ... ezt nem fogjuk itt... Az én megjegyzésem ehhez pedig az volt, hogy csupán arról van szó, hogy mi nem védhetünk vidéken egy KB-döntést, amelynek a meghozatalában közvetlenül nem vettünk részt, a Kádár ezt is leintette, el volt intézve a dolog. Tehát mondjuk a döntéshozatal módszere volt rossz, de akkor, ha én kimentem vidékre, és megérkezett a KB nevében egy határozat, hogy egy részével nem is értettem egyet, nem állhattam fel azt mondani, hogy de elvtársak, én ezzel nem értek egyet.

Kérdés: Arra sem volt lehetőség, hogy Ön a nyilvánosság előtt, sajtóban például elmondja a más véleményét?

Válasz: Nem.

Kérdés: Mindez jogilag nem volt adott?

Válasz: Ez a pártfegyelemhez tartozott, hogyha én részt vettem egy határozat meghozatalában, akkor azt képviselnem kellett. Ez egy csökevénye volt a sztálini idők gyakorlatának. A Sztálinnak volt egy olyan felfogása, ha vita van, és határozat születik, akkor a határozat végrehajtását azokra kell bízni, akik a vitában a határozat ellen szólaltak fel. Mert akkor, az rettentően fog vigyázni, hogy betű szerint végrehajtsa a döntést, magyarul mondva, hogy nem szolgáltatja ki magát annak, hogy ellene volt, és nem jól hajtja végre a határozatot. Tehát ez ennek volt maradványa vagy csökevénye, hogy nem illett fölszólalni. Azt jogom volt megtenni, nem is egyszer megtettem, hogy gyűlést tartottam vagy pártnapot tartottam és magánvéleményt mondtam valamiről, amiről nem volt határozat. De akkor ki kellett mondanom, hogy elvtársak, sem a KB, sem a PB ezzel az anyaggal nem foglalkozott, így Sarlós István magánvéleménye hangzik el, és ha egy későbbi határozat ezzel ellentétes, akkor ne a határozatot szidják, hanem a Sarlóst. Kénytelen

voltam ezt nagyon sokszor elmondani, mert viszont kialakult a pártban egy olyan gyakorlat, ha egy PB-tag valahol fölállt, és azt mondta, hogy kétszer kettő négy és fél, akkor ezt párthatározatként kezelték. Ha a párt egy munkatársa lement vidékre, mondott valamit, akkor a pártnak ez a véleménye. Találkoztam ilyenekkel. ...A Népfront főtitkára voltam, a Béketanács beintegrált szerve volt a Népfrontnak, és egy kiadvány tervét tárgyaltuk. És az egyik kiadvány ellen, amit a Béketanács akart, én kifogást emeltem. /Mondták/, hogy nem szabad... minthogy... a Központi Bizottság egyetért ezzel a kiadvánnyal. Erre mondom neki: „bocsánatot kérek, a Központi Bizottság semmiféle kiadványtervet nem tárgyalt, a Politikai Bizottság sem, sőt, a titkárság sem, mert annak a jegyzőkönyvét mindig megkapom.” Erre azt mondja, hogy de az Agitprop. Osztály. Mondom: „az Agit.prop. Osztály 40 emberrel összeült megvitatni, hogy ez jó kiadvány, vagy sem? S aztán megnevezett valakit, hogy ő annak elmondta, hogy mit tervez s az egyetértett vele?” Mondom: „Asszonyom, az egy alkalmazottja a pártnak, és nem a párt. Ő nem tehetett róla, de ez volt az általános felfogás. Ha bent valaki azt mondta, hogy „A”, akkor az a párt véleménye volt. És ha kétféle „A”-t mondtak, akkor zavar volt, és harmadikat csináltak, vagy semmit nem csináltak.” Tehát ez volt a gyakorlatban a rossz.

Kérdés: Amikor Ön a Népszabadság főszerkesztője volt előfordult-e olyan, hogy például a Budapesten lévő szovjet nagykövetségről telefonáltak '70-74 között?

Válasz: Nagykövetségről? Nem. Ez soha nem fordult elő. Egyetlen egyszer a lengyel nagykövet keresett fel engem, mert '81-ben, amikor már nagy volt a feszültség Lengyelországban, megjelent egy tárcsa a Népszabadságban, s ez a Népszabadság azt mondta, hogy a lengyel fiatalság követeli, hogy a parlagon heverő földeket megműveljék, mert akkor 50 hektárig lehetett magántulajdonban föld Lengyelországban, tsz alig volt, viszont a kiöregedett parasztok nem tudták a földeket művelni. /Azt írta/, hogy ezt követeli a fiatalság, és ennek a fiatalságnak igazuk van, másrészt pedig a... író azt írta, hogy a régi kisnemesi magatartás jellemzi ma a lengyel közéletet. S akkor a nagykövet felhívott engem, eljött hozzám, és azt mondta, hogy hát opponál. S azt mondtam: „uram, magának jogában áll opponálni, nem változtatjuk meg a már megjelent cikket, nem fogunk helyreigazító nyilatkozatot adni, mert mondja meg maga nekem, nagykövet elvtárs, hogy igaza van-e azoknak, akik követelik a földek művelését? Igazuk van. Akkor mi a baj?” Azt mondja, nekünk úgy kellene ezt közölni, hogy a lengyel lapok írják meg, ha még ezt nem írták meg, s utána írjuk meg mi. Kisnemesi magatartás jellemző a lengyelekre? Azt mondja: „sajnos, igen. De nem szokás, mondta, egy másik testvéri országban elmarasztaló írást írni. Jó napot.” Mi megírtuk, semmiféle következménye nem is volt. Ő se tett tovább lépést. A szovjet követséggel nekem személy szerint csak akkor volt találkozási pont, amikor a november 7-i fogadáson találkoztam a szovjet nagykövettel.

Kérdés: Olvastam egy érdekes elemzést Révész Sándortól a '70-es évek elejének Népszabadságáról, emlékszem egy idézetre, amelyet éppen a Földes írt, az ő cikkéből idézett, hogy „még barátaink is kételkedve figyelik, amit mi Magyarországon csinálunk gazdasági mechanizmus alatt.” Ezek a kételkedve figyelések, erről való információ érkezett a pártközpontból?

Válasz: Igen. Így volt. Az ő sajtójukból, és az ottani megnyilvánulásokból derült ez ki, több szocialista országban is ez volt. A szocialista országoknak a fejlődésükben különböző periódusok voltak az együttműködésben. '56 előtt, ha az egyik ország kitalált valamit, akkor a többi ország ugyanazt megcsinálta. Államosítás, bankok államosítása, összevonás, tsz-szervezés, egy hónapon belül a többi ország is megcsinálta azt, amit a másik. Akkor jött egy periódus, amikor nem akartak átvenni dolgokat, sőt, elmarasztaló megjegyzéseket tettek nagyon halkan a többi országban történt intézkedésre. Két példát mondok erre: A bolgárok találták ki a nagy mezőgazdasági ipari komplexumokat. Magyarországon mi ezt elmarasztalólag kezeltük, mondván, hogy ez egy képtelenség. De létrehoztuk a nádudvari meg a dunántúli, bábolnai meg egyéb nagy szerveket, amelyek ipari termeléssel, kereskedelemmel, mindennel foglalkoztak. A különbség az, hogy ők egysikúan csinálták, tehát egyféle terméket állított elő az a nagyüzem náluk, mi pedig a terület jellegének megfelelően szervezzük. Tehát mikor bevezettük mi a nádudvarit, akkor nem azt mondtuk, hogy módosítottuk a bolgárok nem bevált tapasztalatait, hanem azt mondtuk, ez magyar kezdeményezés volt. Állítom, hogy a '68-as reform azért szerzett sok ellenzőt a szocialista országokban, mert ahhoz fűződő megjegyzések ilyenek voltak itt, magyar részről. Ez az igazi szocialista megoldás. Ez a helyes szocialista út.

Kérdés: A sajtóban is megjelent?

Válasz: Megjelent ott is. Nem ilyen durván, ahogy én mondom, csak finoman. ... Pártvezetésben is volt ilyen /hang/, hogy ez a kitűnő megoldás. Igazuk volt, mert kitűnő megoldás volt, önmagunk között és önmagunkról mondhattuk, de amikor egy másik féllel tárgyaltak, és előadták, hogy ezt kellene nekik is csinálni, azt azok már rossz néven vették, mert tanácsadásnak vagy beavatkozásnak vették. Még későbbi periódusban is olyan volt a helyzet, hogy miniszterelnök-helyettes voltam... a cseh kormány szóvivője Pesten járt, hivatalból eljött hozzám is. S az volt az a periódus, amikor mi kezdtük a vállalati gazdasági munkaközösséget, a külső munkaközösségeket bevezettük, amikor a kisipar fellendülését és kisvállalatok alapítását szorgalmaztuk. Leült velem szembe..., s azt mondja, hogy: „nagyon kérem, kedves Sarlós elvtárs, magyarázza meg nekem, a maguknál most sorra kerülő gazdasági változások lényegét, mert Csehszlovákia népe megdöbbenve figyeli azt, ami Magyarországon történik, s a dolgozók azt kérdezik tőlünk, hogy letértek-e a magyarok a szocializmus útjáról, s a kapitalizmus útjára tévedtek-e. Hát szóval ezért kérek erre magától magyarázatot.” ...Az hazament, s azt mondta a családjának, hogy „igaz, hogy igaz,

hogy vásároltak nyugati édességet, igaz, hogy vásároltak nyugati holmit ebben a fránya... de ezek az átkozott magyarok cserben hagyják a szocializmust.” Mondom, én ezt magának nem hiszem el, ha azt mondja, hogy a funkcionáriusaink azt mondják, akkor egész más a helyzet, mert a funkcionárius mindent meg tud venni, amit akar, és akkor én azzal nem azonosulok.

Kérdés: Mintha Ön azt fogalmazta volna meg, hogy önálló magyar modell képződik és ez nem tetszett Kelet-Európának. Honnan indult ez el? Szakszervezeti vagy pártfunkcionáriusok részéről? KB-apparátus?

Válasz: KB-apparátus.... Magyarországon a reform hívei mondták azt, hogy ez a magyar modell.

Kérdés: Igen. Melyik osztály lehetett az a KB-apparátusban?

Válasz: Ebben és nagy bajban vagyok, mert én még PB-tagként is, ez is szememre lett utólag vetve, ...a pártközpontba csak PB-ülésre jártam, és KB-ülésre jártam. Akkor is, amikor a Népfront főtitkára voltam, akkor is, amikor miniszterelnökhelyettes voltam, és parlamenti elnök is. Mindig az volt az elvem, hagyjanak engem nyugodtan dolgozni, nem járok be egyetlen osztályra sem, nem is tudtam soha, hogy a különböző osztályok hol vannak? Mert közöltem, hogy ha van valami probléma, akkor azt a PB-n is meg tudom beszélni, amikor ott ülök, vagy KB-n meg tudom beszélni, de nem került erre sor. Tehát nem ismertem a pártközpont belső életét, mert az embereket sem ismertem általában. Mert mindig az volt a véleményem, hogy nem az a pártvezetés, hogy a pártközpont illető osztálya megsegít nekem, hogy mi van, hanem az a pártvezetés, hogy én párttag vagyok és vagy értem a párt politikáját, vagy nem értem.

Kérdés: Kik voltak azok a személyek, akiket a Politikai Bizottságban a '70-es években igen tisztelt.

Válasz: Nézze, a Kádár, a Fock, Nyers, Fehér Lajos. Ez utóbbi három volt az atyja a reformnak. De a bajuk az volt, hogy ők maguk úgy propagálták, hogy azzal nem szereztek szimpátiát, nem tudták az ellentétes véleményt sugalló emberek kérdéseit úgy megvalósítani, hogy azzal meggyőzzék őket. De volt olyan, hogy a Gáspár, amikor valamilyen szakszervezeti véleményt fejtett ki, bérgazdálkodással vagy bérpolitikával kapcsolatban, akkor a reformerek azt válaszolták, hogy ne is tegyél föl kérdéseket, mert úgysem értesz hozzá. Ugye? És öneki hiába volt igaza, egy ilyen válasszal azt a másikat, aki lehet, hogy még jóindulatúan akart megismerni valamit, hogy támogatni tudjon valamit, rögtön szembefordult... egy ilyenfajta... Azután megvolt mindenkinek a maga reszortja. A Fehér Lajosnak köszönhető, hogy Magyarországon olyan fejlett lett a mezőgazdaság, mint amilyen fejlett a mezőgazdaság volt, de ő bele volt szerelmesedve a mezőgazdaságba. És őt azon kívül az égvilágon semmi nem érdekelt. ...Fővárosi Tanácselnök koromban ő volt a

minisztertanácsban a Tanács főnöke. Fölhívtam őt, és mondtam, hogy „Te, Fehér elvtárs, jövő héten tárgyalja a Tanács a városfejlesztés öt éves tervét, gyere, hallgasd meg.” „Jaj, öregem, rettentő /sok/ dolgom van, nem érek rá,” mondta ő. Egy más ügyben felhívtam őt, hogy a XVI. kerületi tsz-be felépítenek egy nem tudom, milyen kiterjedt ... egy ilyen meg ilyen kiterjedésű üvegház, gyere ki az avatójára. Arra rögtön kijött. Mert ő /Fehér Lajos/ azt a mezőgazdaságot, azért hajlandó volt éjjel-nappal-hajnaltól még többet dolgozni, tanulmányozni, segíteni, a többi őt nem érdekelte. Most itt a munkamegosztásból következett ez, hogy akkor Fockra meg a Nyersre maradt a gazdaság egyéb vonatkozásainak a támogatása, és közben ugye a mezőgazdasággal is foglalkoztak.

Kérdés: És az iparral ki foglalkozott?

Válasz: Hát ez a két ember. ...A Fock Jenő miniszterelnök volt abban az időben, tehát neki eleve kötelessége volt ezzel foglalkozni, a Nyers pedig, mint a gazdaságpolitikai titkár foglalkozott vele. De az egész reform erre a három emberre épült.

Kérdés: Ön 1975-től volt PB-tag, tehát pont attól kezdve, amikor kikerültek a Fock, Nyers, Fehér, vagyis ők már akkor nem voltak PB-tagok? Fehér Lajos akkora már elhunyt?

Válasz: Tulajdonképpen PB-tagok maradtak, de félreállított ebbéli minőségben. ... Hát a Fehér Lajos később halt meg. ...Fehér Lajos nem tudom, mikor született, de a 60. születésnapján még élt, azt hiszem, 17-es születésű lehetett, tehát '77-ben még élt. Csak később halt meg. De a Fock ugye '75-ig miniszterelnök volt, utána még PB-tag maradt a Fock. ...A pártkongresszuson ő még miniszterelnök volt. És amikor megszűnt miniszterelnök lenni, és a Lázár lett a miniszterelnök, a Lázár akkor már PB-tag volt. És a miniszterelnök-helyettes a Huszár lett, és akkor, hogy ne kelljen frissen kirakni valakit a PB-ből, fölemelték 13-ról 15-re a PB-tagok számát, s úgy került be a Huszár meg a Losonczy. ...A Nyers akkor kimaradt, de a Fock Jenő még 5 évig benn volt. '80-ig benn volt.

Kérdés: Tehát azért ott voltak személyi mozgások, és úgy tűnik, mintha a reform hívei azért már háttérbe szorultak volna. Valóban így történt?

Válasz: Háttérbe szorultak.

Kérdés: Ennek ideje 1973-74-re tehető?

Válasz: Igen. Na most nézze, az, hogy én mért kerültem be a PB-be, halvány fogalmam sincs erről sem. Kétféle magyarázat van. Az egyik: a Kádár megint törekedett arra, hogy a volt szociáldemokrata párt valamelyik reprezentánsa szem előtt legyen. A Nyers kiesett a PB-ből, most akkor a szocdem. párt volt vezetői közül a politikai életben még a Schiffer, a Szurdi, a Tausz, a Marosán /voltak/.

Kérdés: Melyik Schiffer?

Válasz: Az öreg Schiffer /Schiffer Pál/. A fiatal Schiffernek a papája. De a Schiffernek semmi funkciója nem volt, a Marosán önként visszavonult, a Tausz az gyöngye volt, a Szurdi az nem volt szimpatikus, a Davronaki az a KEB elnöke volt, ott voltam én még, és ott volt a ...igazgatójaként a Stadinger még az első vonalbeli. Hát egyik magyarázat az volt, hogy volt szocdemként vitt be a Kádár a PB-be. A másik magyarázat realisabb, hogy a Népfront élén mindig a PB-tag állt. Korábban az Apró volt az elnök, és valaki volt a főtitkár. Később a Kállai PB-tag miniszterelnök parlamenti elnökként hosszú időn keresztül Népfront elnöke volt, és mellette az Erdei, a Bencsik volt a főtitkár. Igen ám, de a Kállai '70-ben nyugdíjba ment, '75-ig PB-tag volt, és '75-ben ő is kimaradt a PB-ből. És ez a másik magyarázata, mert a Kádár az mindig azt akarta, hogy a Népfront mindig nagyon szem előtt legyen, nagyon szem előtt legyen, és valószínűleg ez játszotta a nagyobb szerepet abban, hogy a Károlyi maradjon Népfront elnök, akkor ne váltsák le, maradjon ki a PB-ből, de akkor valaki még legyen a PB-ben, így kerültem én be. Tehát nem azért, mert valamiféle kiemelkedő nagyság voltam, hanem vagy a múltam, vagy a jelenem miatt kerültem be akkor a Politikai Bizottságba. Na, most ugye végig a kapcsolatrendszer /dominált/.

Kérdés: Emlékszik az első politikai bizottsági ülésre?

Válasz: Azért nem emlékszem, mert én már 1970-től kezdve ott ültem a PB-ken, mint a Népszabadság főszerkesztője.

Kérdés: Szavazati joga tehát nem volt, csak részt vehetett a PB-üléseken?

Válasz: Ott ülhettem.

Kérdés: Kik ültek például 1970-ben a PB-ben? Tehát a politikai bizottsági tagokon kívül még milyen funkcióban lévő emberek?

Válasz: A Népszabadság mindenkor főszerkesztője, akkor elvben a budapesti első titkár, ha nem volt PB-tag, de az akkor már PB-tag volt, KB-titkárok, akik nem voltak PB-tagok. Ezek voltak a meghívottak.

Kérdés: KEB-től, esetleg?

Válasz: Nem. Akkor nem, de később az idő nagyobb részét már ott töltötte a KEB elnöke, de erre nem emlékszem, mikortól.

Kérdés: KISZ-titkárok?

Válasz: Nem. '75-ben a KISZ főtitkára is PB-tag lett, a Maróthy. Na, most, nézze, mi a furcsa, hogy ezekben a testületekben vita alapján, az előbb elmondott módon születtek a határozatok, tehát testületek között, tagjai között nem voltak baráti

kapcsolatok. Tehát nem azt mondom, hogy haragban voltak egymással, csak éppen hogy értekezleten kívül, KB-ülésen kívül nem volt az én benyomásom szerint, vagy legalábbis nekem senkivel a PB-tagok közül senkivel nem volt.

Kérdés: Ez jó vagy sem?

Válasz: Nem jó. Rossz. Hát hogy mást ne mondjak, 1975-től '87-ig voltam PB-tag, s ez alatt az idő alatt PB-tag lakásán akkor voltam, amikor a Huszár István is PB-tag volt, s egy házban laktunk. Hogy ő járt nálunk. S ezen kívül a PB-tagok közül egyszer a Szabó, amikor '80-ban PB-tag lett, s valamilyen rendezvényen itt kellett estére maradnia /a/ délelőtti, április 4-i koszorúzás után, délután volt még valami program, nem tudott hova menni, akkor eljött hozzánk, és akkor ő ott volt nálunk. Tehát ilyen nem volt, hogy bejárni egyiknek a másik lakásába. Annyira így volt a helyzet, hogy amikor nagy vita folyt akörül – a vitát idézőjelben, mondom –, és túlhajtás volt, hogy az angol királynő valamelyik fiának vagy lányának gyereke /született/ s emlékszik rá talán, hogy akkor mindenki arról írt, hogy kicsi nevet, összecsinálta, nem csinálta össze magát, akkor valaki a PB-ből azt mondja: „apropó, Losonczi elvtárs, neked vannak gyerekeid?” Tehát ennyire nem kerültünk közel egymáshoz, na, most az is igaz, megint csak idézőjelben mondom, de óriási kérdőjelekkel, hogy voltak a vezetők részéről olyan összejövetelei lehetőségek, ahol együtt voltak napokon át. Hogy ott mi történt, arról gőzöm nincsen, mert én nem jártam se vadászni, se horgászni, se teniszezni, se pártuszodába nem jártam, se pártüdülőbe nem jártam nyaralni. ...Na, most egyszer rájöttem arra, hogy a PB-ülésen résztvevők közül én voltam az egyetlen, aki soha semmilyen összejövetelel nem vettem részt. Minden héten mozi vetítés volt a vezetők részére. Soha nem mentem el. Olyan filmeket mutattak be, amit aztán később szinkronizáltak, tehát előbb mutatták be a filmet ott. Tehát gyakorlatilag én egyikben sem vettem részt, mert soha nem tudtam megérteni, hogy miért jó a vadászat, nem tudtam megérteni, hogy miért jó a horgászat.

Kérdés: Kinek volt a legnagyobb szenvedélye a horgászat?

Válasz: Én tudom, hogy járt horgászni a Németh Károly, járt horgászni a Losonczi, járt horgászni a Kádár, én számomra megdöbbentő volt, amikor hallottam, hogy az Aczél is járt vadászni, kétszer is megkérdeztem, hogy igaz-e vagy csak pletyka, hogy ő vadászni jár, mert mindent el tudtam róla képzelni, csak azt nem, hogy vadászni jár. Még a Pál Lénárd is járt vadászni.

Kérdés: És teniszezni ki járt?

Válasz: Gőzöm sincs, de azt tudom, hogy jártak, mert szoktak beszélni a hajnali teniszmeccekről, de hogy ki, arról fogalmam sincs. Na, szóval... engem nem érdekelt annyira az egész, hogy nem voltam hajlandó. Kérem szépen, ha nekem teniszezni lenne időm, akkor hazamegyek, és otthon ülök a feleségemmel.

Kérdés: Azt meg tudná mondani, hogy ki az, akinek a véleményére leginkább hallgatott Kádár János?

Válasz: Kérem szépen, a Brutyóéra, és az Aczéléra hosszú ideig, és a Gáspárra.

Kérdés: Meddig tartott ez az időszak?

Válasz: A Brutyóra haláláig hallgatott /Kádár János/, /aki kb./... '85-ben vagy '86-ban halt meg. /Kádár János/ Gáspárral, és az Aczéllal volt nagyon jó viszonyban. A benyomásom az volt, hogy az Aczélra nagyon sokáig hallgatott, az utolsó időszakokban voltak közöttük már nézeteltérések. Nem úgy, hogy összevesztek, hanem hogy a Kádár kijelentette, nem ért egyet az Aczél felfogásával. A Gáspárral végig jó volt a kapcsolata, még akkor is, amikor a Kádár javasolta, hogy a Gáspár legyen a SZOT elnöke, és főtítkára... Akkor /ez/ nem tetszett a Gáspárnak, ódzkodott.

Kérdés: A Méhes Lajos személye nem tetszett? Mi nem tetszett ebben a Gáspárnak?

Válasz: Hogy elnök legyen. Nézze, ez akkor nem volt világos, hogy mi nem tetszik neki, mert én jóval korábban tudtam, hogy a Gáspárnak az volt a régi vágya, hogy az ő utóda a Méhes legyen a főtítkári székben. És mégis, mikor az a megoldás került napirendre, hogy ő legyen az elnök, és a Méhes legyen a főtítkár, akkor ez ellen kapálódzott, nem is volt jó kapcsolata attól kezdve a Méhessel, holott korábban jó volt a kapcsolat. De amikor nem volt jó a kapcsolata, akkor is jóban volt vele. Szóval ezek ilyen megmagyarázhatatlan dolgok, mert tudtuk, hogy odabent feszültség van közte meg a Méhes között, de PB-ülésre mindig együtt jöttek, onnan mindig együtt mentek el, mindent megbeszéltek egymással, hát valószínűleg a munkamegosztást sem csinálták rosszul. A Kádárról a lányom egy pár évvel ezelőtt azt mondta nekem, hogy higgyem el, hogy a Kádár vallásos. És mondom neki, te, hát hogy az istenben tudsz ilyen mondani a párt főtítkáráról? Hát ő pszichológus a lányom, és ezen az alapon mondta. Azt mondja, te, ő nem a római katolikus, zsidó, református... vallás szabályai szerint vallásos, hanem úgy hisz a pártban és a párt vezető testületeiben, mint ahogy egy jó pap hisz saját istenében. És ez nagyon erősen megnyilvánult a Kádárban, végig, ameddig ő működött egyáltalán, mert az ő világképe az volt, hogy van egy halhatatlan párt, de a párt nem lehetett soha együtt, hanem csak a KB, tehát akkor halhatatlan a KB, de a KB-nál a PB meg a titkárság is olyan szerepet töltött be nagyjából, hogy azoknak az állásfoglalását el kell fogadni. Nem tudta megérteni a Gáspár azt, amit mondjuk egy nála fiatalabb réteg, mint amihez én is tartozom, már régen kezdtünk megérteni. Hogy megszűnt az a mítikus hit a pártban, hogy a párt azt mondja, hogy öregem, fölállsz a munkahelyedről, és elmész öt hellyel odébb, hogy akkor az illető föláll és odébb megy. Az én generációm ezt szokta meg. Amikor én átkerültem a Minisztertanácstól a parlamenthez, akkor a Kádár jött el hozzám megmondani a személyi javaslatot. Amikor

már telefonon fölhevít, és azt mondta, öregem, átjövünk magához, ott van-e? Akkor tudtam, hogy ez most már valami mozgás lesz körülöttem, mert mi a frászt jönne el megbeszélni, mikor följánlottam, hogy átmegyek. S mondtam: „nézze, én 63 éves vagyok, én joggal mehettem volna három évvel ezelőtt nyugdíjba, nem akarták. Azt mondták, hogy maradjak. ... Ebben az esetben nincs jogom azt mondani, hogy nem megyek át a parlamentbe, mert már viszont a parlamentbe régóta vártuk, hogy menjen el az Apró, mert nem tudta a parlamentet megújítani. És ezért nálamnál 8-10 évvel fiatalabbaknál ez nem lesz ilyen sima, mert meg fogják kérdezni, hogy miért kell... Akkor, ha megértette, akkor meg mért pont én menjek oda?” Más nem vállalta, és azért menjek én, hogy én vagyok az első javasolt. Mert ha ő az első javasolt, másképp fogadják, mint ha azt mondja, már ötöt javasoltunk, és mind visszautasította. Utána meg fogja kérdezni, hogy milyen lesz a dotációja, milyen feltételek mellett kell dolgozni, meddig kell ott lennie, és mi az előremeneteli lehetőség? S ez nem pártszerűtlen vagy pártellenes szerinte, hanem a dolgok természetes rendje. Én még abban nőttem föl, hogy ha a párt érdeke és az ország érdeke azt mondja, hogy menjek el amoda, akkor elmegyek amoda. Ha azt mondja, menjek nyugdíjba, akkor én nyugdíjba megyek. Mert ez a helyes. Most éppen így megegyeztünk, s azt mondta, ő is kezdi sejteni, hogy így van. De korábban gyakorlati időben mindig érződött, le akartak valakit vidékre helyezni, és közölték, hogy nehéz lesz, mert a felesége nem hajlandó vidékre menni... Kádár nem értette meg, azt mondja, micsoda dolog az, hogy a Politikai Bizottság azt javasolja, egy vezető funkcionáriusnak, hogy menjen le vidékre megyei első titkárnak, akkor micsoda dolog válasz az, hogy a felesége nem akar vidékre menni? Miért nem neveli úgy a családját az illető, hogy a felesége hozzá hasonlóan a párt katonájaként álljon vigyázban, és menjen le. Ő ezt természetesnek tartotta. S nem értette meg, hogy ma már ez nincsen. A későbbi időről hadd mondjam el, én a parlament elnöke és főtitkára lettem, és amikor először levezettem az ülést, akkor egy ellenszavazat volt. És akkor így végigfutott egy fölhördülés a parlament ülésorain. Azt találtam mondani, hogy kérem, most azon lepődnek meg, hogy van egy ellenszavazat. Én bízom abban, hogy lesz olyan időszak, amikor azon fognak meglepődni, hogy csak egy valaki szavaz ellene, mert a dolog rendje az, hogy sok ellenszavazat legyen. Tudtam, hogy ez már odabent nem tetszett Kádárnak. Akkor '76-ban volt az, amikor az illetéktörvény szerepelt a PB, ... /majd/ a parlament előtt. Egy vonatkozásban, a családtagok egymástól örökölték öröklakrészt, azután ne kelljen illetéket fizetni, volt egy ilyen ellenjavaslat, a Hetényi javaslatával szemben, vita alakult. Még a vitát megelőzően fölhevítam a Hetényit telefonon, és a következőt mondtam neki: „Ide figyeljél, ha a Tallósi Frigyes fönntartja azt a javaslatát, ha egy özvegy férfi, özvegy nő az elhalt élettársa után annak a fél lakrészét örökli, ne fizessen illetéket, mert, együtt vették, együtt fizették, együtt izzadták ki a pénzt, hogy fönntartják-e ezt a javaslatát. Meggondoltad, hogy te ragaszkodsz az illetékfizetéshez?” Azt mondja, ragaszkodom hozzá. Mondom, akkor a következőt kérem tőled:

„ne mondd azt, amit a bizottsági ülésen mondtál, ha elengedjük itt az illetéket, akkor föl kell emelni a kenyér árát”. Azt mondja: „Te, ezt csak viccből mondtam.” Mondom: „De viccből ott se mondjál, a parlament előtt még kevésbé viccelődjél. A második észrevételem az: légy szíves mondd azt, hogy fenntartod a javaslatodat, és amennyiben az illetékkiszabási lehetőséget fenntartja a törvény, akkor a pénzügyi szerveket utasítod, hogy a legmesszebbmenő méltányosságot alkalmazzák, hogy szegény esetben ne kelljen fizetni.” Nem, ő erre se hajlandó! Leszavazták. Utána leszavazták a Szikszait, egy Vas megyei interpelláció kapcsán, ahol a Szikszai nem a témára válaszolt, hanem olyan előadást tartott, amit én sem értettem. Következő történt: PB-ülés, előtte Kádár telefonon fölhívott, azt mondja: „Kedves Sarlós elvtárs, arra kérem, hogy a PB-ülésen mondjon egy értékelést a parlament legutolsó ülészakáról.” Én ezt az értékelést elmondtam. S ez volt a lényege: egy jól felkészült képviselő egy jól megalapozott indokkal vitatkozta az előterjesztett javaslattal, a miniszter lekezelte a parlamentet, és mert lekezelte a parlamentet, mert nem adott kellő magyarázatot, ezért leszavazásra került. A témához a Kádár szólt egyedül hozzá, személy szerint énram egy bűdös hangot nem mondott, de a parlamentet elmarasztalta, micsoda dolog, hogy leszavazzák a minisztert... Ő csak rádió hallgatta, ilyen közvetlen adáson keresztül hallotta. Nem tudták megérteni, hogy a pénzügyminisztérium alaposan elemezte ezt, kiszámította azt, kiszámította am azt, tessék, gondoskodjon róla, hogy a parlament fegyelmezettebb legyen. Mondom, én nem tudok gondoskodni róla, mert én nem kérem el senkinek a hozzászólását, senkinek a javaslatát, semmibe nem szólok bele. Pár nap múlva itt... találkoztam Lázárral, s a Lázár azt mondja nekem, valamit elkezdtünk erről az ügyről beszélni, mondok: „Ide figyelj, te tudsz hatni a Hetényire. Mondd meg neki, hogy komolyan kell vegye a parlamentet. Készüljön föl, és ne abban a hitben álljon föl, hogy ő miniszter, tehát...” Szabályosan összeveszttem a Lázárral. Kikérte magának az én megjegyzésemet, te is kormányellenes vagy – mondta, te is támadod a kormányt ahelyett, hogy támogatnád. Nem támogatom. Nem támadom. Azt várom el, hogy a parlament legyen kormánypárti, de a kormány is legyen parlamentpárti, ezt a bemutatkozó beszédemben is elmondtam. Hogy ez a parlament választja a kormányt, tehát kormánypárti, mindaddig, míg a kormány is parlamentpárti. Tehát ott érződött már, hogy itt a módosításokat, amelyek a parlamentben készültek, nem hajthatják végre. Nem szeretik, vagy nem kedvelik. Később is voltak ilyen okok miatt súrlódások, apróságok miatt, hogy miért nem érem azt el, hogy ne szólaljanak olyan sokan föl. Mondom: „Elvtársak, én egyetlen képviselőnek nem fogom mondani, hogy ne szólaljon föl.” Interpellációról lebeszéltem képviselőket, ma is állítom, hogy lebeszéltem interpellációról őket, akkor az nem interpelláció-jellegű volt, vagy olyan szituáció volt, ami miatt ezt nem lehetett előadni. Mit tudom én. Debreceni képviselő föl akart szólalni, hogy a vasútvonalat, ami Debrecenen átmegy, vigyék ki Debrecenen kívülre. S azt mondtam a képviselőnek: „elvtársam, megbeszélem a közlekedési miniszterrel”, megbeszéltem, s közöltem, hogy menjen be ekkor és ekkor a minisz-

terhez, tisztázzák a dolgot. Utána fölhevített a képviselő, azt mondta, hogy kérem, egyszerűbb volt a dolog, mert megegyeztünk abban, hogy ekkor meg ekkor kerül erre sor. Vagy amit azóta a Südi Bertalan többször szavá tett, hogy én megakadályoztam őt az interpellációban, fölhevítte, bejelentette, hogy interpellációja van napidíj emelése tárgyában. Fölhívtam telefonon, azt mondtam: „Kedves Südi elvtárs! Ha maga.../elmondja/ ezt az interpellációt, rettentő helyzetbe hozza a pénzügyminisztert, mert van egy számítás arról, hogy normális szintre úgy kell fölemelni a napidíjat, hogy az legalább 2 milliárd forint évi kiadással jár, a költségvetés terhére, ez nincsen. Tehát ezt nem ígérheti meg. Azt se mondhatja, hogy kérem, elégedjenek meg ezzel a napidíjjal. És azt sem mondhatja, hogy sajnós, föl kéne emelni, de nincs pénz rá.” Südi elállt az interpellációtól, igaz, hogy három évvel később sajtónak nyilatkozott arról, hogy az interpelláció elmondásában én megakadályoztam, de azt nem mondta meg, hogy miről volt szó. Ugyanez volt a Király Zoltánnal is, aki eljött, Szegeden volt hipofízis külföldre szállítása kapcsán egy olyan ügy, amelyből kifolyólag a rektor-helyettest elmarasztalták, mert a hipofízis külföldre szállítása során egy autót szerzett magának. De ugyanakkor a gödöllői kutatóintézet is eladott hibrid hipofízist külföldre, így gyógyászati eszközöket kapott. Eljön hozzám a Király Zoltán, hogy interpellálni akar. S elmondta, hogy az interpellációnak mi a lényege. S azt mondta, hogy ki akar indulni a szegedi bírósági tárgyalásból, mert ő nem ért egyet a bírósági ítélettel. Mondom: „maga azt interpellálja akkor, hogy Gödöllőtől következmények nélkül hogyan szállíthatott külföldre hipofízist. Mert hiába mondja, hogy Ön nem ért egyet a szegedi bírósági ítélettel, nem a parlament dolga, hogy bírósági ítélet... És nem a hipofízis miatt marasztalták el azt a tagot, hanem mert nem tudom milyen kocsihoz jutott hozzá, százalékot kapott a kiszállított értékek után.” De azt mondja: „Ez olyan tehetséges ember, hogy szemet kellene hunyni efölött. Hát ez nem a parlament dolga.” Mondom: „Ha egyébként a hipofízis ügyben biztosra akar menni, menjen át a Medvéhez, szóltam neki, várja magát, megbeszéljük, utána interpellálhat.” Tehát ő se mondta el az igazat, amikor nyilatkozott. De közvetlen én felszólalásról senkit nem vagyok hajlandó visszafogni. Ezt örökké a terhemre írták. Nem mondták meg. Mondjuk én a Kádárral soha össze nem ütköztem. Egyszer igen. Amikor a Boldizsár valamit mondott az illetéktelenben, s én azt mondtam, hogy téved, mert nem hozott olyan határozatot a SZOT, mint amilyenre ő hivatkozik. Akkor a Kádár összeveszett velem, hogy én miért válaszoltam. Mondom: „mert a SZOT nevében úgy sem (kell) válaszolni...” volna senki (?), meg akartam védeni, de ő annyira kézben akart tartani mindent, hogy amikor kicsúszott valami a kezéből, akkor a talaj is kicsúszott alóla. Apró dolgokat mondok el. Megállapodtam egy IX. kerületben lévő, /egy/ VIII. kerületben lévő kutatóintézettel, hát rettentő hosszú neve van, hogy az minden parlamenti tárgyalási napirendhez kapcsolódóan kiküld információkat, tehát nem minősítését a minisztérium előterjesztésének, külföldi, belföldi tapasztalatok alapján anyagokat, amely anyagokat ő az illetékes miniszterrel is aláírat. Tehát ne mondják azt, hogy miniszter-ellenes.

Kérdés: Tudományos intézetről van szó?

Válasz: Tudományos intézetről.

Kérdés: Meg tudja nevezni?

Válasz: Mit tudom én már! Nem is fontos! Kiküldtük az anyagokat. Töröcsik, a parlamenti iroda vezetője bejön hozzám és azt mondja, Katona István fölhívta őt, és közölte, hogy Kádár elvtárs nem ért egyet azzal, hogy ilyen anyagot kaptak, nem tudják elolvasni. Mondom Töröcsiknek: „Mondja meg a Katona Istvánnak, hogy a képviselők speciel örültek ennek az anyagnak. De nincs ráírva, hogy elolvasásra kötelező, tehát Kádár elvtárs ne olvassa el. Vagy a titkársága ne adja be hozzá.” Le van zárva az ügy. Rendben van. Nem tudom, hogy továbbadták, nem adták tovább az ügyet. A következő ülés előtt fölhívott Varga Péter, aki az adminisztratív osztály vezetője volt, közölte velem, hogy hát nem jó dolog, hogy az intézet közvetlenül küldi ki az anyagokat, egyrészt mert nincs biztosítva az anyag ellenőrzése. Mondom, de van biztosítva, mert én is elolvasom kiküldés előtt, s a miniszter is elolvassa. De akkor, mondja ő, oda kell adni ennek az intézetnek a képviselők névsorát, és címét. Mondom, nem kell odaadni, mert megvették a Népszabadságot '85-ben, és abból kiírták. Letette a kagylót. Következő alkalommal megint kiküldtünk egy ilyen anyagot. Kaptam a Varga Pétertől egy levelet: „Kedves Sarlós elvtárs, telefonos beszélgetésünk alkalmával közöltük Vele, hogy nem értünk egyet azzal, hogy ez az intézet küldi ki ezeket az anyagokat, noha tudjuk, hogy a Te tudtoddal és beleegyezéssel, stb. stb.” Visszaírtam neki egy levelet, hogy nem értem, hogy a többes szám első személy mögött ki húzódik meg. ...A többes szám első személyben írott levél utasítás jellegét hordja maga után, márpedig a parlamentnek nem adhat senki utasítást, legföljebb egy választott politikai testület. De az se mindig. Aláírás. Következő alkalommal eljön hozzám Varga Péter, más ügyeket tárgyaltunk, s azt mondja nekem a tárgyalás végén, hogy: „Te, térjünk vissza a levelezésre.” Mondom: „Térjünk vissza.” Azt mondja, nem én találtam ki ezt a levelet. Mondom, sejtettem. Azt mondja, tudod, hogy ki van mögötte? Hát, mondom, Kádár János. Azt mondja: igen. Mondom a levél neki szólt, ha észrevetted. nem veled vitatkoztam, hanem a TÜK-ke (a Titkos Ügykezeléssel). Ezt azért azért mondom el, hogy a Kádár az ilyen magatartás, szóval kétféle volt az emberekhez való viszonya, szélsőséget... Az egyik, ha azt látta, hogy valaki nem ... zik úgy, ahogy ő, akkor attól meg akart szabadulni. Nem udvariatlan, nem durva módon, nem fenyegetéssel, hanem ilyen levelezéssel akarta azt az érzést kelteni benne, hogy jobb lesz változtatni, vagy pedig föllállítással. A másik véglete a Kádárnak az volt, hogy végtelenül szentimentális. Tehát ha valakit meg akart mondjuk bírálni, s az illető meg..., akkor a Kádár képes volt megsíratni, megkönnyezni az illetőt. És akkor, ha kellett, iszonyatos hosszú időn keresztül végighallgatta az illető panaszait és vigasztalta. Ez annyira így van, hogy egy alkalommal ő mesélte el nekem. Illetve

pontosan egy nála járt embertől tudom, hogy az történt, hogy megbeszélték azt a két mondatnyi hivatalos szöveget, amit meg kellett beszélniük, nem volt súrlódás, nem volt veszekedés, nem volt letolás benne, és utána az illető azt mondta: „Kádár elvtárs, ha már itt vagyok, elmondom magának, hogy mi minden történt velem az utóbbi időben”, és elmondta. És az illető azt mondja nekem: „Te, hát olyan rendes a Kádár, könnyezett, miközben elmondtam a családomat ért tragédiákat.” És a Kádár utána ugyanezt elmondta nekem. Tehát ez a két szélsőség, amit mondtam. Például, hogy hangsúlyozta mindig, hogy a parancs rendkívül fontos. De nem akarta, hogy fontos legyen. ... /A/ pártközpontból senki nem tudta, hogy van interpelláció. Azt csak én tudtam. Mert hozzám küldték be. És akkor én úgy találtam, volt olyan képviselő, aki azt mondta, nincsen. Mondom, helyi dolgokat ne mondjanak el, hogy a vasútállomáson hull a vakolat. Hát ez nem a parlament hatásköre, hogy ebben döntsön. Mondom, ez akkor tartozik ide, ha azt mondja, az illetékes vasútigazgatóság ötször megállapodott velünk, hogy rendbe hozza az épületet, de soha nem teljesíti az ígéretét, indokolást nem ad, mit szándékozik tenni a közlekedésügyi miniszter azért, hogy a vasútigazgatóság feladata magasabb. ... De az, hogy hullik a vakolat mit csinál a miniszter, hogy ne hulljon a vakolat? Az nem a parlament dolga.

Kérdés: 1985-ben volt az interpellációkkal kapcsolatban ez az árszabály módosítás?

Válasz: Igen, '85-ben. Ez a PB javaslata volt. Azon belül a Kádárnak volt egy javaslata, hogy szigorítani kell, ne interpelláljanak, ne jöjjenek evvel.

Kérdés: Azt nem lehetett volna kivédeni itt valamely közegben vagy nem kedveztek neki az erőviszonyok?

Válasz: Nem volt idő /és/ nem kedveztek volna az erőviszonyok. Hát például akkor vettük be, hogy kérdés legyen a parlamentben. Ezt én külföldi tapasztalatok alapján javasoltam, és a szándékom az volt, hogy minden olyan ügyben, amiben interpellálni akar a képviselő, de nem a parlament hatáskörébe tartozik, tehát nem dönthet a parlament /akkor az legyen kérdés/. Hát itt volt ez a Celladam nevű... rákellenes gyógyszer. Interpellálni akart a képviselő. Hát azt mondtam neki, hogy milyen határozatot hozhat a parlament? Hát hozhat a parlament egy olyan határozatot, hogy ezentúl ne kezeljük gyógyszerként a Celladamot? Hát egyetlen képviselő sem ért ahhoz, hogy gyógyszer-e, vagy nem gyógyszer a Celladam. De kérdés legyen, hogy arra a miniszter sarokba szorítottként mondja el, hogy mit szándékozik tenni. Ez is történt. És ott a Kádár volt az, aki a PB-n – akkor a PB még megvitatta az irányelveit a házszabálynak, kétszer is – nagyon tiltakozott az ellen, hogy interpelláció /legyen/. És a határozat úgy történt, ahogy az előbb elmondtam: elfogadtuk, mert a Kádár azért birizgált bennünket. Nézze, ő arra is pocsékolta az erejét, hogy jelentéktelen ügyekkel foglalkozzék. Ilyen. A naptárainkat mindig úgy nyomták, hogy

vasárnap volt a naptárban az első nap, és utána jött a hétfő, kedd, szerda, csütörtök, Kádár tiltakozott ellene. Hogy a vasárnap munkaszünet, és a hetet nem munkaszünettel kezdjük, hanem azzal fejezzük be. Nem neki kellett volna elfogadtatni. Volt olyan időszak, hogy több sorozat megjelent, külföldiek, és két sorozatban ugyanaz a könyv megjelent. Kádár szóvá tette. Micsoda pocsék pazarlása a papírnak, ennek, annak, amannak...

Kérdés: Melyik volt az a könyv?

Válasz: Mit tudom én, hát nem mindegy? És akkor nem értette azt meg, hogy aki gyűjti a Világkönyvtár-sorozatot, azt akarja, hogy benne legyen az Ulysses a Joycetól. Nem a...mindegy, legyen benne. De a másik is ragaszkodik hozzá. Miért ne jelenjen meg? Tehát elpocsékolták, és nem tudni, hogy ezekben kik voltak az ő... tanácsadói, mert mindig tudtuk, hogy vannak tanácsadói, de én nem tudtam a Gáspárt, tudtam az Aczélt, tudtam a Brutyót. ... a Brutyó amikor nyugdíjban volt, akkor is jött. ... A PB-re nem járt be, csak összeköttetés volt köztük.

Kérdés: Katona Istvánról mennyire hallott?

Válasz: Fogalmam sincs. A Katona Istvánt nagyon szerette, rettentően támogatta. A Katona minden megnyilvánulásából kiderült, hogy ő nagyon ragaszkodik a Kádárhoz és tartja a Kádárt. Na most az Óvári volt még, akiben istenesen megbízott. Habár volt egy időszak, amikor az Óvárit elmarasztalta, hogy nem elég aktív. ... Utána az Óvári csipkedte is magát. Ugye. De néha azok, akik támogatták a Kádárt, ártottak is a Kádárnak. Hanem az Óvári végig Kádár-hű ember volt, ezt a kifejezést használok. De elmondták nekem, hogy a '88 elején valahol tartott egy kérdés-felelet esetet, pártaktívának az Óvári. Minden kérdésre tisztességesen igyekezett, a maga vonalas módján válaszolni. Amikor minden véget ért, akkor még azt mondta az Óvári: egy kérdést nem tettek fel önök Kádár elvtárrsal kapcsolatban. Hadd mondjam el, hogy büszke lehet a mi pártunk egy olyan vezetőre, mint a Kádár János. Ezt elmonda '84-ben, akkor abból semmi feszültség nem volt. De elmonda '88-ban, amikor már az Akadémián, pártbizottsági üléseken a Kádár lemondását, nyugdíjba helyezését követelték. Ugye. Ez rontott az Óvári meglévő tekintélyén is, mert azt mondták, micsoda dolog, nem veszi észre, hogy milyen viták vannak? Nem vette észre.

Kérdés: Kádárhoz nem jutott el egy sor információ a '80-as évek végén?

Válasz: Én már nem voltam ebben az időben PB-tag, de úgy tudom, hogy tudta. ... Havasi Ferenc budapesti első titkár volt, kinn járt a Kádár. Hallottam, hogy nagyon kemény bírálatok hangzottak el. Havasit megkérdeztem, mi történt. Azt mondta, én is és a Jassó is elmondtuk, hogyan vélekedik a párttagság üzemekben, hivatalokban, kutatóintézetekben a jelenlegi pártvezetésről és hogy kívánják Kádár nyugdíjba menetelét. Kádár hogy reagált, ezt nem.../tudom/. Ugyanez volt Székesfehérvárott,

ugyanaz volt Angyalföldön, valamelyik üzemben is kinn volt. Ez elment – sajnos elment – a füle mellett. Hát nem véletlen az, hogy a pártértekezlet előtti utolsó estén dőlt el, hogy pártelnököt választunk és az a Kádár legyen...

Kérdés: Előtte a Politikai Bizottság is támogatta a döntést?

Válasz: Jó, rendben van. De az utolsó pillanatban jött el a döntés. Mert már a pártértekezleten itt voltak a küldöttségek, amikor összehívták őket este, hogy járuljanak hozzá, hogy pártelnököt válasszunk. Nem mondták ki – volt ahol kimondták, volt ahol nem –, ...de körülírták, hogy hosszú időn keresztül fontos vezető funkciót betöltő érdemes elvtársunk, megfelelő körülmények között találja meg a visszavonulás útját. Hát ki a frász lehetett más!

Kérdés: Ön számított arra, hogy a májusi pártértekezlet így fog lezajlani, gondolta, hogy ennyire feszült lesz?

Válasz: Nézze! A májusi pártértekezlet előtt arra számítottam, hogy nem fognak embereket jelölni PB-tagnak. Hát kibukott öt ember. Annyira biztosan, hát beszélgettünk sokan is egymás közt, hogy nem szabad jelölni az Aczélt, a Lázárt, az Óvárit. Hát Németh Károlyban és a Havasiban nem voltam olyan biztos, de ez ellen a három ellen nagyon erős volt a hangulat. Pontosabban még többen, Aczél, Lázár, Óvári, Gáspár, ez a négy, biztos voltam benne, hogy ezt a négyet ki kell hagyni a Politikai Bizottságból. És arra számítottam én is, hogy úgy kezdődik a jelölés, hogy föláll a jelölőbizottság és azt mondja, hogy kedves elvtársak, megbeszéléseket folytattunk. A Politikai Bizottság tagjai közül néhányan – felsorolja ezeket – közölték, hogy megtszavaztatásnak veszik, ha KB-tagnak jelöljük őket, de azt kérték, hogy a PB-ben ne kelljen működniük. Most ebben az esetben mind a négy KB-tag lett volna, megválasztották volna. De ezt nem tették meg.

Kérdés: Értem. Maróthy és az Aczél szóltak, hogy nem akarnak PB-tagok lenni?

Válasz: A Maróthyról nem tudok. ... Az Aczélről tudok. Arról tudom, Maróthyról nem tudom. De azt nem is jelölték. ... Én úgy tudom, hogy az Aczél is a pártértekezleten mind a kettő a pártértekezleten PB-tag volt. A Maróthy is, Aczél is. Mind a kettő. Az Aczélt tudom, hogy maradt. Na most ebben bizonyos, hogy én hittem, hogy egy ilyen bejelentés elhangzik, hittem, annak ellenére, hogy '87-ben ellenkező volt a tapasztalatom. Tudniillik, '87-ben, '87 tavaszán, amikor a PB elkezdett arról tárgyalni, hogy fiatalítani kell a Politika Bizottságot, bennem az a kép alakult ki, hogy négy vagy öt ember 1987-ben, tehát még a pártértekezlet előtt kihagyásra kerül, s új PB-tagokat fognak választani. Kádár kapta a megbízást, hogy minden PB-taggal beszéljen. A Losonczi már másfél évvel korábban bejelentette, hogy ki akar maradni, erőszakkal tartották benn. A másik, én voltam az egyetlen, aki az arra való hivatkozással, hogy fiatalítani kell. A párt PB-t elfogadtam, maradjak ki a

PB-ből. Ez is olyan furcsa módon zajlott le. A Kádárral beszéltem róla, és azt mondta, hogy nézze, én kilenc évvel vagyok idősebb, mint maga, és mégis én mondom, hogy fiatalítás szempontjából maradjon ki a PB-ből. Semmi vita nincsen, már nem vagyok PB-tag – mondom én. És amikor fixáltuk a dolgokat, akkor tudtam meg, hogy a többi nem vállalta.

Kérdés: És ki lett Ön helyett a PB-tag.

Válasz: De akkor jött be a Berecz. A Sarlós meg a Losonczi helyére akkor került be a Berecz meg a nő, a Judit, Csehák Judit. Akkor került be. És én akkor, az utolsó PB-ülésen tudtam meg, hogy a többiek nem vállalták, hogy kimaradnak. És hogy nem vállalták, arra viszont egy olyan igazolásom van, hogy a Gáspár, amikor eligazította a pártértekezletre való felkészülésről a SZOT vezetőit, akkor azt mondták, Sarlós volt az egyetlen, aki beleegyezett a kihagyásába. Pedig ott voltak nálam... Na most akkor kértem a Kádárt ott a PB-ülésen, hogy Kádár elvtárs ne mondják azt, hogy a korom miatt maradtam ki. Egyrészt mert akkor rögtön felsorolják a nálam idősebb férfiakat, Gáspárt és az Aczélt például. Rögtön felsorolták volna, mert őket támadták már pártértekezleten. Nem, a '87-es döntéseket. Őket már támadták. Minek hozzuk őket...

Kérdés: KB-ülésen támadták?

Válasz: Nem. Mindenütt az országban. Mondom, miért kell őket bántani azzal, hogy bejelentik, hogy a Sarlós a kora miatt kimaradt, mikor nálam idősebbek is bennmaradtak. Ebbe ő beleegyezett. Én a Gáspár és az Aczél nevében akkor mondtam, hogy azt is kérem, ne azt mondják, hogy betegsége miatt, mert én rengeteget jártam vidékre és mindenütt látták, hogy a páli egészséges. Ez nem igaz, tessék azt mondani, hogy saját kérésére. Mert ebben az esetben, ha ez hangzik el, egyetlen PB-tagot sem fog sehol senki megkérdezni, hogy mi volt a saját kérés pártalapja. Mert miért kérdezné meg? Engem viszont, ha megkérdeznek, akkor azt fogom mondani, hogy többek között azért, hogy a parlament elnöke ne függjön annyira a Jászai Mari tértől, mint amennyire egy PB-tag függ, ha egyúttal a parlament elnöke is. Tehát akkor csak ketten maradtunk ki a Losonczival. Igazán Maróthy ottmaradt, akkor már csak miniszter volt.

Kérdés: Hadd kérdezzem meg, hogy a 1970-es évek végén nem merült föl az, hogy fiatalítanák a pártvezetést? Mert lényeges változás nem történt már akkor is, ha nem az elmúlt időszak alatt.

Válasz: Nem.

Kérdés: Volt erre valamilyen javaslat?

Válasz: Ez mindig javaslat volt, hogy fiatalítani kellene.

Kérdés: PB-ülésen nem hangzott el erre konkrét javaslat?

Válasz: Az, hogy ki maradjon ki? Nézze! Kádárnak a módszere a következő volt. Kongresszus készült, akkor azt mondta: minden PB-tag írásban küldje be hozzá a javaslatot, hogy kit javasol kihagyni és kit javasol benntartani. És szavát adta, hogy ő olvassa el egyedül, kézírásos javaslatot fogad éppen emiatt csak el. Elolvassa, csinál egy összesítést, és utána az összes levelet elégeti, azt senki nem nézheti meg.

Kérdés: Lehet, hogy mégsem égette el a leveleket?

Válasz: Tessék?.. Nem? Hát megesküdött rá. Megesküdött, hogy elégeti azt mondta. Én erre ugye azt mondom, teljesen mindegy, mert ha leírtam mit tudom hány, ki maradjon ki és ki jöjjön be helyette, azt az illetőnek is meg merem mondani, hogy ezért, ezért, jobb lenne, ha kimaradna.

Kérdés: Kire gondolt, hogy esetleg „bejöjjenek” a PB-be?

Válasz: Például én biztos voltam két emberben, Csehákban is meg a Bereczben is, már korábban. Az más dolog, hogy az események úgy alakultak, hogy ki kell hagyni mind a kettőt.

Kérdés: És mikorra gondolta Csehákat és Bereczet, '70-es évek végén?

Válasz: Kérem szépen én már a pártkongresszus előtt Csehákat is meg a Bereczet is tippeltem.

Kérdés: Tehát a '80-as pártkongresszusra gondol?

Válasz: '85-ösre, bocsánat, '85-ösre. A Csehák még gyerek volt '75-ben.

Kérdés: A végén érdekelnének még a személyi mozgások, mert azért ott voltak. Például a Havasi Ferenc és Korom Mihály 1980-ban került be a Központi Bizottságba.

Válasz: Igen. Nézze, Havasi akkor már KB-titkár volt. Akkor majdnem minden KB-titkár PB-tag volt. A Gyenes volt a KB-titkár és nem volt PB-tag, de azt hiszem egyedül. A Havasinál... várható volt, hogy bekerül, mert ugye fölhozták miniszterelnök-helyettesnek, onnan bekerült KB-titkárnak, a gazdasági ügyekkel foglalkozó KB-titkár mindig PB-tag volt, tehát ott nem lehetett nem.

Kérdés: Németh Károly is bennmaradt a PB-ben?

Válasz: A Németh Károly meg a főtitkár helyettese. Egy ideig nem viselte a címet,... később igen.

Kérdés: És miért volt ez praktikus, hogy éppen a Németh Károly, miért volt erre szükség? Ez egy kicsit meglepő, hogy ő lett a helyettese a Kádárnak. Hiszen azt gondolnám, hogy egy fiatalabb embernek már készítik elő a helyét.

Válasz: Igen. Csak a vicc az volt, hogy nem volt javaslat. A helyettesét mindig a Kádár választotta ki. Minden időszakban volt valaki, aki úgy szerepelt, hogy ő lesz a Kádár utódja. Hosszú ideig a Biszku, akkor volt egy ideig a Pullai.

Kérdés: A Biszku meddig volt PB-tag és potenciális utód? Pullai Árpád neve mikor került elő?

Válasz: Amikor ő lett az egyik titkár. Akkor ő helyettesített minden távollévő titkárt. Akkor a Borbély Sándor fölhozatala is szerintem azzal a szándékkal történt, hogy öbelőle legyen majd valami. Ő nagyon hamar alkalmatlannak minősült. A Maróthy az nyílt titok volt. Nem mondta soha senki. Kádár sehol sem mondta, én nem hallottam tőle, hogy majd Maróthy lesz az. De érződött, hogy ő támogatja, bízik benne, bátorítja, törődik vele. Még inkább érződött azon, hogy a Maróthy mozgulataiban, hanghordozásában teljesen Kádár volt. És akkor egyszer csak egy időpont után kiderült, hogy nem alkalmas a Maróthy, hogy az legyen. Na most... az alkalmatlanná válásnak sokszor az az oka ... nem a képesség, hanem a megintgathatóság, erős kifejezés, nem pontos kifejezés, a jellem. Minél magasabb funkcióba kerül valaki, annál könnyebben fejébe szállt a dicsőség. Annál könnyebben megszokhatja azt, hogy vigyázzban állnak előtte, megszokhatja azt, hogy isszák a szavát, hogy idézik, és akkor egy időpont után elkezdki igényelgetni vagy azt hogy rá fölnézzenek, vagy fürdik a népszerűség vizében és rengeteget szerepel. A Csehák Judit az szerintem egy értelmes, szimpatikus, jó fellépésű ember volt, de abban a pillanatban, amikor miniszterelnök-helyettes lett, annyit szerepelt minden ügyben, olyanban is, amiben nem lett volna szabad szerepeljen, hogy valahol megunták. És a közönség olyan, hogy addig, ameddig újat mond, addig figyel rá, amikor variálja ugyanazt a gondolatot, akkor elkezdik unni...

Kérdés: Te hát mondjuk az a Politikai Bizottságban érződött, hogy például Maróthy László a '70-es évek végére már népszerűtlenné vált? Mi az, ami menet közben változást hozott a megítélésében?

Válasz: Az ottani fölszólalásaiban például látható, hogy már nem mond /újat/. Hozzászól, protokollárisan, sokszor protokollárisan szólt hozzá. Hát azt mondom, hogy ez már, ez a gyerek már kiégett. Na, most Németh Károly azért került oda, mert akkor szerintem a Kádár komolyan gondolta, hogy a Németh Károly legyen a helyettese. A Németh Károly, mint budapesti első titkár jól dolgozott. Tudott kapcsolatot is tartani, elképzelései is voltak, de akkor egyszer csak odarakták gazdaságpolitikai titkárnak, amihez nem értett. Mert ő mezőgazdász volt, a mezőgazdasággal foglalkozott jobban.

Kérdés: Kinek az ötlete volt az, hogy ő gazdaságpolitikával foglalkozzon?

Válasz: Honnan tudjam? Meglepő ugyanis. Én a közelében nem voltam akkor, gőzöm sincsen, hogy kinek az ötlete volt. A Kádáré volt. ...Meglepetés volt. Mert ha mondjuk engem megkérdeztek volna, hogy a Németh Károlyt beviszik PB-titkárnak, mi lesz a beosztása, akkor én PTO-s titkárnak kértem volna. Nézze! Ez egy furcsa dolog. Először is a Havasi nem azonnal lett komplett gazdasági titkár. Ez egy időszak volt, nem tudom most pontosan, egy év, két év, amikor a „honvéri vihar” megostromolta. A gazdasági nehézség is egy furcsa dolog. Itt van az államadósság. Múltkor a rádió egyik riporterének elmondtam, hogy kérem szépen, a Politikai Bizottságot marasztalják el az elmaradt államadósság miatt. A Politikai Bizottság abban marasztalható el, hogy könnyelműen vagy rosszul döntött. De a 12 év alatt, míg én ott ültem, hatszor-hétszer vagy nyolcszor kértek a Politikai Bizottságtól 50 vagy egyszer talán 100 millió hitel felvételére engedélyt, és mind a tízszer száz milliót engedélyezte, az is csak 1 milliárd, 18-ad része az egésznek. Tehát nyilván ez az adósság az árucseré forgalomban keletkezett vagy úgy, hogy vásároltunk és nem fizettünk, vagy úgy, hogy kiadtunk valamit, amiben dollárköltség is volt és nem vették át vagy nem fizették meg, vagy az Isten tudja, hogy pénzügyi tranzakcióknál keletkezett ez...

Kérdés: Ki intézte ezt?

Válasz: Hát azt a Nemzeti Bank intézhette meg a kormány szintén intézhette meg a kormány sem tárgyalta – amíg én két évig ott ültem – hitelfelvételt, nagy összegűt. Tehát ez úgy keletkezett, hogy valamit be kellett vásárolni, és ha be kellett vásárolni, az megint nem úgy történt, hogy valaki meg akart gazdagodni és behozatott árucikkeket. Hanem ez arra az időszakra vezethető vissza, amikor árkérdés a PB-ben fölvetődött és mindig az volt az állásfoglalás; növelni kell az életszínvonalat, tehát be kellett hozni az árut, vigyázni kell, hogy ne emelkedjék olyan cikkek ára, amit a nagytömegek fogyasztanak, mert az ő terükre nem lehet megoldani gazdasági dolgokat. És mindez hozzájárult ahhoz, hogy az életszínvonal akkor a teherbíró képességnél gyorsabban nőtt – még csak azt sem mondom, hogy jó volt az életszínvonal gyorsabban nő –, és valószínűleg az árubeszerzésénél keletkezett adósság.

Kérdés: Az nem lehet, hogy a nagy beruházások gyorsabban nőttek a teherbíró képességnél?

Válasz: Na, most a nagy beruházásoknál megint az a helyzet, hogy annak pontos elszámolását senki nem látta – legalábbis a politikai vezetésben. A nagy beruházásnál keletkezhettek leginkább hitelek vagy adósság, mert oda rengeteg importáru kellett, külföldi cégek is érdekeltek voltak, és feltehetően ott voltak nagy bukfencek. Vagy. Nézze. Az egy hiba, ezt Kádár találta ki, hogy többet fogyasztunk, mint amit eszünk. Én már akkor tartottam gyűléseket vidéken és Pesten, azt mondtam: „kérem szépen,

a fogyasztás alatt nem a lakossági fogyasztás értendő, hanem a közfogyasztás. Mert egy állampolgár annyit tud fogyasztani, amennyit meg tud venni. Ha tehát a fizetéséből vásárol, akkor az egy teljesen normális állapot. Akkor nem normális az állapot, ha hitelbe vásárol, mert akkor a kereskedőnek marad adósa, ez kettejük ügye, ez nem állami ügy.” Tehát az állampolgár fogyasztása semmiképpen sem járult hozzá. Azt mondhatja ugyan a kormány, hogy kérem szépen ezért vásároltunk több árut hitelbe külföldön, hogy többet tudjatok fogyasztani. De hát akkor erre az az ellenválasz, hogy a tag az csak a fizetéséből vásárolt.

Kérdés: Hadd kérdezzem meg, hogy az ilyen beruházásoknál, mint a tengizi, a Politikai Bizottság döntött vagy a kormány?

Válasz: A Politikai Bizottság az meghallgatott tájékoztatót, ahol kiderült, hogy nagyon sok forintba kerül egy-egy ember, és akkor ott az állásfoglalás az volt, hogy a KGST-n belül az összes magyar ellenvéleményt fejtsék ki, azt is, hogy ki akarunk szállni a tengiziből. A KGST nem fogadta el. Ugye mert a KGST-ben van egy olyan gyakorlat, hogy uni-szonodatja (?). Ez még politikailag azért is hibás, mert a románoknak kedvez. Mert nem egy ügyben, amikor a transzferről tárgyaltak, a transzfer költségek, meg a „fene tudja” mi mindenről, a románok elleneztek valamit, nem lehetett döntést hozni. Az én utolsó parlamenti gyakorlatomban volt erre egy példa: az Sindermannal, az NDK elnökével, a szovjetekkel meg a lengyelekkel tárgyaltunk arról, hogy érdemes lenne létrehozni a szocialista országok parlamentjeinek egy kis létszámú tanácskozó testületét, amely módszerekről, tartalomról, kérdésekről vitatkozna. És akkor Bulgáriában volt egy külügyminiszeri értekezlet és onnan hazajöttek és mondták, hogy a románok nem egyeznek bele, egy ilyen testületbe. És a kollégáim még azt mondták – Varsóban volt is erről egy tanácskozás –, hogy nem szabad kezdeményezni, mert ha a románok nem egyeznek bele, akkor a konszenzus hiánya miatt nem hozhatjuk létre. Énnem volt egy ellenjavaslatom, de hát azt a kialakult KGST-gyakorlatban nem fogadták el, én azt mondtam: „Elvtársak, most heten vagy hatan azt mondjuk, hogy hozzuk létre ezt a testületet, a románok azt mondják, hogy nem. Ki garantálja azt, hogy egy év múlva Ceaușescu nem áll föl Bukarestben és nem tesz egy olyan javaslatot, hogy hozzunk létre egy ilyen bizottságot. Akkor mi mindnyájan tapsolni fogunk, és rögtön elfogadjuk, mert már régóta akarjuk, hogy legyen ilyen, csak ők akadályozták meg. És a Ceaușescu javaslata alapján elfogadjuk, akkor a világ előtt az a látszat lesz, hogy a Ceaușescu az ész, mert ő találja ki, hogy mit kell csinálni.” Nem lehetett megcsinálni. Én már elkerültem, amikor a döntésre sor került, nem fogadták el.

Kérdés: Elképzelhető akkor, hogy a KGST-piacnak sokkal nagyobb hatása volt Magyarország gazdasági életére, mint gondolnánk?

Válasz: Persze. Magyarország /részéről/... egyszer vettem részt KGST-tanácskozáson, a Lázár betegsége miatt '84-ben én vezettem a magyar delegációt. És ott a

magyar referátumokban már először benne volt, hogy az egész KGST-t rekonstruálni kell, meg kell újítani. Üzleti alapra helyezni, könnyedebbé tenni, nem formálissá. Olyat is elmondtunk ott a beszélgetéseken, amire mindenki előre megírt fölszólalással jön el, azt fölolvassa és „Jó napot”!

Kérdés: És hogy reagáltak erre?

Válasz: Volt, aki egyetértett velünk, volt, aki nem értett egyet. ...Volt egy kész határozati javaslat, aminek a létrejötténél én persze nem vettem részt, mert semmi közöm nem volt hozzá, és az utolsó pillanatban ugrottam be a Lázár helyett.

Kérdés: Például Tengiz kérdésében Magyarországon döntötték el, hogy hazánk részt vesz a beruházásban?

Válasz: Magyarország is ott volt a döntésben.

Kérdés: Marjai József képviselte az országot?

Válasz: Összes magyar fenntartást elmonda, az összes magyar fenntartás jegyzőkönyvileg rögzítésre került. ... /Magyarország végül/ beleegyezett, kénytelen volt.

Kérdés: Előtte itt megszavazták a Minisztertanácsban vagy a kormányban vagy valamilyen szinten?

Válasz: Nem... Elvi tájékoztatás volt.

Kérdés: Az állandó KGST képviselőinek volt ahhoz joga, hogy ha ez felülvizsgálatra kerül, akkor interpelláljon ott? Elég lett volna? Vagy pedig itt kell a kormány felhatalmazása?

Válasz: Volt kormányfőhatalmazás arra, hogy ha lehet, fúrja meg.

Kérdés: A nagymarosi erőművel kapcsolatban mi a helyzet? Mennyire igaz az a feltételezés, hogy nemzetközi nyomással kellett ezt a vízlépcsőt vállalni?

Válasz: A Bős–Nagymaros az egy teljesen furcsa ügy. Azért furcsa ügy, mert voltak mindig ellenzői, azok fölsorolták mindig az összes fölsorolható kifogást, és voltak mindig védelmezői, akik viszont nem vitatkoztak az ellenzékkel. Hanem ex katedra kijelentéseket tettek. És ennek van egy olyan fajtájú következménye, hogy vannak – a Szentágothait, a Barcsayt meg másokat beleértve – akik azt mondják, hogy a Politikai Bizottság, amikor tárgyalta a Bős–nagymarosi ügyet, akkor két ember Bős–Nagymaros megépítése ellen szavazott: az egyik az Aczél, a másik a Sarlós. Holott szavazás nem volt. ... És mind a két testület előtt föl tudom sorolni, hogy milyen kérdéseket tettem föl. Az egyik – nem fontossági sorrendben első: „Pozsony alatt kívágnak egy erdőt, és ennek olyan következménye lehet, hogy a pozsonyi

szennyezett füst Győrben csapódik le”. Válasz: „Dunakilitiben azért építik az 1 millió négyzetméter felületű víztárolót, hogy az beszívja a füstöt”. Rendben van. A másik kérdésem az volt: „Tudomásom szerint a legjobb termőföldjeink hozama elapad.” Válasz: „Nem tudjuk pontosan megmondani, hogy milyen hatással lesz, ha a talajvízszint csökkenni fog, lehet, hogy nem befolyásolja a termelést, de amennyiben befolyásolja, törpe vízművekkel az állandó öntözést meg kell oldani.” Harmadik: „A vízduzzasztásnak lehet olyan következménye, hogy a kifolyó csöveken Győrbe visszaáramlik a szennyvíz. Erre a komolytalan válasz volt... Következő kérdésem az volt, PB előtt is: „ha... 50 vagy 200 köbméter vizet engednek át az öreg Dunába, akkor az én számításaim szerint rendkívül alacsony lesz a vízszint az öreg Dunában, nem lesz hajózható.” A válasz az volt: „hogy ha így lesz, akkor az öreg Dunából másodpercenként 500 ezer köbméter vizet tudunk eresztetni, és ez hajózhatóvá teszi”. A következő azt hiszem Budapest vízellátásával kapcsolatban. Mindegyik testület előtt fölvettem a kérdéseket. A Zsufára – aki a pártközpont gazdaságpolitikai osztályának előadója volt – még rá is szóltam a PB-n, hogy ne fölényeskedjen, és ne kezelje le a testület tagjait akkor, amikor azok aggályoskodó kérdéseket tesznek föl. Mert úgy kezelte a dolgokat. ...És a Minisztertanácsban még külön a Marjainak elmondtam, hogy „öregem, én ilyet nem veszek be, hogy 50 vagy 200 ezer köbméter helyett 500 ezret engedjen át a zsiliprendszer, mert amikor 500 ezer köbméter kapacitású zsiliprendszert kell építeni, akkor okosabb lenne azt mondani, építünk egy zsiliprendszert 500 ezer átengedésű kapacitással, de szükség szerint ez csökkenthető a kívánalmaknak megfelelően.” Tehát ebben a periódusban az volt a baj, hogy akik a gazdái voltak az ügynek, azok visszaverték a kétkedő kérdéseket, mert akkor még ’83-ban, ’84-ben az volt a helyzet, hogy volt, biztosak voltak abban, hogy ha a kormány akar valamit, akkor azt /keresztül/ tudja vinni. ...A nyilvánosság előtt semmi nem volt ’77-től, semmi nem volt, ez nem igaz. 1980-ban találkoztam először egy szakemberrel, a Perczellel, akit én régóta ismertem, és a Népfrontba eljött hozzám, hogy ő szeretne részt venni ezekben a munkálatokban, mert aggályai vannak. És akkor én hívtam föl azt a bizottságot, már „franc” tudja, ki foglalkozott vele, hogy vonják be a Perczelt is. És akkor még súlyos viták nem voltak. 1983-ban kezdődött a vita igazából. Akkor én a kormány tudománypolitikai bizottságának az elnöke voltam és mi rendeltük meg a Tudományos Akadémiánál ökonómiai és ökológiai vizsgálatokat. Akkor az Akadémia még azt mondta, hogy nagyon hosszú idő kell, míg pontos felméréseket tudnak eszközölni és fölsorolták, hogy mi mindent kell csinálni.

Kérdés: Akkor már a Valóságban meg is jelent erről egy cikk, hogy vannak problémák Bős–Nagymaroson, így volt Gabcsikovo, Nagymaros, akkor tudott először az ország közvéleménye az ügyről.

Válasz: Nézze, a kezelése túl magabiztosan történt végig az egész ügynek, mert ugye... tavaly decemberben kezdődött el a tiltakozó aláírások gyűjtése. Én a

februári zárt KB-ülésen fölszólalásomban azt mondtam, hogy súlyos hibának tartom a párt és a kormány részéről, hogy tudják, hogy folyik egy aláírásgyűjtési kampány és nem tesznek semmit. Mert vagy azt kellene mondani az MDF-nek meg a FIDESZ-nek, hogy akármennyi aláírást gyűjtötök is össze, nem lesz népszavazás, mert nem népszavazással kell eldönteni a Bős–Nagymaros ügyét. Vagy azt kellene mondani, hogy fiúk, ne strapáljátok magatokat, van bennünk hajlam, hogy leállítjuk az építkezést. Nem reagált a KB-ülésen erre senki. Szóval...

Kérdés: Szóval ez volt az érdekes, ez lenne a fontos igazán, hogy milyen szinten volt erről döntés, mi volt az a fórum, amelyik döntött annak idején – 1977-ben merült föl ez, akkor volt az első aláírás a két ország között, meg '80-ban és '83-ban –, hogy milyen szintek voltak ezek a fórumok?

Válasz: Politikai Bizottsági ülésen ilyenre már nem emlékszem, hogy tárgyalt-e vagy nem tárgyalt... De ha tárgyalta is, akkor se olyan volt, hogy problémák egyáltalán vannak, hanem egy tájékoztatás volt. Hogy a cseh elvtársakkal kötöttek szerződést, és... mik a hangoztatott tervek. Hajózhatóvá teszi mélymerülésű hajók részére is az egész Duna szakaszt. Az első időkben a vita például nem ökonomiai, ökológiai kérdésben, hanem határkérdésben bonyolódott le. Az első arról szólt, hogy a magyar–cseh határ az öreg Duna közepén van. Ha az öreg Duna megszűnik komoly Duna lenni és a másik Duna komoly Duna, akkor nincs magyar területen a komoly határ. Ez a határkérdés nem vehető komoly vitának, mert van, földre lerajzolt határok is vannak nem egy helyen, tehát a határ nem jelent védelmet. .. Az csak a második lépésként jött, hogy akkor viszont, ha egy magyar hajó Ausztriába megy, átlépi a cseh határt és visszajön magyar területre és úgy megy Ausztriába, akkor erre az volt a válasz, hogy a csehekkel lehet kötni egy olyan megállapodást, hogy az Ausztriába menő vagy NSZK felé menő magyar hajóknak és teherhajóknak nem kell a cseheknél útlevélezést vagy szállítmányellenőrzést adni, mert tudomásul veszik, hogy tovább megy. Ez megint egy ésszerű megoldásnak tűnt, elfogadható.

Kérdés: 1953-ban Gerő Ernő azt mondta, hogy ezért területi kárpótlást kell, akkor a cseheknek adjanak.

Válasz: ...Erről is volt szó korábban. Hogy idecsatolnak egy területet és odacsatolnak egy területet. Ez tényleg valamikor nagyon régen volt.

Kérdés: Akkor ez végleg lekerült a napirendről?

Válasz: Lekerült.

Kérdés: Hadd kérdezzek már visszatérve a politikai történethez: akkor a '70-es évek végén igazából nem volt arra kísérlet, hogy a Politikai Bizottság személyi állományában fiatalodjon. A '80-as évek elején sem került ez napirendre?

Válasz: Kérem, nem épp tudom, mit ért a kísérlet alatt. Kísérlet az lenne, hogy ha valaki fölállt és azt mondta a plénumon, hogy javaslom, hogy X maradjon ki, és Y kerüljön be, ez kísérlet. De hogy a leírt szövegekben a Kádár miket kapott, ugye mindenki mondta, hogy tett javaslatot személyi cserékre, tett, mindenki mondta. Volt is olyan, mikor a Kádár azt mondta, hogy javasolták, ketten mondták, hogy X maradjon ki, hárman mondták, hogy Y maradjon ki, de ő azt mondta, hogy most kivételesen maradjon ez a kettő, hanem javasolja a másik kihagyását.

Kérdés: Azt meg tudná nekem mondani, hogy mi döntött amellett, hogy például Lázár Györgyöt Kádár odavette maga mellé helyettesnek? Milyen politikai tényezők?

Válasz: Lázár György. Kérem szépen! A Lázár tisztességére mondom a következőt. Az teljesen világos volt, hogy nem maradhat miniszterelnök. Teljesen világos volt, hogy új miniszterelnök kell. A legnagyobb meglepetést az keltette – ugye úgy hangzott a Kádár javaslata, hogy a Losonczi nem hajlandó államfő maradni, menjen oda Németh Károly. KB-ülésen elhangzott a javaslat, hogy menjen oda a Kádár János. Kádár nem fogadta el. Folytatódott a dolog azzal, hogy a Németh Károly azt mondta, hogy szívesen nyugdíjba megy, nem kell neki sem főtítkárhelyettesnek, sem államfőnek lenni. De hát akkor ugye Kádár azt mondta, hogy igenis menjen oda PB-tagnak képviselni a pártot, jó. Már akkor fölvetődött a Straub neve is. És akkor, hogy ki legyen a miniszterelnök, az maradt nyitott kérdés. Pontosabban, akkor már elmondja, hogy Grósz legyen a miniszterelnök, és akkor jött a meglepetés, a Kádár a következőt mondta: „Kéri, hogy fogadják el Lázárt főtítkárhelyettesnek. 1. mert, ha ő marad a főtítkár, ő rendkívüli módon tud támaszkodni a Lázárra, együtt tud működni és nagyon bízik benne.” „Nem az a perspektívája van Lázárnak – mondta –, hogy főtítkár lesz valaha is, hanem a kongresszusig maradjon Kádár mellett főtítkárhelyettesnek.” A másik érve az volt, hogy a pártban kialakult szokás szerint a PB-ben mindig van egy... És közismert, mondta, hogy a Lázár a szociáldemokrata párt tagja volt, tehát legyen ő a főtítkárhelyettes. Ekkor szólalt meg a Lázár, hogy azt köszöni, hogy a Kádár benne megbízik, de higgye el már a Kádár, hogy őt senki sem fogja akkor a szocdem párt utóképviseelőjének tartani, mert ő tényleg a szocdem párt tagja volt, de csak tagdíjfizető tag volt. Még csak tizedbizalmi sem volt soha. Erre Kárár azt mondta, hogy ez mindegy, hogy mi volt a funkciója, a külföldi szocialista pártok minden bizonnyal tudják, hogy a Lázár a szocdem párt tagja volt az egyesülésig, és úgy fogják tekinteni, mint a szocdem párt jelenlegi felépítésében is. ...Kétségtelen, hogy amikor már ezek az utolsó PB-ülések, amiken ott voltam, voltak viták vagy fölszólalások a Kádár fölszólalása után is, amelyek módosítottak valamit. Volt amit elfogadott, volt amit nem fogadott el. De a Lázár

az isteni módon húzott a Kádárral. Formális dolog, amit mondok, de a Kádár utolsó parlamenti hosszú és rossz fölszólalása alatt a Lázár volt az egyetlen, aki mellette ült és merev szemmel hallgatott. Nagyon tisztelte a Kádárt.

Kérdés: Ön hogyan látja: a Kádár-korszaknak lett volna esélye arra, hogy megújuljon, és egy folyamatosságot biztosítson a politikai hatalomnak, vagy tényleg törvényszerű volt, hogy egy ilyen végkifejlete legyen, mint amilyen?

Válasz: ...Törvényszerű az volt, hogy a Kádár vonuljon vissza. Ez volt a törvényszerű. És az volt a törvényszerű, hogy friss erők kerüljenek be a vezetésbe. A Kádár visszavonulásának a törvényszerűsége annyiban érvényesült, hogy pártelnök lett. Ami funkcionálása szempontjából a nullával volt egyenlő, mert semmit nem csinált, de kifelé azt a látszatot keltette, hogy ő a pártelnök, tehát még nagy a befolyása. Nagy a befolyása. A második, hogy akkor, '87-ben akkor ő még főtitkár maradt... A két ember kiválása nem kelthetett örségváltás benyomást, mert én bízom abban, hogy senki sem arra gondolt, hogy a Sarlós azért maradt ki, mert egy reakciós akárcicsoda. De ha az is volt, akkor is csak egy, és nem volt a kezében a hatalom egy része sem. Tehát ott kellett volna pár embernek kimaradni. A '87-ben a Losonczi, Sarlós, Gáspár, Aczél – nem tudom még ki volt ott – Óvári, ha kimaradt volna, és bevitte volna őt fiatal erőt, akkor a hír az lett volna, hogy itt megújulás van. De nem volt, mert az egyik „pali” ki akart válni, a másik meg nem tudott, azért került a PB-be. Tehát nem érződött, hogy itt politikai váltás van. ...A Politikai Bizottság mikor tárgyalta az elveket, akkor az volt hogy föl kell használni a nyári párt KB ülést, hogy fölfrissüljön a PB. Fialitítani kell. És azzal zárult, hogy Losonczi, akiről már egy éve tudtuk, hogy nem hajlandó bennmaradni, mert a pártkongresszuson sem akart visszakerülni, bekerülni a PB-re és a Sarlós, aki vállalt, hogy kimarad. A többi ezek szerint nem vállalta, mert elhangzott kifejezetten, hogy fiatalítani kell. És ha más nem, csak az hangzott el, hogy a Sarlós kimaradt a korára való tekintettel, ez már kellett volna, hogy sugalmazza két embernek: „Hogy Te én idősebb vagyok pár évvel nálad, mégis itt vagyok”!

Kérdés: A Politikai Bizottság ilyen értelemben nem oszlott meg? Ön kivált, de a többi PB-tag nem mozdult?

Válasz: Akkor senki nem állt föl, hogy maradjon ki X vagy maradjon ki Y. De itt akkor van vita, ha valaki föláll és azt mondja, maradok. Én magam például nem tehettem meg, hogy azt mondom, hogy én kimaradok, de most maradjon ki az Aczél is.

Kérdés: 1985-ös kongresszus idején sem volt erre lehetőség?

Válasz: Hát '85-ben egy pár új ember bekerült. Akkor került be a Hámori, akkor került be a Szabó, még valaki, tehát ketten vagy hárman, hárman vagy négyen kerültek be a '85-ös pártkongresszuson.

Kérdés: Tehát nem volt ott egy lényegi áttörés?

Válasz: Hát mit ért áttörés alatt? Áttörés lehet az is, ha a két legnehezebb fickó ki-
marad egy 11 tagú testületből és két lendületes kerül be, ez is áttörés. És lehet, hogy
nem áttörés, ha kiderül hét azonos felfogású,... fáradt ember kerül be a helyére. Ez
nem áttörés volt, a nagy cserélődés miatt annak tűnt.

**Kérdés: Ki az, akire Ön gondol? A szakszervezetnek az első számú embere,
Gáspár Sándor?**

Válasz: Igen. Gáspár Sándor. Aki maga nem is nagyon vett részt a belső belpolitikai
életben, mert ő örökké a nemzetközi konferenciákon volt. A Kádár mindenképpen
okosabb lett volna, ha a '85-ös pártkongresszuson kimarad. Akkor ő 73 éves volt.
Ha ő akkor lemond, nem hagyja magát megválasztani, akkor ő nyugalomba vonult
volna, mint valaki, aki sokáig jól vezette a pártot.

Kérdés: Lett volna valaki, aki Kádárt akkor követhette volna?

Válasz: Olyan soha többé az életben nem lesz. Nem képességei nem lesznek olya-
nok, a helyzete nem lesz az. A Kádár, mint elsőtitkár abban a helyzetben volt, hogy
az országban minden fontos dolog az ő tudtával és beleegyezésével történt. Tehát
nem úgy, hogy ő talált ki valamit, hanem úgy, hogy megkérdezték tőle, hogy tör-
ténjen-e ez vagy sem. Ha azt mondta, hogy igen, akkor megtörtént, ha azt mondta,
hogy nem, akkor lehet, hogy három hét múlva módosított javaslatot vittek visz-
sza hozzá. Ezt többé egyetlen hatalomra kerülő párt, egyetlen főtitkára sem tudja
megismételni. Nem lesz módja, lehetősége, erkölcsi alapja sem ahhoz, hogy ezt
megismételje.

Kérdés: Tehát a politikai struktúra változott?

Válasz: ...A Losonczival én nagyon sokat beszéltem korábban arról, hogy olyan
személycserék kellenének, amelyek azt biztosítják, hogy a párt főtitkári miniszter-
elnök és államfői székben olyan konstruktív emberek működnek, akik között jó a
kapcsolat. Ahogy a trojka volt a Brezsnyev hatalomra kerülése első három évében.
Egy kollektív vezetés, mindig együtt dolgoztak. Azt mindjárt az elején kiderült,
hogy a Losonczy akkor már folyton el akart menni, a Lázár, mint miniszterelnök
gyöngye volt, a Kádár azért már '75 után fáradt volt.

Kérdés: Ki lehetett volna a Kádár utóda akkor, ha '85-ben elmozdul?

Válasz: Ha agyonverték volna se tudtam. Ez volt a teteje a dolognak. Ugye mert
sokan nyaggattak engem azon, hogy kit javaslok a Kádár helyett főtitkárnak? Mond-
tam, nem tudok javasolni. Mert akik a PB-tagok voltak, egy se volt arra alkalmas.

Kérdés: KB-titkárok esetleg?

Válasz: Hát ki volt akkor KB-titkár: a Szűrös, a Berecz, Korom, nem lett volna olyan kapcsolata sem...

Kérdés: Tehát Ön azt állítja, hogy a nagy problémája lehetett ennek a korszaknak a megoldatlan utódlás?

Válasz: Az, mert... ha a Kádár örökké élt volna, ez elég. Fölsoroltam, kik jöttek számításba. És lehet, hogy valamelyikből lehetett volna jó vezetőt csinálni, de akkor önállóságot kellett volna adniuk és nem úgy főtitkárhelyettesnek lenni, hogy ha a Kádár nem akart valakit fogadni, azt mondja, fogadja magamért. Nézze, most mit mondok én: A pártnak volt egy olyan hibája – ezt utólag könnyű okosnak lenni –, hogy túl szervezett és túl egységes volt, ezért nem tudtak tehetségek fölnőni és kibontakozni. Mert azért megfelelő struktúra illeszkedett be.

Kérdés: Mi volt az, ami gátolta a folyamatot?

Válasz: Elvből semmi. Mert mindig az volt, hogy lesz egy pártértekezlet Csongrád megyében, mindenkinek esélye volt arra, hogy jelöljék. Nem tudom hol mondtam, de nyilvánosság előtt mondtam el a '87-es pártértekezletről, hogy a '87-es értekezlet körül mi volt a probléma. A régi vezetés készítette elő olyanfajta változtatási igénnyel, mint amilyen változtatási igény már akkor kevésnek bizonyult, amikor összeült a pártértekezlet. A pártértekezlet előbbre lépett, mint a régi pártvezetés elképzelése, de már nem annyit, mint amennyit a pártértekezlet idejében kellett volna. Mert visszafogott volt az egész pártvezetés. Kérem szépen, azt utoljára mondom el, ezt el kell nekem ismerni, 1987 őszén a következő dolog történt, ami a párt gyakorlata szempontjából nem volt mondjuk elfogadhatóan tisztességes. Kidolgoztam egy programot a magam számára: hogyan kell önállóvá tenni a parlamentet, hogyan kell a Minisztertanáccsal való kapcsolatát megszervezni, és még egy-két dolgot. A következőt csináltam: összehívtam egy hét keddjére, szerdájára és csütörtökre a parlamenti bizottságok, képviselőcsoportok vezetőit azzal, hogy mindegyik előtt elmondom, hogy milyen változtatásokat akarok eszközölni. A „játék tisztessége” megkövetelte tőlem, hogy írjak egy levelet erről a Politikai Bizottságnak. Az előtte való hét csütörtökén elküldtem a levelet, amely a következőt tartalmazta: „A következő elképzeléseim vannak. 1. meg kell szüntetni az Elnöki Tanácsot és köztársasági elnököt kell választani. 2. nem átdolgozni kell az Alkotmányt, hanem vadonatúj Alkotmányt szerkeszteni. 3. szűnjön meg a Pártnak és a Népfrontnak a javaslattevő szerepe akkor, amikor személyi változásról van szó a parlament vonatkozásában. Ezt legfőljebb a parlament újjáalakulásakor kell, mert nincs már aki javasoljon. Egyébként mindig a Minisztertanács elnöke tegyen javaslatot a Minisztertanácsot érintő változásokra, a parlament megválasztandó elnöksége tegyen javaslatot a parlament irányítását, vezetését érintő személyekre. Emiatt javaslom,

hogy legyen a parlamentnek egy olyan elnöksége, amelyik 10 pontban foglalva leírtam, hogy mivel foglalkozzon és ebben benne volt az is például, hogy a kormány által benyújtott törvényjavaslat tárgyalását megtagadhassa, ha nem tartja megfelelőnek.” És még egy-két dolgot leírtam. A pártközpont részéről a reagálás következő volt. Hétfőn, tehát a tárgyalás – ja, és az volt az utolsó mondatom: ”Egyébként e témák megtárgyalására már jövő héten sor kerül.” Valaki megkérdezte, hogy miért írtam ezt oda? Mondom: „öregem, mert ha én nem hívom előbb össze a képviselőket, akkor a pártközpontból kapok egy olyan dörgeelmet, hogy ne tárgyaljak ilyenmiről. De ha már összehívtam, akkor már nem mondhatják, hogy ne tárgyaljuk.” Telefont kaptam a Fejtitől, amelyik arról szólt, hogy rendben van, a köztársasági elnöki legyen az egyetlen téma, amit én ne fejtsek ki. Alkotmányt, mindent fejtsek. A dolog úgy adódott, hogy mindenütt föltették a kérdést, hogy az Elnöki Tanácsot hogyan képzelem el a jövőben? Mondtam, úgy, hogy megszűnik az Elnöki Tanács és helyébe köztársasági elnök kerül. Lezajlottak a viták, és utána írtam újra a Fejtinek egy levelet, hogy az általam fölvetett kérdésekkel elvben minden vitán résztvevő képviselő egyetértett. Vitatkoztak azon, hogy csökkentsük-e a Parlament tagjainak a számát, vitatkoztak azon, hogy hogyan alakuljon a központi listások száma, mert volt, aki azt mondta, hogy több központi listás kell, volt, aki azt mondta, hogy kevesebb kell. De nem volt eddig. És volt egy javaslat, amelyik úgy szólt, hogy a 24. életévben limitáljuk azt az utolsó korhatárt, amiben valaki képviselő lehet, mert 24 év alatt nincs kellő élettapasztalata. Erre a képviselők azt mondták, hogy egyetértene velem, csak arra vigyázzak, hogy ha ezt hangosan kimondom, akkor a KISZ meg fog támadni. Mindezt megírtam a párt Politikai Bizottságának 1987 októberében; ahogy maga válaszolt nekem erre, úgy válaszolt a Párt Központi Bizottsága. Utána ’87 végén és ’88 elején, amikor a Korom vezetésével megválasztottuk az ügyrendet módosító bizottságot, az összes javaslatot elküldtem írásban minden képviselőcsoportnak, és minden képviselőcsoport megtárgyalta és elvben támogatta.

Kérdés: Kik azok a személyek, akiket mondjuk a Politikai Bizottság tagjai közül 1980-1985 közötti időszakban, akiket Ön tisztel?

Válasz: ... Nézze, én a Fockot, a Kádárt,

Kérdés: Fock már nem volt PB-tag, ha jól tudom?

Válasz: ’85-ig PB-tag volt. Nem, nem, nem, csak ’80-ig volt. Tehát akkor igazán a Kádárt. Jó barátságban voltam az Aczéllal, de nem mondom azt, hogy tiszteltem különösebben. Ez kölcsönös volt. Vagy volt kölcsönös tisztelet vagy nem volt. De kiemelkedő emberként egyiket sem kezeltem.

Kérdés: Kivel volt még jó barátságban?

Válasz: Az Aczéllal a jó barátságom abból állt, hogy minden PB-ülés előtt miniszterelnök-helyettesi koromban bementem hozzá beszélgetni. Tudniillik ennek

sem a személyi kapcsolat volt az oka, nem a személyi kapcsolat, hanem az történt, hogy váltottunk. Ugye '82-ben miniszterelnök-helyettes lettem és ő KB-titkár lett. És az Aczél azt mondta nekem: „öregem, akár miniszterelnök-helyettes, akár KB-titkár voltam, bevezettem azt a gyakorlatot, hogy minden hétfőn reggel 8 órakor a kulturális területen magasrendű, vezető szerepet betöltő elvtársak az én irodámban összejöttek – mondta az Aczél –, és megbeszéltük a problémát. Számítok rá, hogy te is részt veszel. És akkor azt mondtam neki, hogy én nem veszek részt. Azért mert ez nem egy választott testület, amelynek joga van határozni vagy dönteni, hanem az én információim szerint egy ilyen beszélgetős csoport, ahol mindent megtárgyalnak, ami nem megtárgyalandó, ami megtárgyalandó, és engem ez nem érdekel. Nem veszek részt. És akkor azt mondta az Aczél, de hát akkor rendszeresítsük az egymással való találkozást, hogy minden PB-ülés előtt egy fél órával előbb gyere be hozzám, és akkor beszélgetünk. Négyszemközti találkozásom vele volt, ez rendszeresen.

Kérdés: Mit tart a Kádár-korszak legnagyobb érdemének?

Válasz: A legnagyobb érdemének az 1956 utáni periódust tartom, amikor elindította az országot egy konszolidálási úton, amikor el tudta érni, hogy... ENSZ-tagokká váltunk.

Kérdés: Ez '64 után történt?

Válasz: Hát 1954-ben fogadtak el bennünket az ENSZ-be, mert '55-ben nem. Akkor '55-ben vettek föl, de aztán a 1970-es évek végén már a partnereink voltak, levették a napirendről ezt, tehát a nemzetközi kapcsolatok kiépítésében azt, hogy messze nem voltunk olyan merev elzárkózott, mint a többi szocialista ország. Azt, hogy a kereskedelemben mertünk importot növelni akkor, amikor ismeretlen volt a nyugati import a szocialista /országokban/, nálunk akkor ilyen már volt. Azt, hogy megpróbálták a demokráciához hasonló magatartást megvalósítani, az más kérdés, hogy fals módon. Azt, hogy megakadályozták, hogy személyi kultusz legyen, és egy viszonylag kiegyensúlyozott, nyugodt élet volt hosszú időn keresztül.

Kérdés: Hadd kérdezzem meg, mit tart a legnagyobb negatívumának?

Válasz: Azt, hogy nem tudtunk megállni a '68-as reform talpán. Az 1968-as reform mellett következetesen ki kellett volna tartani. És nem kellett volna figyelembe venni a baráti országok ódzkodó magatartását, mert nem mondhattak volna nemet.

Kérdés: Ön szerint szükségszerű volt a Kádár-korszak ilyen bukása?

Válasz: Ez abból következett, hogy a '68-at nem tudtuk következetesen végigvinni. Ha azt akkor végigvisszük következetesen, akkor, már akkor beszéltünk kis- és közép vállalatokról, azokat létrehozuk. Ha belegondol abba, hogy egy Ganz Mávag terméket nem tud cserélni. Rettenő kínlás, milliárdos beruházások árán. Egy

középvállalat az a rendelkezésre álló gépekkel átáll másnak a termelésére, és akkor könnyebb lett volna azért. Ha a termelőszövetkezeteknek az a felfutása, amelyik '59 után bekövetkezett, ha azt tartani tudtuk volna. Tudniillik volt egy ilyen dolog, hogy gépesítettük a mezőgazdaságot és akkor megálltunk. A még korszerűbb gépeket nem vettük meg. Ez megint egy régi gondolkodásmód maradványa. Mert én emlékszem, hogy jóval a felszabadulás után előfordult olyan, hogy gyárban járt az ember, és az igazgató elmondta, hogy olyan szövőgépeink vannak, amelyeket a század elején vásárolt, de vigyázunk rá, karbantartjuk őket és ma is termelőképesek. Akkor az utólagos ész könnyen azt mondja, rég ki kellett volna selejtezni azokat a gépeket és korszerű gépeket a helyébe. Tehát volt egy vágy hogy megújulni, de nem volt meg annyi szellemi képesség és cselekvési erő... az újulást azt minden vonalon végigvinni.

Kérdés: Ön azt mondta, hogy a Kádár-korszaknak az volt az egyik érdekes, egyik fontos jellemzője, hogy Kádár János személyéhez kötődött az elején az ország a felemelkedése?

Válasz: És aztán őhozzá kell, /hogy/ kötődjön a visszaesés is. És ez a kötődés, minthogy a Kádár nem fogadott el kitüntetést soha, míg vezető funkcióban volt. Az volt az elve, hogy PB-tag sose kapjon kitüntetést, legfeljebb a 60-ik születésnapján. Ebből következik az, hogy nem az a lezárása egy korszaknak, hogy bírósági eljárásokat kezdeményezünk. Ez káoszhoz fog vezetni.

Köszönöm szépen a beszélgetést!

NÉVMUTATÓ

Az interjúalanyok és személyek rövid életrajza

Az interjúalanyok rövid életrajza

Aczél György (Budapest, 1917. augusztus 31. – Bécs, 1991. december 6.) kommunista politikus, a Kádár János egyik bizalmasa, a korszakban a kulturális élet legfőbb ideológusa, az értelmiségi politika irányítója. Autodidakta módon megszerzett műveltsége mellett 1936-1937-ben a Színművészeti Akadémia előkészítő osztályába járt. 1935-ben felvették a Kommunisták Magyarországi Pártjába. 1942-ben letartóztatták, majd a váci börtön után munkaszolgálatos lett, de megszökött s a fővárosban bujkált. A Rajk-per egyik mellékperében másodfokon életfogytiglani fegyházra ítélték. 1954. szeptember 1-jén rehabilitálták. 1956. novemberben csatlakozott az MSZMP-hez, az MSZMP KB tagja. 1957-ben kinevezték művelődésügyi miniszterhelyettesnek. 1974-1982 között a Minisztertanács elnökhelyettese. 1970-től 1988-ig PB tag. 1958-1990 között országgyűlési képviselő. 1971. április 29. és 1974. március 20. között a KB életre hívott kultúrpolitikai munkaközösségének elnöke. 1974. március 20-án a Minisztertanács elnökhelyettese lett. 1982. június 25-i leváltásáig a Kossuth- és Állami Díj Bizottság, az Állami Ifjúsági Bizottság, megszaktításokkal az Országos Közművelődési Tanács elnöke volt. 1982. június 23-án ismét az MSZMP KB titkára lett, de befolyása csökkent, ezért 1985. március 28-án leváltották a KB-titkárságról, visszahívták fontosabb funkcióiból. Ezután 1989. októberi nyugdíjazásáig az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének főigazgatója volt. 1988. május 22-én kikerült az MSZMP PB-ből, de júliustól decemberig újra az agitációs és propagandabizottság tagja volt. *A beszélgetés 1991. március 22-én készült, s ez volt valószínűleg az utolsó vele készült interjú.*

Benke Valéria (Havas Ernőné) (Gyöngyös, 1920. június 26. – Budapest, 2009. június 7.) tanítónő, kommunista politikus, művelődésügyi miniszter. 1943-1944-ben kisegítő tanítónő volt Gádor községben. 1941-ben csatlakozott az illegális KMP-hez. 1944 végén a Szegedi Területi Szakmaközi Bizottság titkára lett, 1945-ben az MKP központi pártiskolájának tanára volt. 1948-ban lett a Magyar Nők Demokratikus Szövetsége budapesti titkára. 1950-ben rövid ideig az MDP KV Káderosztályán dolgozott, majd 1951-ben az Országos Béketanács titkára lett. 1957-ben magyar nyelv és irodalom szakos tanári diplomát szerzett. 1954-től 1958 elejéig a Magyar Rádió elnöke volt, 1956. október 30. és 1957. augusztus 28. között elnökhelyettes. 1957. február 26-án választották be az MSZMP KB-ba, aminek 1988. május 22-ig tagja maradt. 1970-től 1985-ig az MSZMP PB tagja, a KB Agitációs és Propaganda Bizottság tagja is volt. 1958. január 28-tól 1961. szeptember 13-ig művelődésügyi miniszter. 1961-től a

Társadalmi Szemle szerkesztőbizottságának vezetője, 1966-tól 1988-ig elnöke volt; 1988. decemberben nyugdíjazták. 1949. május 15. és 1971. február 10. között parlamenti képviselő. Előbb a Magyar Függetlenségi Népfönt nagy-budapesti listájáról, majd 1958-tól Tolna megyéből került be a törvényhozásba. 1967-ben Budapest 34. számú egyéni választókerületében jutott képviselői mandátumhoz. 1967. április 14-től 1971. május 12-ig az Elnöki Tanács tagja. Ő volt az első és másfél évtizeden át az egyetlen nő a magyarországi kommunista pártok politikai bizottságaiban. *Az interjú 1989. május 25-én készült.*

Gáspár Sándor (Pánd, 1917. április 15. – Budapest 2002. április 16.) politikus, szakszervezeti vezető. Pályafutása szinte töretlen az 1940-es koalíciós évek-től egészen a rendszerváltásig. Motorszerelőként dolgozott, majd 1935-től a szakszervezeti, 1936-ban csatlakozott a Magyarországi Szociáldemokrata Párthoz, 1943 óta illegális kommunista volt. 1946-tól egyre magasabb funkciókat tölt be a szakszervezetben és a pártban egyaránt. 1950 és 1951 között elvégezte az SZKP pártfőiskoláját. 1952. november 24-én kinevezték a SZOT főtitkárhelyettesének, 1953. márciustól titkár, 1955. április 30-tól a SZOT elnöke volt. 1954 és 1955. április 30. között az MDP KV Ipari és Közlekedési Osztályát irányította. 1956. júniusban beválasztották az MDP Politikai Bizottság póttagjai közé, október 24-én bekerült a Politikai Bizottságba. 1956. novemberben lett az MSZMP Közpon-ti Bizottság tagja, az 1988. május 22-i pártértekezleten kimaradt a párt vezető testületéből. 1959. novembertől a PB póttagja. 1961. szeptemberében választották meg az MSZMP KB gazdaságpolitikai KB titkárává, 1962. novemberben lett a PB teljes jogú tagja. bár az „Új gazdasági mechanizmus” ellenzői, a restaurálás él-harcosai közé tartozott. 1965. június 28-án a SZOT főtitkárává választották. 1983. december 9-én pedig a SZOT elnöke lett, tisztségéről 1988. június 22-én mon-dott le. 1978. áprilistól 1989. március 24-ig a CGT/Szakszervezeti Világszövetség elnöke volt. 1949. május 15-től országgyűlési képviselő volt. 1958. szeptember 26-ig a Magyar Függetlenségi Népfönt budapesti listáján, 1958. november 16-án a Hazafias Népfönt Pest megyei, 1963. február 24-én a budapesti listájáról választották országgyűlési képviselővé. 1967. március 19-én Pécs 5. számú, 1971. április 25. és 1985. április 19. között Pest megye 18. számú egyéni választókerületében szerzett mandátumot. Az 1985. június 8-i országgyűlési választásokon az országos listáról szerzett mandátumáról 1988. június 29-én lemondott. *Az interjú 1989. május 24-én készült.*

Havasi Ferenc (Piszke, 1929. február 20. – Tata, 1993. június 3.) kőműves. 1947-ben lett tagja az építőmunkások szakszervezetének, 1948-ban belépett a Magyar Dolgozók Pártjába. 1949-ben munkahelyén, a Lábatlani Cement- és Mészműben üzemi párttitkárnak választották, a következő évben az MDP tatabányai pártbizottságán agitációs- és propaganda titkár lett; egyéves pártfőiskolát végzett. 1952-től a Komárom megyei pártbizottságon agitációs-és propaganda osztály-

vezető volt, 1954-től másodtitkár, majd 1956 után az MSZMP Komárom megyei titkára. 1958-tól három évig az SZKP moszkvai pártfőiskola hallgatója volt. 1966. június 8. és 1975. július 4. között volt az MSZMP Komárom megyei pártbizottság első titkára; 1966. december 3. és 1988. május 22. között az MSZMP KB tagja volt. 1975. július 4-én nevezték ki a Minisztertanács elnökhelyettesévé; megbízatása alól 1978. április 22-én mentették fel, mert az MSZMP KB gazdaságpolitikáért felelős titkára lett; egyúttal az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Bizottsága elnöke, 1980-tól a Közgazdasági Munkaközösség vezetője és 1985-től a Szövetkezetpolitikai Munkaközössége elnöke is volt 1987-ig. 1980. március 27. és 1988. május 22. között az MSZMP PB tagja volt. KB-titkári tisztéből való felmentése után 1987. június 25-én az MSZMP Budapesti Pártbizottság első titkára lett. Az 1988. májusi országos pártkonferencia után, 1988. június 9-én kérte nyugdíjazását. 1980. június 8-ától 1988. június 29-iki lemondásáig országgyűlési képviselő volt; előbb Komárom megye 1. számú egyéni választókerületében, majd 1985. június 8-án a HNF országos listán jutott képviselői mandátumhoz. *Az interjú 1989. május 24-én készült.*

Korom Mihály (Mindszent, 1927. október 9. – Budapest, 1993. október 3.) politikus, 1966 és 1978 között igazságügy-miniszter. 1945. márciusban lett a Magyar Kommunista Párt tagja, majd júliusban rendőri szolgálatba lépett. Elvégezte a Rendőrakadémiát, a fővárosban rendőr hadnagyként a központi kiképző zászlóalj politikai helyettese volt 1950-ig. Az MDP budapesti pártiskolájának elvégzése után, 1951-ben az MDP KV adminisztratív, majd belügyi osztályának munkatársa 1954-ig, majd megválasztották a KV alapszervezeti párttitkárának, amelyet 1955-ig töltött be. 1956. november-decemberben a Kádár-kormány védelmét ellátó kormányőrség helyettes parancsnoka volt, majd az SZKP moszkvai pártfőiskoláját elvégezve 1958. júliustól az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezeti Osztályának munkatársa volt, majd ezredesi rangban, a Belügyminisztérium vizsgálati osztályvezetőjeként jelentős szerepet játszott a forradalom és szabadságharc utáni megtorlásban. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán állam- és jogtudományi doktori oklevelet szerzett 1959-ben, majd 1960. augusztus 9-én kinevezték a BM Határőrség országos parancsnokává. Az MSZMP Központi Bizottság póttagja 1962. november 24-től, rendes tagja 1963. december 5-től volt, a KB adminisztratív titkáráként felügyelete alá tartoztak a fegyveres testületek 1963. december és 1966. november között. 1966. december 7. és 1978. április 19. között a Kállai-kormány, majd a Fock- és Lázár-kormányok igazságügy-minisztere. 1978. április 20-tól 1985. március 28-ig az MSZMP KB fegyveres testületeket felügyelő adminisztratív titkára. 1980. március 27. és 1985. március 28. között a Politikai Bizottság tagja. 1985 és 1988 között az Alkotmányjogi Tanács tagja. 1972 és 1980 között a Hazafias Népfront Országos Tanácsa tagja volt, az MSZMP KB mellett működő Testnevelési és Sportbizottság vezetője 1980-tól 1985-ig. 1980. június 8-tól országgyűlési képviselő, Bács-Kiskun megye 8. számú egyéni választókerületében. 1980. március 27. és

1985. március 28. között az MSZMP Politikai Bizottságának tagja, valamint 1985-89 között országgyűlési képviselő, az Alkotmányjogi Tanács elnöke volt. 1989. májusban, miután az MDF kiskunfélegyházi szervezete kezdeményezte képviselői székéből való visszahívását, lemondott mandátumáról és KB-tagságáról is. *Az interjú 1989. május 19-én készült.*

Méhes Lajos (Budapest, 1927. július 23. – Budapest (más forrás szerint Szeged), 2002. június 28.) géplakatos, politikus, miniszter. 1945-ben belépett a Magyar Kommunista Pártba. 1948. októbertől az MDP Budapesti Pártbizottsága Káderosztálya munkatársa 1950-ig, ekkor kétéves pártiskolára küldték. 1952-ben visszakérült az MDP Budapesti Pártbizottságára, a szervezési osztály politikai munkatársa lett, 1953. májustól 1956. október végéig az osztály helyettes vezetője volt. 1956. decembertől az MSZMP Budapesti Bizottsága Párt- és tömegszervezeti osztálya osztályvezetője. 1978. április 21. és 1980. december 3. között a Budapesti Pártbizottság első titkára. Ipari miniszter 1980. december 5. és 1983. december 9. között, tagja volt kormány mellett működő Gazdasági Bizottságnak is. A Szakszervezetek Országos Tanácsának főtitkára 1983. december 9-től, 1985. március 4-én nyugdíjazták. 1965. június 25. és 1988. május 22. között az MSZMP KB rendes tagja. Az MSZMP PB-tag 1980. március 27-étől 1985. március 28-áig. Országgyűlési képviselő 1967. március 19. és 1990. március 16. között; előbb Borsod-Abaúj-Zemplén megye 17. számú, majd 1971. április 25-én Győr-Sopron megye 4. számú, 1980. június 8-ától Budapest 44. számú egyéni választókerületében. Az Elnöki Tanács tagja 1978. július-1980. december között. A Szakszervezeti Világszövetséghez tartozó Fémipari Dolgozók Nemzetközi Szövetségének elnöke 1974–1978-ban. *Az interjú 1989. május 25-én készült.*

Óvári Miklós (Soroksárpéteri, 1925. augusztus 24. – Budapest, 2003. május 10.) politikus. Az MSZMP KB titkára, országgyűlési képviselő. 1943-ban érettségizett a pestlőrinci állami gimnáziumban, majd latin–olasz szakos Eötvös kollégista. 1948-ban a Pázmány Péter Tudományegyetemen történelem szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1945-ben lépett be a Magyar Kommunista Pártba, MDP, majd az MSZMP tagja volt. 1949 és 1958 között olasz nyelvet és történelmet tanított a pártfőiskolán. 1954-ben lett a Moszkvai Állami Egyetem aspiránsa; 1956-ban kandidátusi fokozatot szerzett. 1958-ban került be a pártirányításba; előbb az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály alosztályvezetője, majd osztályvezető-helyettese 1961-ig, majd a Tudományos és Kulturális Osztály osztályvezető-helyettese volt. A Tudományos, Kulturális és Közoktatási Osztály osztályvezetőjeként 1966. december 3. és 1970. november 28. között tevékenykedett. Az MSZMP Központi Bizottság póttagja 1962. november 24-én lett, a testület rendes tagja 1966. december 3. – 1988. május 22. között. Az MSZMP PB tagja 1975-től 1988-ig volt, egyúttal ideológiai KB-titkár 1970 és 1985 között. A KB Agitációs és Propaganda Bizottsága tagja 1966-tól, elnöke és Kulturálispolitikai Munkaközössége elnöke 1970-től 1985-ig,

majd a KB titkársága tagjaként a KB Iroda vezetője 1988. júniusig. Aczél György mellett a magyar kulturális élet egyik irányítója. Országgyűlési képviselő volt 1979. június 10-étől 1988. június 29-i lemondásáig. Előbb Budapest 28. számú, 1980. június 8-án Budapest 29. számú egyéni választókerületében került megválasztásra, majd 1985. június 8-án az országos listáról jutott be a törvényhozásba. 1985-től 1988. októberig az országgyűlési pártbizottság titkára. 1988. júliusban tagja lett az MSZMP KB Tudománypolitikai Bizottságnak. 1988 után visszavonultan élt. *Az interjú 1989. május 18-án készült.*

Sarlós István (Budapest, 1921. – 2006. június 19.) a magyar országgyűlés egykori elnöke. A Szociáldemokrata pártba lépett be és annak ifjúsági tagozatát vezette. 1945-ben, a hazatérése után az SZDP II. kerületi titkára volt. 1948-tól az MDP budapesti pártbizottságán dolgozott. Később a Magyar–Szovjet Társaságnál töltött be különféle funkciókat. 1956-ban magyar nyelv-és irodalom szakos tanári oklevelet szerzett az ELTE-n. 1956 decemberétől a Budapesti Karhatalmi Ezredben szolgált. 1957 nyarától a Budapesti Pártbizottság munkatársa volt. 1963-tól a Fővárosi Tanács elnöke lett. 1966-ban az MSZMP KB tagjává választották, Ezt a funkcióját 1989-ig töltötte be. 1968 és 1974 között a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának alelnöke, 1974-től 1982-ig a főtitkára volt. 1970-től 1974-ig a Népszabadság főszerkesztője és az MSZMP KB Agitációs és Propagandabizottságának tagja volt. 1975 és 1987 között az MSZMP PB tagja, majd 1982-1984 között a Minisztertanács elnökhelyettese lett. 1982 és 1984 között az Állami Tervbizottság tagja, az Állami Ifjúsági Bizottság elnöke, a Minisztertanács Tudománypolitikai Bizottságának elnöke, és az Állami Díj- és Kossuth-díj bizottság elnöke volt. 1984 és 1988 között az Országgyűlés elnöke. 1989-ig az Elnöki Tanács elnökhelyettese volt. 1963. február 24-től országgyűlési képviselő volt, előbb a Hazafias Népfrent budapesti listáján, 1967. március 19-től Budapest 14. számú, 1975. június 15-én Budapest 15. számú, 1980. június 8-án Vas megye 6. számú egyéni választókerületében, 1985. június 8-án, az országos listán szerzett mandátumot. *Az interjú 1989. május 18-án készült.*

A kötetben említett személyek rövid életrajza

Andropov, Jurij (1914. június 15. – 1984. február 9.) szovjet politikus, 1956-ban a Szovjetunió budapesti nagykövete, 1982. novemberétől haláláig a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) főtitkára.

Antos István (Nagyszombat, 1908. június 25. – Budapest, 1960. január 5.) közgazdász, pénzügyminiszter, egyetemi tanár. 1945. november 23-tól 1951. január 27-ig pénzügyminisztériumi politikai államtitkár volt. 1956. november 16-tól a Magyar Forradalmi Munkás–Paraszt Kormány pénzügyminiszterének első helyettese, majd 1957. május 9-től haláláig pénzügyminiszter volt.

Bajbakov, Nikolaj (1911. június 03. – 2008. március 31.) szovjet közgazdász, a Szovjetunió kőolajiparának népbiztosa (miniszter) (1944–1946), kőolajipari miniszter (1948–1955). A KGST befolyásos politikusa 1985-ig.

Ballai László (1929 –) közgazdász, a Tervhivatal munkatársa (1959–66), a KB Gazdaságpolitikai Osztályának helyettes vezetője, 1980-tól vezetője, ill. a Gazdaságpolitikai Bizottság tagja, egy ideig a KNEB elnöke (1986–89).

Baló György (Budapest, 1947. június 14. –) televíziós újságíró, a Magyar Televízió (MTV) volt kulturális igazgatója. 1975-től az MTV külpolitikai szerkesztőségének munkatársa, később a szerkesztőség helyettes vezetője lett. Ebben az időszakban többek között a Panoráma, a Stúdió, a Hét és a Hírháttér szerkesztő-műsorvezetője is volt, dolgozott a Mozgó Világnál is.

Bauer Tamás (Budapest, 1946. május 6. –) közgazdász, egyetemi tanár, politikus. 1994 és 2002 között a Szabad Demokraták Szövetségének (SZDSZ) országgyűlési képviselője. Közgazdászként a kelet-európai tervgazdaságok működésével foglalkozott. 2011-től a Demokratikus Koalíció alelnöke.

Bálint József (Kemecse, 1930. január 15. –) közgazdász, statisztikus, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1973-tól 1979-ig. A közgazdaságtudományok kandidátusa.

Berecz János (Ibrány, 1930. szeptember 18. –) politikus. 1980-ban választották az MSZMP KB tagjává. 1982-től 1989-ig a Népszabadság főszerkesztője. 1985-ben a KB ideológiai és propagandaügyekkel foglalkozó titkára, 1987-től az MSZMP PB-tagja. 1985-ben országgyűlési képviselő lett, 1989-ben az újjáalakított MSZMP-ben folytatta a politizálást, 1991-ben kilépett a pártból. 1997–1999 között tagja a Magyarországi Szociáldemokrata Pártnak.

Berend T. Iván (1930. december 11. –) Kossuth-díjas magyar történész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1985 és 1990 között az MTA elnöke, 1988-1989. az MSZMP KB tagja. A magyar és közép-európai gazdaságtörténet nemzetközileg ismert kutatója.

Békesi László (Győr, 1942. május 31. –) magyar közgazdász, politikus, pénzügyminiszter. 1972-ben Pest Megyei Tanács általános elnökhelyettesévé nevezzék ki. 1975-ben Budapest Főváros Tanácsának közgazdasági elnökhelyettese, a Tervgazdálkodási Bizottság elnöke. 1989. május 10. és 1990. május 23. között Németh Miklós kormányának pénzügyminisztere volt. 1990-ben önkormányzati képviselő lett. 1994-be, a Horn-kormány megalakulásakor rövid ideig pénzügyminiszterré nevezték ki (1995. március 1-ig).

Biszku Béla (Márok, 1921. szeptember 13. –) keményvonalas kommunista politikus. Belügyminiszterként (1957–1961) az 1956-os forradalom utáni megtorlás egyik irányítója, miniszterelnök-helyettes (1961–1962), az MSZMP KB titkára (1962–1978). Többet egy ideig Kádár potenciális utódának tartották. 1962. után fokozatosan szembefordult Kádár enyhülő politikájával. A '70-es évek elején a gazdasági reform erős bírálójaként, a reform-ellenes erők vezetőjeként politizált, ezért felmentették PB tagsága alól és nyugdíjazták (1978). 1980-tól 1989-ig a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) Számvizsgáló Bizottságának elnöke.

Bognár Géza (Budapest, 1909. december 3. – Budapest, 1987. február 7.) kétszeres Kossuth-díjas villamosmérnök, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Csaknem három évtizeden keresztül, 1950-től 1977-ig volt a Távközlési Kutatóintézetben folyó tudományos-mérnöki munka meghatározó alakja. Nevéhez fűződik a mikrohullámú rádió-összeköttetések hazai fejlesztésének elméleti és gyakorlati megalapozása. Az MSZMP KB tagja (1970–1985).

Borbély Sándor (1931 –), a KISZ budapesti titkára, munkásör altábornagy, a Munkásörség Országos parancsnoka (1980–1989).

Brandt, Willy (1913. december 18. – 1992. október 8.) Béke Nobel-díjas német szociáldemokrata politikus, a Német Szövetségi Köztársaság kancellárja (1969-től 1974-ig).

Brezsnyev, Leonyid Iljics (1907. január 1. – 1982. november 10.) szovjet politikus, 1964. október 14-től haláláig az SZKP főtitkáráként a Szovjetunió első számú vezetője. 1960 és 1964, majd 1977 és 1982 között a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke (államfő).

Brutyó János (Makó, 1911. nov. 20. – Bp., 1987. jan. 10.) kommunista politikus, szakszervezeti vezető. 1957-től az MSZMP Központi Bizottságának tagja, 1959-65-ben a SZOT főtitkára, 1965-66-ban elnöke, 1966-tól a SZOT Elnökségének tagja. 1958-tól haláláig országgyűlési képviselő, 1959-64-ben az Elnöki Tanács tagja.

Cunhal, Álvaro (Coimbra, 1913. Nov. 10. – Lisszabon, 2005. június 13.) 1961 és 1992 között a Portugál Kommunista Párt főtitkára.

Csehák Judit (Szekszárd, 1940. január 16. –) egészségügyi miniszter. 1985-től az MSZMP Központi Bizottságának tagja. 1989 októberében belépett a MSZP-be. 1994-96 között az MSZP alelnöke. 1984 decemberétől 1987 végéig a Minisztertanács elnökhelyettese; 1987-1990 között, illetve 2002 májusától 2003 augusztusáig szociális és egészségügyi miniszter.

Csernyenko, Konsztantyin (1911. szeptember 24. – 1985. március 10.) szovjet politikus, 1984. február 13-ától haláláig az Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottságának főtitkára, amely tisztség mellett 1984. április 11-étől a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöki posztját is betöltötte.

Csikós-Nagy Béla (Szeged, 1915. szeptember 9. – Budapest, 2005. május 29.) jogász, egyetemi tanár, akadémikus. 1951-ben kinevezték a helyi ipari miniszter első helyettesének, a minisztérium megszűnése után, 1953-ban a könnyűipari miniszter helyettese lett. 1957 januárban kinevezték az Országos Árhivatal elnökének; 1967-1984 között államtitkári rangban az Országos Anyag- és Árhivatal elnöke volt.

Csoóri Sándor (Zámoly, 1930. február 3. –) kétszeres Kossuth-díjas magyar költő, esszéíró, prózaíró, politikus, a Digitális Irodalmi Akadémia alapító tagja. A Kádárkor népi ellenzékének egyik képviselője. 1987-ben egyike volt a Magyar Demokrata Fórum alapítóinak. 1988-tól a Hítel folyóirat szerkesztőbizottsági elnöke, 1992-től főszerkesztője. 1991-től 2000-ig a Magyarok Világszövetségének elnöke.

Csurka István (Budapest, 1934. március 27. – Budapest, 2012. február 4.) kétszeres József Attila-díjas író, dramaturg, politikus. 1973-1986 között a Magyar Nemzet tárcaírója. A Magyar Demokrata Fórum egyik alapítója volt. 1993-ban kizárták az MDF-ből, ekkor megalapította a Magyar Igazság és Élet Pártját, amelynek haláláig elnöke volt. 1990-1994 között az MDF, majd 1998-2002 között a MIÉP színeiben országgyűlési képviselő volt.

Déry Tibor (Budapest, 1894. október 18. – Budapest, 1977. augusztus 18.) politizáló író, kommunista. Kossuth- és Baumgarten-díjas. Több külföldi akadémia dísztagja (Berlin, Hamburg, Mainz stb.).

Dimény Imre (Komolló, 1922. augusztus 3. –) Széchenyi-díjas magyar agrármérnök, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1967 és 1975 között földművelésügyi és élelmiszerügyi miniszter volt.

Donáth Ferenc (Jászárokszállás, 1913. szeptember 5. – Budapest, 1986. július 15.) kommunista politikus, agrártörténész, publicista, nemzetgyűlési és országgyűlési képviselő. 1951-ben koholt vádak alapján elítélték, majd rehabilitálták. 1956-ban Nagy Imre közvetlen munkatársa, 1958-1960 között tizenkét évi börtönbüntetését

tölti, amnesztiával szabadul, később a demokratikus ellenzék egyik vezető személyisége, az Aczél Györggyel folytatott tárgyalások vezetője.

Dubček, Alexander (Zayugróc, 1921. november 27. – Prága, 1992. november 7.) csehszlovák politikus, rövid ideig Csehszlovákia vezetője CSKP főtitkára (1968–1969), a prágai tavasz kulcsfigurája. 1972–1989 között rendőri felügyelet alatt élt. 1989. december 28. – 1992. június 25. a Csehszlovák Szövetségi Gyűlés elnöke. Autóbaleset áldozata lett.

Faluvégi Lajos (Mátraderecske, 1924. október 22. – Budapest, 1999. december 5.) közgazdász, pénzügyminiszter (1971–1980). 1980–1986 között miniszterelnök-helyettes, az Országos Tervhivatal elnöke (1980–1986). 1989 májusától 1990 júniusáig a Tözsdetanács elnöke, 1990–1993 között a Budapesti Értéktőzsde felügyelő bizottságának tagja volt.

Fehér Lajos (Szeghalom, 1917. dec. 15. – Bp., 1981. nov. 1.): politikus, újságíró. Részt vett a Márciusi Front tevékenységében, cikkeket írt a Szabad Szó c. lapba. 1947–54-ben a Szabad Föld, 1956-tól a Népszabadság szerkesztője 1959-ig. 1962–74 között miniszterelnök-helyettes, 1957–75 között az MSZMP Politikai Bizottságának tagja. 1959-től haláláig a Magyar Partizánszövetség elnöke.

Fejti György (Sátoraljaújhely, 1946. március 10. –) politikus, vállalkozó. 1987-ben bekerült a párt szűkebb vezető apparátusába, 1987. június 27-től az MSZMP adminisztratív KB-titkára lett. 1989. áprilisától a rendszerváltás feltételeiről szóló háromoldalú politikai egyeztető tárgyalásokon az MSZMP tárgyalóküldöttségnek helyettese vezetője volt. 1989. júliusban a Politikai Bizottság helyett felállított Politikai Intéző Bizottságba is bekerült. 1989. októberben visszavonult a politikai élettől, magánvállalkozó lett.

Fejtő Ferenc (Nagykanizsa, 1909. augusztus 31. – Párizs, 2008. június 2.) magyar-francia történész, kritikus, Széchenyi-díjas író, baloldali publicista. 1950-től 1979-ig ismét az AFP francia hírügynökség munkatársa, a kelet-európai kommunista diktatúrák szakértő elemzője. Egy időben elnöke volt az Emberi Jogok Magyar Ligájának.

Fekete János (Budapest, 1918. szeptember 4. – Budapest, 2009. október 23.) bankár, a Magyar Nemzeti Bank elnökhelyettese. 1968-tól 1980-ig elnökhelyettes, 1980-tól első elnökhelyettes volt az MNB-ben. Ez utóbbi pozíciójában 1982-től 1988-ig a Nemzetközi Valutaalap magyarországi kormányzójának a tisztét is betöltötte, így a hitelfelvételek felelőse is volt.

Ferge Zsuzsa (Budapest, 1931. április 25. –) Széchenyi-díjas baloldali szociológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. A szegénység, a kirekesztés és a társadalmi rétegződés szociológiai aspektusának nemzetközileg

is elismert kutatója. 2006-tól az MTA Gyermekszegénység Elleni Programiroda vezetője.

Fock Jenő (Budapest, 1916. május 16. – Budapest, 2001. május 22.) kommunista politikus, a Minisztertanács volt elnöke. 1955–57 között a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) titkára. 1957–61-ben az MSZMP KB titkára, 1961–67 közt miniszterelnök-helyettes. 1967-től 1975-ig a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke. Kormányfőként nevéhez fűződött az 1968-as új gazdaságirányítási rendszer bevezetése. Az MSZMP PB tagja 1957-1980 között. 1980-tól a Magyar Tudományos Egyesületek Szövetsége (MTESZ) elnöke.

Földes Mihály (Budapest, 1905. január 6. – Budapest, 1984. február 20.) József Attila-díjas (1950, 1954) magyar író, újságíró, országgyűlési képviselő, egyetemi tanár. 1947-1953 között országgyűlési képviselő volt.

Friss István (Nagyvárad, 1903. május 31. – Budapest, 1978. október 11.) kommunista politikus, állami díjas közgazdász, politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja.

Gorbacsov, Mihail Szergejevics (Privolnoje, 1931. március 2. –) szovjet politikus, 1985-től az SZKP főtitkára, majd a Szovjetunió elnöke. Nevéhez kapcsolódnak a „glasznosztj” és a „peresztrojka” demokratizáló intézkedései, melyek a kommunista rendszer bukásához és a Szovjetunió széthullásához vezettek. 1990-ben Nobel-békedíjjal tüntették ki. 1991 augusztusában kommunista vetélytársai sikertelen puccsot kíséreltek meg ellene, ezért feloszlatta a Szovjetunió Kommunista Pártját. 1991. december 25-én lemondott a Szovjetunió elnöki tisztségéről.

Gromiko, Andrej Andrejevics (1909. július 18. – 1989. július 2.) belarusz nemzetiségű szovjet közgazdász, diplomata és az egyik legbefolyásosabb szovjet politikus. 1957-től 1985-ig, 28 éven át a Szovjetunió külügyminisztere, majd 1985-től haláláig a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke volt.

Grósz Károly (Miskolc, 1930. augusztus 1. – Gödöllő, 1996. január 7.) magyar politikus, a Minisztertanács elnöke (1987. június 25. – 1988. november 24.), az MSZMP főtitkára. 1961-től a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Központi Bizottsága (KB) agitációs és propagandaosztályának munkatársa, közben pedig a Magyar Rádió és a Magyar Televízió párttitkára is volt. 1984-től 1987-ig az MSZMP Budapesti Pártbizottságának első titkára, 1988 májusától főtitkára.

Gosztonyi János (Völcssej, 1925. október 21. – Budapest, 1985. január 16.) újságíró, politikus. 1965. júniusában kinevezték a Népszabadság szerkesztőbizottságának elnökévé. 1970-1974. között Művelődésügyi miniszter-helyettes, majd oktatási minisztériumi államtitkár. 1980. szeptembertől haláláig a Magyarok Világszövetsége főtitkára volt. 1966 és 1972 között a Magyar Újságírók Szövetsége tagja.

Gyenes András (1923–1997) kommunista politikus, diplomata. Külügyminiszter-helyettes. A Magyar Testnevelési és Sporttanács elnökhelyettese. Az MSZMP KB tagja és egyben külügyi titkára (1975–82), a KEB elnöke (1982–89).

Gyenes Antal (Mezőtúr, 1920. október 30. – 1996. január 17.) agrárközgazdász, 1956 előtt a NÉKOSZ elnöke. 1956. október 27-től november 1-ig a Nagy Imre-kormány begyűjtési minisztere. 1956. november 4-e után az MSZMP KB tagja, ahonnan 1957-ben eltávolítják, mert nem helyeselte Nagy Imréék felelősségre vonását. 1968-tól a Szövetkezeti Tudományos Tanács elnökeként támogatta a szövetkezeti kérdés szakmai kutatását.

Gyöngyösi István az Építők Szakszervezetének főtítkára; az MSZMP KB tagja.

Győri Imre (Hódmezővásárhely, 1924. április 21. – Budapest, 1987. április 9.) nyomdász, politikus. 1962-1974 között az MSZMP Csongrád megyei pártbizottság első titkára volt, majd MSZMP ideológiai KB titkára (1974-1980). 1980. március 27-étől 1982. június 23-ig az MSZMP KB Agitációs- és Propaganda Osztály osztályvezetője. 1963-1985 között országgyűlési képviselő.

Győrffy Miklós (Segesd, 1943. december 21. –) magyar újságíró, a Kodolányi János Főiskola Kommunikációs Tanszékének vezetője. 1971 óta a Magyar Rádió munkatársa, vezető szerkesztője. 1980–2008 között a Magyar Televízió külső munkatársa volt. A Gyurcsány- és Bajnai-kormány idején ismét az MTV hírműsorának egyik főszerkesztője.

Gyuricza László (Bábolna, 1932. július 11. –) mérnök, az MSZMP KB tagja (1987-1989), 1975-1990 között országgyűlési képviselő. 1959-1980-ig a Balatonfüzfői Nitrokémiai igazgatója. 1956-tól az MSZMP tagja. 1980. januárban megválasztották Veszprém megye tanácselnökének, 1985. március 9-én az MSZMP Veszprém megyei bizottsága első titkára lett. 1989-től a Nitrokémia Ipartelepek, majd a Nitrokémia Rt. kereskedelmi főmunkatársa, 1992-től nyugdíjas. 1987. június 23-ától 1989. októberéig az MSZMP Központi Bizottság tagja volt.

Hajdú János (Budapest, 1934. december 17. –) magyar újságíró, televíziós műsorvezető, országgyűlési képviselő. 1956-1957 között a Külügyminisztériumban dolgozott. 1961-1980 között a Népszabadság munkatársa volt. 1963-1987 között tv-komentátor volt. 1968-1969 között hanoi, 1970-1974 között pedig bonni tudósítóként tevékenykedett. 1976-1987 között a Nemzetközi Stúdió és a Hét műsorvezetője volt. 1987-1990 között berni nagykövet volt. 1990 óta publicista és tanácsadó. 1994-1998 között az MSZMP országgyűlési képviselője.

Haraszi Sándor (1897. november 18. – Budapest, 1982. január 19.) újságíró, politikus. 1951-ben koholt vádak alapján halálra ítélték, de 1954-ben szabadult. A Nagy Imre-kör tagja, a forradalom idején a Népszabadság főszerkesztője. 1958.

augusztus 19-én hat évi börtönre ítélték. 1960-ban amnesztiát kapott. Ezután 1980-ig az Akadémiai Kiadónál dolgozott. Az 1981-ben alapított Beszélő egyik szerkesztője volt.

Hámori Csaba (Budakeszi, 1948. november 22. –) politikus, 1985-1989 között az MSZMP PB tagja, 1984-től 1988-ig a KISZ KB első titkára. 1985-től 1989-ig PB tag. 1985-1994 között az MSZP országgyűlési képviselője.

Horn Gyula (Budapest, 1932. július 5. – Budapest, 2013. június 19.) politikus, közgazdász, a közgazdaság-tudományok kandidátusa, a Magyar Népköztársaság utolsó külügyminisztere. 1994 és 1998 között miniszterelnök volt. 1956 decemberétől 1957 júniusáig az MSZMP KB felkérésére a karhatalmi őrszolgálatnál volt állományban. 1959-ben került a Külügyminisztériumba, ahol először a Szovjet Főosztály munkatársa lett. Külszolgálatai után 1985-ben visszatért a Külügyminisztériumba, ahol államtitkár lett. 1987-88-ban tagja volt a Minisztertanács Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Bizottságának is. 1989-ben külügyminiszter lett a Németh Miklós vezette kormányban. Az MSZP egyik alapítója. Nagy Károly-díjas.

Jánosi Ferenc (Sárospatak, 1916. január 13. – Budapest, 1968. szeptember 2.) református lelkész, tanár, miniszterhelyettes, a Hazafias Népfront első főtitkára, a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatója, Nagy Imre veje.

Hegedüs András (Szilsárkány, 1922. október 31. – Budapest, 1999. október 23.) szociológus, politikus. 1952. január 5-étől 1955. április 18-ig miniszteri posztokat tölt be, 1955. április 18-ától 1956. október 24-ig a Minisztertanács elnöke. Október 28-án ő írta alá antedatálva a szovjet hadsereg segítségül hívásáról szóló kérelmet. 1963-1968-ban az általa alapított MTA Szociológiai Kutatócsoportjának igazgatója, a Valóság folyóirat szerkesztője. 1968-ban Csehszlovákia megszállása ellen ő is tüntetett, 1973-ban kizárták az MSZMP-ből.

Hetényi István (Budapest, 1926. augusztus 3. – Budapest, 2008. november 11.) közgazdász, 1980. június 27. – 1986. december 31. között Magyarország pénzügyminisztere.

Hoós János (Szombathely, 1938. február 23. –) közgazdász, statisztikus, egyetemi tanár. Az Országos Tervhivatal elnöke 1987 és 1989 között, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke 1989-től 1990-ig. A közgazdasági tudományok kandidátusa, a közgazdaság-tudományok doktora.

Horváth Ede (Szombathely, 1924. szeptember 18. – Győr, 1998. szeptember 23.) 1948 és 1953 között a Szabad Nép kommunista napilap munkaversenyyel kapcsolatos cikkeiben 25 alkalommal szerepelt. 1952. és 1963. között a Győri Szerszámgépgyár igazgatója volt. Ezután 1989-ig a Rába Magyar Vagon- és Gépgyár vezérigazgatója volt. 1970-1989 között az MSZMP KB rendes tagja.

Horváth István (Paks, 1935. szeptember 1. –) jogász, bíró, politikus, a KISZ KB első titkára, az MSZMP KB titkára, az Elnöki Tanács tagja, miniszterelnök-helyettes, belügyminiszter. 1971–1975. között országgyűlési képviselő és az Elnöki Tanács tagja volt. 1980-ban lett először belügyminiszter. 1985-ban az MSZMP KB titkárává választották, 1987-ben miniszterelnök-helyettes, majd 1990-ig ismét belügyminiszter volt.

Husák, Gustáv (Pozsonyhidegkút, 1913. január 10. – Pozsony, 1991. november 18.) keményvonalas szlovák kommunista politikus, 1969-től a Csehszlovák Kommunista Párt első titkára, 1975 és 1989 között Csehszlovákia államfője volt. 1987-ben leváltották a párt éléről, utódja Miloš Jakeš lett. 1989-ben mondott le államelnöki funkciójáról.

Huszár István (1927 –), közgazdász, pártfunkcionárius. 1953–1963 között az MDP KV, illetve az MSZMP KB munkatársa. Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, majd 1973-ig elnöke, egyben államtitkár is volt. 1973–1980 között miniszterelnök-helyettes. Az Országos Tervhivatal elnöke (1975–80), 1980-tól országgyűlési képviselő. Az MSZMP PB tagja (1975–80). 1980-tól az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetének, 1985–1988 között a Párttörténeti Intézetnek az igazgatója.

Huszár Tibor (Veresegyház, 1930. augusztus 20. –) Széchenyi-díjas magyar szociológus, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. Az értelmiségszociológia és Erdei Ferenc neves kutatója. 1983 és 1992 között az Eötvös Loránd Tudományegyetem Szociológiai Intézete alapító igazgatója. 1990-ben rövid ideig az MSZP országgyűlési képviselője volt.

Illyés Gyula (Sárszentlőrinc-Felsőrácegrespuszta, 1902. november 2. – Budapest, 1983. április 15.) háromszoros Kossuth-díjas költő, író, drámaíró, műfordító, lapszerkesztő, az MTA levelező tagja. A Digitális Irodalmi Akadémia megalakulásától annak posztumusz tagja. A népi írók emblematikus vezéralakja.

Jakab Sándor (Vizslás, 1926. szeptember 10. –) politikus, belügyminiszter-helyettes (1966–1968), MSZMP KB rendes tagja (1966–1985). 1958 és 1967 között országgyűlési képviselő.

Jakeš, Miloš (1922. augusztus 12. –) 1987-1989 között a Csehszlovák Kommunista Párt főtitkára, „bársonyos forradalom” leváltották posztjáról és felelősségre vonták.

Jaruzelski, Wojciech Witold (Kurów, Lengyelország, 1923. július 6. –) lengyel tábornok, politikus. 1985–1989. között az Államtanács elnöke, 1989-ben a Lengyel Népköztársaság elnöke, 1989–1990 között a III. Lengyel Köztársaság elnöke. Nevéhez fűződik a hadiállapot, és a „statárium” kihirdetése 1981. december 13-án. Később a lengyel nemzettől bocsánatot kért érte.

Jassó Mihály (1936. május 21. –) 1976 és 1979 között az MSZMP KB Párt- és Tömegszervezetek Osztálya politikai munkatársa, instruktora. 1983-tól az MSZMP Budapesti Bizottsága KAO területet felügyelő első titkára, majd szervezőtitkára volt. 1985 és 1988 között az MSZMP Központi Ellenőrző Bizottság tagja volt, 1988. május 22-től az MSZMP KB tagja. 1989. júniustól az MSZMP Politikai Intéző Bizottsága (Iroda) tagja volt.

Kállai Gyula (Berettyóújfalu, 1910. június 1. – Budapest, 1996. március 12.) kommunista politikus, országgyűlési képviselő, miniszter, 1965 és 1967 között miniszterelnök. 1957-ben Kádár János őt bízta meg, hogy tárgyaljon a romániai Snagovba internált Nagy Imrével és csoportjával, de tárgyalás helyett ultimátumot adott nekik.

Kapolyi László (1932 –) mérnök, közgazdász, üzletember, politikus, az MTA rendes tagja. 1976. április 10-étől nehézipari miniszterhelyettes, 1981. január 1-jén lett az Ipari Minisztérium energetikai államtitkára, 1983. december 9. és 1987. december 16. között ipari miniszter volt. 1988. december 31-ig energiapolitikai kormánybiztos, 1988–89-ben a Minisztertanács Tanácsadó Testületének társelnöke. 1985. március 28. és 1988. május 22. között az MSZMP KB tagja, 1994-től az MSZDP elnöke.

Kardelj, Edvard (Ljubljana, 1910. január 27. – Ljubljana 1979. február 10.) szlovén származású jugoszláv kommunista politikus, a munkás-önigazgatás teoretikusa.

Katona István (Budapest, 1928. december 11. – Budapest, 2006. február 9.) újságíró. 1949-től a Magyar–Szovjet Baráti Társaság sajtóelőadója, 1970. november 28. és 1974. június 20. között, majd 1977-ig a Népszabadság főszerkesztője. 1970–1988 között az MSZMP KB tagja. 1977 és 1988 között a Társadalmi Szemle szerkesztőbizottságának tagja.

Kádár János (Fiume, 1912. május 26. – Budapest, 1989. július 6.) politikus. 1948 és 1950 között belügyminiszter. 1952 és 1954 között egy koncepciót pert követően börtönbe zárták. Az 1956-os forradalom alatt részt vett Nagy Imre kormányában, de november 4-én átállt a szovjetekhez, akik a visszaállított kommunista diktatúra vezetőjévé tették. 1956 novembere és 1988 májusa között az MSZMP első titkáráként, később pedig főtítkáráként Magyarország első emberének számított. Kétszer volt miniszterelnök.

Kemény István (Kaposvár, 1925. augusztus 14. – Budapest, 2008. április 14.) Széchenyi-díjas magyar szociológus. 1957-ben két évre bebörtönözték, 1970 és 1973 között az MTA Szociológiai Kutatóintézet munkatársa volt. 1973-ban publikációs tilalom alá helyezték. 1977-ben Párizsba emigrált, 1980-tól 1990-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársaként dolgozott. 1990-ben hazatért. 1992-től a Magyar Szociológiai Társaság elnöke, 1993-tól alelnöke volt.

Klézl Róbert (Kispest, 1929. augusztus 27. –) mérnök – közgazdász. 1962-től az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának politikai munkatársa, 1968-tól osztályvezető-helyettes. 1976. áprilisától a közlekedés- és postaügyi miniszter helyettese volt. Nyugdíjba vonulására hivatkozva 1989. februárban az MSZMP KB a felmentését javasolta.

Király Zoltán (Kiskunfélegyháza, 1948. május 23. –) újságíró, pedagógus, tévériporter, vállalkozó, országgyűlési képviselő. 1973-1975 között a Petőfi Népe, 1975–1978 között pedig a Magyar Rádió szolnoki stúdiójának munkatársa, valamint a Magyar Televízió külső munkatársa volt. 1988-ban az Új Márciusi Front alapító tagja, kizárták az MSZMP-ből. 1978–1991 között a Magyar Televízió szegedi stúdiójában szerkesztő-riportere volt. 1985–1994 között országgyűlési képviselő. 1994-ig a MÚOSZ elnökségi tagja volt.

Kissinger, Henry Alfred (Fürth, 1923. május 27. –) német születésű amerikai Nobel-békedíjas diplomata és politikus. Nemzetbiztonsági főtanácsadó, majd külügyminiszter a Nixon-kormányban, mely tisztségében a Gerald Ford vezette új kormányban is megmaradt. Véleménye ma is meghatározó az amerikai külügyben és a nemzetközi politikában.

Knopp András (Budapest, 1938. szeptember 1.) filozófus, politikus. 1969-től a Társadalmi Szemle filozófiai rovatvezetője volt, 1970. novemberben lett politikai munkatárs, később alosztályvezető az MSZMP KB Tudományos Közoktatási és Kulturális Osztályán. 1978. januártól az oktatási miniszter helyettese. 1980-ban visszakérült a pártapparátusba, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya osztályvezető-helyetteseként dolgozott. 1988 és 1989 között a Művelődési Minisztérium államtitkára volt.

Komócsin Zoltán (Felsőgalla, 1923. április 18. – Budapest, 1974. május 28.) kommunista politikus, újságíró, országgyűlési képviselő, 1957-től haláláig az MSZMP PB pót-, majd 1963-tól rendes tagja. 1958. november 16-tól haláláig a Hazafias Népfront Csongrád megyei listájáról országgyűlési képviselője volt.

Koszigin, Alekszej Nyikolajevics (Szentpétervár, 1904. február 21. – Moszkva, 1980. december 18.) orosz nemzetiségű, nagy befolyású szovjet politikus, 1964-től 1980-ig a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke.

Kótai Géza (Budapest, 1943. január 16. – 2009. május) nagykövet, főkonzul, az MSZMP KB tagja, 1985-1989 között az MSZMP Külügyi Osztályának vezetője.

Köböl József (Karcag, 1909. december 8. – Budapest, 2000. május 8.) illegális kommunista, építésügyi miniszter-helyettes, az MSZMP KB tagja. A KB 1957. februári ülésén Gyenes Antallal ellenzi, hogy Nagy Imre és társai ellen büntető

eljárást indítanak. 1961-től 1973-ig az Országos Tervhivatal főosztályvezetője, 1978-ban részt vesz a Charta '77 polgárjogi mozgalom letartóztatott aktivistáival szolidaritást vállaló akcióban.

Kreisky, Bruno (Bécs, 1911. január 22. – Bécs, 1990. július 29.) osztrák politikus. 1959-től 1966-ig Ausztria külügyminisztere, majd 1970-től 1983-ig szövetségi kancellárja volt.

Lakatos Ernő (Budapest, 1930. szeptember 22.) nagykövet, politikus. 1960-tól a Magyar Rádió belpolitikai rovatvezetője, 1962-től a Magyar Ifjúság főszerkesztő-helyettese. 1969-ben a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatal általános elnökhelyettese lett. 1977-től az Magyar Távirati Iroda vezérigazgató helyettese, majd vezérigazgatója. 1982 és 1988. között az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály osztályvezetője volt.

Lakos Sándor (Budapest, 1921. december 31. – Budapest, 1996. november 6.) Az MSZMP Budapesti Pártbizottságának Agitációs és Propaganda Osztály vezetője 1956–1957-ben, majd az MSZMP Központi Agitációs és Propaganda Osztály elméleti csoportvezetője volt. 1958 és 1962 között a Béke és Szocializmus folyóirat szerkesztője Prágában. 1965-ig a Népszabadság munkatársa, a szerkesztőbizottság tagja. Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete igazgatója 1966-ban, majd tudományos igazgatója 1980 és 1982 között.

Lázár György (Isaszeg, 1924. szeptember 15. –) tervező technikus, politikus (MKP, MDP majd MSZMP), a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke 1975–1987 között, majd az MSZMP főtitkárhelyettese 1987–1988-ban.

Lendvai, Paul (1929 –) magyar származású osztrák újságíró, politikai kommentátor.

Losonczy Pál (Bolhó, 1919. szeptember 18. – Kaposvár, 2005. március 28.) politikus. 1967–1987 között az Elnöki Tanács elnöke. 1957–1989 között az MSZMP KB, 1975–1987 között az MSZMP PB tagja volt. 1953-ban lett tagja a Magyar Népköztársaság Országgyűlésének. 1960 és 1967 között mezőgazdasági miniszter volt, 1989-ig a magyar Országgyűlés tagja.

Lukács János (Püspökszenterzsébet, 1935. január 29. –) politikus. 1988. május 22-én az MSZMP PB tagja lett. Az 1988. decemberi KB-plénumon megszüntették az általa irányított KB Káderpolitikai Bizottságot és létrehozták a KB Pártpolitikai Bizottságot, melynek elnöke lett. 1989-ben kimaradt a Politikai Bizottságból és a KEB elnökévé választották.

Marjai József (Budapest, 1923. december 18. –) nagykövet, 1978–88-ban miniszterelnök-helyettes és a kormány gazdasági bizottságának a tagja. 1987–88-ban kereskedelmi miniszter, az MSZMP KB tagja.

Marosán György (Hosszúpályi, 1908. május 15. – Budapest, 1992. december 20.) politikus, előbb szociáldemokrata, majd kommunista színekben, a két párt egyesülésének egyik legfőbb szorgalmazója. 1956–1962 között az MSZMP PB tagja és államminiszter. 1962-ban a Központi Bizottság visszahívta a Politikai Bizottságból, elvette KB-titkári posztját, sőt a KB-ból is kizárták. 1989. december 17-én ő nyitotta meg az immár Grósz Károly, Berecz János, Ribánszki Róbert és Thürmer Gyula nevével fémjelzett MSZMP XIV. kongresszusát.

Maróthy László (Szeghalom, 1942. december 25. –) politikus 1973-ban lett a KISZ KB első titkára. Az MSZMP KB-nak 1973. november 1-jétől 1989. októberig tagja. 1984–1987 végéig a Minisztertanács elnökhelyettese, valamint az Országos Tervhivatal (1986. december 30. – 1987. december 16.) és az Állami Tervbizottság tagja, majd elnöke. 1981–1990 között országgyűlési képviselő.

Mona Gyula (Budapest, 1928. március 10. – 1982. augusztus 15.) 1962-ben az SZKP Társadalomtudományi Akadémiáján tanult. 1966-ban kinevezték az MSZMP Nógrád megyei bizottsága Oktatási Igazgatóságának vezetőjévé. 1969-ben került be a pártapparátusba, az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály osztályvezető-helyettese lett. 1979-ben az osztály megbízott vezetője volt. 1980. júniusban megbízatása alól felmentették, kinevezték a Politikai Főiskola rektor-helyettesévé.

Mód Péter (1911–1996) tanár, diplomata. 1950-ben koncepciós perben életfogytiglani börtönre ítélték, 1954-ben szabadult. A Szabó Ervin Könyvtár igazgatója (1954–56), osztályvezető a Külügyminisztériumban. Magyarország állandó ENSZ-képviselője (1956–61). A külügyminiszter első helyettese (1961–68), párizsi nagykövet (1968–74), majd UNESCO képviseletünk vezetője. A KB tagja volt 1975 és 1988 között.

Nagy Richárd (Pesterzsébet, 1928. december 10. – 2009. július 20.) politikus, újságíró. 1971-től 1974-ig az MSZMP Budapesti Pártbizottság titkára volt, 1974. szeptemberben kinevezték a Magyar Televízió elnökévé. Az MSZMP Központi Bizottságának tagja (1975–1985), országgyűlési képviselő (1963–1975).

Nagy Sándor (1946 –) politikus, szakszervezeti vezető. 1980-ban országgyűlési képviselővé és az Elnöki Tanács tagjává választották. 1988. június 21-én a SZOT főtitkára lett. 1990 márciusában a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetségének az elnökévé választották, amely tisztséget 1995. október 18-ig töltötte be.

Nemes Dezső (Lőcse, 1908. szeptember 6. – Budapest, 1985. március 30.) Kossuth- és állami díjas történész, újságíró, kommunista politikus, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. 1956. szeptember-októberben a pártfőiskola igazgatója, majd 1957. januárig a pártközpont munkatársa volt. 1957-1961 a Népszabadság szerkesztőbizottságának vezetője, 1977-1980 között a lap főszerkesztője. 1957. június 29-től haláláig az MSZMP Központi Bizottság tagja.

Németh Károly (Páka, 1922. december 14. – Budapest, 2008. március 12.) politikus, 1987-1988 között az Elnöki Tanács elnöke. 1962-1965 és 1974-1985 között az MSZMP KB titkára, 1970-1989 között az MSZMP Politikai Bizottságának tagja. 1985 és 1987 között az MSZMP főtitkár-helyettese, Kádár János helyettese volt. 1987-ben őt választották a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa elnökévé 1988 júniusáig.

Németh László (Nagybánya, 1901. április 18. – Budapest, 1975. március 3.) Kossuth-díjas író, esszéista, drámaíró, a népi írók mozgalmanak emblematis alakja. 1998-tól a Digitális Irodalmi Akadémia posztumusz tagja.

Németh Miklós (Monok, 1948. január 24. –) közgazdász, politikus, a rendszerváltás előtti utolsó magyar kormány miniszterelnöke. Az 1989. október 23-án kikiáltott Magyar Köztársaság első kormányfője. 1988-ban bekerült az MSZMP PB-be, melynek az MSZMP megszűnéséig tagja volt. 1988. november 24-én alakított kormányt, mely 1990. május 23-ig volt hivatalban. Az 1990-es választásokon függetlenként nyert parlamenti mandátumot. 1991-2000 között az Európai Újjáépítési és Fejlesztési Bank egyik alelnöke.

Nezvál Ferenc (Győr, 1909. febr. 7. – Bp., 1987. nov. 26.) politikus, miniszter. 1945–1957-ben országgyűlési képviselő. 1956. október 26-tól október 31-ig Város- és Községgazdálkodási Miniszter. 1956. dec. 29-től 1957. máj. 9-ig az Igazságügyi Minisztérium megbízott vezetője. 1957. máj. 9-től 1966. dec. 7-ig igazságügyi miniszter. 1957-65-ben az MSZMP Központi Bizottságának, 1957-62-ben Központi Ellenőrző Bizottságának tagja.

Nyers Rezső (Budapest, 1923. március 21. –) magyar közgazdász, reformpolitikus, akit az un. „Új gazdasági mechanizmus” atyjának neveztek. Az MSZMP Központi Bizottságba 1957. február 26-án kooptálták, 1989-ig folyamatosan tagja volt a testületnek. 1958-tól 1998-ig országgyűlési képviselő. Az 1968-ban bevezetett új gazdaságirányítási mechanizmus kidolgozásának egyik fő irányítója. Az 1974. márciusi KB-ülésen leváltották a gazdaságpolitikai KB-titkári posztjáról, 1975-ben kihagyták a PB-ből is. 1986 májusától támogatta a Fordulat és reform című program kidolgozását. 1988. májusban ismét a PB tagja lett. 1988. november 24-étől 1989. június 27-ig államminiszterként a gazdasági reform ügyeinek döntéshozását irányította és a kormány gazdasági reformbizottságának elnöke.

Pajetta, Giancarlo (1911 június 24 – 1990 szeptember 13) olasz kommunista politikus. 1948-ban az Olasz Kommunista Párt Országos Titkársága nemzetközi kapcsolatokért felelős vezetője 1985-ig. 1946-tól haláláig az olasz parlament, 1984-től az Európai Parlament tagja.

Papp Lajos (1906 – 1973) politikus, országgyűlési képviselő. A Minisztertanács Tanácsi Hivatalának elnöke.

Pavlov, Vlagyimir Jakovlevics (?) budapesti szovjet nagykövet 1971-82 között.

Pál Lénárd (1925 –) fizikus, politikus, 1975-től 89-ig az MSZMP KB tagja, 1985-től 1988-ig titkára.

Ponomarev, Borisz Nyikolajevics (Shakhovskoye, 1905 január 17 – Moszkva, 1995 december 21) szovjet politikus, ideológus, történész, Szovjetunió Kommunista Párt Titkárságának tagja. 1955 és 1986 között ő az SZKP KB Nemzetközi Főosztályának vezetője. Hivatalát az 1991. augusztusi puccsig foglalta el.

Pozsgay Imre (Kóny, 1933. november 26. –) reformpolitikus, egyetemi tanár, a rendszerváltás kiemelkedő egyénisége, a Kádár-korszakban a politikai reformok élharcosa. 1976 és 1980 között kulturális, majd 1982-ig művelődési miniszter. 1982 és 1988 között a Hazafias Népfront Országos Tanácsa titkára, 1988 és 1990 között államminiszter. 1983-tól 1994-ig országgyűlési képviselő. 1980 és 1989 között a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi, 1988 és 1989 között Politikai Bizottságának tagja. Ő volt az első állampárti politikus, aki az 1956-os forradalmat nem ellenforradalomnak, hanem „népfelkelésnek” nevezte (1989. január 28-án). Nagy Imre újratemetésén őrt állt Nagy Imre koporsójánál. Fontos szerepet játszott az lakiteleki mozgalom elindításában, majd az MDF megalakításában. A rendszerváltozás után jelentős egyetemi oktatói és kutatói tevékenységet folytatott, több könyve megjelent.

Pullai Árpád (Kecskemét, 1925. szeptember 3. –) 1961-1964 között a KISZ KB első titkára volt. 1966-1970-ben a KB Agitációs és Propaganda Bizottság tagja. Komócsin Zoltán köréhez tartozva az új gazdasági mechanizmus ellenfelének számított, 1972-ben részt vett az ún. keményvonalasoknak Kádár János megbuktatására tett kísérletében. 1976-tól közlekedési és postaügyi miniszter, majd közlekedési miniszter lett. 1984. június 27-én funkciójából felmentették és nyugdíjazták.

Puja Frigyes (Battonya, 1921. február 2. – Budapest, 2008. július 5.) politikus, volt külügyminiszter. Külügyminiszter-helyettes (1959 - 1963) majd ezután öt évig az MSZMP KB külügyi osztályának vezetőjeként dolgozott. Külügyminiszter első helyettese (1968- 1973), majd 1983. július 8-áig külügyminiszter. 1975-től a rendszerváltásig országgyűlési képviselő volt. 1987 és 1993 között az SOS-

Gyermekfalu Magyarországi Egyesületének elnökeként tevékenykedett. 1989 és 1992 között az „újjászervezett” MSZMP KB tagja volt.

Prieszol Olga (Pesterzsébet, 1926. november 29. – Budapest, 2001. szeptember 17.) 1970-től a Közalkalmazottak Szakszervezetének főttkára volt, tagja a SZOT-nak. 1963-1980 között országgyűlési képviselő. Az MSZMP Központi Bizottságának tagja (1980 – 1985).

Rákosi Mátyás (Ada, 1892. március 9. – Gorkij, Szovjetunió, 1971. február 5.) sztálinista politikus. 1945–56 között a Magyar Kommunista Párt illetve a Magyar Dolgozók Pártja fő-, majd első titkára, 1952–53-ban a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának elnöke is volt, majd a Szovjetunióba menekült.

Reagan, Ronald Wilson (1911. február 6. – 2004. június 5.) színész és politikus, Kalifornia állam kormányzója, az Amerikai Egyesült Államok 40. elnöke.

Rényi Péter (Temesvár, 1920. szeptember 15. – Budapest, 2002. október 8.) magyar újságíró, kritikus. 1954-1956 között a Szabad Nép kulturális rovatvezetője, majd titkárságvezetője volt. 1956-1988 között a Népszabadság főszerkesztő-helyetteseként dolgozott. 1963-1988 között a Filmművészeti Tanács elnöke, 1980-1988 között az MSZMP KB tagja volt.

Ribánszki Róbert (Ózd, 1933. szeptember 18. –) politikus, 1966-ban választották meg a KISZ KB titkárává. 1970. március 5-étől az MSZMP Budapest XXI. kerületi pártbizottság első titkára volt, funkciójából 1976-ban felmentették. 1983-ig Magyarország pekingi nagykövete volt. 1984-ben megválasztották a Hazafias Népfront Országos Tanácsa titkárává. 1989 végén az MSZMP egyik újjászervezője volt.

Schiffer Pál (1911 – 2001) politikus, nagykövet. 1950. április 24-én koholt vádak alapján letartóztatták. 1955. november 21-én szabadon bocsátották; 1956. május 11-én rehabilitálták. 1958-tól az oslói, majd a berni kereskedelmi kirendeltség vezetője lett. 1961-től az MTI elnökhelyettese, 1963-tól 1967-ig az IBUSZ vezérigazgatója volt.

Schmidt, Helmut Heinrich (Hamburg, 1918. december 23.) német szociáldemokrata politikus, 1974 és 1982 között Németország kancellárja, 1967–1969 között az SPD bundestagbeli frakciójának vezetője, a német kormánynak pedig 1969-1982 között tagja volt.

Sugár András (Budapest, 1933. május 7. –) újságíró. 1958-tól a Magyar Távirati Iroda munkatársa volt, majd 1961-től moszkvai, 1966-tól pedig londoni tudósítójaként dolgozott. 1971-ben került az MTV-hez mint főmunkatárs és lett a televízió első utazó tudósítója. 1987-től '88 végéig az MTV A Hét c. műsorának főszerkesztője is volt. A Magyar Népköztársaság csillagrendjének kitüntetettje.

Südi Bertalan (Budapest, 1935. január 1. –) Az 1980-as évek közepén a jánoshalmi Petőfi MGTSZ párttitkára volt. Az MSZMP-be 1961-ben lépett be. Országgyűlési képviselővé 1985. június 8-án Bács-Kiskun megye 12. számú egyéni választókerületében (Jánoshalmán) választották meg.

Straub Ferenc Brunó (Nagyvárad, 1914. január 5. – Budapest, 1996. február 15.) biokémikus, akadémikus, 1988 és 1989 között a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának utolsó elnöke volt.

Szabó István (?) a Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa első embereként és a nádudvari Vörös Csillag Tsz elnökeként volt a Politikai Bizottság tagja.

Szamosi Károly (1922 –) újságíró. A párt Agitációs, ill. Agitprop. Osztály munkatársa, alosztályvezetője (1945–55), a Szabad Nép rovatvezetője (1955–56), a Népszabadság szerkesztőségének tagja 1956 novemberétől főszerkesztő-helyettes (1957–81).

Szekér Gyula (Szombathely, 1925. szeptember 25. –) kommunista politikus, 1966–1985 között az MSZMP KB rendes tagja. 1971. május 12. és 1975. május 15. között nehézipari miniszter, majd a Minisztertanács elnökhelyettese 1980. június 27-ig. 1973 és 1978 között Magyarország állandó KGST képviselője. 1980–1989 között a Magyar Szabványügyi Hivatal elnöke.

Szuszlov, Mihail Andrejevics (1902. november 21. – 1982. január 25.) szovjet politikus és keményvonalas ideológus volt, a Szovjetunió Kommunista Pártja Politikai Bizottsága tagja. Sztálin tisztogatásait felügyelte az Urál-hegységben és Ukrajnában. 1952-ben az akkor Prezídiumnak nevezett Politikai Bizottságba emelték. Előmenetele megtorpant, amikor Sztálin 1953-ban meghalt. 1957 júniusában Nyikita Hruscsov mellé áll, 1964-ben azonban az egyik fő szervezője a Leonyid Brezsnyevet pártfőtitkári székbe emelő puccsnak.

Szurdi István (1911–1987) textiltechnikus. A Könnyűipari Minisztérium osztályvezetője és főosztályvezető-helyettese (1950–57). Az MSZMP KB Ipari és Közlekedési Osztályának vezetője (1957–63), a KB tagja (1957–80), titkára (1963–66). Belkereskedelmi miniszter (1966–76).

Szűrös Mátyás (1933 –) politikus, 1983-tól 1989-ig az MSZMP KB külügyi titkára, 1989–1990 között Ideiglenes Köztársasági Elnök, a parlament alelnöke. 1990–2002 között az MSZP országgyűlési képviselője.

Tatai Ilona (1935 –), vegyészmérnök. 1965–1968 között a Szovjetunióban tanult. 1959-től a Taurus Gumiipari Vállalatnál fizikai munkás, laboráns, technológus, közép-, majd felsőszintű vezető, 1975-től vezérigazgató. Az MSZMP PB tagja (1988–89).

Thatcher, Margaret (Grantham, 1925. október 13. – London, 2013. április 8.) brit konzervatív politikus, 1975 és 1990 között a Konzervatív Párt vezetője, 1979 és 1990 között az Egyesült Királyság miniszterelnöke

Tausz János (1911–1988) kereskedelmi tisztviselő. Az SZDP PB tagja, a Káderosztály vezetője (1948), az MDP KV tagja (1948–56). Belkereskedelmi államtitkár és a miniszter első helyettese (1950–56), miniszter (1956 ápr.–1966), az MSZMP KB tagja (1962–70), IBUSZ vezérigazgatója (1967–77).

Tétényi Pál (1929 –) vegyész, egyetemi tanár, az MTA rendes tagja. 1977-től 1983-ig a Minisztertanács Tudománypolitikai Bizottságának a titkára volt. 1980–1989 között az MSZMP KB tagja, 1983–1985 között az MSZMP KB Tudományos, Közigazgatási és Kulturális Osztályának a vezetője, majd 1989-ig az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság elnöke volt.

Tímár Mátyás (Mohács, 1923. –) közgazdász, politikus, a Magyar Népköztársaság pénzügyminisztere (1962–1967), a kormány gazdasági bizottságának elnöke (1967–1973), a Magyar Nemzeti Bank elnöke (1975–1988).

Tito, Josip Broz (Kumrovec, 1892. május 7. – Ljubljana 1980. május 4.) jugoszláv kommunista diktátor és államfő. A második világháborúban a jugoszláv partizánok egyik vezetője, majd a „második” Jugoszlávia (1943–1991) első számú vezetője volt 1980-ig.

Tömpe István (Budapest, 1909. január 2. – Budapest, 1988. december 15.) 1956. decembertől a megtorlások első szakaszában a fegyveres erők miniszterhelyettese, 1957–1958-ban a belügyminiszter első helyettese és a Honvédelmi Tanács tagja volt. 1974-től 1983-ig az Állami Rádió és Televízió Bizottságának elnöke. Az MSZMP Központi Bizottságának 1956. novembertől (más forrás szerint 1957. február 26-ától) haláláig tagja. A Magyar Partizánszövetség alelnöke. 1958 – 1967 között országgyűlési képviselő.

Ustinov, Dmitriy Feodorovich (1908. október 30. – 1984. december 20.) szovjet politikus, a Szovjetunió honvédelmi minisztere 1976-tól haláláig.

Újhelyi Szilárd (Debrecen, 1915. november 28. – Budapest, 1996. július 30.) magyar politikus, művelődéspolitikus, szerkesztő. Az 1956-os forradalom napjaiban Nagy Imre egyik tanácsadója volt. 1956. november 23-án Nagy Imrével együtt Snagovba, Romániába hurcolták. 1973. januártól 1977. évi nyugdíjazásáig Magyarország párizsi UNESCO-nagykövete. Az ő lakásán egyezkedtek az MSZMP és a ún. magukat “demokratikus ellenzéknek” nevező csoportosulás képviselői. 1988-ban az Új Márciusi Front alapító tagja, majd elnöke.

Varga György (1923 –) bányamérnök. Az MDP Veszprém megyei titkára, a SZOT titkára (1957–63), a KNEB elnöke (1963–67).

Vas Zoltán (Budapest, 1903. március 30. – Budapest, 1983. augusztus 13.) politikus, író. A Rákosi-korszakban fontos gazdaságpolitikai hivatalokat viselt: az Országos Tervhivatal vezetője volt (1949–1953), a párt legbefolyásosabb tagjai közé tartozott, de 1953-ban kegyvesztetté vált, és Nagy Imre köréhez csatlakozott. 1956-os szerepvállalása miatt haláláig kiszorult a politikából.

Varga Péter (Hegyfalu, 1926. július 11. –) politikus. 1963-ban választották meg Pest Megye tanácselnökévé. 1967-ben a KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya helyettes vezetője, 1983. július 6-ától 1988. november 22-éig a KB adminisztratív osztályvezetője. 1975. március 22. és 1988. május 22. között a Központi Bizottság, majd a KEB tagja.

Vályi Péter (Szombathely, 1919. december 25. – Miskolc, 1973. szeptember 18.) politikus. Az Országos Tervhivatal elnökhelyettese 1955. január 27-étől, első elnökhelyettese 1961). Részt vett az új gazdasági mechanizmus kidolgozásában, a reform bevezetésében. Fock Jenő kormányának pénzügyminisztere 1967. április 14-étől, majd a Minisztertanács elnökhelyettese 1971. máj. 12.-től haláláig. Magyarország állandó képviselője a KGST tanácsában 1971-től. Az MSZMP Központi Bizottság tagja volt 1970. november 22-étől haláláig. A miskolci Lenin Kohászati Művekben tett üzemlátogatása során – gyanús körülmények között – halálos balesetet szenvedett.

Vámos Tibor (Budapest, 1926. június 1. –) Széchenyi-díjas villamosmérnök, kutatóprofesszor, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1988-tól az Új Márciusi Front alapító tagja.

Váncsa Jenő (Brassó, 1928. október 17. –) mezőgazdasági mérnök. 1972. augusztus 1-jétől mezőgazdasági és élelmezésügyi miniszterhelyettes, 1980. június 27. és 1989. május 10. között a Lázár- és a Grósz-kormány mezőgazdasági és élelmezésügyi minisztere. Az MSZMP KB tagja 1985-től.

Venéczei János (Budapest, 1920. április 23. – Budapest, 1982. július 10.) 1956. novembertől az MSZMP Budapesti Pártbizottsága agitációs-propaganda osztály munkatársa, majd osztályvezetője, 1961-től 1970-ig titkára. 1966-tól 1970-ig a Központi Ellenőrző Bizottság tagja, 1970-1980-ban titkára volt. 1959-től 1980-ig az MSZMP Budapesti Pártbizottság tagja, 1961-1970-ben VB-tag is volt. 1963-tól haláláig tagja az Országgyűlésnek.

Veres Péter (Balmazújváros, 1897. január 6. – Budapest, 1970. április 16.) író, politikus, honvédelmi miniszter 1947–1948 között. Első jelentős műve az Alföld parasztsága című szociográfia; a Válasz 1934-ben közölte két fejezetét, könyvalakban 1936-ban jelent meg. 1937-ben már a Márciusi Front egyik vezetője. 1945-1949 között a Nemzeti Parasztpárt elnöke volt. 1954-1956-ban az Írószövetség elnöke.

Vitányi Iván (Debrecen, 1925. július 3. –) művelődéskutató, szociológus, esztéta, politikus, országgyűlési képviselő. 1988-ban az Új Márciusi Front egyik alapítója volt, majd 1989-ben az MSZP alapító tagja lett, tagsága 2011-ben szűnt meg, amikor a Demokratikus Koalícióhoz csatlakozott. Több könyv szerzője.

Zsivkov, Todor (Pravec, 1911. szeptember 7. – Szófia 1998. augusztus 5.) a Bolgár Kommunista Párt főtitkára 1962-től 1989. november 10-ig. 1989-ben kizárták a kommunista pártból és 1990-ben letartóztatták. Az állami kassza üres volt, a gazdaság pedig romokban hevert. 1998-ban halt meg tüdőelégelenségben.

ANTOLÓGIA Kiadó és Nyomda Kft.
A kiadásért felel: Lezsák Sándor

Készült Lakiteleken a 2014. évben
Megjelent 18,5 A/5 ív terjedelemben
Felelős vezető: Agócs Sándor ügyvezető igazgató

Fedélterv: Illés Zoltán * Tördelés: Simon Bálint

Nyomdai előkészítés: CEPOLITI Kft.
Levélágítás: Háttér Stúdió Kft

ISBN 978 615 5428 01 2
ISSN 2064-4531

Aczél György, Benke Valéria, Gáspár Sándor, Havasi Ferenc, Korom Mihály, Méhes Lajos, Óvári Miklós, Sarlós István. A felsorolt nyolc pártállami politikusban két dolog közös: az egyik, hogy valamennyien tagjai voltak az MSZMP legfelsőbb döntéshozói testületének, a Politikai Bizottságnak; a másik, hogy a Kádár-korszak lezárulásakor valamennyien interjút adtak e kötet szerkesztőjének kérésére. Az interjúalanyokat a '70-es-'80-as években vállalt szerepükről kérdeztem. A könyv nem egy tudományos leírása kíván lenni egy letűnt korszaknak, hanem egy szubjektív elmesélése azoknak az élményeknek, kapcsolatoknak, beszélgetéseknek, történeteknek és döntéseknek, melyekből e korszak összeállt. Szerencsés véletlenek sorozatának köszönhető, hogy ez a kötet végül is megszületett. Közel negyedszázada rögzítettük 25 magnókazettára a hanganyagot egykori MSZMP Politikai Bizottsági tagokkal.

A kazetták évtizedekig a fiókom mélyén gubbasztottak, egy nejlonzacskó rabságában, mintha csak azt vártak volna, mikor szabadítja ki onnan őket valaki. Egy nap azonban a kezembe akadtak, csörögtek, kopogtak, majd tartósan hozzám tapadtak, miközben én a múltom, a rendszerváltozáson tűnődtem. 1989-ben elhatároztam, hogy végig interjúzom a Kádár-korszak még élő Politikai Bizottsági tagjait. Írásbeli felkérésemet néhányan sietve visszautasították, de a felkértek többsége igent mondott. A szöveg, amivel az Olvasó találkozik, nem a Kádár-korszak története, hanem nyolc PB-tag visszaemlékezése, úgy, ahogy ők látták.

„Puccs volt-e vagy összeomlás? – teszem fel a kérdést a címben. Választ erre nem én adok, hanem beszélgetőtársaim, azok a politikusok, akik a Kádár-korszakban sorsunkról és Magyarország sorsáról döntöttek.

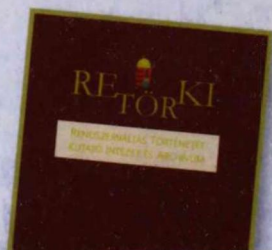
Simon János

SIMON JÁNOS

történész, szociológus, politológus, egyetemi tanár legutóbbi könyvei:

- **A politika értékválságban** – A demokratikus politikai kultúra keresése. L'Harmattan Kiadó, 2013. Bp. 246. o.
- **Értékválságban a politika** – A demokratikus politikai kultúra keresése. L'Harmattan Kiadó, 2012. Bp. 191. o.
- **Civil társadalom és érdekképviselés Közép-Európában.** Lengyel–magyar párbeszéd (szerk.) L'Harmattan Kiadó, 2012. Bp., 211. o.
- **Húsz éve szabadon Közép-Európában.** Demokrácia, politika, jog. (szerk.) KAS és MPE Kiadása. 2011. Bp. 577. o.
- **Civilek a demokráciáért: CÖF** – Gyakorlati kézikönyv kezdő tüntetőknek. SISZA Kiadó 2010. Bp. 317. o.

Ára: 2500,- Ft

ISBN 978-615-5428-01-2

9 786155 428012